

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii
Historické vědy

Dizertačná práca

Mgr. Hana Chorvátová

**Chronológia ženského honosného šperku vo včasnóm stredoveku
a jeho historický význam**

The Chronology of luxurious women's jewellery in the Early Mediaeval
period and its historical significance

Praha 2015

Vedúci práce: Prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc.

Prehlasujem, že som dizertačnú prácu napísala samostatne s využitím len uvedených a riadne citovaných prameňov a literatúry. Zároveň prehlasujem, že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa 25. marca 2015

Chronológia ženského honosného šperku vo včasnom stredoveku a jeho historický význam.

Predkladaná práca sa zaoberá datovaním ženského honosného šperku z územia južnej Moravy vo včasnom stredoveku. Cieľom práce je usporiadať kolekcie ženského šperku do relatívno-chronologickej sekvencie. Impulzom k analýze kolekcií šperku bolo zistenie niekoľkých nezrovnalostí v relatívnom datovaní na významnom a dôležitom pohrebisku v Starom Měste "Na valách", na základe ktorého sa v minulosti vytvorili relatívno-chronologické schémy materiálnej kultúry pre 9. storočie v danej oblasti. Po rozdelení kolekcií ženského šperku do troch relatívno-chronologických horizontov sa autorka práce snaží zasadiť jednotlivé horizonty do absolútnych dát. Nové poznatky k datovaniu ženského šperku otvorili otázku jeho pôvodu a nové pohľady na jeho historický výklad.

klúčové slová: ženský šperk, náušnice, gombíky, klasifikácia, relatívne a absolútne datovanie, včasný stredovek, pohrebisko, christianizácia, nobilita

The Chronology of the luxurious women's jewellery in the Early Mediaeval period and its historical significance.

This PhD thesis deals with the dating of women's luxurious jewellery in the area of South Moravia in Early Mediaeval period. The aim of the thesis is ordering of women's jewellery sets into relative chronological sequence. The impetus for the analysis of jewellery was the recognition of some discrepancies in the relative chronology of the cemetery at Staré Město "Na valách", which was the basis of relative chronology of 9th century material culture in previous decades. After the division of women's jewellery assemblages into three relative-chronological phases, the author tries to define these phases in the terms of absolute chronology. New insights into the dating of the woman jewellery open the question of its origin and new views on its historical interpretation and significance.

Keywords: Women's jewellery, earrings, „gombíky“ (spherical pendants), classification, relative and absolute chronology, Early Mediaeval period, burial place, Christianization, Early Mediaeval elite

OBSAH

Predhovor.....	6
I. ÚVOD DO PROBLEMATIKY.....	10
I. 1 <i>Vývoj a problémy terminológie</i>	10
I. 2 <i>Genéza datovania šperku</i>	14
I. 3 <i>K relatívnej chronológii na pohrebisku Staré Město v polohe „Na valách“</i>	31
I. 3. 1 <i>Datovanie pohrebiska „Na valách“ podľa V. Hrubého</i>	32
I. 3. 2 <i>Malta v zásypoch hrobov</i>	36
I. 3. 3 <i>Problém tzv. druhej hĺbky</i>	37
I. 3. 4 <i>Rozpory v relatívnom datovaní hrobov v superpozíciách</i>	42
I. 3. 5 <i>Datovanie ostrôh podľa V. Hrubého</i>	50
I. 4 <i>Zhodnotenie poznatkov</i>	58
II. KLASIFIKÁCIA ŠPERKU.....	61
II. 1 <i>NÁUŠNICE</i>	61
II. 1. 1 <i>Hroziénkové náušnice</i>	61
II. 1. 1. 1 <i>Náušnice s klasovitým hroziénkom a typ Trilje</i>	63
II. 1. 1. 2 <i>Náušnice so štyrmi granulami</i>	68
II. 1. 1. 3 <i>Náušnice s predĺženým hroziénkom</i>	70
II. 1. 1. 4 <i>Náušnice s dvojkonickým hroziénkom</i>	73
II. 1. 1. 5 <i>Náušnice s obojstranným hroziénkom zo štyroch granuliek</i>	76
II. 1. 1. 6 <i>Výsledky a zhodnotenie analýzy hroziénkových náušnic</i>	77
II. 1. 2 <i>Náušnice zdobené na hornom oblúku</i>	81
II. 1. 3 <i>Lunicové náušnice</i>	84
II. 1. 4 <i>Stĺpčekové náušnice</i>	88
II. 1. 5 <i>Bubienkové náušnice</i>	95
II. 1. 5. 1 <i>Analýza</i>	98
II. 1. 6 <i>Košíkové náušnice</i>	103
II. 1. 7 <i>Zhrnutie poznatkov</i>	105
II. 2 <i>GOMBÍKY</i>	107
II. 2. 1 <i>Prehľad doterajších klasifikácií gombíkov</i>	107
II. 2. 2 <i>Gombíky so špirálami</i>	111

II. 2. 3 Tekvicovité gombíky	112
II. 2. 4 Strieborné gombíky zdobené na celom povrchu granuláciou.....	113
II. 2. 5 Dvojplášťové gombíky.....	114
II. 2. 6 Strieborné puklicové gombíky.....	115
II. 2. 7 Analýza.....	115
II. 2. 8 Exkurz: Gombíky typu Skalica, sklenené a s filigránovými krúžkami	121
II. 2. 9 Tepané gombíky s rytou výzdobou.....	127
II. 2. 9. 1 Výroba tepaných gombíkov s rytou výzdobou.....	127
II. 2. 9. 2 Vývoj názorov na datovanie tepaných gombíkov s rytou výzdobou.....	129
II. 2. 9. 3 Charakteristika a klasifikácia – materiál, motív výzdoby, veľkosť.....	135
II. 2. 9. 4 Analýza	138
II. 2. 9. 5 Pôvod tepaných gombíkov s rytou výzdobou.....	144
III. VÝVOJ KOLEKCIÍ ŽENSKÉHO HONOSNÉHO ŠPERKU.....	148
III. 1 Problémy chronológie šperku.....	147
III. 2 Zloženie kolekcii ženského honosného šperku.....	152
III. 2. 1 Prvý typ kolekcii - horizont Trilje – Staré Město.....	152
III. 2. 2 Druhý typ kolekcii - nová vlna šperku.....	158
III. 2. 3 Tretí typ kolekcii - obmena kolekcii novej vlny šperku.....	160
III. 3 Poklad šperkov Ráducčneni a jeho väzby k ženskému šperku k južnej Morave a juhozápadnému Slovensku.....	162
III. 4 Zdroj inšpirácie novej vlny šperku	168
III. 5 Výsledky a závery.....	174
IV. HISTORICKÝ VÝZNAM ŽENSKÉHO HONOSNÉHO ŠPERKU.....	177
V. ZÁVER.....	190
VI. SÚPIS PRAMEŇOV A LITERATÚRY.....	200
VII. ZOZNAM HROBOV.....	219
VIII. TABUĽKY.....	224

Predhovor

Otázky datovania včasnostredovekého šperku stáli vždy v popredí záujmu archeológov. Za posledné desaťročie sa veľmi výrazne zintenzívnil záujem o danú tému nielen v našom prostredí (*Ungerma* 2005; *Galuška* 2013), ale i v okolitých krajinách. V priebehu niekoľkých rokov sa objavilo viacero monografií, ktoré spracovávali chronológiu šperku na území Rakúska (*Eichert* 2010), Chorvátska (*Petrinac* 2009), Srbska (*Bikič* 2010) a Bulharska (*Grigorov* 2007). Záujem o ženské okrasy je pochopiteľný, lebo prostredníctvom šperku si archeológovia môžu klásť mnohé kultúrno-historické otázky a posúvať historické poznanie ďalej. K týmto otázkam sa však môžeme dostať až po naplnení prvých dvoch najzákladnejších úloh archeológie. Tieto úlohy sa týkajú chronológie – relatívnej a absolútnej. Datovanie archeologických nálezov má svoj vývoj a spresňuje sa pod vplyvom nových nálezov i prehlbovaním poznatkov. Práve prehlbovanie poznania prinášalo od deväťdesiatych rokov minulého storočia mnoho naliehavých otázok v súvislosti s dovtedajším datovaním šperku, ktorý bol tradične nazývaný najskôr ako *byzantsko-orientálny* a neskôr *veligradský*. Nové náhľady na datovanie nálezov z obdobia včasného stredoveku na území Rakúska i Maďarska neustále nútili českých a slovenských archeológov zamýšľať sa nad chronológiou moravských ženských šperkov. Z mnohých prác je cítiť snahu o pochopenie vývoja šperku (*Štefanovičová* 2004; *Staššiková-Štukovská* 1999, 2001; *Ungerma* 2005). Archeológovia sa snažili i za pomoci nových počítačových metód (seriácie) rozlúsknuť problémy chronológie ženských okrás (*Pavlovičová* 1999; *Hanuliak* 2004).

Otázky chronológie šperku vzbudzovali aj moju zvedavosť od študentských čias a snažila som sa im porozumieť. Mojou snahou bolo predovšetkým spoznať premenu módy ženského šperku. Hľadala som metódu, ktorá by umožnila sledovať jej vývoj. Ďalší problém, ktorý ma priťahoval, bol nejasný zdroj inšpirácií ženských okrás, nakoľko k mnohým typom náušnic i gombíkov nepoznáme z daného obdobia analógie.

Predkladaná práca je výsledkom niekoľkoročného skúmania a hľadania odpovedí na datovanie ženského šperku z územia južnej Moravy. Zároveň predstavuje predbežné výsledky môjho výskumu k danej téme, pričom dokumentuje aj jednotlivé kroky bádania. Metodologický prístup k jednotlivým problémom diskutovaným v práci predstavíme v rámci príslušných kapitol. Tento prístup je zvolený zámerne vzhľadom

k istej postupnosti poznávania, ktorým bolo nutné prejsť pri skúmaní šperku a hľadania spôsobu ako dospieť k relatívno-chronologickej sekvencii ženského honosného šperku.

V prvej kapitole sa objavujú state s cieľom upozorniť a prediskutovať niekoľko problémov, ktoré neustále vystupujú pri skúmaní chronológie i pôvodu šperku od konca 8. do začiatku 10. storočia. Z tohto dôvodu sa ukazuje ako veľmi dôležité spoznať genézu pohľadov na datovanie a pôvod ženského honosného šperku označovaného pôvodne ako *byzantsko-orientálny*. Z prehľadu názorov je možné sledovať, ako niektorí autori aj z relatívne malého nálezového fondu dokázali odhadnúť jeden z kultúrnych okruhov pôvodu šperku (pozri napr. názory J. Eisnera alebo J. Böhma), či upozorniť na nezrovnalosti v chronológii moravského šperku vzhľadom k dovtedy známym nálezom (napr. J. Sláma, J. Cibulka a opäť J. Eisner a J. Böhm). Žiaľ, ich podnetné myšlienky zanikli pod vplyvom neskorších názorov. Počas písania práce sa však tieto zabudnuté myšlienky ukázali ako stále inšpiratívne a bolo možné na ne nadviazať. Zásadné zmeny v doterajších predstavách o datovaní honosného šperku prinieslo rozpoznanie nezrovnalostí v relatívnom datovaní pohrebiska v Starom Měste „Na valách“¹, ktorému je venovaná samostatná podkapitola. Zmeny vyplynuli z analýz inventárov hrobov, ktoré sa nachádzali v stratigrafickom vzťahu. Jednoznačne sa preukázalo, že mnohé hroby so ženským honosným šperkom boli prevrstvené mladšími hrobmi, neraz s materiálom, ktorý bol považovaný za relatívne starší.

Druhá časť práce je venovaná klasifikácii jednotlivých druhov šperku, ktoré sa najčastejšie vyskytovali v inventári ženských hrobov a vzájomne sa kombinovali. Pozornosť sa sústredila na náušnice a gombíky. Pri predstavení jednotlivých typov šperku sme zhrnuli doterajšie názory na ich datovanie, rozsah ich výskytu a najmä kontext, v akom sa nachádzali najmä pri hroboch z pohrebiska „Na valách“. Viac priestoru sme venovali hrozienským náušniciam. V práci je navrhnutá nová klasifikácia hrozienských náušníc, v ktorej sa dôraz kladie na tvar hrozienska a nie na zdobenosť dolného oblúka, ako sa objavovalo v doterajších typológiách. Pri rozbere hrobov s hrozienskými náušnicami sa preukázala nekombinovateľnosť istých typov hrozienských náušníc navzájom. Zistený poznatok mal vplyv na ďalšie skúmanie ženských okrás. Umožnil rozpoznanie rôznych skupín šperku, ktoré sa objavujú na

¹ Názov „Na valách“ sa v literatúre objavuje i v súvislosti s Mikulčicami (Poulik 1957). V predkladanej práci sa však pod termínom „Na valách“ bude chápať pohrebisko v Starom Měste.

južnej Morave a v priľahlých oblastiach. Pri klasifikácii ostatných honosných náušnic sa v práci pridržiavame doterajších systémov.

Samostatná podkapitola je venovaná gombíkom, ktoré však s veľkou pravdepodobnosťou neplnili v danom období funkciu spínadla. Objavovali sa i ako prívesky, väčšinou v podobe guľôčky, na náhrdelníkoch. Medzi gombíkmi majú výrazné postavenie tepané gombíky s rytou výzdobou. Už v minulosti priťahovali pozornosť bádateľov a názory na ich datovanie sa výraznejšie menili. všeobecne Aj pri tepaných gombíkoch, podobne ako pri šperku, je nevyhnutné poznať vývoj názorov na ich chronológiu od už od tridsiatych rokov 20. storočia, lebo predstavy o ich chronologickom zaradení výrazne ovplyvňovali i datovanie iných nálezov.

Ťažisko práce je v tretej časti, v ktorej je prezentovaná relatívna chronológia ženského honosného šperku, tak ako sa javí po analýze celkov z dôležitých moravských pohrebísk. Vypracovanie relatívno-chronologickej sekvencie bolo hlavným cieľom práce. V kapitole sú predstavené náplne jednotlivých troch etáp a objasnené kritéria ich vymedzenia. Okrem relatívnej chronológie je v tretej kapitole venovaná pozornosť i otázkam absolútneho datovania, ktoré na rozdiel od relatívneho datovania vyvolávajú častejšie vášnivé diskusie. Absolútne datovanie oveľa viac závisí od stavu momentálneho poznania, a preto nie je vylúčené, že sa závery môžu pod vplyvom nových nálezov meniť. Tretia kapitola je zameraná i na otázky pôvodu šperku. Tradične sa uvažovalo o priamom vplyve byzantského klenotníctva a pôsobenia orientálnych prvkov. Rozbor šperku ukazuje, že impulzy mohli pochádzať aj z iných oblastí, ktoré sa zatiaľ len veľmi sporadicky objavili v úvahách archeológov.

V poslednej časti sú predstreté otázky, ktoré vyplývajú z nových poznatkov relatívneho i absolútneho datovania ženského honosného šperku. V záverečnej kapitole sme sa snažili sformulovať nový pohľad na to, ako môžeme ženský honosný šperk a jeho vývoj interpretovať.

Moje spoznávanie chronológie ženského šperku trvalo veľmi dlhý čas (od roku 2004), počas ktorého mi mnoho ľudí poskytlo cenné rady a najmä podporu. Na začiatku cesty boli zistenia niekoľkých nezrovnalostí v relatívnej chronológii pohrebiska v Starom Měste „Na valách“. Pomoc pri zorientovaní mi poskytol prof. Dr. Heiko Steuer, ktorý s veľkou trpezlivosťou počúval moje nespočetné otázky a poskytol mi návod, ako pokračovať ďalej. Mnoho rád a usmernení som v počiatkoch dostala aj od prof. PhDr. Jiřího Slámu, CSc. Neskôr sa stal mojim školiteľom, na ktorého som sa

mohla vždy s dôverou obrátiť pri potrebe konzultovať novoobjavený problém. Poďakovanie patrí mojej kolegyni PhDr. Danici Staššikovej-Štukovskej, s ktorou sme od začiatku viedli dlhé diskusie o pôvode a datovaní ženských okrás. Neskôr, po prvých drobných výsledkoch mi pomohli v ďalšom napredovaní s mnohými radami a morálnou podporou prof. PhDr. P. Sommer, DrSc., prof. Dr. S. Brather, prof. Dr. E. Szameit, PhDr. K. Tomková, PhD., PhDr. N. Profantová, CSc. a Mgr. J. Košta. Prof. Mgr. J. Macháčkovi, PhD. by som sa rada poďakovala za poskytnutie niekoľkých plánov z pohrebiska Břeclav-Pohansko a za oboznámenie sa s materiálom z pohrebiska. Poďakovanie za posielanie odbornej literatúry a mnohé diskusie patrí kolegom Dr. F. Hubertovi, Mag. W. Breibertovi a mnohým ďalším. S historickými interpretáciami mi nezištne pomáhali Mgr. D. Kalhous, PhD. a J. Steinhübel, CSc.

Moje poďakovanie patrí aj môjmu manželovi, deťom a mojim rodičom, ktorí ma trpezlivo podporovali v mojom snažení.

I. ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Problematika včasnostredovekého honosného šperku na území južnej Moravy a príslušných regiónov je zaťažená mnohými emóciami a doposiaľ nedoriešenými otázkami. Napriek tomu, že prešlo už viac ako polstoročie od čias publikovania pohrebiska v Starom Městě, v polohe „Na valách“ (Hrubý 1955a), z ktorého pochádza najbohatší súbor ženských šperkov,¹ relatívna chronológia tohto šperku nie je doteraz uspokojivo prepracovaná. Predmetom diskusií je už niekoľko desaťročí relatívne i absolútne datovanie šperku.

Prv, než pristúpime k samotnej analýze hrobových celkov so ženským honosným šperkom a následne k vlastným úvahám o datovaní ženského honosného šperku a jeho pôvode, obrátíme pozornosť nielen na dejiny bádania, ale i na otázky terminológie viažucej sa k ženským okrasám. Prebiehajúca zmena datovania ženského šperku sa výrazne odlišuje od záverov sformulovaných predchádzajúcou generáciou bádateľov. Zmena vyplýva z nových, dôležitých informácií, súvisiacich s relatívnou chronológiou na pohrebisku v Starom Městě „Na valách“. Z tohto dôvodu venujeme prvú kapitolu aj zisteným poznatkom, nakoľko veľmi výrazne menia naše nazeranie na doterajšie datovanie hmotnej kultúry obdobia pripisovaného Veľkej Morave.

I. 1 Vývoj a problémy terminológie

Vývoj pomenovania šperku súvisí s postupujúcim výskumom a pribúdaním nových nálezov. Nad vhodnou terminológiou sa nedávno zamýšľala i N. Profantová (Profantová – Kavánová 2003, 71). V priebehu vývoja archeológie používali rôzne termíny pre ranostredoveký šperk z územia niekdajšej Veľkej Moravy. L. Niederle zaviedol do literatúry pre zlatý a strieborný honosný šperk termín *byzantsko-orientálny šperk* alebo *šperk byzantsko-orientálneho charakteru* (Niederle 1933). J. Eisner vyčlenil neskôr skupinu *šperku podunajského pôvodu*, ale ho bližšie necharakterizoval (viď nižšie) (Eisner 1947, 142-162). Dané rozdelenie šperkov si osvojil V. Hrubý (1955a, 308) i B. Dostál (1966, 30-33). B. Dostál navrhol pre byzantsko-orientálny šperk termín *veligradský šperk* (Dostál 1965, 361). Jeho argumentom bola skutočnosť, že uvedený šperk bol vtedy známy takmer výlučne na území južnej Moravy² a najbohatšia kolekcia tohto šperku pochádzala z pohrebiska v obci Staré Město v polohe „Na valách“. Neďaleko sa nachádza obec, ktorej historická tradícia

¹ Postupne bolo publikovaných mnoho ďalších pohrebísk, napr. Břeclav – Pohansko (Kalousek 1971) a pohrebiská pri niektorých mikulčických kostoloch (Poulik 1957; Kavánová – Profantová 2003) s rozmanitou hrobovou výbavou. Doteraz chýba publikácia rozsiahleho pohrebiska pri mikulčickej bazilike.

² Výskumy v Zalavári-Vársziget priniesli pomerne veľký súbor analogického šperku (Szőke 2010, Abb. 16).

prisúdila názov Velehrad s predpokladom, že ide o Velehrad spomínaný v písomných prameňoch viažucich sa k obdobiu Veľkej Moravy. Názov *veligradský šperk* sa postupne etabloval v českej archeologickej literatúre (*Galuška 1996*, 90, 92; *Lutovský 2001*, 323; *Ungerma 2005*, 708 a ďalšie), a tiež aj v zahraničnej (napr. *Eichert 2010*, 24; *Szőke 2010*, 36; *Nowotny 2011*, 113).

Termín *šperk podunajského pôvodu* prvýkrát uviedol do literatúry J. Eisner (*Eisner 1947*, 143). Ďalší bádatelia názov akceptovali, ale trochu pozmenili jeho ponímanie (*Hrubý 1955*, 308; *Dostál 1966*, 30-33 a ďalší). V článku J. Eisnera nenachádzame presnú charakteristiku šperku novej skupiny. Z niekoľkých výrokov môžeme predpokladať, že J. Eisner vychádzal v úvahách pri charakteristike *podunajského šperku* z historického rámca a podunajský šperk spájal s avarskou oblasťou a snáď aj tradíciou: „*V době, kdy nastával soumrak avarské říše a kdy pak nadešel její konec, zapůsobila avarská oblast silně na jihomoravský kulturní okrsek. Tak se k nám dostala na př. náušnice s několika zrnečky v malém hrozníčku.*“ (*Eisner 1947*, 144). J. Eisner zdôrazňoval, že avarské šperky podliehali byzantskému vplyvu: „*Náušnice v oblasti avarské byly buď byzantským importem, nebo byly hotoveny v domácích dílnách podle vzoru římsko-byzantských.*“ (*Eisner 1947*, 144). K podunajskej skupine pamiatok priradil kovania opaskov z obce Gajary (okr. Malacky), z Turčianskej Blatnice a Malého Čepčína (okr. Martin). Zároveň do nej začlenil i štítkové prstene (*Eisner 1947*, 145).

V. Hrubý vychádzal pri delení veľkého súboru náušníc zo Starého Města „Na valách“ z Eisnerovej práce (*Hrubý 1955a*, 222). Priklonil sa k jeho záverom, ale nespájal *podunajský šperk* priamo s tradíciou avarského kultúrneho okruhu ako J. Eisner. Podľa V. Hrubého vyrastá *podunajský šperk* z dávnych výtvarných tradícií pridunajských území, s ktorými bola neskôr pevne previazaná Veľká Morava (*1955a*, 308). Spojitosť s avarským kaganátom úplne mizne a zdá sa, že toto uvažovanie ovplyvnilo moravskú a slovenskú archeológiu až do súčasnosti. Typológiu *podunajského šperku* - presnejšie náušníc, neskôr dopracoval B. Dostál (*1966*, 32, obr. 7) a posunul jeho charakteristiku aj k sociálnej konotácii. B. Dostál označil *podunajský šperk* za ľudový (*Dostál 1966*, 30-33). Zároveň uviedol, že šperky oboch spomínaných skupín sa spolu takmer nevyskytujú (*Dostál 1966*, 30).

U V. Hrubého a B. Dostála sa objavili odlišnosti v zaradení konkrétnych typov náušníc k uvedeným skupinám. Na rozdiel od J. Eisnera zaradili hrozienskú náušnicu s jedným alebo štyrmi zrnami k šperkom *byzantsko-orientálneho charakteru*. B. Dostál pritom nevyklúčoval pri hrozienských náušniciach, že: „*z hlediska jejich geneze nelze vyloučit podunajský původ a silné ovlivnění šperkem byzantsko-orientálním jen v jisté etapě*“

jejich vývoje (typ 3, 4, 6, 7). Jejich přechod do inventáře belobrdského svědčí o lidovém charakteru tohoto šperku.“ (Dostál 1966, 35).

K. Marešová na základe výskumu pohrebiska v Uherskom Hradišti v polohe „Horní Kotvice“ sa pokúsila vyčleniť novú samostatnú skupinu náušnic, a to *náušnice podunajsko-byzantského charakteru*. Týmto názvom označovala skupinu náušnic, pri výrobe ktorých sa, podľa jej názoru, čiastočne používali byzantsko-orientálne techniky, najmä granulácia a filigrán, ale v zhrubnutej podobe, kombinované technikami podunajských klenotníkov. Ich ďalšou charakteristikou je materiál – pozlátený bronz (Marešová 1983, 103-104). Jej pokus o vyčlenenie ďalšej skupiny šperku archeologická obec nereflektovala. Čo sa týka chronologického vymedzenia, bol *podunajský šperk* v ponímaní B. Dostála prítomný v hmotnej kultúre Moravanov kontinuálne celé obdobie, od záveru 8. storočia po začiatok 10. storočia (Dostál 1966, 35).

Charakteristika *byzantsko-orientálneho /veligradskeho šperku* sa líšila v niekoľkých bodoch. Materiál náušnic tvorilo zlato alebo striebro. Zhotovované boli náročnými zlatníckymi technikami, ako je granulácia a filigrán, prípadne vkladanie skiel. To viedlo k predpokladu dovozu hotových výrobkov a neuvažovalo sa o ich výrobe na území južnej Moravy.³ Na rozdiel od *podunajského šperku* sa dlho predpokladala prítomnosť *byzantsko-orientálnych* okrás od príchodu Konštantína a Metoda, približne do polovice 10. storočia.⁴

V poslednom období sa vytráca z textov archeológov delenie šperku na *podunajský šperk* a *byzantsko-orientálny*. V prácach sa objavuje okrem názvu *veligradsky šperk* všeobecnejšie označenie *veľkomoravský šperk* (Profantová 2003, 71; Hanuliak 2004), resp. *ženský šperk staršieho alebo mladšieho veľkomoravského horizontu* (najmä Ungerman 2005). Používanie názvu *veľkomoravský šperk* je trochu zavádzajúce. Nepriamo ovplyvňuje vnímanie ženského šperku cez tradičné historické dáta Veľkej Moravy (vznik 833 – zánik 906), a tým ho vopred absolútne datuje.⁵ Politický útvar, tradične nazývaný Veľká Morava, je v podstate konštruktom historikov, ktorí zmienku o vyhnaní Pribinu z Nitrianska interpretujú ako akt vzniku Veľkej Moravy. Samotní Moravania sú spomínaní prvýkrát v roku 822 na ríšskom zhromaždení vo Frankfurte, ale ich formovanie a civilizačný vzostup musel prebiehať už dlho predtým, podobne ako u slovanských kmeňov v Posaví a Dalmácii (Poulik 1960, 165; Třeštík 2001, 65-67, 110). Výsledkom tohto procesu je existencia elit, ktoré môžeme

³ Ďalšie výskumy však preukázali nálezy dielni, v ktorých boli s veľkou pravdepodobnosťou zhotovované zlaté a strieborné šperky (naposledy súhrnne Galuška 2013, 99-156). Avšak prítomnosť dielni neznamená, že honosné šperky boli vyrábané miestnymi remeselníkmi. Vzhľadom k náročnosti zlatníckych techník sa prikláňam k príchodu klenotníkov.

⁴ Podrobnejšie v podkapitole: *Genéza datovania ženského honosného šperku*

⁵ Absolútne datovanie podľa zmienok z písomných prameňov ovplyvnilo N. Profantová pri časovom zaradení pohrebiska pri šiestom mikulčickom kostole (Profantová - Kavánová 2003, 88).

spoznávať prostredníctvom bohatých mužských aj ženských hrobov objavujúcich sa náhle na južnej Morave, napr. Staré Město – „Na valách“, „Špitálky“ a Uherské Hradiště – Sady, i na území dnešného Chorvátska, napr. Biskupiji Crkvine, Knin a Trilje (Třeštík, 2001, 110).⁶ V zahraničnej literatúre bádatelia v súvislosti s honosným šperkom z územia južnej Moravy včasného stredoveku používajú termín L. Niederleho - *byzantsko-orientálny šperk* (Brather 2008, 281) alebo spomínaný *Veligrader Schmuck* (pozri vyššie). B. M. Szöke zároveň v súvislosti s analogickým šperkom pochádzajúcim z pohrebísk zo Zalaváru hovorí o šperku elít (Szöke 2008, 46; 2010, 38).

Jednotlivé vzory ženského šperku roztriedil a zadefinoval B. Dostál (1966) a jeho triedenie sa dodnes používa s malými obmenami (Ungerma 2005; Čáp a ďalší 2011). B. Dostál pokračoval v koncepcii V. Hrubého a naďalej rozlišoval ženský šperk na *šperk podunajského pôvodu* a *byzantsko-orientálneho pôvodu*. Opäť boli do uvedených skupín rozdelené len náušnice. Pri ostatných druhoch šperku sa toto delenie nevyskytuje. K náušniciam *podunajského charakteru* zaradil tieto typy náušnic: jednoduché krúžkové náušnice, náušnice s očkom, náušnice s esovitým ukončením, náušnice s meandrovitým ukončením, náušnice so špirálovitým ukončením, náušnice so špirálovitým záveskom, náušnice s trubičkovým záveskom, náušnice s dutými guľčkami (bubienkami) a náušnice karantánskeho štýlu (Dostál 1966, obr. 7).⁷ Medzi náušnice *byzantsko-orientálneho* pôvodu začlenil B. Dostál hrozičkové náušnice, bubienkové, košíčkové, stĺpčekové, lunicové náušnice s viacerými variantmi a náušnice s hroznovitým záveskom. Nedávno sa niektorým vybraným typom náušnic podrobnejšie venoval Š. Ungerma (2005).

Od vydania monografie V. Hrubého (1955a) i publikácií B. Dostála (1965; 1966) pribudlo veľa nových nálezov i poznatkov, ktoré umožňujú sa pozrieť na datovanie, pôvod, či doterajšie rozdelenie ženského šperku z viacerých nových uhlov. Prvým, veľmi dôležitým poznatkom je skutočnosť, že už v najstarších hroboch v Starom Měste „Na valách“, napr. hroby č.: 193/51, 167/51, 200/51, 286/49 a iné) sú prítomné kolekcie šperkov pozostávajúce z honosných zlatých alebo strieborných náušnic a gombíkov. Mnoho nových informácií

⁶ Datovanie chorvátskych hrobov z Biskupije-Crkviny a z Trilje bolo veľmi rozdielne. Krátko po objavení hrobu v Trilje bol jeho inventár datovaný L. Karamanom do 8. storočia (Karaman 1921, 3-20). Neskôr bolo toto datovanie posunuté do mladšieho obdobia (Biskupija-Crkvina - Vinsky 1981, 9-53; Werner 1978/1979; Trilje – Korošec 1995-1996, 87-97). Nemecká bádatelka U. Gieslerová zaradila hroby z Biskupije-Crkviny do poslednej tretiny 8. storočia (Giesler 1974, 532), s čím ale nesúhlasil J. Werner, ktorý datoval hroby až do druhej polovice 9. storočia (najmä Werner 1978/1979, 232, pozn. č. 32a) aj pod vplyvom datovania pohrebiska v Starom Měste „Na valách“. Na problémy neskorého datovania poukázala i nemecká bádatelka M. Schulze-Dörlamm (1995, 562-563). Dnes sa stále viac uvažuje o závere 8. storočia (Petřinec 2009, 142, 223-226). Celú genézu datovania hrobov s mincami z Biskupije-Crkviny zhrnul nedávno A. Jurčević (2011, 111-147) u nás Š. Ungerma (2006). Podrobnejšie k téme aj v kapitole III. *Vývoj kolekcii ženského honosného šperku*

⁷ Keďže je práca zameraná najmä na honosný šperk, náušniciam zaradeným do skupiny podunajského šperku bude pozornosť venovaná len okrajovo.

prinieslo i publikovanie pohrebísk Prušánky I, II a Nechvalín I, II (*Klanica 2006*). Najmä pohrebisko Prušánky I prinieslo zaujímavý súbor hrozienských náušnic zhotovených najmä bronzou a medi, ktoré nie sú v súlade s doterajšími predstavami o rozdelení ženského šperku. Nútia nás klásť si nové otázky ohľadne tradičného rozdelenia okrás podľa sociálnej rozvrstvenosti na podunajský - *ľudový šperk* a byzantsko-orientálny - *šperk elít*. Znovu sa dostáva do popredia zmýšľanie J. Eisnera o *podunajskom šperku* nie ako o prejave sociálnej skupiny, ale skôr o naznačení genézy danej skupiny okrás. Podobné úvahy sa objavujú aj u B. M. Szókeho (1992), ktorý pokladá niektoré typy náušnic z tzv. veľkomoravských pohrebísk za pokračovanie foriem náušnic známych z avarských pohrebísk.

Aký názov je pre skvostný šperk najvhodnejší? Vytváranie vedeckej terminológie je pomerne zložitý proces v každom vednom odbore. V archeológii sa objavujú názvy podľa geografických oblastí, lokality, či charakteru výzdoby alebo tvaru. Názvy pre ženský honosný šperk v doterajšej archeologickej literatúre niesli v sebe určitú interpretáciu týkajúcu sa ich pôvodu alebo datovania. Pomenovanie byzantsko-orientálny - naznačoval oblasť pôvodu okrás, veľkomoravský - chronologické vymedzenie. Najideálnejšie by bolo pomenovanie, ktoré nebude vopred signalizovať odpoveď či vysvetlenie, čiže nejaký neutrálny termín. Vonkajšou formou skúmaného šperku je náročnosť klenotníckych techník a vzácnosť materiálu, zlato a striebro. Z uvedeného sa ako najvhodnejšie javí opisný názov - *ženský honosný šperk*. Označenie nesie v sebe len stručnú charakteristiku šperku, čiže zlaté a strieborné ozdoby, ktoré sa najčastejšie vyskytli v ženských alebo detských hrobách ženského pohlavia.

I. 2 Genéza datovania ženského honosného šperku

Datovanie ženského honosného šperku z obdobia včasného stredoveku má dnes za sebou dlhý a zaujímavý vývoj, ktorý odrážal stav archeologického poznania a vývoj samotnej archeológie. V strednej Európe veľmi výrazne ovplyvnilo chronológiu archeologických nálezov prenášanie známych historických udalostí na archeologický materiál (*Breuer 2005*, 108; *Macháček 2005*, 101; *Ungerma 2006*, 361). Ešte pred druhou svetovou vojnou sa sformovala predstava o zániku avarských pohrebísk koncom 8. storočia. H. Mitscha-Märheim datoval pohrebisko v Münchendorfe rámcovo do 8. storočia. Nepredpokladal však pokračovanie pochovávaní po roku 791 (*Mitscha-Märheim 1941*, 54, 55). Absolútne datovanie vychádzalo z historických správ o vyvrátení Avarskej ríše Karolom Veľkým. Mienka vznikla pred mnohými systematickými výskumami z väčšiny lokalít a po druhej svetovej vojne sa v podstate pokračovalo v načrtnutom koncepte. Vyznievanie väčšiny

avarských pohrebísk bolo datované do záveru 8. storočia, hoci v historických prameňoch sa Avari spomínali i ďalej a poslednýkrát k roku 822. Koniec 8. storočia, alebo termín okolo roku 800 sa stal pre archeológov medzníkom, kedy začali Slovania na území južnej Moravy, juhozápadného a priľahlých častí Rakúska ukladať do hrobov nespálené telá. Je veľmi paradoxné, že napriek zmienkam o kontaktoch i konfliktoch medzi Avarmi a Slovanmi v písomných prameňoch, sa nepredpokladalo vzájomné premiešavanie kultúr a uvažovalo sa len o následnosti – po zániku avarských pohrebísk nastupujú tzv. veľkomoravské.⁸ V deväťdesiatych rokoch sa objavilo niekoľko štúdií, ktoré poukazovali na problémy v chronológii materiálnej kultúry z včasnostredovekých pohrebísk (*Dostál 1991; Szameit 1991; 1992; 1996* i s ďalšou literatúrou; *Szöke 1992*), ale k výraznejším posunom zatiaľ nedošlo. V posledných rokoch nastáva opäť prehodnocovanie starších názorov k datovaniu včasnostredovekého materiálu v Rakúsku, Chorvátsku, Slovinsku i Srbsku. Uskutočňujú sa aj mnohé nové analýzy. Ich výsledky väčšinou nekorešpondujú s doterajšími poznatkami (napr. z Rakúska *Eichert 2010; Nowotny 2011*) alebo z Chorvátska (*Petrinac 2009*).

Obraz o archeologickej náplni Veľkej Moravy sa začal formovať už pred druhou svetovou vojnou a určil trend ďalšieho vývoja. Nové výskumy krátko po vojne takmer vôbec neovplyvnili dovtedajšie poznatky, na čo poukázal aj J. Eisner vo svojej recenzii na monografiu *Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách“* (*Eisner 1956*). Závěry boli naďalej nekriticky prijímané a rozvíjané ďalej. Paradoxne boli to historici, ktorí upozorňovali na diskrepanciu v archeologickom datovaní s niektorými ďalšími historickými udalosťami. Na jednej strane sa archeológovia silne pridržali jednej historickej udalosti – príchod Konštantína a Metoda, na strane druhej neprikladali výraznejší význam mnohým iným zmienkam, ktoré sa uchovali v prameňoch, napr. prítomnosť Moravanov na sneme vo Frankfurte v roku 822. Postupne sa presadila najmä predstava o výraznom mocenskom vzostupe Veľkej Moravy za vlády Rastislava a Svätopluka. Do obdobia ich vlády sa priradzovala väčšina nálezov, vrátane honosného ženského šperku (*Dostál 1966, 90*). Predstava sa stala natoľko vžitá, že voči zmenám v chronologickom určení archeologického materiálu sa niektorí archeológovia i historici bránia tvrdením, že pre „iné datovanie nie je opora v písomných prameňoch“. Pozrime sa podrobnejšie, ako sa formovali názory na datovanie ženského honosného šperku.

⁸ Z. Čilinská sa snažila o zmenu datovania zánikového horizontu avarských pohrebísk na území Slovenska s presahom do prvých desaťročí 9. storočia, narazila však na zásadné odmietnutie (ústna informácia Z. Čilinskej). V deväťdesiatych rokoch sa začalo opatrne objavovať datovanie niektorých hrobov do 9. storočia. J. Zábajník vymedzil svoj posledný stupeň garnitúr opaskov SS IV do rokov „780-800 (825)“ (*Zábajník 1995, 296*).

Ponímanie datovania byzantského šperku sa vyvíjalo od dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia. Jeho prvými tvorcami boli J. Schráníl (1925; 1928), L. Niederle (1930) a neskôr aj J. Eisner (1947; 1952). Súborný nález, s ktorými pracovali, pochádzali často z porušených pohrebísk. Úvahy J. Schráníla o datovaní nálezov z Čiech a Moravy vychádzali z jeho predstavy o vývoji slovanského obdobia, ktoré podľa jeho názoru je možné rozdeliť na: A. staršiu dobu hradištnú (Die ältere Burgwallperiode, vymedzenú príchodom Slovanov do Čiech a na Moravu a záverom 9. storočia, a na B. historickú dobu kniežaciu (Die historische Fürstenperiode), ohraničenú 10. a 11. storočím (Schráníl 1928, 284-322). Väčšinu dovtedy známych nálezov (šperky: bubienkové, košíkové náušnice, tepané gombíky; zbrane; ostrohy) z hrobov ako sú Želénky, hrob z Kolína, nálezy z Moravy z Vrbky pri Kvasnici v polohe Na Tabarkách⁹ jednoznačne priradil až do mladšieho - kniežacieho obdobia - do 10. až 11. storočia (Schráníl 1928, 293-295). Vo svojich prácach J. Schráníl jednostranne vyzdvihuje vplyv východných, najmä byzantských prvkov na vývoj materiálnej kultúry v Čechách a na Morave (Schráníl 1925, 188, 192-193). Impulzy zo Západu, podľa jeho názoru, prichádzajú do prostredia včasnostredovekého českého štátu až v priebehu 12. storočia (Schráníl 1925, 193).

L. Niederle sa vo svojich prácach intenzívne venoval vývoju šperku vo včasnom stredoveku. Uvedomoval si jeho dlhý a komplikovaný vývoj od neskorej doby rímskej až po 13.-15. storočie (Niederle 1930, 7, 8, poznámka č. 2). Časti šperku prisudzoval orientálny pôvod (Niederle 1930, 7-9). Pri niektorých druhoch šperku zdôrazňoval ich výskyt s určitými obmenami počas celého vývoja byzantských ozdôb, napr. pri hrozienkovitých (Niederle 1930, 131) a lunicovitých náušniciach (Niederle 1930, 134, 145).¹⁰

J. Eisner pri chronologickom hodnotení šperku z územia Čiech, Moravy a Slovenska vychádzal vo svojich úvahách predvšetkým z diel J. Schráníla a L. Niederleho. Po prvýkrát sa u neho objavuje vymedzenie rozdelenia šperku na *šperk podunajského pôvodu*, ktorý tu prvýkrát čiastočne vymedzil (Eisner 1947, 143-145), a *šperk byzantského pôvodu* (Eisner 1947, 146-152). Delenie neskôr prevzal i V. Hrubý (Hrubý 1955a, 222). K šperkom podunajského pôvodu priradil náušnice s niekoľkonásobnou esovitou slučkou a so štyrmi granulkami. Ich výrobu predpokladal už v 8. storočí (Eisner 1947, 144, 156) a zároveň sa domnieval, že podunajský šperk bol výrazne ovplyvnený avarskou kultúrnou oblasťou

⁹ Nálezy z tejto lokality boli prvýkrát publikované P. F. Příkrylom (1890, 14-21). Šperky z mohýl boli vtedy datované do 5. – 7. storočia (Příkryl 1890, 21).

¹⁰ Podľa L. Niederleho lunicové náušnice sa vyvíjali postupne z jednoduchých (dvojcípých) lunicovitých náušnic k náušnicam s lunicou s tretím stredovým cípom. Dvojcípe lunicovité náušnice datuje do 7. a 8. storočia a trojcípe do 9. a 10. storočia. Vtedy známy nález lunicovej náušnice z hrobu č. 106/AZ zo Starého Města datoval do konca 9. storočia (Niederle 1930, 141, 143, 145).

(Eisner 1947, 144, 156). Príliv *byzantských importov* na Moravu spájal s existenciou Veľkej Moravy a misiou sv. Cyrila a Metoda. Podľa jeho názoru byzantský vplyv zasiahol Čechy v pokročilom 9. storočí, ale najmä až v 10. storočí (Eisner 1947, 146).

Krátko po druhej svetovej vojne, ešte pred začatím veľkých systematických výskumov na južnej Morave v Starom Měste, Mikulčiciach, Břeclavi – Pohansku a ďalších lokalitách, vydal J. Poulík syntézu k historickému vývoju na Morave vo včasnom stredoveku na podklade archeologických nálezov. J. Poulík sa pokúsil v tejto publikácii chronologicky začleniť i niektoré nálezy zo Starého Města polohy „Na valách“ pochádzajúce z výskumov A. Zelnitia. Nálezy z hrobu č. 106/AZ datoval ku koncu 9. a na začiatok 10. storočia (Poulík 1948, 47, 48, 52).

Zásadný vplyv na poňatie datovania ženského honosného šperku do konca 9. a prvej polovice 10. storočia ovplyvnil neskôr v 50-tych rokoch 20. storočia nález kostola na pohrebisku v Starom Měste „Na valách“. Bol to vôbec prvý nález svojho druhu a nadhlo nasmeroval koncepciu datovania nielen ženského honosného šperku, ale i celej hmotnej kultúry z územia južnej Moravy a priľahlých území pre obdobie najmä 9. storočia. Pre lepšie porozumenie záverov V. Hrubého k datovaniu kostola si priblížime jeho východiská.

V. Hrubý sa pri datovaní základov kostola opieral o dovtedajšie poznatky a historické správy. Dôležitými faktormi podľa V. Hrubého boli: a) celkové datovanie pochovávania (kostrové) na pohrebisku, ktoré ohraničil rokmi 800 a 950 (Hrubý 1955a, 284; 1955b, 280), b) historické správy - príchod Konštantína a Metoda (Hrubý 1955a, 287) a c) archeologické nálezy z hrobov, ktoré prekryvali základy kostola. Priamo pod základmi kostola sa objavili len štyri hroby č. 82/49, 114/49, 134/49 a 366/49 (Hrubý 1955a, 284; 1955b, 282-286). V hrobe č. 114/49 neboli nájdené žiadne nálezy a v hrobe č. 82/49 len železný nôž. Najdôležitejšiu rolu v datovaní zohrali dva hroby č. 134/49 a 366/49. V hrobe č. 134/49 bola pochovaná žena a našli sa pri nej tepané gombíky (tab. 30: 3). V hrobe č. 366/49 okrem mnohých drobných železných predmetov boli nájdené železné ostrohy. Nálezy z uvedených hrobov zohrali v datovaní kostola významnú úlohu, najmä však nález gombíkov s palmetou z hrobu č. 134/49. V období objavu kostola v polohe „Na valách“, boli známe nálezy tepaných gombíkov najmä z Čiech a z Maďarska. České nálezy datoval J. Schráníl do 10. a 11. storočia (Schráníl 1925, 188; 1928). Z Maďarska a územia Slovenska boli známe nálezy tepaných gombíkov z dvoch lokalít. Zo slovenskej lokality Mudroňovo (maďarský názov Szilas-Pusztá), kde sa našiel spolu s arabskými mincami z 10. storočia (Hampel 1901, 303, 304). Tepaný gombík z náleziska v Hevesi sa našiel v hrobe ženy spolu so staromaďarskými nálezmi. V. Pataky datoval hrob do druhej polovice 10. storočia (Pataky 1939, 207, 208). Len

ojedinele sa pripúšťalo ich datovanie do 9. storočia (Niederle 1931, 81; Poulik 1948, 55-56).¹¹ Ostrohy z hrobu č. 366/49 boli zaradené do strednej skupiny ostrôh (typ II), ktorú je možné datovať medzi rokmi 850-900 (Hrubý 1955b, 284).¹² Na základe týchto poznatkov datoval V. Hrubý vznik kostola v polohe „Na valách“ do druhej polovice 9. storočia (Hrubý 1955a, 284; 1955b, 286). V. Hrubý pripúšťal síce možnosť jeho postavenia ešte pred príchodom Konštantína a Metoda, uvažoval však len o období krátko po roku 850: „Opírame-li se však jen o archeologické prameny, nelze vyloučit ani možnost, že svatyně v poloze „Na valách“ mohla vzniknout už před příchodem soluňských bratří, brzy po r. 850, kdy se na Moravě křesťanství již upevňovalo zásahem dřívějších misí z Itálie, Řecka a z Německa...“ (Hrubý 1955a, 287). Zároveň však vylučoval jeho vznik pred rokom 850: „Zato nepřinesl archeologický výzkum pohřebiště nejmenší oporu pro domněnku, že by byl kostel „Na valách“ vznikl dokonce ještě před r. 850.“ (Hrubý 1955a, 287).¹³ Zánik kostola kládol do konca 9., prípadne začiatku 10. storočia: „Za nejzazší historický mezník, kdy kostel mohl býti zničen, bylo snad možné označit léta 905-906,...Avšak některé hroby s maltou, tudíž hroby, zahloubené až po zboření kostela, obsahují ještě bohaté nálezy, zejména honosné šperky z drahých kovů, jaké by se sotva našly u domácího obyvatelstva brzy po loupeživých nájezdech cizinců v době po zániku velkomoravské říše. Proto se zdá být zánik kostela až r. 906 málo pravděpodobný. Archeologické prameny ukazují prostě jen k letům okolo r. 900 – ať málo před tím, ať málo po něm.“ (Hrubý 1955a, 287).

Datovanie šperku okrem nálezu kostola formovalo niekoľko ďalších faktorov. Jedným z najzásadnejších boli nálezy zlomkov malty v zásypoch hrobov. V. Hrubý predpokladal, že zlomky malty pochádzajú zo zbúranej sakrálnej stavby na začiatku 10. storočia a podľa jej zániku rozdelil hroby do dvoch na seba nadväzujúcich období. Podľa jeho názoru sa v mladších hroboch objavovali v zásypoch hrobových jám zlomky malty alebo iný stavebný materiál zo zbúraného kostola, na rozdiel od starších, v ktorých sa malta nenachádza. Tak dospel k záveru, že všetky hroby s maltou a hroby, ktoré ich pokrývajú, rovnako ako iné hroby s analogickými nálezmi, patria do 10. storočia (Hrubý 1955a, 291). Prítomnosť malty v zásype hrobov bola dôkazom ich uloženia až po zániku kostola. Prepad malty do hrobov už v čase budovania kostola V. Hrubý vylúčil. Rovnako nepripúšťal ani jej možné rozptýlenie počas bežného chátrania kostola (Hrubý 1955a, 286; Hrubý 1955b, 212 - 276). V. Hrubý sa v niekoľkých prípadoch pokúsil absolútne datovať niektoré typy náušnic práve na základe

¹¹ Len J. Cibulka pripúšťal možnosť zaradiť tepané gombíky z hrobu č. 134/49 už do prvej polovice 9. storočia. (Cibulka 1950, 15, citované podľa Hrubý 1955b, 284, pozn. č. 27).

¹² K problému datovaniu ostrôh na pohrebisku pozri časť I. 3. 5 *Datovanie ostrôh podľa V. Hrubého*.

¹³ V. Hrubý aj neskôr zdôrazňoval, že sakrálne stavby ako v polohe „Na valách“, tak i v polohe „Špitálky“, mohli vzniknúť až po roku 850 (Hrubý 1965, 198).

nálezov malty v zásype hrobov. Tak datoval napr. tzv. stĺpčekové prelamované a košíkové náušnice až na začiatok a do prvej polovice 10. storočia (Hrubý 1955a, 241, 243). Tieto náušnice sa stali potom pre neho „spolehlivou oporou pro datování nálezových celků” pre ostatné hroby s týmto druhom náušnic (Hrubý 1955a, 241). Malta v zásype hrobu sa stala rozhodujúcim kritériom pre datovanie hrobov, a tým aj ich nálezov až do obdobia po zániku kostola nielen pre V. Hrubého ale i pre ďalších bádateľov na dlhé obdobie (Dostál 1990, 36, 39). Až v súvislosti s vyhodnotením pohrebiska Uherské Hradiště-Sady sa začala prijímať myšlienka o výskyte malty v zásypoch hrobov už počas existencie kostola (Galuška 1996a, 94; 1996b, 274, 275).¹⁴

Hneď po publikovaní monografie sa objavili názory, ktoré polemizovali s datovaním V. Hrubého. Jaroslav Böhm nesúhlasil s chronologickými závermi v publikácii a poznamenal jeho pridržiavanie sa úzkeho historického východiska: „*Jako recensent díla nemohu popřít, že vývody autorovy jsou pečlivě uváženy, že jsou logické, domnívám se však, že některé chronologické závěry, k nimž dochází, jsou podmíněny nesprávným, podle mého soudu úzce historickým výchozím autora.*“ (Böhm 1955, 7). Na problematické datovanie niektorých druhov šperkov do začiatku a najmä do prvej polovice 10. storočia, vzhľadom na nálezy z územia Čiech a Bavorska, poukázali J. Eisner a J. Sláma (Eisner 1956; Sláma 1957; 1958). Na problémy, ktoré vyplývali z datovania V. Hrubého, upozorňoval tiež aj J. Cibulka (Cibulka 1958, 45, 46).

J. Eisner v recenzii vyzdvihol postavenie chronológie staromestského pohrebiska na základe šperku (Eisner 1956, 188). Nesúhlasil však s neskorým absolútnym datovaním byzantského šperku V. Hrubého. J. Eisner veľmi dobre postrehol vplyv dovtedajších prác J. Schránila, L. Niederleho, J. Poulíka, a aj jeho samotného, na názory V. Hrubého pri datovaní šperku. Upozorňoval na nesmierny nárast nových nálezov (najmä po druhej svetovej vojne), ktoré vyzývali k revízii datovania niektorých archeologických prameňov (Eisner 1956, 187). V recenzii J. Eisner naliehavo podčiarkol: „...*aspoň jedna věc by už měla vypadnout z naší diskuse, totiž spojování památek ze dvou časově od sebe vzdálených pohřebišť z Předmostí u Přerova*” (Eisner 1956, 188), o ktoré sa opierali moravskí archeológovia pri datovaní honosného šperku z pohrebiska v Starom Měste „Na valách”. B. Dostál až v roku 1990 uznal, že materiál z Předmostí u Přerova pochádza z dvoch pohrebísk, stredohradištného a mladohradištného, prípadne z dvoch fáz pohrebiska s kontinuálnym pochovávaním (Dostál 1990, 40). Pre chronologické určenie šperku J. Eisner vyzdvihol dva dôležité momenty.

¹⁴ Na túto možnosť upozorňoval krátko po vydaní monografie J. Sláma (pozri ďalej) a aj nemecká bádateľka M. Schulze-Dörrlamm (1994, 584, 585), ktorá nevyučovala ani možnosť rozširovania lode kostola (Schulze-Dörrlamm 1994, 584).

Prvým, je podľa jeho názoru, nález dvoch tepaných gombíkov s rytou výzdobou z hrobu č. 134/49 objaveného pod základmi kostola. Ich nález pod múrmi kostola, podľa jeho názoru nasvedčuje, „...že klenotníctví byzantského rázu tam bylo už uprostřed 9. stol. v plném rozvoji.“ (Eisner 1956, 188).¹⁵ Druhý, dôležitý bod pre datovanie staroměstských nálezov, je podľa J. Eisnera, vplyv veľkomoravskej výroby šperku na české prostredie: „S počátkem vlivu staroměstské produkce na Čechy nemůžeme couvnouti z prostřední třetiny 9. stol. a omeziti jej na poslední třetinu tohoto věku nebo jíti s ním dokonce až do 10. stol. Pro dobu po Svatoplukově smrti nelze předpokádati ani vliv Moravy na Čechy ani spojení Moravy s byzantskou oblastí.“ (Eisner 1956, 188). Na základe vyššie uvedeného J. Eisner vyslovil názor, že výroba byzantských šperkov existovala už v prvej polovici 9. storočia a skončila so zánikom Veľkej Moravy (Eisner 1956, 189).

Krátko na to aj J. Sláma poukázal v štúdiu na rozpory v datovaní viacerých druhov šperku: pri náušniciach s esovitou slučkou (Sláma 1957, 260, 261), hrozienských náušniciach (Sláma 1957, 262, 263) a pri bronzových štítkových prsteňoch (tzv. blučinského typu podľa J. Poulíka) (Sláma 1957, 265). Podľa jeho názoru je možné náušnice s niekoľkonásobnou esovitou slučkou na podklade nálezových celkov zo stredovýchodnej Európy vymedziť druhou polovicou 8. a prvou polovicou 9. storočia (Sláma 1957, 266). Nesúhlasil s jej datovaním podľa V. Hrubého až do počiatku 10. storočia (Sláma 1957, 263). Aj pri ostatných uvedených nálezoch sa prikláňal k podstatne skoršiemu datovaniu. Nevylučoval ich chronologické zaradenie už do 8. storočia (Sláma 1957, 260, 262, 265). Rovnako ako J. Eisner a J. Cibulka i J. Sláma podčiarkol význam nálezu tepaných gombíkov pod základmi kostola v Starom Měste „Na valách“ a zdôraznil ich existenciu v hmotnej kultúre na našom území už v prvej polovici 9. storočia (Sláma 1957, 262). J. Sláma nevylúčil dokonca ani možnosť oveľa skoršieho datovania niektorých šperkov byzantského charakteru: „Vyspělá šperkařská velkomoravská výroba v 9. stol. nutně musela míti své základy ve století předcházejícím...a nepochybně do téhož století bude spadatí řada památek byzantského charakteru, jejichž datování se dosud opíralo o zmíněné historické události.“ (Sláma 1957, 263). Na základe týchto skutočností sa vyslovil pre revíziu niektorých chronologických záverov (Sláma 1957, 263). J. Sláma zároveň ako prvý poukázal na problém datovania hrobov na základe prítomnosti malty v zásype hrobu. Upozorňoval, že malta sa mohla dostať do hrobov nielen po zániku kostola, ale už počas budovania kostola a jeho bežného chátrania (Sláma 1958, 312, 314).

¹⁵ V. Hrubý nepovažoval tepané gombíky s rytou výzdobou za produkt byzantských dielní (1955a, 211).

J. Cibulka vo svojej monografii upozorňoval na problémy, ktoré vyplývali z veľmi neskorého datovania veľkomoravského šperku (*Cibulka 1958*, 45). Do obdobia všeobecného úpadku v posledných rokoch Svätoplukovej vlády boli zaradené dve tretiny pohrebov s najbohatšími nálezmi. J. Cibulka predpokladal v tomto období pod vplyvom nájazdov maďarských kmeňov značné otrasy v politickej, hospodárskej i spoločenskej sfére Veľkej Moravy. Považoval za nemožné, aby práve v tomto období došlo k najväčšiemu rozkvetu sídlisk a rozmnoženiu obyvateľstva (*Cibulka 1958*, 45, 46). Ďalší problém, ktorý vznikol v súvislosti s prijatím neskorého datovania V. Hrubého, sú zlomy v pochovávaní na malých i veľkých pohrebiskách, kde je najviac hrobov prisúdených do prvej polovice 10. storočia (*Cibulka 1958*, 46). J. Cibulka považoval preto za nutné časť nálezov prisudzovaných prvej polovici 10. storočia presunúť do polovice alebo na koniec 9. storočia. Po prijatí takéhoto modelu datovania by nevznikli zlomy v pochovávaní, ktoré sa objavujú i na pohrebisku pri modranskom kostolíku (*Cibulka 1958*, 46).

J. Eisner, J. Cibulka i J. Sláma zhodne poukazovali na význam nálezu tepaných gombíkov pod základmi kostola v Starom Měště v polohe „Na valách“ pre datovanie tzv. byzantského šperku. J. Eisner i J. Sláma zároveň upozorňovali na veľmi neskoré datovanie byzantského šperku na južnej Morave k nálezom z českých lokalít. K dôležitým postrehom patrili i pozorovania J. Cibulku o zlomoch v pochovávaní na malých i veľkých pohrebiskách. Bohužiaľ, tieto dôležité pripomienky k absolútnemu datovaniu byzantského šperku ostali nepovšimnuté. V polovici 60-tych rokov sa objavili prvé práce B. Dostála, ktoré potvrdzovali správnosť a opodstatnenosť datovania byzantského šperku do konca 9. až prvej polovice 10. storočia. B. Dostál súhlasil s datovaním V. Hrubého takmer bez výhrad (*Dostál 1965*, 1966).¹⁶

V šesťdesiatych rokoch B. Dostál zhodnotil nové nálezy a výsledky z pohrebísk získaných po druhej svetovej vojne spolu s nálezmi zo starších výskumov. Na základe dovtedy známeho archeologického materiálu z pohrebísk na južnej Morave vyčlenil tri horizonty stredohradištného obdobia, ktoré aj absolútne chronologicky vymedzil a interpretoval. Jeho koncept chronológie hmotnej kultúry sa stal na dlhé obdobie zásadnou predlohou výkladu histórie Veľkej Moravy. Za chronologicky najcitlivejšie považoval B. Dostál šperky a zbrane – najmä meče (*Dostál 1966*, 89-94). Do najstaršieho horizontu zaradil B. Dostál hroby, z ktorých sú známe nálezy neskorokeszthelského rázu - trojlaločné nášivky čeleniek, liate bronzové pracky, nákončia a iné kovania (*Dostál 1966*, 89). Zároveň do tohto horizontu priradil hroby s predmetmi tzv. blatnicko-mikulčického typu (bronzové pozlátené

¹⁶ B. Dostál doplnil len niektoré typy náušnic a gombíkov, ktoré sa u V. Hrubého v Starom Měště „Na valách“ nevyskytli a upozornil pri ostrohách typu I A podľa V. Hrubého na predlžovanie ich bodca a na ich výskyt i v mladšom období na základe neskorších výskumov z pohrebiska v Břeclavi-Pohansku (*Dostál 1966*, 74, 75).

ostrohy zdobené polopalmetami alebo ľudskými maskami, súpravy nákončí, praciek a prevlečiek zdobené obdobnými motívmi, technikou vruborezu, puncovaním a rytím), meče typu K a H a primitívnu keramiku, podobnú keramike II. stupňa podľa J. Poulíka. Zároveň sem priradil hroby s prežitkami tzv. pohanského pohrebného rítu. Zo skupiny šperkov sem zaradil náušnice s jedným znom. Uvedený materiál je možné, podľa B. Dostála, rozpoznať najmä v mužských hroboch. Z pohrebiska zo Starého Města „Na valách“ do tohto horizontu, podľa jeho názoru, patria hroby č.: 109/AZ [dievčenský – doplnila H. Ch.], 291/AZ, 295/AZ, 307/AZ, 80/48 [dievčenský – doplnila H. Ch.], 156/49, 266/49, 287/49¹⁷, 50/50, 223/51, 114/51.¹⁸ Pri uvedených hroboch B. Dostál zdôraznil ich stratigrafiu, podľa ktorej je pri niektorých doložené, že patrili k najstarším. Z mikulčických pohrebísk do najstaršieho horizontu priradil hroby č. 90, 108 [ženský – doplnila H. Ch.], hroby č. 265 a 280 od prvého kostola doložené stratigraficky (*Dostál 1966*, 90) a hroby č. 50 a 70 od 6. kostola. Z hrobov mimo hlavných centier sem zaradil niektoré hroby z lokalít ako Boleradice, Blučina a Vranovice. Dotkol sa problematikosti vymedzenia najstaršieho horizontu na tzv. dedinských pohrebiskách. Na nich sa objavujú predovšetkým nálezy (železné predmety a šperk tzv. podunajského typu), pri ktorých nie je možné presnejšie datovanie (*Dostál 1966*, 89, 90). K absolútnemu datovaniu sa B. Dostál presne nevyjadril. Podľa úvodnej časti a nasledujúcich riadkov venovaných strednému horizontu, je možné predpokladať časový úsek vymedzený prvou polovicou 9. storočia.

Na základe historických udalostí známych z písomných prameňov spájal B. Dostál stredný horizont s vládou Rastislava a Svätopluka, ktorá je podľa jeho názoru obdobím vnútornej konsolidácie, s počiatkom veľkorysej zahraničnej a samostatnej politiky (*Dostál 1966*, 90). S tým súvisí i všeobecný kultúrny rozmach, ktorý sa odrazil najmä v umeleckom remesle, vo výrobe šperkov. Moravské šperkárstvo zaradil do umeleckého okruhu, ktorý je konglomerátom antických tradícií uchovávaných v byzantskej oblasti a ovplyvnený včasnoislamským umením, prenikajúcim z Čiernomoria a ďalej na západ. Upozornil na názor A. Alföldiho, ktorý kladie tento umelecký okruh medzi neskoroavarské a staromaďarské umenie. Do tohto obdobia, podľa B. Dostála, spadá počiatok a rozmach výroby šperkov, ktoré zahŕňa pod názov *veligradský šperk*, napr. tepané gombíky s rytou výzdobou a strieborné gombíky zdobené granuláciou na celom povrchu, honosné náušnice a prstene (*Dostál 1966*, 90). B. Dostál zároveň predpokladá nárast variability tvarov hlavne na konci tohto obdobia. Z

¹⁷ V hrobe č. 287/49 však bola nájdená malta a preto bol tento hrob V. Hrubým datovaný až do obdobia po zbúraní kostola.

¹⁸ Pravdepodobne došlo ku tlačovej chybe, lebo pri hrobe č. 114/51 je zložitá nálezová situácia spolu s hrobmi č. 113/51 a 115/51. B. Dostál pravdepodobne uvádzal hrob č. 116/51, v ktorom bol nájdený meč a ostrohy.

d'alších artefaktov B. Dostál uviedol kováčske výrobky (celookované vedrá, oceľky so zloženými ramenami, ostrohy II. typu podľa V. Hrubého). V absolútnom datovaní vymedzil B. Dostál toto obdobie od druhej polovice 9. storočia do počiatku 10. storočia (*Dostál 1966, 90*).

Podľa názoru B. Dostála sa v inventári hrobov z prvej polovice 10. storočia zosilňuje orientálny vplyv, súvisiaci možno s príchodom starých Maďarov (*Dostál 1966, 91*). Do tohto horizontu B. Dostál zaradil nálezy gombíkov s rastlinným ornamentom, ktorý sa geometrizuje, prípadne rozpadá, strieborné gombíky s makovou granuláciou, ktorá sa objavuje i na bubienkových náušniciach. Do najmladšieho horizontu priradil bubienkové náušnice so siedmymi až desiatimi bubienkami, košíkové náušnice s deviatimi košíkmi a lunicové náušnice. Podľa jeho názoru sa v tomto období objavujú i nové prvky na náušniciach: esovité ukončenie, retiazky, zdobenie hrozienuk zrnkami zatavenými v drôtených prstencoch. Zároveň sa objavujú i tenké esovité záušnice, puklice na gombíkoch, prstene zdobené granuláciou a sklami. Zdôrazňoval výskyt podobných tvarov a techník, uplatňovaných na šperkoch z pokladov zlomkového striebra. Týmto spôsobom potvrdil názor V. Hrubého o objavení sa najvyspelejších veľkomoravských výrobkov v hrobách uložených v priebehu prvých troch až štyroch desaťročí 10. storočia (*Dostál 1966, 90*).

Hrubého koncepcia absolútneho i relatívneho datovania šperku i ostrôh pre 9. a prvú polovicu 10. storočia bola prácou B. Dostála potvrdená a prijatá odbornou domácou i zahraničnou verejnosťou. S novými výskumami ďalších pohrebísk na južnej Morave (Josefov, Rajhradice, Horní Kotvice) sa neustále vynárali problémy prameniácie z tejto koncepcie. V 80-tych rokoch 20. storočia sa začínajú objavovať práce poukazujúce na nevyváženosť v datovaní mužských a ženských hrobov (*Bialeková 1979, 99*; neskôr i *Dekan 1985, 130*) a na nezrovnalosti v datovaní niektorých druhov byzantského šperku (*Poulik 1975, 69*), čo nakoniec viedlo k širšej diskusii v 90-tych rokoch.

Na základe analýzy pohrebiska Uherské Hradiště – Sady v polohe „Horní Kotvice“ poukázala K. Marešová na nesúlad v absolútnom datovaní náušnic, konkrétne náušnic so šiestimi košíkmi a tzv. stĺpčekových náušnic (*Marešová 1983, 106, 107*). Autorka výskumu na základe analýzy ostatného archeologického materiálu predpokladala začiatok pochovávania na pohrebisku už v polovici 8. storočia a koniec okolo polovice 9. storočia. Nevylúčila však práve na základe nálezov náušnic so šiestimi košíkmi (hroby č. 5 a 30) (*Marešová 1983, 106*) a stĺpčekových náušnic (hroby č. 44 a 99) (*Marešová 1983, 107*)

uloženie niektorých hrobov až v druhej polovici 9. storočia (Marešová 1983, 130).¹⁹ Z tohto dôvodu predpokladala výrobu košíkových náušnic už v tretej štvrtine 9. storočia (Marešová 1983, 106). Upozornila však na nesúlad dovtedajšieho datovania košíkových náušnic na koniec 9. a prvú polovicu 10. storočia. Ďalšou indíciou pre staršie datovanie stĺpčekových náušnic, je podľa K. Marešovej, ich výskyt pod mohylou z lokality v Hlubočku u Hluku (Marešová 1983, 107).²⁰ V tejto súvislosti poukázala i na analogické náušnice z pohrebiska Münchendorf (Marešová 1983, 107).²¹

Pochybnosti o správnosti datovania šperkov až do prvej polovice 10. storočia vyslovoval od polovice 70-tych rokov i J. Poulík (1975, 63, 69; 1985, 29). Z. Klanica v niekoľkých prácach poukazoval na možnosť skoršieho datovania niektorých hrobov už do druhej polovice 8. storočia (Klanica 1985, 113; 1990, 57-63). Dokonca V. Hrubý krátko pred svojou smrťou odvolal svoje datovanie pohrebiska „Na valách“ (Galuška 1996b, 267). Začiatkom 90-tych rokov 20. storočia prebehla diskusia k datovaniu ženského šperku. Diskusiu vyvolala séria článkov rakúskych (Szameit 1991, 73-79; 1992, 803-839; 1996, 215-225) a maďarských (Müller 1984; Szöke 1992) archeológov, ktorí podobný archeologický materiál zo včasnostredovekých pohrebísk nachádzajúcich sa na území svojich krajín datovali síce rozdielne, ale vždy do staršieho obdobia ako datovaný materiál na južnej Morave.²² K diskusii prispel i článok historika D. Třeštíka, ktorý opäť upozorňoval na nezrovnalosti archeologického datovania a historických správ (Třeštík 1991, 9, 23).²³

Prvé pokusy nového časového zaradenia byzantského šperku priniesol B. Dostál. V súvislosti s problémami datovania pozostatkov sakrálnych stavieb v Starom Městě v polohe „Na valách“ a „Špitálky“ a v Břeclavi-Pohansku otvoril i otázky absolútneho datovania honosného šperku. B. Dostál si položil otázku: „...zda jeho [V. Hrubého – doplnila H. Ch.] skupina hrobů s maltou nepatří do doby před zánikem Velké Moravy ..., jinými slovy, zda správně stanovené relativně chronologické skupiny staroměstských hrobů není třeba vřadit do rámce 9. a počínajícího 10. století.“ (Dostál 1990, 39) Zároveň načrtol úvahy o zániku pochovávaní na staroměstských pohrebiskách („Na valách“ a „Špitálky“) už dlho pred

¹⁹ V charakteristike hrobov mladšieho horizontu uvádza autorka menšie a plytšie hrobové jamy, s rôznymi polohami mŕtvych. Hrob č. 5, v ktorom sa našli košíčkove náušnice je paradoxne najhlbším zisteným hrobom na pohrebisku. Jeho hĺbka bola 194 cm (Marešová 1983, 21, skupina hrobov č. 19).

²⁰ V. Hrubý mohylové pohrebisko v lese Hluboček u Hluku zaradil rámcovo do 9. storočia (1939, 12).

²¹ Mitscha-Märheim datuje pohrebisko v Münchendorfe rámcovo do 8. storočia. Nepredpokladá však pokračovanie pochovávaní po roku 791 (Mitscha-Märheim 1941, 54, 55).

²² E. Szameit datuje nálezy z rakúskych pohrebísk do druhej polovice 8. a počiatku 9. storočia (1991, 77, 1992, 827; 1996, 222-223). B. M. Szöke datuje podobné nálezy z pohrebísk na území západného Maďarska až k prvej polovici 9. storočia (1992, 892).

²³ D. Třeštík v článku doslovne uviedol: „Chronologie poslední fáze velkomoravské hmotné kultury, zejména tzv. veligradského šperku, by si proto zasloužila důkladnou revizi.“ Na nesúlad medzi datovaním tzv. veligradského šperku a udalosťami známymi z písomných prameňov upozorňoval i J. Cibulka (1958, 46) a R. Turek (1959, 298).

polovicou 10. storočia. (Dostál 1990, 40).²⁴ V článku sa podrobnejšie venoval otázke najstaršieho možného výskytu tepaných gombíkov s rytou výzdobou. Odmietol ich dovtedajšie datovanie do poslednej tretiny 9. storočia až do druhej polovice 10. storočia a poukázal na ich možný, oveľa starší výskyt. (Dostál 1990, 40).²⁵ V článku z roku 1991 sa B. Dostál venoval nielen datovaniu byzantského šperku, ale i podunajskému šperku. Na základe najnovších štúdií k chronológii pohrebísk v podunajskej oblasti vymedzil časovo podunajský šperk 8.-10. storočím a poukázal pritom i na jeho rozsiahly teritoriálny výskyt. V závere článku sa opäť vyslovil pre ohraničenie byzantského šperku koncom 9. až začiatkom 10. storočia. Zdôraznil jeho byzantský pôvod a úzke teritoriálne rozšírenie (Dostál 1991, 84). Počiatkom byzantského šperku na Morave sa podrobnejšie nevenoval. Podčiarkol jeho vznik pod byzantským vplyvom (Dostál 1991, 84). Názor B. Dostála o závere výroby byzantského šperku koncom 9. storočia sa postupne prijímal (Staňa 1995, 42; Galuška 1996a, 97; Lutovský 2001, 323). Č. Staňa prijal chronologické určenie byzantského šperku - koniec 9. storočia. Časový údaj chápal len ako určenie zániku výroby šperkov. Otvorená otázka podľa jeho názoru ešte otázka záveru pochovávaní na veľkomoravských pohrebiskách (Staňa 1995, 43).

Články B. Dostála akoby uvoľnili dovtedajšiu zviazanosť archeológov s tradičným datovaním. Od tohto momentu sa začali v českej i slovenskej literatúre objavovať častejšie články, v ktorých autori výraznejšie posúvali datovanie niektorých nálezov v porovnaní so staršími názormi. Otázkami datovania veľkomoravských ozdôb sa zaoberal i L. Galuška, v rámci vyhodnotenia pohrebiska v Uherskom Hradišti - Sady. Upozornil na problém časového určenia šperku na základe prítomnosti malty v zásype hrobu, ktorá, ako správne zdôraznil, mala zásadný vplyv nielen na chronológiu veľkomoravského šperku (Galuška 1996b, 268, 269).²⁶ L. Galuška pri spracovaní výskumu začal uvažovať o možnosti pádu malty do hrobov už i počas existencie kostola (Galuška 1996a, 94; 1996b, 274, 275), čo V. Hrubý jednoznačne odmietal (Hrubý 1955a, 286). Predpoklad dokumentoval na pohrebisku v Sadoch i v Starom Měste „Na valách“. Na pohrebisku „Na valách“ dokumentoval túto indíciu na skupinke hrobov č. 134/49, 298/49 a 299/49, ktoré sa nachádzajú v tesnej blízkosti západne od kostola.²⁷ L. Galuška sformuloval hypotézu, podľa ktorej hrob č. 299/49 bol

²⁴ Podobný názor je možné nájsť už u J. Cibulku (1958, 45).

²⁵ Pripomenul pritom výsledky štúdií K. Bendu, ktorý ukázal podobnosť techník (lisovanie, rytie, puncované pozadie a motív palmy) uplatnených ako pri výrobe nádob z nagyszentmiklosskeho podkladu a na neskoroavarských kovaniach, tak pri výrobe terča so sokolníkom z hrobu č. 15 zo „Špitáliek“ a pri výrobe gombíkov. Existenciu týchto techník v širšom podunajskom prostredí nevylučoval od druhej polovice 8. a v celom 9. storočí (Benda 1963, 60).

²⁶ Tento problém sa dotýka i datovania ostrôh, sekier, vedierok atď.

²⁷ Hrob č. 134/49 (mladá žena, hl.: 140 cm) je prekrytý základmi kostola (samotné základy kostola boli zistené v hl.: 60-80 cm pod pôvodnou úrovňou pohrebiska (Hrubý 1955a, 280). V zásype hrobu č. 298/49 (dievča, hl.: 200 cm) bola nájdená malta. V hrobe č. 299/49, ktorý dokonca dosahoval hĺbku 240 cm, malta nebola nájdená.

zahĺbený ešte pred vybudovaním kostola rovnako ako hrob č. 134/49 a dieťa z hrobu č. 298/49 bolo pochované už počas existencie kostola v druhej polovici 9. storočia. Vylúčil možnosť, že hroby č. 298/49 a 299/49 by boli uložené až v prvej polovici 10. storočia, ako sa podľa datovania V. Hrubého predpokladá (*Galuška 1996b*, 274, 275). Na podklade uvedených poznatkov a analýzy pohrebiska v Uherskom Hradišti-Sady sa L. Galuška domnieva, že počiatky výroby byzantských šperkov na Morave začínajú už v druhej štvrtine 9. storočia (*Galuška 1996a*, 97).

Podrobnú štúdiu gombíkom venovala E. Pavlovičová (*Pavlovičová 1996*). Otázky časového zaradenia gombíkov sa pokúsila riešiť pomocou seriacnej analýzy a ich spoločného výskytu v hroboch s ostrohami (*Pavlovičová 1996*, 100, 101). E. Pavlovičová sa výhradne pridržiavala typológie a chronológie ostrôh D. Bialekovej (*Pavlovičová 1996*, 95, 102). Na základe výsledkov seriacnej analýzy a spoločného výskytu gombíkov s ostrohami E. Pavlovičová v štúdií uviedla aj možnosti skoršieho datovania pri niektorých typoch gombíkov, napr. tepané gombíky s rytou výzdobou, tekvicovité²⁸ - melónovité podľa terminológie autorky, gombíky s geometrickým vzorom, gombíky zdobené granuláciou po celom povrchu a gombíky zdobené s puklicami, a to do prvej polovice 9. storočia (*Pavlovičová 1996*, 104-109). Najmä v prípade tepaných gombíkov s rytou výzdobou v podstate len zopakovala už vyslovené myšlienky viacerých bádateľov.²⁹ Na možnosť skoršieho datovania niektorých náušnic byzantského charakteru (napr. náušnice s lunickou vytvorenou jemným drôtom) do prvej tretiny 9. storočia, upozorňovala D. Staššiková-Štukovská na základe nálezov z pohrebiska v Borovciach (okr. Piešťany) (*Staššiková-Štukovská 1997*, 200; *2000*, 103-104).

Na problémy chronológie materiálnej kultúry v 9. storočí poukázala viackrát i T. Štefanovičová (*Štefanovičová 1996*; *2004*). T. Štefanovičová pripomenula opäť disproporciu v datovaní hrobov mužských - prvá polovica 9. storočia a ženských - koniec 9. storočia (*Štefanovičová 2004*, 389). Autorka podčiarkla význam spracovania gombíkov E. Pavlovičovou, ktoré tak vytvárajú určité možnosti prepojenia pri celkovom hodnotení šperku. Aj v ďalších úvahách sa T. Štefanovičová opierala o nepublikovanú rigoróznu prácu E. Pavlovičovej (*Štefanovičová 2004*, 390). E. Pavlovičová sa v práci zamerala na typológiu a chronologické určenie náušnic byzantského charakteru z územia južnej Moravy a juhozápadného Slovenska (*Pavlovičová 1999*)³⁰ a opäť použila metódu seriácie. Na základe

²⁸ L. Galuška datoval tento druh ozdôb v zmieňovanej štúdií do prvej polovice 9. storočia. (*1996*, 275).

²⁹ Na možnosti skoršieho časového zaradenia tepaných gombíkov už dávnejšie poukázali J. Bureš (*1964*, 44-64), J. Poulík (*1975*, 69; *1985*, 31), Z. Klanica (*1970*, 444) a naposledy B. Dostál (*1990*, 40).

³⁰ Nepublikovaná rigorózná práca, citované podľa *Štefanovičová 2004*, 391.

výsledkov seriácie zaradila do prvej polovice 9. storočia náušnice s hroziakom, náušnicu s plechovou lunicou, náušnice s lunicou vytvorenou z filigráneho drôtu a náušnice so štyrmi bubienkami z lokalít Skalica, Staré Město „Na valách“ a „Špitálky“ (Pavlovičová 1999, 103, 104).³¹ T. Štefanovičová upozornila, v kontexte s výsledkami novej seriácie náušnic E. Pavlovičovej, na adriatickú oblasť (Štefanovičová 2004, 391), odkiaľ sú známe nálezy náušnic analogických k náušniciam z oblasti južnej Moravy. Chorvátske nálezy sú datované rámcovo do prvej polovice 9. storočia (Štefanovičová 2004, 393). T. Štefanovičová predpokladá kontakty medzi oboma oblasťami už v prvej polovici 9. storočia. Neuvažuje však o chorvátskych nálezoch ako o importoch z prostredia južnej Moravy do Dalmácie a ani ako o importoch z Dalmácie na južnú Moravu. Obe územia, podľa jej názoru, mali svoj vlastný vývoj v šperkárstve. Odmieňa tým starší názor B. Dostála o šírení moravského byzantského šperku do okolitých území (Štefanovičová 2004, 394, 395).

Naposledy sa podrobne chronológiou šperku zaoberal Š. Ungerman. V rozsiahlej v štúdiu sa pokúsil po prvýkrát detailnejšie relatívno-chronologicky utriediť ženský šperk a posunúť ho hlbšie do 9. storočia, hoci myšlienka takto skorého datovania bola pre väčšinu bádateľov donedávna ťažko akceptovateľná. V štúdiu sa autor pokúsil vyčleniť ženské šperky, ktoré by mali charakterizovať *starší veľkomoravský horizont* (terminológia autora). Pri vyčlenení nálezov postupoval tradičnou a overenou metódou kombinácii nálezov v hrobových celkoch. Porovnával súčasný výskyt viacerých predmetov v hrobovej výbave. Vyčlenil tak šperky, ktoré podľa jeho názoru patria do staršieho veľkomoravského horizontu. Do staršieho veľkomoravského horizontu autor zaradil predovšetkým hroby zo Starého Města z polohy „Na valách“, sú to hroby č.: 15/48, 24/48, 25/48, 26/48, 33/48, 129/49, 253/49, 268/49, 282/49, 102/51, 193/51, 195/51, 50/50, 151/50, 167/51, 103/50, 317/49, 253/49, z pohrebiska Uherské Hradiště – Sady, hrob č. 209/59 atď. V uvedených hroboch sa podľa autora vyskytovali rovnaké kombinácie predmetov, ktoré tvoria náplň staršieho veľkomoravského horizontu, sú to niektoré typy náušnic, korálikov, prsteňov a príveskov (v článku sú podrobne rozpísané).

V štúdiu formuloval Š. Ungerman myšlienku, že archeologický materiál z moravských pohrebísk umožňuje vyčleniť niekoľko typov šperku, ktorý tvorí náplň tzv. predkötlašského horizontu charakteristického najmä pre oblasť východného Prialpia a jemu priradených i mnoho lokalít z Dolného Rakúska. Podľa autora rozpoznanie šperkov prináležiacim k predkötlašskému horizontu na moravských pohrebiskách umožní lepšie pochopiť počiatky kostrového pochovávanie na južnej Morave, a teda i nástup staršieho veľkomoravského

³¹ Citované podľa Štefanovičová 2004, 391.

horizontu s ženským honosným šperkom (Ungerma 2005, 737): „*Tento horizont ve svém klasickém projevu na velkomoravských pohřebištích zastoupen není, neboť do této doby spadají teprve nejranější počátky kostrového ritu (viz napr. hrob 2 v Prušánkách nebo hrob 499/55 v Dolních Věstonicích), i když uvedené předměty se na území Moravy a Slovenska samozřejmě používaly. Ještě během předkötlašského horizontu sa začali šířit foukané korály, které vo větší míře zobecněly až v následujícím starším velkomoravském horizontu. Tehdy se začalo kostrové pohřbívání masově praktikovat i na jižní Moravě a juhozápadním Slovensku, pričemž do hrobu se ukládaly ozdoby předkötlašského horizontu, ktoré byly v té době stále v oběhu, ale spíše jednotlivě, již netvořili typické kombinace.*“ Presnejšie sa autor vyjadril v ďalšom článku: „*U nás se předkötlašské předměty již neobjevují ve vzájemných kombinacích, ale většinou zde vystupují ojedinele jako jakési 'starožitnosti' či předměty vyšlé z módy, společně s předměty mladšího rázu. Z toho vyplývá, že na Moravě se začínalo kostrově pohřbívát až někdy v době, kdy předmety typické pro předkötlašský horizont již mizely z oběhu. Horní hranice datování tohoto horizontu by tedy měla přibližně určovat dobu počátku velkomoravského kostrového pohřbívání.*“ (Ungerma 2006, 361).

Z uvedeného vyplýva autorov predpoklad, že na južnej Morave predchádzal staršiemu veľkomoravskému horizontu predkötlašský horizont, resp. šperky patriace k predkötlašskému horizontu patria k najstarším kostrovým hrobom na južnej Morave.

Náhľad Š. Ungermana je aj nie je novinkou v doterajšom bádani v dejinách šperku na južnej Morave. Úvaha, že ženskému honosnému šperku predchádzala staršia produkcia, korešponduje so staršími názormi bádateľov. Novým prvkom je priradenie niektorých typov náušnic a korálikov Š. Ungermanom k predkötlašskému horizontu a pokus zaradiť do časových súvislostí moravské nálezy s východným Prialpím a s dolnodunajskou oblasťou. Nemožno poprieť autorovu starostlivú analýzu hrobových celkov z viacerých lokalít zo širšieho geografického prostredia a preukázanie vzájomných kombinácií jednotlivých ozdôb. V jeho analýze je niekoľko skutočností, ktoré umožňujú uvažovať aj inak o relatívno-chronologickom koncepte ženského šperku. Aj keď tradičná i nastupujúca chronológia ženského šperku vychádza z pohrebiska v Starom Měste v polohe „Na valách“, nebola dodnes realizovaná jeho dôkladná analýza. Analýza, ktorá by podrobne skúmala komplikované stratigrafické situácie a tiež vzťah kostola k hrobom. Podľa mnohých indícií sa ukazuje, že na pohrebisku sú dva základné horizonty – starší horizont hrobov predchádzajúci stavbu kostola a mladší horizont – súvisiaci so samotným kostolom. Overovanie mnohých stratigrafických situácií na pohrebisku bude veľmi komplikované. V archíve brnenského archeologického ústavu, kde je uložená oficiálna nálezová správa, chýba primárna nálezová dokumentácia –

jednotlivé popisy hrobov, plány hrobov a sektorov. Ani v Slováckom múzeu sa nenachádzajú dokumenty k výskumu pohrebiska v Starom Měste „Na valách“.³² Jediným zdrojom ostáva publikácia V. Hrubého a celkový plán pohrebiska. Veľkou pomocou je i výrez z plán nekropoly v publikácii J. Poulíka *Jižní Morava, země dávných Slovanů*. Na základe týchto troch dokumentov môžeme aspoň čiastočne spoznávať starší a mladší horizont hrobov na pohrebisku. Najlepšie je možné tieto dva horizonty rozlíšiť v štvorcoch 7-9/D-E, kde leží aj samotný kostol. Práve rozbor niekoľkých situácií upozorňuje, že nie všetky hroby, ktoré Š. Ungerman vyčlenil ako hroby patriace k najstaršiemu horizontu, k nemu aj patria. Sú to hroby č.: 15/48, 24/48, 25/48, 26/48, 33/48, 195/51. Okrem hrobu č. 195/51, všetky ostatné patria k štvorcu 8/D, ktorý bol alebo bude ešte niekoľkokrát spomínaný a bolo upozorňované na dva horizonty hrobov v ňom. Všetky hroby uvádzané Ungermanom patria do horizontu hrobov, ktoré sa vyznačujú oveľa menšou hĺbkou, medzi 30-100/130 cm.³³

Š. Ungerman pracuje vo svojej štúdií aj s korálikmi a vyslovuje názor, že mozaikové koráliky prináležia ku skupine šperkov predkötlašského horizontu. Medzi ne zaraduje i hroby s ich nálezmi, a to hroby č. 33/48 a aj 195/51. K situácii k hrobu č. 33/48 sme sa už vyjadrili. Hrob č. 195/51 je relatívne najmladším hrobom z trojice hrobov, ktorú okrem neho tvoria hroby č. 193/51(s bohatou výbavou) a 194/51. Podobná situácia je aj s hrobom č. 181/49, v ktorom sú nájdené mozaikové koráliky. Hrob sa nachádza južne od základov kostola spolu s hrobom č. 180/49, oba majú hĺbku 105 cm. Nohy kostry z hrobu č. 180/49 sa prepadajú do nižšie uloženého hrobu č. 215/49, ktorý má hĺbku 150 cm. Kúsok severne od hrobu č. 181/49 sa neskôr našiel hrob č. 311/49, ktorý má hĺbku 150 cm, nebol preskúmaný celý, nachádzal sa v tesnej blízkosti steny kostola (*Hrubý 1955a*, 460). Uvedená situácia opäť naznačuje, že hrob č. 181/49 patrí k mladšiemu horizontu pochovávania. Ostatné hroby č.: 177/51, 119/49, 238/49, 309/49 z pohrebiska v Starom Měste „Na valách“, v ktorých Š. Ungerman identifikoval koráliky spojené s predkötlašským horizontom, možno považovať za hroby prináležiace k staršiemu horizontu pochovávania na pohrebisku.

Podľa zistenej nálezovej situácie na pohrebisku v Starom Měste „Na valách“ sa zdá, že predkötlašský horizont nepredchádza starší veľkomoravský horizont – terminológiou Š. Ungermana, ale predkötlašský horizont je v prostredí staromestského pohrebiska súčasny s najstarším horizontom honosného šperku, pričom niektoré z jeho komponentov – niektoré typy korálikov pokračujú i do archeologicky zisteného mladšieho horizontu. Ostatne túto možnosť pripúšťa i samotný autor: „*Sladit nastíněný obraz s výskytem časného veligradského*

³² Za informáciu ďakujem mgr. D. Menouškovej pracovníčke Slováckého múzea.

³³ pozri podkapitolu I. 3 *K relatívnej chronológii na pohrebisku v Starom Měste „Na valách“*, nálezové situácie č. 3. a 4.

šperku není snadné, neboť tento se ve staroměstských hrobech kombinuje s ozdobami předkötlašského a dolnodunajského původu jen minimálně. Je tomu tak nejspíše proto, že mají odlišnou provenienci a snad do určité míry reprezentují i odlišná sociální prostředí. Přesto se zdá, že všechny tyto skupiny šperku jsou zhruba současné.“ (Ungerma 2005, 739).

Podobne ako Š. Ungerma považujem za najdôležitejšie, aby sa spresnila relatívna chronológia šperku. Bolo by veľkým prínosom, keby sa ujasnila otázka chronologického vzťahu predkötlašského horizontu a najstaršieho horizontu šperku na južnej Morave. Nebude to však jednoduché. Formujúca sa elita južnej Moravy mala v obľube iné druhy a formy ozdôb ako obyvateľstvo Dolného Rakúska a východného Prialpia. Je totiž pozoruhodné ojedinelé kombinovanie honosných šperkov a náhrdelníkov na pohrebiskách južnej Moravy, na čo už upozornila niekoľkokrát N. Profantová. Vychádzajúc z nálezových situácií na staromestskom pohrebisku nevyplýva jednoznačne následný vzťah medzi spomínanými horizontmi, ako o nich uvažuje Š. Ungerma, ale skôr ich paralelný vývoj, pričom nie je úplne vylúčené, že niektoré hroby so zlatými a striebornými šperkmi, v ktorých prevládali náušnice zdobené na hornom oblúku, sú dokonca možno o niečo staršie ako hroby s predmetmi patriacimi predkötlašskému horizontu. Ďalšie skúmanie a publikovanie doteraz nezverejnených výskumov pohrebísk pravdepodobne prinesú nové impulzy pre úvahy o chronológii šperku.

V roku 2013 sa objavila kniha L. Galušku, v ktorej jednu z kapitol venoval novým pohľadom na datovanie ženského honosného šperku. Po objavení sa už zmieňovanej práce Š. Ungermana (2005) a textov autorky týchto riadkov (2004; 2007) reagoval tak v knihe na vzniknutú situáciu a predstavil svoje nazeranie na danú tému. Podľa jeho názoru je možné hovoriť o dvoch fázach pochovávania na pohrebisku „Na valách“. Dôležitým medzníkom pre L. Galušku je výstavba kostola. Niektoré nové závery ohľadne chronológie honosného šperku prijal, pri niektorých javoch zotrval na staršom východisku. Opäť sa vrátil k významu malty v zásype hrobu pre datovanie. L. Galuška, podobne ako V. Hrubý, považuje maltu za indikátor mladšieho uloženia hrobu, teda až po výstavbe kostola (situácia ohľadne hrobu č. 251/49) (Galuška 2013, 202).

Problémy a nezrovnalosti v datovaní ženského šperku vychádzajú z chronológie na pohrebisku v Starom Měste „Na valách“. Nasledujúcu podkapitolu venujeme práve tomuto pohrebisku. Predstavíme náhľad V. Hrubého na vývoj pochovávania na pohrebisku a jeho celkové datovanie. Poukážeme aj na nezrovnalosti, ktoré vystupujú pri podrobnom hodnotení konkrétnych hrobov.

I. 3 K relatívnej chronológii na pohrebisku Staré Město v polohe „Na valách“

Základy datovania ženského honosného šperku, ktoré s malými obmenami platili do nedávna, položil V. Hrubý na podklade nálezov z archeologického výskumu pohrebiska v Starom Měste v polohe „Na valách“ (*Hrubý 1955a*). Pohrebisko „Na valách“ sa výrazne odlišuje od ostatných veľkomoravských pohrebísk rozkladajúcich sa pri kostole na južnej Morave, ale i ostatných stredoeurópskych pohrebísk z priestoru osídleného Slovanmi, vysokým počtom hrobov a bohatosťou nálezov. Archeologickým výskumom bolo v polohách „Na valách“,¹ „Stodůlky“ a „Nový svět“² odkrytých spolu 1634 hrobov. V. Hrubý predpokladá existenciu jedného rozsiahleho pohrebiska s rozlohou cca 10 ha a s celkovým počtom cca 13 290 hrobov (*Hrubý 1955a*, 47, 294).³ Archeologický výskum pohrebiska „Na valách“ priniesol mnohé niekoľkonásobné superpozície hrobov najmä v blízkosti cirkevnej stavby i vo vzdialenejších miestach od nej. V. Hrubý mal pri spracovávaní pohrebiska veľmi ťažkú pozíciu. Stav výskumu materiálnej kultúry 9. storočia bol prakticky v počiatkoch. Mnohé nálezy v tom čase ešte neboli známe. V. Hrubý vytváral chronológiu a typológiu – najmä šperku – s minimálnymi možnosťami porovnania z iných geografických oblastí. Pri datovaní šperku sa pridržal dovtedajšieho datovania nálezov z Čiech (*Schránil 1925, 1928, 288-322; Niederle 1930, 81, 141; Eisner 1947; Poulík 1948, 56*), Maďarska (*Pataki 1939, 208*) a Slovinska (*Korošec 1950, 96,97*). Počas výskumu sa neobjavili nálezy mincí, ktoré by upresnili absolútne datovanie. Ani o dendrochronologických dátach sa v tom čase vôbec neuvažovalo. V. Hrubý ohraničil kostrové hroby a ich nálezy počiatkom 9. a prvou polovicou 10. storočia, pričom do prvej polovice 10. storočia priradil nálezy obdivuhodných a dovtedy málo známych ženských okrás (*Hrubý 1955a*, 238-246, 292). Vďaka výskumu sa materiálna kultúra rozšírila o nebývalé množstvo rôznych druhov šperkov - náušnice, prívesky, koráliky a iné artefakty - ostrohy, zbrane, nástroje dennej potreby, keramiku a iné. Pri spracovaní nálezov V. Hrubý svoju pozornosť nesústredoval len na datovanie šperku, ale zaoberal sa veľmi podrobne typológiou a chronológiou ďalších druhov nálezov, napr. ostrohami, nákončiami opaskov, keramikou atď. Bol to nesmierne široký záber, čo neumožnilo sledovať mnohé detaily pri obrovskom množstve rôznorodých predmetov z rozsiahleho pohrebiska.

¹ V polohe „Na valách“ 1492 hrobov (*Hrubý 1955a*, 539; *Hochmanová-Vávrová 1962*, 201-256).

² V polohe „Nový svět“ bolo preskúmaných 72 hrobov a v polohe „Stodůlky“ 70 hrobov (*Hrubý 1955a*, 539).

³ V bezprostrednej blízkosti polohy „Na valách“ predpokladal V. Hrubý ešte 500 zničených hrobov v Klečkovom pieskovisku a ďalších 200 zničených hrobov pri výkope mlynského náhonu (*Hrubý 1955a*, 370). V polohe „Na valách“ sa uskutočnilo niekoľko ďalších archeologických výskumov a boli odkryté nové hroby (*Galuška 2004*).

Datovanie hrobov a nálezov mu sťažovala i veľmi komplikovaná nálezová situácia na pohrebisku.

Pri podrobnom štúdiu výsledkov z rozboru pohrebiska publikovaných V. Hrubým v časti monografie *Rozbor archeologických pramenů a historické závěry* a pri analýze v druhej časti monografie *Archeologické prameny*, sa objavuje niekoľko nezrovnalostí.⁴ Zistenia sú natoľko závažné, že majú vplyv na relatívnu chronológiu pohrebiska. V nasledujúcich riadkoch predstavíme štyri okruhy, pri ktorých sa rozpory najviac prejavujú:

1. Sporné datovanie niektorých hrobov na základe prítomnosti malty. Problém výskytu malty v najnižšie uložených hroboch.
2. Nezrovnalosti uvádzané v súvislosti s mocnosťou tzv. druhej hĺbky
3. Nálezové situácie hrobov s rozporným relatívnym datovaním.
4. Rozpory v datovaní hrobov s ostrohami.

Pre lepšie uchopenie vzniknutého problému datovania staromestského pohrebiska „Na valách“, zoznámime sa s východiskami V. Hrubého pre relatívne a absolútne datovania pohrebiska.

I. 3. 1 Datovanie pohrebiska „Na valách“ podľa V. Hrubého

Pri vypracovávaní absolútneho datovania kostrového pochovávania na pohrebisku do obdobia medzi rokmi 800 až 950 V. Hrubý vychádzal z niekoľkých premís :

- z prítomnosti kresťanstva na území južnej Moravy od počiatkov 9. storočia a jeho vplyvu na zmenu spôsobu pochovávania mŕtvych – zo žiarového na kostrové pochovanie⁵
- z historických udalostí – najmä príchod Konštantína a Metoda v roku 863 a vpádu maďarských kmeňových zväzov
- z existencie kostola na pohrebisku a z predpokladu, že nálezy zlomkov malty v zásypoch hrobov pochádzajú až zo zbúraného kostola (*Hrubý 1955a*, 284, 291, 292, 322).

Predstavené východiská sa objavujú hneď na začiatku monografie v kapitole *Dislokace hrobů*, v ktorej predstavil V. Hrubý vývoj kostrového pochovávania na pohrebisku (*Hrubý 1955a*, 49-50). Obdobie, počas ktorého sa na pohrebisku pochovávalo kostrovo,

⁴ Protirečenia sa objavujú i v článku publikovanom v Památkach archeologických (*Hrubý 1955b*, 265-299) (ďalej PA)

⁵ „Všechny žárové hroby lze tedy s dostatečnou jistotou položit před r. 800, kdežto hroby kostrové do let po tomto roce.“ (*Hrubý 1955a*, 291).

ohraničil V. Hrubý rokmi 800 a 950. Pri opise rozmiestnenia hrobov na ploche pohrebiska V. Hrubý predstavil stratigrafické a chronologické roztriedenie hrobov do troch fáz, ktoré podľa jeho názoru možno na pohrebisku bezpečne diferencovať a zároveň uviedol i charakteristiku hrobov v jednotlivých fázach: „Zatím si však povšimneme jen dislokace hrobů, pro jejíž posuzování je třeba všechny objevené hroby stratigraficky a chronologicky roztrdit do tří fází, jež lze na pohřebišti bezpečně diferencovat.“ (Hrubý 1955a, 49).

K najstaršiemu vývojovému obdobiu pohrebiska V. Hrubý priradil tieto hroby č.: 28-33/48,⁶ 83, 84, 160, 226/49; 203, 209, 213, 224, 275, 276/49 a 26, 27, 36, 233, 239, 243, 244, 258, 259, 260, 270, 271/49. Uvedené hroby podľa V. Hrubého vytvárajú skupiny, v ktorých sú pochovaní mŕtvi oboch pohlaví a rozličného veku. Hrobové jamy týchto skupín sú väčšinou najhlbšie, ich dná sú 120 – 200 cm pod pôvodnou úrovňou pohrebiska. Jednotlivé hroby sa v skupinách často dotýkajú, prevrstvujú a častokrát i porušujú. Najstaršiu fázu pochovávaní ohraničil V. Hrubý treťou štvrtinou 9. storočia (Hrubý 1955a, 49). Hroby druhej, strednej fázy, už nie sú ukladané podľa V. Hrubého v skupinách: „Jsou rozloženy zcela nepravidelne nad nimi, ale zpravidla mezi nimi, takže se povrch pohřebiště cele zaplňuje hroby a původní skupiny na něm zanikají (hroby č. 9/48, 255/49, 22/50 a j.). Hroby z této doby se nápadně koncentrují ke kostelu, takže kolem něho vzniká největší kumulace hrobů z celého pohřebiště. Objevují se opět etážovitě, avšak s tím rozdílem, že se respektují pozůstatky starších hrobů (153, 311 a 312/49 nebo 145 a 365/49 nebo 31-34 a 46/49 a j.). Tyto relativně mladší pohřby se často propadají do hrobů níže uložených (tab. č.: 23/1-2). ... Hroby nepravidelně rozložené a soustřeďují se především ke kostelu lze podle nálezového materiálu datovat asi do poslední čtvrtiny IX. století.“ (Hrubý 1955a, 49-50). Pre najmladšiu fázu pohrebiska predpokladal V. Hrubý opúšťanie starého, hrobmi už preplneného areálu a šírenie hrobov do nižších polôh. Hroby sú síce väčšinou ešte nepravidelne rozložené, ale miestami vytvárajú už viac menej pravidelné rady (hroby č. 70, 66, 83, 91 a 106/50 alebo 73, 85, 84, 86/50 alebo 121, 112, 108, 79 a 115/50 a iné; (Hrubý 1955a, tab. 17/1-2)⁷). Hroby sa už neprevrstvujú, ale naopak, je možné niekedy medzi jednotlivými hrobmi jedného a toho istého horizontu pozorovať i značné, úplne pravidelné vzdialenosti, veľké až 150 cm. Hroby najmladšej fázy dosahujú podľa V. Hrubého hĺbku len 40 – 100 cm pod pôvodnou úrovňou,

⁶ V publikácii sú uvedené hroby 28-33/49, pravdepodobne došlo k tlačovej chybe. Podľa zistení na základe planu č. 3 to nemôžu byť hroby č. 28-33/49, ale hroby č. 28-33/48. Hroby z roku 1949 pochádzajú zo štvorca 8/E. V. Hrubý opisoval vrstvenie hrobov v štvorci 8/D, kam jednoznačne patria hroby č. 28-33/48, 83/49, 84/49, 160/49 a 226/49.

⁷ Na fotografii 17/1, na ktorú V. Hrubý odkazoval, sú vyobrazené hroby č. 204/49 a 209/49, ktoré uviedol medzi hrobmi prvej fázy.

nálezy sa v nich vyskytujú len zriedkavo a je ich možné datovať do prvej polovice 10. storočia (Hrubý 1955a, 49-50).

V záverečnej kapitole *Datování pohřebiště a jeho zhodnocení* však V. Hrubý predstavil štyri vývojové fázy na pohrebisku. Podľa jeho názoru bolo datovanie hrobov s kostrami síce zložitejšie, ale presnejšie. Najdôležitejší rys staromestského pohrebiska je podľa jeho názoru prítomnosť kostola na pohrebisku a jeho zbúranie: *...,nebo doba rozboření této svatyně dělí jisté množství hrobů s kostrami do dvou na sebe navazujících období: mladší hroby z tohoto počtu mají totiž ve svých zásypech zlomky malty nebo jiného stavebního materiálu ze zničeného kostela, kdežto ve starších malta není. K mladším hrobům jistě patří také ty, které jsou uloženy nad hroby s maltou, třebaže ji samy ve svých zásypech neobsahují. Dá se tedy s velkou jistotou říci, že byl-li kostel zničen okolo r. 900 (mezi lety 885-906, pak všechny hroby s maltou a hroby nad nimi, stejně jako jiné hroby s milodary analogickými, patří do X. století. Naopak zas pohřby, uloženy pod hroby s maltou, a všechny ostatní s analogickými nálezy patří do IX. věku.*” (Hrubý 1955a, 291, 292) V. Hrubý na základe tohto východiska zaradil 808 hrobov do obdobia od zbúrania kostola až po zánik pohrebiska (približne v polovici 10. storočia): *„Do doby po rozboření hřbitovní svatyně, kdy mezi šperky převládají náušnice orientálního charakteru, bylo vřazeno 808 hrobů, které podle všeho patří již do X. století, a to nejspíše do jeho první poloviny. Více zpřesnit datování těchto nejmladších hrobů není již s pomocí nálezů možné. Jisté jest jen tolik, že se lid, pohřbený v poloze „Na valách“ nedočkal typického šperku mladší doby hradištní – esovitých záušnic, které bezpečně zjišťujeme od poloviny X. století, i když jejich větší stáří je možné”⁸. Námítka, že chybění esovitých náušnic může být zvláštním místním zjevem - řečeno jinými slovy, že pohřebiště mohlo trvat ještě ve druhé polovině X. věku – je málo přesvědčující. ...Jest tedy zřejmé, že pohřbívání „Na valách“ ustalo patrně někdy v polovině X. století, snad v důsledku poslední mohutné expanze Maďarů na západ v letech 940-960.*” (Hrubý 1955a, 292). V. Hrubý dôsledne zdôrazňoval pokračovanie pochovávanania na pohrebisku i po zániku kostola: *„Avšak zánik kostela neznamená zároveň konec hřbitovní funkce polohy Na valách“* (1955a, 287-288). V článku v PA: *”Archeologicky je doloženo, že zánik kostela koncem 9. století neznamená zároveň konec hřbitovní, i když se leckdy donedávna soudilo, že ani svatyně ani hřbitov nepřetržovaly pád říše velkomoravské”* (Hrubý 1955b, 297, 298).

Pri datovaní starších hrobov bolo možné podľa V. Hrubého využiť druhú zvláštnosť pohrebiska: *”Je to časté převrstvování a vzájemné porušování hrobů při jejich mimořádném množství a bohatství milodarů: opakování jednoho a téhož předmětu v rozličných hrobových*

horizontech spojuje totiž všetky takové hroby v souvislý řetězec, z něhož vplynuly skupiny nálezů, které jsou příznačné právě pro jednotlivé horizonty pohřebiště...Pomůckou při datování jednotlivých hrobů byla do jisté míry také úprava jejich jam, poloha nebožtíků, typologické vřazení jednotlivých nálezů do obecné vývojové řady toho či onoho druhu předmětů a j.“ (Hrubý 1995a, 292). Na základe týchto pozorovaní bolo možné, podľa autora, rozdeliť všetky kostrové hroby z 9. storočia približne do jeho jednotlivých tretín. Do prvej tretiny 9. storočia zaradil V. Hrubý 31 hrobov, u ktorých sú ešte viditeľné prežitky pohanského pohrebného rítu. Vyskytujú sa v nich predmety neskorého keszthelyského typu a neskorých rímskoprovinciálnych tradícií. Do druhej tretiny 9. storočia vyčlenil V. Hrubý 105 hrobov, uložených ešte pred príchodom byzantských šperkov a pred vybudovaním kostola. Do poslednej tretiny 9. storočia, počas ktorej sa už nosili byzantské šperky a bol vybudovaný kostol, začlenil 529 hrobov (Hrubý 1995a, 292).⁹

Obraz pohrebiska, ktorý predstavil V. Hrubý v kapitole *Dislokace hrobů*, nie je v súlade s jeho ďalšími výpoveďami v texte alebo v závere monografie, či s informáciami v článku v Památkach archeologických. Vývoj horizontov pochovávaní prezentovaných na začiatku knihy, sa výrazne odlišuje od záverov V. Hrubého vyslovených v záverečných kapitolách knihy i v predbežnej štúdií v Památkach archeologických. Tri fázy pohrebiska z kapitoly *Dislokace hrobů* nemožno v žiadnom prípade zosynchronizovať so štvorfázovým vývojom predstaveným v kapitole *Datování pohřebiště a jeho zhodnocení*. V úvodnej kapitole, podľa V. Hrubého, vyznieva prvá fáza pohrebiska až v tretej štvrtine 9. storočia, čiže zahŕňa prvé dve fázy a čiastočne tretiu fázu pochovávaní v kapitole o záverečnom datovaní.¹⁰ Zhodné sú len posledné fázy patriace do obdobia po zbúraní kostola. Rozporné je i konkrétne datovanie niektorých hrobov z prvej fázy pochovávaní (podľa kapitoly *Dislokace hrobů*), na základe archeologického materiálu v texte monografie. Napr. hroby č. 213/49 a 224/49, ktoré vymenoval medzi hrobmi prvej fázy,¹¹ datuje na základe nálezov náušnic do obdobia okolo roku 900, hrob č. 224/49 (Hrubý 1995a, 232) a hrob č. 213/49 do poslednej tretiny 9. storočia až k počiatku 10. storočia (Hrubý 1995a, 230-233). Chronologické zaradenie náušnic sa výrazne odlišuje od časového určenia týchto hrobov v rámci skupiny hrobov prvej fázy, ktorá podľa jeho názoru končila v tretej štvrtine 9. storočia. V. Hrubý si odporuje i v charakteristike hrobov v poslednej, tretej fáze. Pre poslednú fázu pohrebiska

⁸ V. Hrubý tu cituje z knihy J. Filipa *Pravěké Československo*. Praha 1948 (s. 349).

⁹ Bohužiaľ, V. Hrubý nikde presne neuviedol konkrétne čísla hrobov patriace do príslušných tretín 9. storočia.

¹⁰ V. Hrubý rôzne používal i časové označovanie. Niekedy používa označovanie podľa štvrtín, inokedy podľa tretín storočia, čo pôsobí veľmi neprehľadne.

¹¹ Pri tejto skupinke hrobov však chýba hrob 268/49, ktorý sa nachádza medzi hrobmi 275/49 a 276/49 a pod hrobmi 209/49 a 224/49 (k problému datovania pozri nižšie).

predpokladal V. Hrubý opúšťanie starého, už preplneného pohrebného areálu a šírenie pohrebiska do "nižších" polôh (t. j. do južnej časti pohrebiska). Medzi hrobmi, ktoré podľa V. Hrubého patria už do poslednej fázy (prvá polovica 10. storočia), uvádza i hrob č. 106/50 (*Hrubý 1955a*, 50). Práve v ňom boli nájdené ostrohy, ktoré autor zaradil do svojho typu IA, ktoré považoval za absolútne najstaršie a datoval ich do prvej polovice 9. storočia. Pripúšťal možnosť ich prežívania i do tretej štvrtiny 9. storočia (*Hrubý 1955a*, 186).¹²

Okrem protichodného datovania niektorých hrobov sú v rozpore aj ďalšie informácie, napr. údaje o hĺbke hrobov v jednotlivých fázach alebo minimálne množstvo nálezov v hrobch záverečnej fázy pohrebiska. Podľa textu na začiatku knihy, sú nálezy v hrobch záverečnej fázy pohrebiska výnimočné (*Hrubý 1955a*, 50). Vypracovaná chronológia okrás však paradoxne vôbec nie je v súlade s tvrdením na začiatku knihy. Do poslednej fázy pohrebiska, od počiatku až do prvej polovice 10. storočia, datoval značný počet hrobov s najbohatšou výbavou šperkov (napr. hroby č. 251/49, 317/49, 323/49, 193/51, 282/49).

1. 3. 2 Malta v zásypoch hrobov

Závažné nezrovnalosti sa objavili najmä pri porovnávaní hrobov uvádzaných v prvej a v druhej fáze pochovávania, z kapitoly *Dislokace hrobů*, s datovaním hrobov na základe malty v článku v PA. Medzi hrobmi oboch prvých fáz uvádza V. Hrubý i hroby, ktoré v článku, ale dokonca i v závere knihy, datuje do obdobia "po zbúraní kostola" z dôvodu prítomnosti malty v zásype hrobu. Sú to hroby z prvej fázy: 30/48, 27/49, 36/49, 83/49, 84/49, 244/49, 258/49, 276/49, 31/48, 226/49 (*Hrubý 1955b*, 286), 233/49, 239/49 (*Hrubý 1955b*, 286-295), 259/49, 260/49 (*Hrubý 1955b*, 286-295), 259/49 a 270/49 (*Hrubý 1955b*, 286), z druhej fázy: 42/49, 153/49, 145/49 a 46/49 (*Hrubý 1955b*, 286).

Malta sa koncentrovala predovšetkým v zásypoch hrobov, ktoré boli objavené v blízkosti pozostatkov sakrálnej stavby. Okrem základov kostola boli výskumom objavené i základy ďalšej stavby, ktorú V. Hrubý zaradil do 16. storočia (*Hrubý 1955b*, 268). Aj v jej blízkosti sa našli mnohé hroby s maltou v zásype, ktorú však V. Hrubý jednoznačne považoval za maltu z kostola, na základe štruktúry a farby omietky. Vylúčil akúkoľvek možnosť prítomnosti malty z iných stavieb a jej možnosť prepadu do hrobov pri neskorších úpravách a zásahoch v záhrade. Za maltu zo zbúraného kostola považoval i zlomky z hrobov č. 178/50 a 35/50, ktoré sa však nachádzali vo vzdialenosti cca 25 m južne (178/50) a cca 45 m (35/50) východne od kostola. Navyše hrob č. 178/50 bol porušený mladším sídliskovým objektom (*Hrubý 1955a*, 489). Porušenie mladším zásahom nie je vylúčené ani pri hrobe

¹² Blížšie pozri časť o Datovaní ostrôh.

35/50 (Hrubý 1955a, 471).¹³ Ako bolo už uvedené V. Hrubý nepripúšťal rozptýlenie malty ani počas výstavby, či pri bežnom chátraní kostola. V monografii pritom uvádza, že kostol vyhorel, ale zánik kostola nemožno spájať s týmto požiarom, lebo bolo nájdené i množstvo malty do ružova opálenej, ktorá bola znovu ešte premaľovaná vápnom. V. Hrubý túto skutočnosť vysvetlil nasledovne: *”To nelze vysvětliti ničím než tvrzením, že vyhořelý kostel byl znovu opraven a dále používán; jinak by opálené úlomky malty, opadané s kostelních zdí, nemohly být znovu přelícené.”* (Hrubý 1955a, 287) Nálezy malty prepálenej do tmavošedej až čiernej farby uvádza z hrobov č. 141/49, 251/49 a 81/49 (Hrubý 1955a, 287). Uvádzaná informácia však otvára mnoho otázok a ponúka mnoho iných vysvetlení.

Z doteraz uvádzaných poznatkov vyplýva niekoľko otázok: Môžeme považovať maltu za chronologický indikátor, keď sa malta častokrát nachádzala aj v hroboch, ktorých hĺbka sa pohybovala od 150 do 190 cm (83/49, 84/49, 226/49, 251/49, 252/49, 272/49, 273/49) a presahovala dokonca i 200 cm (253/49, 283/49¹⁴)? Mnohé hroby s maltou boli prevrstvené niekoľkými mladšími hrobmi (napr. nad hrobom č. 253/49 sa nachádzajú hroby č. 1/48, 2/48 a 4/48, hrob č. 283/49 je prevrstvený hrobmi č. 278/49 a 280/49). Je vôbec možné považovať kúsky malty nachádzanej v zásypoch hrobov, vzdialenejších od základov a dokonca porušených mladšími zásahmi, za maltu zo zbúraného kostola nájdeného na pohrebisku? Predstavené príklady hrobov s maltou vyvolávajú mnohé pochybnosti. V danej situácii nemožno maltu považovať za pomôcku pri datovaní hrobov.

1. 3. 3 Problém tzv. druhej hĺbky

Ďalším rozporom, ktorý sa objavuje v publikácii V. Hrubého je tzv. druhá hĺbka. V. Hrubý v úvode k druhej časti *„Archeologické prameny“* upozorňuje na uvádzanie dvoch hĺbok v popise hrobov:

”U některých hrobů ze záchranného výzkumu je uvedena nápadně velká hloubka jam. Překrýval je totiž val, vybudovaný na opustlém pohřebišti, a jiné byly převrstveny vyvážkami ze stavebních a terénních úprav v zahradě, takže se hloubka hrobu měřila až od sekundárního povrchu pohřebiště. U jiných takových hrobů, podobně jako u stejně situovaných hrobů ze systematického výzkumu, je hloubka jam označena dvěma údaji: např. 80 (a 120) cm. U těchto hrobů vyjadřuje první rozměr původní hloubku

¹³ Hrob č. 35/50 je na pláne č. 3 označený hneď vedľa hrobu č. 9/50, pri ktorom V. Hrubý uvádza porušenie hrobu novodobou priekopou na východnom okraji Schildrovej záhrady.

¹⁴ V hrobe 283/49 sa síce nenašla malta, ale zlomok dlaždice (Hrubý 1955a, 456). Preto ho V. Hrubý datuje do obdobia po zbúraní kostola (1955b, 286, pozn. č. 32).

hrobu (pod bývalou pôvodní úrovni pohřebišť) a druhý rozměr (v závorce) uvádí sílu recentních vrstev, které překrývají pohřebišť na tom kterém místě.” (Hrubý 1955, 369)¹⁵

Podľa tohto popisu môžeme predpokladať rovnakú mocnosť tzv. druhej hĺbky – recentných navážok pri hroboch, ktoré sa prevrstvujú a najmä, keď sa jeden z hrobov prepadáva do druhého. Práve pri opisoch uvádzaných situácií sa údaje o tzv. druhej hĺbke častokrát nezhodujú. V opise hrobu č. 169/51 V. Hrubý uvádza: „*Jáma 180 x 50 x 150 (a 75) cm, ..., propadá se poněkud do hrobu čís. 163/51.*“ (Hrubý 1955a, 515). Rozmery hrobovej jamy a tzv. druhej hĺbky pri hrobe č. 163/51 sú nasledovné: „235 x 114 x 230 (a **160**) cm (Hrubý 1955a, 513). Rozdiel v tzv. druhej hĺbke je 85 cm. V blízkosti uvedených hrobov boli objavené hroby č. 186/51, 187/51 a 190/51. Podľa plánu č. 3 sa tieto hroby prevrstvujú takto: najnižšie uloženým hrobom je hrob č. 187/51, ktorý pokrýva hrob č. 190/51 a posledne uložený bol hrob č. 186/51. Rozmery hrobovej jamy pri hrobe č. 187/51 sú 110 x 40 x **145 (a 100)** cm (Hrubý 1955a, 517). Hrob č. 190/51 má rozmery: 200 x 50 x **135 (a 220)** cm (Hrubý 1955a, 517). Pri hrobe č. 186/51 bola zistená len hĺbka od pôvodnej úrovne pohrebiska a tzv. druhá hĺbka **155 (a 100)** cm (Hrubý 1955a, 517). Rozdiel v tzv. druhej hĺbke je 120 cm! Je otázne či plán č. 3 odráža skutočnú nálezovú situáciu. Nie je vylúčené, že hrob č. 190/51 je najstarším hrobom z uvedenej trojice hrobov. Podobná situácia sa objavuje i pri trojici hrobov č. 172/51, 191/51 a 192/51 (Hrubý 1955a, 515, 518.).

Veľmi rozdielne údaje o tzv. druhej hĺbke sa objavujú pri hroboch v rámci jedného štvorca. Napr. v štvorci 8/C sa objavujú hroby od hĺbky 25-40 cm (hroby č. 36/48, 35/48, 40/48, 42/48, 49/48), ale i hrob s hĺbkou 255 cm (97/51).¹⁶ Zároveň sa v tomto štvorci objavujú hroby, pri ktorých V. Hrubý uvádza tzv. druhú hĺbku: 151-152/51, 153/51, 155-156/51, 157-158/51, 159/51, 160/51, 161/51, 163/51, 168/51, 169/51, 185/51, 186/51, 187/51, 189/51 a 190/51.¹⁷

Mnoho otázok vyvoláva porovnanie údajov o hĺbkach pri hroboch výskumnej sezóny z roku 1948 a z roku 1951, ktoré sa nachádzajú podľa plánu č. 3 vo vzájomnej blízkosti (od 0 cm¹⁸ do 50 – 100 cm). Hĺbky hrobov z roku 1948 nedosahujú ani hodnoty tzv. druhej hĺbky hrobov z roku 1951, napr.: hroby č. 42/48 (hl.: 25 cm) (Hrubý 1955a, 416), 43/48 (hl.: 118 cm) a 160/51 (hl.: 100 (a 150) cm) (Hrubý 1955a, 513).

¹⁵ Aj pri hroboch z výskumu A. Zelnitia V. Hrubý uvádza niekedy tzv. druhú hĺbku (pri hroboch v štvorci 7/D. Bohužiaľ, neuvádza vždy správne hĺbky, ktoré zistil pri výskume A. Zelnitius, napr. pri hrobe 106/AZ A. Zelnitius uvádza hĺbku 210 (val) a 200 cm (1942, 31). V. Hrubý uvádza len hĺbku 310 cm (1955a, 379).

¹⁶ Hrob 97/51 sa nachádza práve na rozhraní štvorcov 8/C-D i 9/C-D.

¹⁷ Na konci podkapitoly je tabuľka s rozdielnymi údajmi tzv. druhej hĺbky.

¹⁸ Napr. hrob 19/48 sa podľa plánu č. 3 čiastočne severným okrajom hrobovej jamy dotýka hrobov 151/51,

Zistené nezrovnalosti s uvádzaním tzv. druhej hĺbky v miestach, kde podľa plánu č. 3 neprechádza val a nie sú zaznamenané žiadne terénne nerovnosti, resp. jej neuvádzanie, otvára celý rad otázok. Z akého dôvodu chýbajú informácie o druhej hĺbke pri popise hrobov z roku 1948 (i tých, ktoré sa nachádzajú pod valom), nevieme. Môžeme s len domnievať, že absencia druhej hĺbky môže súvisieť s terénnymi úpravami pred začatím výskumu (*Hrubý 1955b*, 265). Avšak napriek predpokladaným terénnym úpravám v štvorcoch 8/C-D boli v roku 1948 zachytené i plytké hroby s hĺbkou od 25 cm od terénnej úrovne z roku 1948.¹⁹ Tzv. druhá hĺbka však chýba i pri niektorých hroboch z roku 1951, napriek tomu, že sa nachádzajú v blízkosti hrobov, pri ktorých je uvedená. Napr. v štvorci 9/B hroby č. 146/51, 149/51, 150/51, ktoré sa nachádzajú neďaleko hrobu č. 226/51 majú uvedenú i tzv. druhú hĺbku, hrob č. 226/51 má však uvedenú len jednu (*Hrubý 1955a*, 511, 526).

Zistenia majú vplyv na vzájomný chronologický vzťah niektorých hrobov a môžu výrazne zmeniť doterajšie nazeranie na pohrebisko Staré Mesto „Na valách“ a v konečnom dôsledku môžu mať i vplyv na jeho celkové datovanie. Do popredia vystupuje otázka, či existuje opodstatnenie uvádzať tzv. druhú hĺbku v miestach, kde nezasahuje val. Rozdiely v uvádzaní mocnosti navážkových vrstiev sú v niektorých prípadoch (ako bolo vyššie uvedené) veľmi rozdielne, čo vyvoláva oprávnené pochybnosti. Najväčšie pochybnosti vyvolávajú údaje pri nálezovej situácii hrobov č. 221/51, 223/51 a 224/51 s tzv. druhou hĺbkou v štvorci 7/B. V. Hrubý uvádza pri opise hrobu č. 221/51, ktorý je žiarový a zároveň sa nachádza medzi hrobmi č. 223/51 a 224/51, hĺbku 48 (a 90) cm (*Hrubý 1955a*, 524). V monografii v pasáži venovanej žiarovým hrobom na pohrebisku sa nezmieňuje o žiadnych navážkach nad žiarovými hrobmi. Uvádza len: „...žárové hroby boli mēlce zahĺoubeny, nejvýše 48 cm (221/51; tab. 7/2), což odpovídá dosavadním zkušenostem z jiných současných pohřebišť moravských.“ (*Hrubý 1955a*, 53) Zároveň poznamenáva: „Je pozoruhodné, že byly všechny, stejně jako jejich rozhozené zbytky, objeveny na severním okraji zkoumané plochy hřbitova, tedy v místech nejvýše položených. Poněvadž je dnes táto část pohřebišťe vlastně na břehu mlýnského náhonu, je pravděpodobné, že většina žárových hrobů byla zničená jeho výkopem“ (*Hrubý 1955a*, 53). Hroby č. 223/51 a 224/51 majú uvedenú rovnakú hĺbku 170 cm i rovnakú tzv. druhú hĺbku. Nie však **90** cm ako žiarový hrob č. 221/51 ale **200** cm (*Hrubý 1955a*, 524). Na základe vyššie uvedených príkladov rozdielných hodnôt pri údajoch tzv. druhej hĺbky v opise hrobov je možné predpokladať, že tzv. druhá hĺbka nezodpovedá V. Hrubým uvádzanej tzv. mocnosti „recentných vrstiev“. Na vysvetlenie sa ponúkajú dve možnosti:

152/51, 157/51 a 158/51

¹⁹ Napr. hroby č. 1/48 – hl.: 30 cm; 13/48 – hl.: 40 cm; 35/48 – hl.: 40 cm; 36/48 – hl.: 30 cm; 40/48 – hl.: 41 cm,

1. V. Hrubý správne rozpoznal "navážky". Avšak tieto "navážky" nemusia patriť len k tzv. recentným navážkam, ale môžu súvisieť s terénnymi úpravami už v dávnejšej minulosti, napr. pri budovaní valu²⁰ alebo "pôvodne neveľkej plošiny", o ktorej sa V. Hrubý zmieňuje (pozri nižšie).
2. Ide o pôvodnú hĺbku hrobov a pre uvádzanie tzv. druhej hĺbky neexistuje opodstatnenie – napr. situácia pri hroboch č. 221/51, 223/51, 224/51.²¹

Bez podrobného preskúmania nálezových správ, prípadne revízneho výskumu, nie je možné jednoznačné vysvetlenie tohto javu. Zároveň bude nutné poopraviť V. Hrubého údaje o hĺbke hrobov na pohrebisku z kapitoly *Dislokace hrobů*. V. Hrubý pri charakteristike najstarších hrobov uviedol: „*Hrobové jámy těchto skupin jsou zpravidla nejhlubší, neboť jejich dna jsou 120 – 200 cm pod původní úrovní.*“ (Hrubý 1955a, 49). Avšak aj bez tzv. druhej hĺbky sa na pohrebisku, podľa údajov V. Hrubého, vyskytli hroby s hĺbkou nad 200 cm, napr.: 88/49 (220 cm), 99/49 (230 cm), 119/49 (225 cm), 126/49 (232 cm), 253/49 (220 cm), 265/49 (210 cm), 266/49 (260 cm), 271/49 (243 cm), 282/49 (265 cm), 313/49 (230 cm), 366/49 (255 cm, hrob pod múrmi kostola), 86/51, 193/51 (230 cm), ktoré však V. Hrubý veľmi často datoval až do 10. storočia, napr. hroby č. 282/49, 86/51.

Pre úplnosť je potrebné ešte doplniť, že situácia s hĺbkou hrobov na pohrebisku „Na valách“ je veľmi komplikovaná. V južnejších častiach pohrebiska, až po hranicu výskumom zistenej priekopy, dosahujú hroby väčšinou hĺbku veľmi nízkych hodnôt (40 – 80 cm).²² V štvorci 7/J sa objavili hroby, ktorých hĺbka sa pohybovala v rozpätí od 126 do 160 cm. Vysvetlenie tejto situácie však podal sám V. Hrubý v kapitole *Geologické pomery* (Hrubý 1955a, 46). Napriek tomu však považoval nízke hodnoty hĺbok hrobov v južnej časti pohrebiska za chronologicky preukázateľný znak ich zahĺbenia v poslednej fáze pochovávania na pohrebisku.

Uvedené nezrovnalosti pri uvádzaní tzv. druhej hĺbky vyvolávajú, bohužiaľ, pochybnosti. Pre ďalší vývoj archeológie i historického poznania včasného stredoveku bude nevyhnutné objasniť, čo vlastne tzv. druhá hĺbka znamená.

42/48 – hl.: 25 cm (Hrubý 1955a, 409, 411, 415, 416).

²⁰ V. Hrubý najskôr val datoval do 16. až 17. storočia (Hrubý 1949). Neskôr v publikácii z roku 1965 zmenil svoj názor a počiatky budovania valu predpokladal už koncom 10. storočia. Zdôrazňoval však opäť budovanie valu až na opustenom pohrebisku (Hrubý 1965, 230-232). Niekoľko indícií – ojedinelé prevrstvovanie hrobov pod valom, rešpektovanie niektorých hrobov hranicu valu - nevylučuje možnosť vybudovania valu ešte počas trvania pohrebiska.

²¹ Hrob pod mohylou v Žlutave mal hĺbku 330 cm (Dostál 1966, 20).

²² Výnimkou sú hroby 90/50 – 8/F s hĺbkou 170 cm a 195/50 – 9/F s hĺbkou 160 cm. Hrubý 1955a, 478, 493.

Prehľadná tabuľka uvádzaných hĺbok hrobov za jednotlivé roky výskumu v štvorci 8/C a 8/D

Štvorec 8/C

Rok výskumu 1948, hroby č.	Hĺbka hrobov	Rok výskumu 1949, hroby č.	Hĺbka hrobov	Rok výskumu 1951, hroby č.	Hĺbka hrobov
35	40 cm	290	210 cm	79	180 cm
36	30 cm			97	255 cm
37	65 cm			155	75 (a 160) cm
38	80 cm			156	100 (a 160) cm
39	120 cm			157	180 (a 160) cm
40	41 cm			158	? (a 160) cm
41	100 cm			161	110 (a 100) cm
42	25 cm			160	100 (a 150) cm
43	118 cm			159	80 (a 150) cm
44	65 cm			185	135 (a 100) cm
45	90 cm			187	145 (a 100) cm
46	88 cm			186	155 (a 100) cm
47	88 cm			190	135 (a 220) cm
48	88 cm			153	100 (a 95) cm
				189	205 (a 95) cm
				169	150 (a 75) cm
				163	230 (a 160) cm
				168	150 (a 80) cm

Štvorec 8/D

Rok výskumu 1948, hroby č.	Hĺbka hrobov	Rok výskumu 1949, hroby č.	Hĺbka hrobov	Rok výskumu 1951, hroby č.	Hĺbka hrobov
1	30 cm				
2	80 cm	253	220 cm		
3	95 cm				
4	60 cm	130	123 cm		
5	105 cm	272	150 cm		
6	110 cm	274	195 cm		
7	50 cm				
8	60 cm				
9	126 cm				
10	40 cm				
11	40 cm				
12	45 cm				
13	40 cm	262	160 cm		
14	70 cm	267	160 cm		
15	110 cm	284	200 cm		
16	60 cm	285	215 cm		
17	100 cm	283	240 cm	151/51	90 (a 160) cm
18	20 cm			152/51	75 (a 160) cm
19	155 cm				

20	100 cm	63	140 cm		
21	100 cm	129	170 cm		
22	110 cm				
23	130 cm				
24	90 cm				
25	100 cm				
26	90 cm				
27	80 cm	91	160 cm		
28	60 cm				
29	75 cm	226	190 cm		
30	110 cm	83	155 cm		
31	60 cm	84	155 cm		
32	80 cm	159	168 cm	92	185 cm
33	110 cm	160	145 cm		
34	70 cm			96	210 cm

Štvorec má rozmery 10 x 10 m.

S tučnými písmenami sú hroby s tzv. druhou hĺbkou, ktoré sa podľa plánu č. 3 prekrývajú.

1. 3. 4 Rozpory v relatívnom datovaní hrobov v superpozíciách.

V nasledujúcej časti by sme radi predstavili sedem archeologických stratigrafií, ktoré sa ukazujú ako nesmierne dôležité pre poznanie relatívnej chronológie na pohrebisku. Bohužiaľ, unikli pozornosti autora.

1. Nálezová situácia pri hrobách č. 14/48 a č. 15/48 (štvorec 8/D), tab. č.: 1.

Severne od základov kostola sa nachádzajú hroby č. 14/48 a 15/48. Podľa celkového plánu č. 3 pohrebiska publikovaného V. Hrubým v monografii i podľa čiastočného plánu základov sakrálnej stavby na pohrebisku v polohe „Na valách“ publikovaného J. Poulíkom (*Poulik 1948-1950*, obr. 57), hrob č. 15/48 (200 x 55 x 110 cm) je čiastočne prekrytý hrobom č. 14/48 (110 x 40 x 70 cm) (*Hrubý 1955a*, 411).²³ V. Hrubý sa k ich vzájomnému stratigrafickému vzťahu nevyjadril. V oboch hrobách sa našli ženské náušnice. V hrobe č. 14/48 bola nájdená bronzová náušnica, ktorú V. Hrubý zaradil medzi šperky tzv. podunajského typu a k skupine II. – „Náušnice se spirálovitými závesky“ (*Hrubý 1955a*, 226).²⁴ V. Hrubý považuje tento typ náušnic za typický pre hroby stredného a mladšieho

²³ V opise hrobu č. 14/48 V. Hrubý neuvádza porušenie kostry: „*Kostra asi 6-7letého děvčete, doluhá asi 100 cm, ležela naznak, s rukama podél těla a s nohama nataženými.*“ (*Hrubý 1955a*, 411).

²⁴ Opis náušnic podľa V. Hrubého: „*Jsou zhotovené z bronzového drátu a opatřené na dolním oblouku, ukončeném prstencovitými uzlíčky, závěskem ve tvaru trubičky ze spirálovitě vinutého drátu.*“ (*Hrubý 1955a*, 226). K tomuto typu náušnic priradil V. Hrubý aj bronzovú náušnicu z hrobu č. 224/49 (*Hrubý 1955a*, 227).

nálezového horizontu: „*Náušnice se spiralovitými závěsky z hrobu čís. 183/AZ mají zase dolní oblouk ukončený očkem, které je rovněž příznačné pro konec IX. a počátek X. století. Domnívam se proto, že této době můžeme přiříst všechny moravské náušnice tohoto druhu...*” (Hrubý 1955a, 227). V hrobe č. 15/48 sa objavili tri páry strieborných náušnic (náušnice so siedmimi košíčkami, náušnice so siedmimi bubienkami zdobené kosoštvorcami z jemnej granulácie a náušnice so štyrmi bubienkami zdobené hustou jemnou granuláciou). Všetky typy uvedených náušnic V. Hrubý datuje do prvej polovice 10. storočia (Hrubý 1955a, 239, 240, 241). Okrem náušnic sa v hrobe pri kostre 25-ročnej ženy našli ešte dva strieborné gombíky zdobené palmetami a zlomok železného noža. V datovaní týchto hrobov sa objavuje rozpor. Hrob č. 15/48 je na základe nálezového materiálu datovaný až do prvej polovice 10. storočia (Hrubý 1955a, 240), zatiaľ čo hrob č. 14/48, ktorý ho prekrýva, je datovaný do obdobia konca 9. a začiatku 10. storočia. Celková situácia v štvorci 8/D je komplikovaná. Aj hrob č. 15/48 napriek tomu, že je prevrstvený mladším hrobom, patrí k mladšej etape pochovávania na pohrebisku, pravdepodobne až po výstavbe kostola (pozri Nálezová situácia č. 3 a č. 4).

2. Nálezová situácia pri hroboch č. 279/49 a 282/49 (štvorec 7/D), tab. č.: 1.

V opise hrobu č. 279/49 V. Hrubý uvádza nasledovné údaje: „...*jáma ? x ? x 170 cm, orientovaná Z-v. Kostra asi 6-7 letého chlapce... Levá noha se propadala do níže uloženého hrobu čís. 282/49 (tab. 14/1). U levé ruky ležel frčák (1).*” (Hrubý 1955a, 455) Nálezová situácia nie je na pohrebisku neobvyklá. Rozporné je datovanie týchto hrobov V. Hrubým. V hrobe č. 279/49 bol pochovaný chlapec, pri ktorom bol objavený len tzv. frčák. K chronologickému zaradeniu hrobu a nálezů V. Hrubý napísal: „*Hrob čís. 279/49 patří z hlediska stratigrafického k mladším pohřbům v poloze „Na valách“. Byl však uložen ještě před zánikem hřbitovního kostela, neboť se v něm nevyskytla malta, ačkoliv je v blízkosti základů svatyně. Podle toho patří tedy táto hračka asi do poslední čtvrtiny IX. století.*” (Hrubý 1955a, 276).

Hrob č. 282/49 (200 x 50 x 265 cm), v ktorom bola pochovaná mladá 20–25 ročná žena, bol nesmierne bohato vybavený. Našli sa v ňom dva páry zlatých deväťkošíčkových náušnic, tri páry zlatých náušnic s tzv. klasovitým hrozičkami, dva párové zlaté gombíky, dva párové strieborné gombíky s puklicami, ktorých povrch kryjú puklice zdobené granulovanými trojuholníkmi, dva párové gombíky zo silne pozláteného medeného plechu s rozetou a dva páry strieborných stĺpčekových náušnic (Hrubý 1955a, 455, 456). Hrob č. 282/49 datoval V. Hrubý na základe nálezů gombíkov a náušnic. Strieborné gombíky

s puklicami datoval V. Hrubý nasledovne: „Podle všech uvedených skutečností lze tedy staroměstské knoflíky s puklicemi datovat, stejně jako knoflíky s připájenými filigránními kroužky, do X. století, a podle celkového rázu pohřebiště do jeho první poloviny.“ (Hrubý 1955a, 213) Zlaté granulované gombíky – „knoflíky“ datoval V. Hrubý do poslednej tretiny 9. storočia až prvej polovice 10. storočia (Hrubý 1955a, 212). Košíčkové náušnice (so šiestimi až deviatimi košíčkami) V. Hrubý datoval do prvej polovice 10. storočia: „Provázejí je tam gombíky (hroby čís. 15/48, 282/49), stříbrné korály s puklicemi (hrob čís. 191/50) a zlomky malty z rozbořené hřbitovní svatyně (hroby čís. 253/49, 317/49, 323/49). A tím se košíčkové náušnice stávají spolehlivou oporou pro datování nálezových celků, neboť je zmíněné průvodní nálezy vřazují s jistotou do první poloviny X. století. Tomuto datování nasvědčuje ostatně i jejich výskyt na pohřebištích v Žalově a Předmostí, která jsou v celku relativně mladší než pohřebiště Na valách.“ (Hrubý 1955a, 241).

Znova sa objavuje rozpor v relatívnom datovaní uvedených hrobov. Hrob č. 279/49 je datovaný z „hľadiska stratigrafického“ do poslednej štvrtiny 9. storočia a hrob č. 282/49 je na základe nálezov datovaný do prvej polovice 10. storočia. Hrob, ktorý sa prepadáva do nižšieho hrobu, je datovaný do staršieho obdobia ako hrob, do ktorého padá. V hrobe č. 282/49 sa malta neobjavila. Malta sa však objavila v hrobe č. 317/49, ktorého výbava je podobná hrobu č. 282/49. Hrob č. 317/49 bol objavený pod tromi hrobmi (č. 314/49, 315/49, 316/49). Pod hrobom č. 317/49 už nebol výskumom zistený starší hrob. Nálezy (košíčkové a stĺpcokové náušnice) sa našli len v hrobe č. 317/49.

3. Nálezová situácia pri hroboch č. 24/48, 26/48, 41/49 a 91/49 (štvorec 8/D), tab. č.: 2.

V hrobe č. 26/48 (170 x 58 x 90 cm) bola pochovaná mladá žena. Pravá polovica kostry nebola zistená, pretože hrob bol porušený a čiastočne zničený hrobom č. 24/48 (Hrubý 1955a, 414). V hrobe č. 24/48 (200 x 70 x 90 cm), ktorý porušuje hrob č. 26/48, bola pochovaná cca 60-ročná žena. Jej výbava bola veľmi bohatá: štyri páry zlatých hrozičkových náušnic, náhrdelník zo štyroch bronzových pozlátených korálikov, dva zlaté prstene, železná rolnička, sklenený guľovitý prívesok, strieborný pozlátený gombík, zlomky striebornej štvorcovej plakety, zlomky striebornej kaptorgy a atypické zlomky železa (nôž?) (Hrubý 1955a, 413). Datovanie hrobu č. 24/48, resp. nálezov, ktoré sa našli v ňom, sa u V. Hrubého pohybuje od druhej polovice 9. storočia (železná rolnička) (Hrubý 1955a, 266), cez koniec 9. storočia (bronzové pozlátené koráliky, náušnice, prstene) (Hrubý 1955a, 258, 259, 270) až do počiatku 10. storočia (strieborná kaptorga, strieborná plaketa) (Hrubý 1955a, 203, 265). V hrobe č. 26/48 boli nájdené tieto nálezy: dve párové zlaté náušnice, ktorých dolný oblúk je

zdobený filigránom (Hrubý 1955a, 234), dve párové strieborné náušnice so šiestimi košíčkami, železný kosák, železný nôž so zvyškami dreveného puzdra a nádoba. V hrobe boli objavené i kusy malty (Hrubý 1955a, 414). V. Hrubý datuje tento hrob na základe nálezu malty a košíčkových náušnic do prvej polovice 10. storočia: *“Avšak vzhľadom k tomu, že hrob patrí k najmladšiemu nálezovému horizontu pohrebišťa „Na valách” a že se v ňom vyskytli i strieborné náušnice s košíčky, je treba náušnice varianty 3d pričítať až prvej polovine X. storočia.”* (Hrubý 1955b, 294). V kapitole venujúcej sa datovaniu bronzových korálikov z hrobov č. 24/48, 25/48 a 285/49 uviedol: *“Na starší pôvod koráľů z polohy „Na valách” ukazuje i jejich materiál – zlatený bronz. Lze je datovat asi ke sklonku 9. století nejen podle středního horizontu hrobů, v němž byly nalezeny, ale i podle nálezových celků se zlatými hrozníčkovitými náušnicemi typu I-3b a zlatými prsteny s granulovanými butony.”* (Hrubý 1955a, 259).

Objavuje sa tu nezrovnalosť v datovaní hrobov, ktoré sa vzájomne porušujú. Hrob č. 26/48 a jeho nálezy sú datované do polovice 10. storočia, zatiaľ čo hrob č. 24/48, ktorý porušuje hrob č. 26/48, zaradil V. Hrubý do konca 9. storočia a len v súvislosti s nálezom striebornej plakety uvažuje V. Hrubý o datovaní na počiatok 10. storočia. Zložitosť nálezovej situácie v štvorci 8/D naznačuje i odkrytie hrobov č. 91/49 a 41//49 v tesnom susedstve s hrobom č. 26/48. Hrob č. 91/49, resp. sklad kostí mal hĺbku 160 cm, bol nájdený pod základmi stavby a objavili sa v ňom zlomky malty (Hrubý 1955a, 432). Hrob č. 41/49 dosahoval hĺbku 150 cm, zasahoval pod základy stavby a našla sa v ňom tiež malta (Hrubý 1955a, 427). Opäť sa malta objavila predovšetkým v tých najnižšie uložených hroboch prevrstvených mladšími. Napriek tomu, že hrob č. 26/48 bol porušený hrobom č. 24/48, nepatrí k najstarším hrobom z uvedenej skupiny, ale podobne ako hrob č. 15/48 patrí k mladšiemu horizontu pochovávaní na pohrebisku.

4. Nálezová situácia pri hroboch č. 10/48, 20/48, 21/48, 22/48, 23/48, 39/49, 63/49 a 129/49 (štvorec 8/D), tab. č. 3.

Na uvedené hroby č. 24/48 a 26/48 bezprostredne nadväzuje ďalšia skupinka hrobov. Hroby sa niekoľkonásobne prevrstvovali. Pri výskume v roku 1948 boli odkryté hroby č. 10/48, 20/48, 21/48, 22/48 a 23/48. Podľa plánu č. 3 i plánu z publikácie J. Poulíka, pod hrobmi č. 20/48 a 21/48 (hlboké 100 cm) sa našli hroby č. 22/48 a 23/48 (hrob č. 23/48 bol prevrstvený ešte hrobom č. 10/48). Všetky uvedené hroby sú podľa oboch plánov prekryté hrobom č. 129/49. V. Hrubý v opise hrobov č. 20/48 a 21/48 však uvádza, že dolné končatiny kostry nebožtíkov sa prepádajú do nižšie uloženého hrobu. *„Kostra..., propadala se do niže*

uloženého hrobu tak, že nohy spočívali o 60 cm nižšie než lebka“ (Hrubý 1955a, 412). Žiaľ, Hrubý však neuvádza číslo hrobu. Hroby č. 22/48 a 23/48 dosahovali hĺbku len 110 a 130 cm. Pri opise hrobu č. 129/49 sú uvedené tieto údaje k veľkosti hrobovej jamy: 180 x 60 x 170 cm (Hrubý 1955a, 437). Zo zistených skutočností je možné vysloviť predpoklad, že hroby č. 20/48 a 21/48 sa prepádajú do hrobu č. 129/49. Hrob č. 129/49 je prevrstvený aj hrobmi č. 39/49, hĺ.: 140 cm (Hrubý 1955a, 427), 63/49, hĺ.: 140 cm, malta (Hrubý 1955a, 429)²⁵ a 51/49, hĺ.: 150 cm, malta (Hrubý 1955a, 428).

Opäť sa v spleti prevrstvených hrobov objavujú výrazné nezrovnalosti v relatívnom datovaní. V hroboch č. 10/48, 20/48, 21/48, 51/49 63/49 neboli nájdené žiadne nálezy. V hrobe č. 39/49 bol nájdený len železný nôž. Hroby č. 22/48, 23/48 a 129/49 boli bohaté na nálezy, najmä šperk. V hrobe č. 22/48 boli pri kostre 60-ročnej ženy nájdené tri páry zlatých náušnic, jeden pár strieborných náušnic, nôž, vedierko, dve železné skoby a 39 pásových kovaní z rakvy (Hrubý 1955a, 412). V hrobe č. 23/48 bol pochovaný 40-50-ročný muž. Pri ňom sa našiel železný nôž, ktorého líčna strana pošvy je zdobená zlatým puzdrom s tromi medailónmi. Tým istým motívom boli zdobené i ďalšie nálezy: kovanie pásu, prevliečka a nákončie. Okrem toho sa pri mŕtvom našla ocieľka a čepieľka z rohovca (Hrubý 1955a, 412, 413). V hrobe č. 129/49, v ktorom bola pochovaná 30-40 ročná žena, boli nájdené dva gombíky (jeden s obrazom vtáčika, druhý s rastlinným ornamentom), strieborná náušnica, ktorej dolný oblúk je zosilnený filigránom a klasovitým hroziakom, bronzová náušnica a strieborný zlomok plakety. V. Hrubý považuje hrob č. 23/48 za jeden z najstarších na pohrebisku (Hrubý 1955a, 117).²⁶ Hroby č. 22/48 a 129/49 dával do počiatku 10. storočia (Hrubý 1955a, 203, 234, 245). Objavuje sa tu rozpor v relatívnom datovaní hrobov. Hrob, ktorý je najnižšie uložený a prekrytý mladšími hrobmi, je datovaný do poslednej fázy pochovávaní na pohrebisku na základe nálezov.

5. Nálezová situácia pri hrobe č. 268/49 (štvorec 9/E), tab .č.: 4.

Zaujímavá stratigrafická situácia sa nachádza i v štvorci 9/E. V tomto štvorci bola výskumom zistená skupinka hrobov č. 203/49, 206/49, 209/49, 213/49 224/49, 268/49, 275/49 a 276/49, ktorú V. Hrubý v kapitole "Dislokácie hrobov" zaradil do najstaršieho vývojového obdobia pohrebiska, ktoré ohraničil poslednou štvrtinou 9. storočia (Hrubý 1955a, 49). Medzi vymenovanými hrobmi V. Hrubý neuvádzal hrob č. 268/49, hoci sa nachádza medzi hrobmi č. 275/49 a 276/49, ktoré sú prekryté hrobmi č. 209/49 a 224/49.

²⁵ Sklad kostí dospelého človeka uloženého nad hlavou hrobu 51/49.

²⁶ „Pritom je však pozoruhodné, že se ocieľky...nachádzajú v hrobch najnižších (hroby čís. 23/48, 41/50, 35/50 aj.)

V hrobe č. 224/49, ktorý podľa plánu č. 3 prekrýva hrob č. 268/49, boli objavené dve rôzne náušnice. Jedna z nich je strieborná z hranatého drôtu, jej dolný oblúk je ukončený S slučkou a zdobený klasovitým hrozičkom. Druhá, pozlátená náušnica je vyrobená z tordovaného drôtu. Dolný oblúk je zdobený klasovitým hrozičkom dvojkonického tvaru, ktorý je navinutý z drôtkov. Okrem toho sa tu našlo šesť korálikov a dva železné nože (*Hrubý 1955a*, 447). V. Hrubý datuje bronzovú náušnicu do konca 9. a počiatku 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 227), striebornú náušnicu do doby okolo roku 900 (*Hrubý 1955a*, 232) alebo do konca 9. a prvej polovice 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 246).

V hrobe č. 268/49 bola v hĺbke 140 cm pochovaná 45-50 ročná žena, pri ktorej sa našli po stranách lebky náušnice so štyrmi bubienkami a pri ľavom lakti železný nôž (*Hrubý 1955a*, 453). Spomínaný typ náušnic V. Hrubý datoval do prvej polovice 10. storočia. Pri ich chronologickom určení vychádzal z prítomnosti malty v zásypoch hrobov (hrob č. 253/49) a z ich spoločného výskytu s gombíkmi s rytou výzdobou, hroby č.: 52/48, 299/49). Zároveň sa opieral o datovanie podobných nálezov z pohrebiska v Ptují a o výskyt podobných náušnic v pokladoch zlomkového striebra (*Hrubý 1955a*, 239). Nálezová situácia opäť naznačuje rozpor v relatívnom datovaní šperku. Hrob č. 268/49 je datovaný na základe náušnic do prvej polovice 10. storočia. Náušnica z hrobu č. 224/49 patrí k roku 900 (*Hrubý 1955a*, 232). Podľa kapitoly *Dislokace hrobů* celá skupina hrobov s výnimkou hrobu č. 268/49 patrí do tretej štvrtiny 9. storočia (*Hrubý 1955a*, 49). Podobné náušnice so štyrmi bubienkami, prichytené na stĺpikoch, sa našli i v hrobe č. 151/50, ktorý je prevrstvený štyrmi hrobmi č. 165/49, 125/50, 136/50, 137/50. Pod hrobom č. 151/50 už nebol nájdený starší hrob.

6. Nálezová situácia pri hrobch č. 172/51, 191/51 a 192/51 (štvorec 7/C), tab. č.: 4.

V prípade nálezovej situácie uvedenej trojice hrobov sa v publikácii neobjavuje výrazný rozpor v relatívnej chronológii ako pri ostatných príkladoch. Uvedenú situáciu sme vybrali ako príklad, kedy hroby so šperkmi tzv. podunajského charakteru prevrstvujú hroby s honosným šperkom a vnašajú viac informácií ku relatívno-chronologickým vzťahom honosného šperku a ľudového šperku na pohrebisku „Na valách“. Hroby č. 172/51 a 191/51 podľa plánu č. 3 prevrstvili hrob č. 192/51. Pri hrobch č. 172/51 a č. 191/51 je uvedená len hĺbka a tzv. druhá hĺbka. Hrob č. 172/51 má hĺbku 80 cm a tzv. druhú hĺbku 170 cm, hrob č. 191/51 má uvedenú hĺbku 50 cm a tzv. druhú hĺbku 220 cm. Hrob č. 192/51 má uvedené už aj ďalšie rozmery hrobovej jamy, dĺžka 170 cm, šírka 60 cm a hĺbka 140 a tzv. druhá hĺbka 220 cm. Stratigrafický vzťah medzi hrobmi č. 172/51 a 192/51 V. Hrubý neuvádza. Pri popise

a jen ojedinele v hrobech středního horizontu (hrob čís.185/49).“

hrobu č. 191/51 sa objavili informácie, že dno hrobu sa prepadlo do nižšie uloženého hrobu č. 192/51 (*Hrubý 1955a*, 515, 518). Hrob č. 172/51 bol bez nálezov. Hrob č. 191/51 obsahoval tri páry bronzových náušnic – pár jednoduchých krúžkových, pár so špirálovitým ukončením a pár s dutou guľičkou. Okrem náušnic hrob obsahoval päť korálikov, z ktorých tri patrili k priečne členeným tmavomodrým korálikom. Súčasťou inventára bola ešte nádoba, železný nožík a vedierko. V hrobe č. 192/51, do ktorého sa hrob s ľudovým šperkom prepadal, sa objavil pár zlatých hrozienkových náušnic (podľa popisu možno typ Trilje: „*zdobí klasovité hrozničky, jejichž zrna se střídají s kroužky z filigránního drátu*“ (*Hrubý 1955a*, 518), pozri II. 1. 1. 1 Náušnice s klasovitým hrozienkom a typ Trilje), pár strieborných hrozienkových náušnic, (rozpadli sa), dva rôzne gombíky, jeden s tepanými špirálami a jeden s výnimočnou výzdobou.²⁷ Oproti ušku je zobrazená trojcípa hviezda. Súčasťou kolekcie šperku bol strieborný prsteň, ktorého pás je zdobený filigránovými niťami s nezdobeným butonom. Hĺbka mladších hrobov aj v súvislosti s rozdielnym údajom tzv. druhej hĺbky je nejasná. Vzhľadom k prepadávaniu hrobu č. 191/51 do nižšie uloženého hrobu môžeme predpokladať dlhší časový rozdiel medzi hrobmi.

7. Nálezová situácia pri hroboch č. 66/49, 100/49 a 107/49 (štvorec 10/D), tab. č.: 5.

Nálezová situácia, poukazujúca na rozporné datovanie šperku, sa objavila i v štvorci 10/D. Podľa plánu č. 3 sa výskumom zistili tri hroby v superpozícii: č. 66/49, 100/49 a 107/49. V hrobe č. 66/49 (180 x 60 x 125 cm) bola pochovaná 40-ročná žena. Jej hrobová výbava sa skladala zo zlomku laténskeho náramku, železného noža, neúplnej nádoby a náhrdelníka, ktorý pozostával zo šiestich sklenených a jedného jantárového koráliku. Okrem toho súčasťou náhrdelníka bola i bronzová minca s dierkou (neidentifikovateľná) a olovený krížik, ktorý sa rozpadol (*Hrubý 1955a*, 429, 430). V. Hrubý datoval hrob do konca 9. alebo na počiatok 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 263, 264). Pod hrobom č. 66/49 boli nájdené ešte hroby č. 100/49 a 107/49. V hrobe č. 100/49 (hl.: 155 cm) bolo pochované polročné dieťa. Z jeho kostry ostali zachované len zvyšky lebky so zubami a triesky dlhých kostí. Nezachovala sa žiadna hrobová výbava (*Hrubý 1955a*, 433). V hrobe č. 107/49 (200 x 85 x 195 cm, hrobová jama bola prehĺbená v dolnej časti a obložená doskami) bola pochovaná žena. Pri jej lebke boli nájdené dve strieborné náušnice, ktorých dolný oblúk je zosilnený filigránom a ukončený granulovanými uzlíčkami. Okrem náušnic jej výbavu tvorili ešte nôž, nádoba a vedierko (*Hrubý 1955*, 434, 435). Strieborné náušnice, zdobené na dolnom oblúku filigránom,

²⁷ Pri analýze gombíkov s tepanými špirálami V. Hrubý omylom prisudzuje tieto gombíky do hrobu č. 193/51 (*Hrubý 1955a*, 211).

V. Hrubý označil ako „typ 3b“ a datuje ich na počiatok 10. storočia, ale najmä do jeho prvej polovice: „Z nálezových okolností vyplýva, že jsou náušnice variant 3b i 3c současné. Oboje se vyskytují v hrobech mladšího a nejmladšího nálezového horizontu pohřebiště „Na valách“ a oboje provázejí nejen náušnice s bubínky (hroby čís. 52/48, 83/48) a s košíčky (hrob čís. 191/50), příznačné pro X. století, ale i zlomky malty (hrob čís. 252/49). Proto je třeba náušnice obou variant položit ve Starém Městě k letům okolo roku 900, a převážně až do první poloviny X. věku.“ (Hrubý 1955a, 234). Najnižšie uložený hrob, prevrstvený dvoma mladšími hrobmi, je na základe nálezu náušnice typu 3-b datovaný až do záverečnej fázy pochovávania. Situácia je podobná ako pri hrobe č. 129/49, v ktorom bola nájdená tiež naušnica typu 3-b. Hrob s rovnakým typom náušnice sa nachádzal i pod štyrmi mladšími hrobmi v štvorci 10/E (pozri ďalej).

8. Nálezová situácia pri hroboch č. 27/51, 35/51 a 37/51 (štvorec 10/E), tab. č.: 5.

Vo štvorci 10/E sa opäť objavuje skupinka hrobov, na ktorej je možné poukázať na nesúlad v ich datovaní. Podľa plánu č. 3 tu boli preskúmané hroby č.: 27/51, 28/51, 31/51, 35/51 a 37/51, pričom hrob č. 37/51 je prevrstvený všetkými uvedenými hrobmi. V hrobe č. 27/51, ktorý podľa plánu pokrýva hroby č. 28/51, 35/51 a 37/51, boli objavené pri lebke 5-ročného dievčatka dve bronzové náušnice z hraneného drôtu (Hrubý 1955a, 496) (podobné ako v hrobe č. 14/48, tzv. podunajského typu a patriace k skupine II. - náušnice so špirálovitými záveskami), ktoré V. Hrubý datuje do konca 9. a počiatku 10. storočia (Hrubý 1955a, 227).

V opise hrobu č. 35/51 V. Hrubý uvádza: „Zásyp obsahoval střeby z nádob (8) a dlouhé kosti dospělého individua, vyhozené z hrobu čís. 37/51.“ (Hrubý 1955a, 497). V hrobe sa našli tieto nálezy: železný nôž, nôž – britva, ocieľka, dve rohokové kresadlá, zvyšky obojstranného kosteného hrebeňa, nádoba a 1/3 nádoby (Hrubý 1955a, 497). V. Hrubý označil hrob č. 35/51 za hrob patriaci k najstaršiemu nálezovému horizontu (Hrubý 1955a, 117). V opise hrobu č. 37/51 V. Hrubý uvádza: „Větší část hrobu byla rozhozena pohřbem čís. 35/51, v jehož zásypu byly nalezeny dlouhé kosti nohou této zemřelé. Po pravé straně lebky byly dvě náušnice (1-2), levá polovina lebky byla již dříve porušena...1. Stříbrná náušnice, jejíž dolní oblouk, zesílený filigránem, zdobí klasovitý čtyřboký hrozníček (2,8, 1,6 cm). 2. Stříbrná náušnice, jejíž dolní oblouk, zesílený granulací, je opatřený klasovitým hrozníčkem (2,1, 1,5 cm).“ (Hrubý 1955a, 497). Ako bolo vyššie uvedené, V. Hrubý považuje náušnice typu 3b za náušnice, ktoré sa vyskytujú v hrobch mladšieho a najmladšieho nálezového horizontu. Datoval ich okolo roku 900, ale najmä až do prvej polovice 10. storočia. Náušnice „typu 3a“ datuje V. Hrubý tiež na koniec 9. a do prvej polovice 10. storočia (Hrubý 1955a, 234). Hrob č. 37/51, ktorý je

porušený, je na základe nálezov kladený do neskoršieho obdobia ako hrob č. 35/51, ktorý ho porušuje a hrob č. 27/51, v ktorom boli nájdené náušnice so špirálovitým záveskom.

* * *

Jednotlivé nálezové situácie poukazujú na rozpor v relatívnom datovaní hrobov. Honosné zlaté alebo strieborné náušnice, ako napr. náušnice s klasovitým hroziakom a zosilneným dolným oblúkom, košíčkové náušnice, rôzne typy bubienkových náušnic a stĺpčekové náušnice, boli nachádzané v hroboch s maltou. Na jej základe datoval šperky V. Hrubý až do prvej polovice 10. storočia, bez ohľadu na nálezové okolnosti. Rozbor nálezových situácií preukázal, že hroby bohaté na honosný šperk patria k staršej fáze pochovávaní na pohrebisku. Nad nimi sú nachádzané mladšie hroby so šperkami, označovanými ako šperk podunajského typu, napr. vzťah hroby č. 191/51 s podunajským šperkom a hrob č. 192/51 s honosným šperkom. Častokrát pod hrobmi s byzantským šperkom nie sú zistené hroby staršie. Situácia pri hrobe č. 26/48, pri ktorom sa objavili ešte staršie hroby, však upozorňuje a ukazuje na nesmierne komplikovanú situáciu na pohrebisku.

I. 3. 5. Datovanie ostrôh podľa V. Hrubého

Nedopatrenie v relatívnej chronológii na pohrebisku naznačuje i datovanie ostrôh. V. Hrubý na základe nálezov ostrôh (92 kusov) z pohrebiska „Na valách“ načrtol chronologický vývoj jednotlivých typov: „*Krátka doba pohřbívání v poloze „Na valách“ ovšem nedovoluje sledovat ve staroměstských nálezech úplný obraz vývoje slovanských ostruh, ale přece umožňuje rozpoznat mezi nimi dvě odlišné vývojové linie, jež se v nejstarších tvarech výrazně diferencují do dvou skupin, které označují jako typ I (A – B). Setřením původních rozdílů mezi nimi se pak vytváří, nepochybně již v domácím prostředí, smíšený tvar ostruh mladšího typu II, jenž v dalším vývoji dospívá až k pozdním formám typu III.*“ (Hrubý 1955a, 182). V úvodnej časti kapitoly autor uviedol, že do načrtnutej klasifikácie ostrôh bolo možné kvôli značnému poškodeniu zaradiť len polovicu nálezov (Hrubý 1955a, 182-190). Pri datovaní ostrôh vychádzal z ich zaradenia k typu, ďalšieho inventára v hrobe a stratigrafie (Hrubý 1955b, 284). V texte neuvádzal, aký ďalší materiál sa v hroboch objavuje s jednotlivými typmi ostrôh.

Ostrohy typu IA charakterizoval V. Hrubý nasledovne: „*Ostrohy typu IA jsou malých rozměrů a lehkého provedení. Jejich ramena, dlouhá asi 10 cm, se zpravidla rozvírají širokou parabolou, takže s bodcem ostruhy svírají tupý úhel. Jsou zhotovené ze slabšího trojbokého nebo na vnější stranu zaobleného železného prutu. ... Na koncích ramen jsou menší záchytné ploténky čvercového nebo obdelníkového tvaru, které jsou někdy zdobené na dvou*

protilehlých hranách vykrajováním ... a mají nad polovinou své délky příční výřez.”(Hrubý 1955a, 184). V článku v PA V. Hrubý podal odlišnú charakteristiku ostrôh, ktoré tvoria prvú najstaršiu skupinu: „V nejstarších hrobech, které tvoří prvou skupinu, se objevují masívní ostruhy, jejichž ramena jsou zhotovená z trojbokého značně klenutého železného prutu a jejichž oblouk je opatřen tlustým bodcem. Tyto ostruhy jsou typické pro prvou polovinu 9. století, ale vyskytují se ještě ve druhé polovině tohoto století.”(Hrubý 1955b, 284). Medzi ostrohy typu IA zaradil nálezy z hrobov č.: 156/49, 185/49, 307/49,²⁸ 106/50, 140/50, 174/50 a 190/50 (Hrubý 1955a, 184, 186). V. Hrubý pri datovaní ostrôh vychádzal z nemeckých i poľských analógií. Na základe tvaru ostrôh typu IA nevyklučoval ani možnosť, že sú neskorým vývojovým článkom rímskoprovinciálnych ostrôh s gombíkmi (Hrubý 1955a, 184). Za veľmi dôležité považoval zistenie, „Pohřby s ostruhami typu IA patří k nejstaršímu a střednímu horizontu hrobů v poloze „Na valách”, z nichž žádný neobsahoval maltu z rozbořeného hřbitovního kostela. Tausované ostruhy, které také určitě přináležejí k tomuto typu [V. Hrubý má na mysli ostrohy z hrobu č. 185/49, které absolutně datoval k roku 850²⁹ - pozn. H. Ch.] datovali jsme k polovině IX. století. Podle všech okolností se tedy zdá, že ostruhy typu IA, patřící mezi nejstarší nálezy tohoto druhu na pohřebišti, náležejí z největší části do první poloviny IX. století, ač zasahují i do třetí čtvrtiny toho věku.”(Hrubý 1951, 184; Hrubý 1955a, 186).

Ostrohy typu IB V. Hrubý charakterizoval nasledovne: sú veľkých rozmerov a masívneho prevedenia, zhotovené vždy zo silného trojbokého železného prútu. Ramená bývajú predĺžené, dlhé 15-16 cm a takmer vôbec sa neroztvárajú. Záchytné doštičky sú väčších rozmerov. Záchytné nity sú umiestnené v dvoch vertikálnych radoch. Nity na doštičkách sú často zdobené prstienkami z filigránneho drôtu (Hrubý 1955a, 186.). V. Hrubý medzi ostrohy typu IB zaradil nálezy z hrobov č.: 19/48, 266/49, 287/49, 50/50, 116/51, 223/51 a 224/51 (Hrubý 1955a, 186, 187). Ostrohy typu IB považoval za súčasné s ostrohami

²⁸ Ostrohy z hrobu č. 307/49 V. Hrubý zaradil nielen k typu IA (Hrubý 1955a, 184, obr. 31, 5), ale aj k typu II. (Hrubý 1955a, 188, obr. 33, 4) a vždy s úplne odlišnými vyobrazeniami záchytných doštičiek. Pri ich uvedení v rámci typu IA V. Hrubý uviedol: „Záchytné deštičky ostruh z hrobu čís. 307/49 (obr. 31/5) jsou nadto zdobené ornamentem z vybíjených koleček.” (Hrubý 1955a, 184). Pri ich zaradení do typu II V. Hrubý opísal ostrohy z hrobu č. 307/49 nasledovne: „K této skupině patří i dětské ostruhy z hrobu čís. 307/49 (obr. 33/4), které mají ploténky trojúhelníkového tvaru, opatřené třemi nýtky.” (Hrubý 1955a, 188). Toto rozdielne zaradenie spôsobuje komplikácie pri typológii a chronológii ostrôh. J. Poulik sa pridrižiava ich zaradenia do typu IA (Poulik 1957, 294). B. Kavánová ich začlenila do jej typu IV, ktorý je pôvodným typom II podľa V. Hrubého. (Kavánová 1976, 47).

²⁹ „Nejhonosnější ostruhy tohoto typu byly v hrobě čís. 185/49 ...zdobené na bodci, ramenech i na záchytných destičkách pásky pletencového vzoru, který je proveden tausii ze stříbrného a měděného drátu. ... Podobná výzdoba se vyskytla ještě později na meči z Lucknainen v Prusku, který G. Kossinna datuje do poloviny IX. století; z téže doby pochází patrně i železné nákončí z Velem St. Vid s analogickým tausovaným pletencem. Per analogiam by se dalo soudit, že staroměstské ostruhy, zdobené tausovaným pletencem, patří rovněž k roku 850...” (Hrubý 1955a, 184).

typu IA. K ich datovaniu do druhej a tretej štvrtiny 9. storočia prispievajú podľa V. Hrubého okrem stratigrafie i zahraničné analógie výzdoby ostrôh z hrobov č. 266/49 a 224/51. Na základe výskytu malty v hrobe č. 287/49 predpokladal ich pretrvávanie až do konca 9. storočia (Hrubý 1955a, 187).

Do skupiny ostrôh typu II zaradil V. Hrubý ostrohy, ktoré podľa jeho názoru spájali znaky typov IA i IB. Ostrohy typu II sa vyznačujú väčšími rozmermi, sú zhotovené zo silných trojbokých alebo jednostranne klenutých železných prútov. Záchytné doštičky sú rôzneho tvaru: štvorcového, obdĺžnikového, polkruhového alebo dokonca šesťhranného a nebola na nich zistená žiadna výzdoba farebnými kovmi. Mávajú spravidla dva záchytné nity, ale vyskytujú sa medzi nimi i ostrohy s väčším počtom nitov. Objavuje sa však výzdoba na bodcoch v podobe ryhovania. Do tejto skupiny typu II zaradil V. Hrubý ostrohy z hrobov č.: 6/48, opäť hrob č.307/49, 313/49, 366/49, 117/51,³⁰ 190/51, 251/51, 265/51 (Hrubý 1955a, 188). Pri ostrohách typu II V. Hrubý pripúšťal ich výskyt už v najstaršom období pochovávania. Zdôrazňoval však ich najväčší výskyt v hroboch strednej fázy, v najmladších hroboch sa už podľa jeho názoru nevyskytovali. Absolútne ich datoval do tretej štvrtiny 9. storočia (Hrubý 1955a, 188). V článku v PA ostrohám typu II prisúdil trochu odlišnú charakteristiku: „Do druhej, mladšej skupiny radím ostruhy menších tvarů s dlouhými, často i hraněnými bodci na oblouku ramen, která jsou zhotovena ze slabších a na hřbetní strane mírně zaobleně klenutých prutů. Jejich výroba převládá v druhé polovině 9. století.”(Hrubý 1955b, 284). Pri datovaní ostrôh typu II sa V. Hrubý opiera v PA o závery J. Schránila o postupnom predlžovaní bodca (Hrubý 1955b, 284). Na základe tejto charakteristiky priradil k tomuto typu i ostrohy z hrobu č. 366/49: „Ponevadž jsou staroměstské ostruhy z hrobu pod základy kostela lehčího provedení s dlouhými trny, nepatří typu nejmladšímu, ale do skupiny druhé – střední, kterou datují lety asi 850 – 900.”(Hrubý 1955b, 284). Hrob č. 366 sa nachádza pod základmi kostola.

Do poslednej skupiny, označenej ako typ III zaradil V. Hrubý ostrohy, ktoré boli zhotovené zo širokého železného pásu, ktorý sa na koncoch ramien trochu rozširuje do záchytnej doštičky s dvoma nitmi. Časovo ich ohraničil do poslednej štvrtiny 9. a počiatku 10. storočia. Datovanie podľa jeho názoru potvrdzovala i stratigrafia nálezov. Vyskytovali sa v hroboch najmladšieho horizontu. (Hrubý 1955a, 190; 1955b, 284)

Pri datovaní ostrôh vystupuje opäť nesúlad. Ostrohy typu IA, ktoré podľa autora výskumu patria jednoznačne do najstaršieho horizontu pochovávania a sú vôbec najstaršími

³⁰ V hrobe 117/51 bola nájdená žena. V hroboch 117/49 i 117/50 sa nenašli nálezy. Nie je vylúčená ani možnosť tlačovej chyby a V. Hrubý pôvodne uvádzal hrob 116/51. Ostrohy z tohto hrobu už zaradil do typu IB.

svojho druhu na pohrebisku, sa nachádzajú v južnej časti pohrebiska. V súvislosti s južnou časťou pohrebiska v kapitole Dislokace hrobů uviedol, že pochovávanie sa tu objavuje až v záverečnej fáze pohrebiska. Hroby č. 106/50, 140/50, 174/50 a 190/50 s ostrohami typu IA pochádzajú z južnej časti pohrebiska. Hrob č. 106/50 dokonca uvádza medzi hrobmi najmladšej fázy, ktorú datoval do prvej polovice 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 50). Rozporuplné je i jeho absolútne datovanie ostrôh typu IA a datovanie meča typu X, ktorý sa s nimi našiel v hrobe č. 190/50. Ostrohy typu IA sa podľa V. Hrubého vyskytovali najmä v prvej polovici 9. storočia a pripúšťal ich výskyt i v tretej štvrtine 9. storočia. Meč z hrobu č. 190/50 datoval až do začiatku 10. storočia: „...k letům po r. 900.“ (*Hrubý 1955a*, 167). Časovým určením meča si V. Hrubý jednoznačne odporuje v absolútnom datovaní ostrôh. Ostrohy typu IA sa našli aj v dvoch hroboch, pri ktorých je rozporuplná nálezová situácia. Sú to hroby č. 185/49 a 140/50. Podľa plánu č. 3 je hrob č. 185/49 prekrytý hrobom č. 309/49. Na pláne V. Hrubého, ktorý publikoval J. Poulík, je situácia opačná. Hrob č. 185/49 prekrýva hrob č. 309/49 (*Poulík 1948-50*, obr. 57). Vzniká otázka, ktorý z plánov odráža skutočnú nálezovú situáciu? Niekoľko indícií naznačuje, že skutočnú nálezovú situáciu odráža plán publikovaný J. Poulíkom. Hrob č. 185/49 V. Hrubý popisuje nasledovne: „*Jáma ? x ? x 80 cm, orientovaná JZZ-svv. Kostra asi 50-60letého muže, dlouhá 182 cm, ležela naznak, s lebkou zvrácenou nazad, s rukama podél těla a nohama nataženými. Za lebkou ležel brousek (1), u levého ramene ocílka (2), u pravé stehenní kosti nůž (3), na nohou ostruhy (4), zbytky přezek a průvleček (5). Zásyp obsahoval střep z nádoby (6).*“ (*Hrubý 1955a*, 443). V popise hrobu č. 185/49 V. Hrubý neuvádza žiadne údaje o porušení hrobu iným, mladším hrobom, a ani ďalšie údaje k stratigrafii (*Hrubý 1955a*, 443). Pri hrobe č. 309/49 V. Hrubý uvádza nasledovné údaje. Hrobová jama mala rozmery 110x50 cm a dosahovala hĺbku 150 cm, orientácia SZZ-jvv. Výskumom bolo v nej zistené i drevené obloženie doskami. Kostra dieťaťa sa nezachovala. Pri opise hrobu V. Hrubý neuvádza žiadne ďalšie údaje k stratigrafii. V hrobe bola nájdená hlinená nádoba - „čutora“, bronzové rovnoramenné krížiky, korálik zo zelenkavého skla s tmavomodrými očkami a rozpadnutý železný nôž (*Hrubý 1955a*, 460). Ak by však hrob č. 185/49 mal byť starší ako hrob č. 309/49, musel by byť ním porušený, pretože hrob č. 309/49 dosahoval hĺbku 150 cm. Popis hrobu č. 185/49 nenaznačuje porušenie neskorším zásahom. Nie je vylúčená možnosť, že relatívne starším hrobom je hrob č. 309/49, pričom hrob č. 309/49 nemusí byť porušený. Pri hĺbkovom rozdieli 70 cm je to možné. V. Hrubý datuje hrob č. 309/49 na základe hlinenej čutory a krížikov do tretej štvrtiny 9. storočia (*Hrubý 1955a*, 150, 265), teda do mladšieho obdobia ako hrob č. 185/49.

Práve na ostrohy z hrobu č. 185/49 a ich chronologické určenie k roku 850 sa najčastejšie odvolávali a stavali na ňom svoje datovanie J. Poulík (*Poulík 1957*, 296; *1963*, 41, pozri nižšie) i D. Bialeková (*Bialeková 1977*, 134). Bez poznania presných nálezových okolností je veľmi ťažké rozhodnúť o vzájomnej stratigrafickej pozícii týchto hrobov, ale pravdepodobnejšie relatívne starším hrobom je hrob č. 309/49. Presné informácie budú nevyhnutné pre poznanie relatívnej chronológie na pohrebisku. Podobne nejasná nálezová situácia je aj pri hroboch č. 140/50 a 154/50. Podľa plánu č. 3 je do hrobu č. 140/50 zakreslený hrob č. 154/50. V hrobe č. 140/50 bol pochovaný 50-ročný muž, u ktorého okrem ostrôh typu IA boli nájdené dve párové železné pracky (*Hrubý 1955a*, 484, 485). V hrobe č. 154/50 bola pochovaná 60-ročná žena. U nej sa našlo šesť strieborných deväťkošíčkových náušnic, strieborný prsteň s modrým sklíčkom, strieborný tepaný gombík, železný nôž a črepy z rôznych nádob. Podľa popisu V. Hrubého bola kostra ženy porušená, zachovala sa len lebka (posunutá z pôvodného uloženia) a dlhé kosti rúk a nôh (*Hrubý 1955a*, 486, 487). Bohužiaľ, V. Hrubý sa k stratigrafickej pozícii týchto hrobov opäť nevyjadril. B. Kavánová nepochybovala o hrobe č. 140/50 ako relatívne staršom v zmysle doterajších poznatkov o chronológii byzantského šperku (*Kavánová 1976*, 56).³¹ B. Kavánová zaradila ostrohy z hrobu č. 140/50 k ostrohám s dlhým bodcom (*Kavánová 1976*, 55). Na základe nových rozborov hrobov s košíčkovými náušnicami je možné predpokladať, že hrob č. 154/50 je relatívne starší než hrob č. 140/50.

Hroby s ostrohami typu IA sa nachádzali väčšinou v hroboch, ktoré neboli prevrstvené mladšími hrobmi (a nie je vylúčené, že pod nimi sa nachádzajú staršie hroby, pozri príklady vyššie). Boli nájdené výlučne v južnej časti pohrebiska. Ostrohy typu IB, II a dokonca i III sa nachádzali často v hroboch, ktoré boli prevrstvené mladšími hrobmi, boli pomerne hlboké, nachádzali sa najmä severne od základov kostola a pod valom (tab. č. 6). Hroby č. 19/48, 266/49, 287/49 a 50/50, v ktorých boli nájdené ostrohy typu IB, sa nachádzali pod niekoľkými hrobmi, napr. hrob č. 19/48 pod hrobmi č. 17/48 a 18/48. Nad hrobom č. 266/49 sa našli ešte hroby č. 1/49, 42/49, 265/49. Hrob č. 50/50 sa nachádzal pod hrobmi č. 21/50, 23/50, 26/50, 38/50, 40/50 a 43/50. V hrobe č. 287/49 sa našli zlomky malty. Tá sa stala pre V. Hrubého jednoznačným kritériom pre datovanie ostrôh typu IB až do konca 9. storočia. Vôbec neuvažoval nad možnosťou prepadu kúskov malty z hrobov, ktoré hrob č. 287/49 prevrstvovali. Podľa plánu č. 3 hrob č. 287/49 prevrstvovali hroby č. 28/49, 59/49, 49/49,

³¹ Zároveň to bol pre ňu dôkaz, že ostrohy s dlhým bodcom sa objavujú najneskôr v poslednej tretine 9. storočia. Odvolávala sa na podobnú stratigrafickú situáciu na pohrebisku v Břeclavi-Pohansku, kde hrob č. 24, v ktorom boli nájdené ostrohy s dlhým bodcom, „prekrýval“ hrob č. 135, v ktorom sa našli 3 páry 7-bubienkových náušnic a jeden pár štvorbubienkových náušnic (*Kalousek 1971*).

176-177/49 a hrob č. 200/49, ktorého kostra sa ľavou časťou prepadala priamo do hrobu č. 287/49 (*Hrubý 1955a*, 444). Prepad malty z mladších hrobov pripustil len pri hrobe č. 266/49 (*Hrubý 1955b*, 295). Hrob č. 287/49 zaradil B. Dostál medzi hroby najstaršieho horizontu (pozri *I. 2 Genéza datovania šperku*). Hrob č. 116/51 sa nachádza pod valom. Pri hroboch č. 223/51 a 224/51 sa objavuje problém tzv. druhej hĺbky. Hroby s ostrohami typu II majú podobné nálezové okolnosti ako hroby s ostrohami typu IB, sú prevrstvené mladšími hrobmi. Hrob č. 6/48 sa nachádza pod hrobom č. 5/48. Hrob č. 313/49 sa nachádzal pod hrobmi č. 133/49, 248/49 v hĺbke 230 cm (*Hrubý 1955a*, 460). Hrob č. 366/49 bol objavený pod základmi kostola v hĺbke 255 cm a nad ním boli uložené ešte hroby č. 145/49 a 365/49 (*Hrubý 1955a*, 467). Hroby č. 251/51 a 265/51 boli objavené pod valom. Hrob č. 190/51 prekrývajú hroby č. 186/51 a 187/51 a objavuje sa pri ňom zároveň i problém tzv. druhej hĺbky (pozri vyššie). Hroby, v ktorých boli nájdené ostrohy typu III, tiež nemožno jednoznačne na základe „stratigrafie“ označiť za najmladšie. Hrob č. 210/49 by podľa plánu naozaj mohol patriť k hrobom „najvyššieho horizontu“, prepádaval sa do hrobu č. 277/49. Pri hrobe č. 86/51 je táto informácia veľmi diskutabilná. Hrob bol objavený v štvorci 9/D, kde boli zistené hroby s hĺbkou od cca 115 – 130 cm: 38/49, 45/49, 15/49, 50/49, 94/49 (*Hrubý 1955a*, 425, 427, 428, 433), ale i hroby s hĺbkou 170 – 190cm: 101/49, 103/49, 108/49, 120/49, 115/49³² a aj hroby s hĺbkou od 200 – do 230 cm: 111/49, 119/49, 126/49, ktoré boli prevrstvené plytšími hrobmi. Hrob č. 86/51 dosahoval hĺbku 220 cm. Podľa horizontálnej stratigrafie je málo pravdepodobné, že by hrob č. 86/51 s ostrohami typu III mal patriť k najmladším hrobom z 10. storočia. B. Kavanová i D. Bialeková priradili k tomuto typu ostrôh z pohrebiska v Starom Měste „Na valách“ ešte zlomok ostrohy z hrobu č. 261/49 (dieťa, hl.: 160 cm), ktorý bol prevrstvený tromi mladšími hrobmi.

Rozbor nálezových okolností hrobov s jednotlivými typmi ostrôh ukazuje, že hroby s ostrohami typu IA nepatria k najstarším hrobom na pohrebisku a teda ani ostrohy nie sú najstaršími ostrohami na pohrebisku „Na valách“. Rozbor ďalej ukázal, že v najnižšie uložených hroboch sa objavujú práve ostrohy, ktoré V. Hrubý považoval za vývojovo mladšie, typ IB, II a III. Z týchto poznatkov vyplýva nesprávne relatívnochronologické určenie ostrôh na pohrebisku.

Typológii a chronológii ostrôh bola venovaná pomerne značná pozornosť (*Kavanová 1976*, *Bialeková 1977*). Niektoré datovania V. Hrubého boli vďaka novým nálezom popravené, ale základné relatívne datovanie typov ostrôh, ktoré vytvoril V. Hrubý na

³² Napr. 38/49 prekrýva hroby 115/49 a 118/49; 45/49 prekrýva hrob č. 96/49, 15/49 a 50/49 prekrýva hrob č. 116/49 a čiastočne 238/49, v ktorom bola nájdená i malta (*Hrubý 1955a*, 448).

podklade staroměstských nálezov, zostalo. Na podklade Hrubého sporného relatívneho i absolútneho datovania oprel J. Poulík datovanie ostrôh z hrobu č. 44 pri druhom kostole a hrob č. 50 pri šiestom kostole z Mikulčíc. J. Poulík sa opiera najmä o datovanie ostrôh IA: „...*kteřé před časem V. Hrubý označil jako I. Typ A na podkladě nálezů a stratigrafických pozorování ve Starém Městě.*” (Poulík 1963, 41). J. Poulík sa pri absolútnom zaradení oboch uvádzaných ostrôh z Mikulčíc opieral najmä o datovanie ostrôh z hrobu č. 185/49 k roku 850 (Poulík 1963, 41). J. Poulík na základe datovania ostrôh typu IA V. Hrubým a na základe techniky výzdoby na ostrohách z hrobu č. 44 pri druhom kostole vyslovil názor o skoršej výrobe ostrôh z Mikulčíc: „*Jestliže srovnáváme ostruhy V. Hrubého typu IA ze staroměstského pohřebiště v poloze „Na valách” s nálezy mikulčickými, pak jde o srovnání především exemplářů pozlacených s tauzovanými tvary železnými, jež mohou být napodobeninami honosných předloh. Dosavadní stav bádání tedy ukazuje, že zmíněné pozlacené tvary se počaly vyrábět v oblasti mikulčické dříve, než byly vyráběny ostruhy typu IA ve Starém Městě, tedy již v počátcích 9. století. K takovému datování jsme též dospěli při rozbořech pozlacených ostruh...od druhého kostela v Mikulčicích.*” (Poulík 1963, 41). V článku v PA z 1957 pri hodnotení pohrebiska J. Poulík datoval ostrohy z hrobu č. 44 k roku 850 (Poulík 1957, 298). V tomto článku sa zároveň po prvýkrát u J. Poulíka objavili i úvahy o umeleckej príbuznosti ostrôh z Mikulčíc a nálezov z Blatnice (Poulík 1957, 296). Myšlienku neskôr rozvinul pri analýze pohrebiska pri tzv. šiestom kostole (Poulík 1963, 43-44). Zatiaľ, čo v roku 1957 prijal časové zaradenie blatnického nálezu do druhej polovice 9. storočia, resp. datovanie meča medzi rokmi 840 až 870 (Poulík 1957, 298), a aj datovanie hrobu č. 44 na základe gombíkov do poslednej tretiny 9. storočia: „*Jejich solidní provedení nasvědčuje, že pocházejí z doby rozkvětu staromoravského uměleckého řemesla v poslední třetině 9. století. Je tedy pravděpodobné, že tyto ozdobné předměty, tak charakteristické pro staromoravské prostředí, jsou mladší než ostruhy z téhož hrobu, které lze datovat k roku 850.*” Posledná tretina 9. storočia je zároveň podľa jeho názoru aj čas, kedy došlo k uloženiu nálezov do hrobu: „*K tomuto časovému určení vedl nejen rozbor výzdobných motivů, ale i skutečnost, že obě ostruhy jsou na ramenech opravovány. Sloužili tedy delší dobu a do hrobu se dostali až v poslední třetině 9. století. Tomu nasvědčují ostatní předměty hrobového inventáře a uložení hrobu velmože v terénní úpravě, souvisící s druhým kostelem. Hrob č. 44 ležel též nad starším pohřbem č. 74, v němž se našla nádobka s plastickou značkou ve tvaru kříže na dně (obr. 99). Zatím můžeme keramiku s těmito značkami ve staromoravském prostředí datovat nejdříve do druhé poloviny 9. století. Hrob s nádobkou ležel rovněž v terénní úpravě druhého kostela, který byl postaven kolem roku 860.*” (Poulík 1957, 298). V

roku 1963 už odmieta zaradenie nálezov z Turčianskej Blatnice do druhej polovice 9. storočia a zároveň zdôrazňuje absenciu pamiatok blatnického štýlu po polovici 9. storočia: „*Ve druhé polovině 9. století zde totiž není nic, co bychom stylově mohli s blatnickou skupinou památek nebo s památkami mikulčickými (pozlacené ostruhy s garniturami pásových kování) srovnávat. Ve druhé polovině, a zvláště v poslední třetině 9. století, převládla na Moravě svérázná kultura, velmi výrazně charakterizovaná zlatými a stříbrnými šperky především ve Starém Městě, kde je zatím památek blatnického nebo mikulčického typu poměrne velmi málo.*” (Poulik 1963, 44). Od tohto obdobia sa v literatúre objavuje nový termín: pamiatky blatnicko-mikulčického typu či štýlu (Dostál 1966, 89; 1990, 40; Dekan 1985, 130) alebo blatnicko-mikulčický horizont (Bialeková 1980a, 29; 1980b, 219; Štefanovičová 2004, 390),³³ ktorý výrazne ovplyvnil ďalšie datovanie materiálnej kultúry na južnej Morave a západnom Slovensku. Neskôr, na základe datovania ostrôh z hrobu č. 44 pri druhom mikulčickom kostole, rozvíja J. Poulik i myšlienku skoršieho datovania gombíkov nájdených v hrobe č. 44 a kladie ich na samotný počiatok ich vývoja (Poulik 1975, 63, 69; 1985, 31, pozri podkapitolu II. 2. 9 Tepané gombíky s rytou výzdobou).³⁴

B. Kavánová prijala relatívnochronologický vývoj ostrôh podľa V. Hrubého. Len ostrohy z hrobu č. 366/49 vyčlenila ako najstarší typ I spolu s ostrohami z hrobov č. 90, 232, a 265 od druhého mikulčického kostola a ostrohami z hrobu č. 58 z pohrebiska v Kopčanoch (Kavánová 1976, 19-21). Tento typ považuje za najstaršie ostrohy so záchytnými platničkami. Vývoj ostrôh podľa B. Kavánovej pokračuje k typu II, ktorý zodpovedá typu IA podľa V. Hrubého. Na začiatok ich vývoja zaradila rovnako ako J. Poulik ostrohy z hrobu č. 44 od druhého kostola a z hrobu č. 50 od šiesteho kostola. Typ rozdelila na variant A a B, pričom - podľa jej názoru, pre variant B chýbajú priame doklady o jeho výskyte pred rokom 850. Do variantu B zaradila i ostrohy z hrobu č. 185/49. S datovaním týchto ostrôh V. Hrubým k roku 850 súhlasila (Kavánová 1976, 28, 31). Do najstaršieho nálezového horizontu, podľa B. Kavánovej, patria i ostrohy typu III (typ IB podľa V. Hrubého). B. Kavánová rozdelila typ III na variant A a B, pričom variant B zodpovedá ostrohám typu II podľa V. Hrubého (Kavánová 1976, 36). Medzi ostrohy variantu III B zaradila B. Kavánová len tieto hroby s ostrohami typu II podľa V. Hrubého: 19/48, 313/49. Chronológiou ostrôh typu IB podľa V. Hrubého zo staromestského pohrebiska sa zaoberal i L. Galuška. Pozornosť venoval najmä honosným

³³ Názory na datovanie samotného blatnického horizontu, ktorý vyčlenil J. Eisner, neboli v miulosti a ani dnes jednotné, staršie názory nájdeme u J. Eisnera (Eisner 1952, 323-328), novšie u poľského archeológa Wachovského (Wachowski 1989, 209-220; 1992, 104-105).

³⁴ Situácia okolo datovania blatnicko-mikulčického horizontu je dnes iná. Stále viac sa pripúšťa jeho nesprávne absolútne datovanie naposledy Š. Ungerman (2011) a diskusia k jeho článku na webových stránkach Studia mediaevalia Pragensia (<http://praha5.ff.cuni.cz/smp/?q=node/86>, 9. 10. 2014).

ostrohám z hrobov č. 266/49 a 224/51. Dospel k záveru, že ostrohy z hrobu č. 224/51 boli vyrobené na prelome 8. a 9. storočia. Pri ostrohách z hrobu č. 266/49 uvažuje o ich výrobe v prvej polovici 9. storočia, presnejšie v jej staršej fáze. Oba hroby považuje za najstaršie na pohrebisku (*Galuska 1998*, 99, 101, 103; *1999*, 102, 103).

Ostrohy typu III variantu A (podľa typológie B. Kavánovej, IB podľa Hrubého) sú súčasné s jej typom II (*Kavánová 1976*, 40). Ostrohy typu III B sú mladším variantom III A a objavujú sa teda neskôr, ako ostrohy typu II (*Kavánová 1976*, 36, 40). Ďalej vývoj pokračoval, podľa B. Kavánovej, na podklade ostrôh z typu II pribatím prvkov z typu III k typu IV (čím sa prakticky stotožňuje s názorom V. Hrubého). K ostrohám typu IV začlenila B. Kavánová nálezy zo Starého Města z hrobov č.: 307/49, 112/51, 251/51, 265/51 a 289/51. Veľmi problematické bolo pre B. Kavánovú chronologické zaradenie ostrôh so širokými ramenami (V. Hrubého typ III) (*Kavánová 1976*, 51-53). Ako samostatný variant vyčlenila B. Kavánová ostrohy s dlhým bodcom. Medzi ostrohy s dlhým bodcom zaradila ostrohy z hrobu č. 140/50 a 123/50 a 204/AZ zo Starého Města (*Kavánová 1976*, 55). D. Bialeková na základe výskumu hradiska Pobedim zaradila ostrohy so širokými ramenami (označuje ich rovnako ako V. Hrubý typ III) vo vývoji ešte pred ostrohami, ktoré V. Hrubý označuje ako typ IA (Kavánová typ II, Bialeková typ IV). D. Bialeková jednoznačne súhlasila so závermi chronologického zaradenia ostrôh IV (IA) s V. Hrubým: “Seine Schlussfolgerungen [V. Hrubého – pozn. H.Ch.] sind bis heute geltend.“ (*Bialeková 1977*, 134). Podľa nej vývoj ostrôh pokračoval k typu V, ktorý zodpovedá typu IB a II podľa V. Hrubého a III B a IV podľa B. Kavánovej. Opäť je dodržaný relatívnochronologický vývoj ostrôh vytvorený V. Hrubým. V typológii D. Bialekovej sa ostrohy s dlhým bodcom nevyskytli (*Bialeková 1977*, 133) i keď určité náznaky predlžovania bodca vykazujú i ostrohy z lokality na Pobedime (*Bialeková 1977*, Abb. 13).

I. 3.6 Zhodnotenie poznatkov

Rozbory predstavených stratigrafických situácií vyvolávajú rozpaky a pochybnosti o správnosti doterajšieho relatívneho datovania archeologického materiálu z pohrebiska v Starom Měste „Na valách“. Predstavené nálezové okolnosti hrobov so šperkmi a hrobov s ostrohami jednoznačne ukazujú na nesúlad v relatívnej chronológii na pohrebisku v Starom Měste „Na valách“. Nedopatrenie vzniklo z premisy V. Hrubého o malte ako veľmi vhodnom a takmer jednoznačnom datovacom prostriedku, ktorý datoval hroby s maltou až do obdobia

po zániku kostola.³⁵ Malta sa viackrát objavila v hrobch s honosnými ženskými skvostami. Na základe toho zaradil V. Hrubý zlaté a strieborné náušnice do najmladšieho obdobia pochovávaní na pohrebisku napriek tomu, že tieto hroby boli často prevrstvené alebo porušené niekoľkými mladšími hrobmi. Absencia malty mu zároveň pri chronologickom hodnotení bola zárukou vyhlbenia hrobov pred zánikom kostola (prípád chronologického vymedzenia ostrôh typu IA a datovanie hrobu č. 279/49). Na samotný začiatok vývoja ostrôh zaradil ostrohy typu IA, ktoré tam nepatria a podľa rozboru nálezových situácií hrobov s ostrohami patria s veľkou pravdepodobnosťou na záver vývoja ostrôh na pohrebisku v Starom Měste „Na valách“. Nesprávne rozpoznané skupiny predmetov na pohrebisku v Starom Měste ovplyvnili absolútne datovanie mnohých archeologických nálezov v širšom regióne stredovýchodnej a južnej Európy. Problém relatívneho datovania nálezov na pohrebisku bude možné riešiť novou dôkladnou analýzou pohrebiska „Na valách“. Nevyhnutné bude uvedenie všetkých údajov, týkajúcich sa vzájomných stratigrafických vzťahov hrobov, rozmerov hrobových jám, orientácie hrobov, presného zaznačenia hrobov na pláne, kresieb hrobov, nálezov³⁶ atď., podobne ako bolo opakovane vydané pohrebisko pri 6. kostole v Mikulčiciach N. Profantovou (*Profantová - Kavánová 2003*).

Dôležité informácie k relatívnej chronológii na pohrebisku uvádza V. Hrubý v článku z roku 1955 v PA. Archeologickým výskumom z roku 1948 boli podľa V. Hrubého zistené štyri dôležité skutočnosti: 1. Na najvyššom mieste pohrebiska bola preskúmaná nevelká plošina („pôvodne nevelká plošina“). 2. V južnej časti sondy z roku 1948 sa zvyšoval počet hrobov. Hroby sa porušovali, niekoľkonásobne prekrývali. 3. V najspodnejších z týchto hrobov sa našli veľmi bohaté nálezy (zlaté náušnice, nôž okovaný zlatým plechom a iné). 4. V zásypoch mnohých hrobov sa objavovali kúsky malty. Tieto poznatky priviedli V. Hrubého k domnienke, že južná časť sondy sa približuje k ústrednej časti pohrebiska a predpokladal objavenie kaplnky alebo kostola. Vo vzdialenosti 20 cm od južnej steny sondy z roku 1948, v miestach už skôr rozpoznanej plošiny a v tesnej blízkosti veľkého počtu hrobov, boli objavené základy kostola (*Hrubý 1955b*, 268). V týchto štyroch bodoch podal V. Hrubý veľmi dôležité informácie o pohrebisku. Najdôležitejšou je informácia o rozpoznanej **plošine** na najvyššom mieste polohy „Na valách“. V. Hrubý síce bližšie nekonkretizoval túto plošinu, neuviedol jej rozsah ani ďalšiu charakteristiku. V monografii sa k nej vyjadril tiež veľmi stručne: „Na nejvyšším místě zkoumané části pohřebiště v Schildrově záhradě byla nevelká plošina (později překrytá valem a recentními navážkami z výkopu přilehajících sklepů), na níž

³⁵ Len v prípade už spomínaného hrobu 266/49 V. Hrubý upustil od datovania tohto hrobu na základe malty.

³⁶ Niekoľko hrobov napr. 8/51, 40/51, 39/51 je zakreslených na hranici štvorcov 10/D a 10/E. V opise hrobov

byl postaven kostel, zbudovaný na dřívě již založeném pohřebišti.”(Hrubý 1955a, 46). Táto informácia však ponúka úplne nový pohľad na vnútorný vývoj pohrebiska a celkom nové možnosti jeho interpretácie. S veľkou pravdepodobnosťou plošina objasňuje otázku tzv. druhej hĺbky i na miestach, kde nezasahuje val, a výrazné rozdiely v hĺbkach hrobov v štvorcoch 7/D a 8/D: hroby č. 24/48, 26/48, 41/49 a 91/49, 10/48, 20-23/48, 39/49, 63/49 a 129/49, 97/51. Plošina v severnej časti zároveň naznačuje veľmi komplikovaný vývoj na pohrebisku. Nie je vylúčené, že najstaršie hroby na pohrebisku (hroby v štvorci 7-10/C a 7-10/D, pri ktorých sa objavuje hĺbka nad 180 - 200 cm alebo údaj o tzv. druhej hĺbke) boli prekryté spomínanou plošinou, na ktorej bol neskôr vybudovaný kostol, okolo ktorého vzniklo mladšie pohrebisko.³⁷ Predstavenú hypotézu bude možné potvrdiť alebo vylúčiť len novou podrobnou analýzou.

Monografia Viléma Hrubého *Staré Město: Velkomoravské pohřebiště „Na valách”* napriek uvedeným rozporom je veľmi cenná a dôležitá. Vďaka nej bolo možné poukázať na nezrovnalosti. Zároveň môžeme vďaka druhej časti *Archeologické prameny* pokračovať v ďalšom skúmaní tohto unikátneho pohrebiska, a tým i materiálnej kultúry z územia stredovýchodnej Európy vo včasnom stredoveku.

však V. Hrubý uvádza štvorec 11/D. Chýba kresebná dokumentácia hrobov a aj mnohých nálezov.

³⁷ Doterajšie poznatky o pohrebisku „Na valách“ nevyklúčujú možnosť, že sa tu nachádzajú dve časovo nie veľmi vzdialené etapy pohrebiska. Prvá etapa sa rozprestierala po celej ploche Schildrovej záhrady, pravdepodobne sa naozaj rozširovalo od severného okraja smerom južným (hroby č. 190/50, 191/50), tak ako to predpokladal V. Hrubý. Hroby majú častejšie orientáciu SZZ – JVV. Neskôr, po vzniku plošiny a výskumom zistenej sakrálnej stavby, začína mladšia fáza pohrebiska, ktorej hroby sú ukladané nielen v smere kostola ale i valu. Debata o datovaní valu by sa mala zrejme tiež otvoriť.

II KLASIFIKÁCIA ŠPERKU

Z predchádzajúcej kapitoly, ktorá sa zaoberala rozborom stratigrafických situácií hrobov so šperkmi a polohy hrobov s ostrohami na pohrebisku, vyplýva nesprávne relatívno-chronologické vymedzenie materiálnej kultúry na pohrebisku „Na valách“. Už V. Hrubý skonštatoval, že opakovanie nálezov náušnic a ďalších predmetov v hroboch umožňuje vytvorenie chronologickej rady. Aby sme mohli podchytiť relatívny vývoj, musíme sa podrobne zoznámiť s artefaktmi, z ktorých budeme vychádzať pri formovaní relatívnej sekvencie. V nasledujúcej kapitole predstavíme jednotlivé typy náušnic a gombíkov, ktoré tvorili hlavnú súčasť v kolekciiach ženského honosného šperku. Stručne ich charakterizujeme a predstavíme doterajšie názory na ich datovanie a uvedieme i nové poznatky k ich nálezovému kontextu na staromestskom pohrebisku „Na valách“. Koráliky a prstene sa vyskytovali v hroboch so ženským honosným šperkom pomerne sporadicky, preto im nevenujeme pozornosť. Záujem najskôr sústredíme na veľkú a rôznorodú skupinu hrozienských náušnic. Samostatne vyhodnotíme aj ďalšie druhy náušnic. Osobitne sa budeme venovať gombíkom, ktoré sú takmer neoddeliteľnou súčasťou kolekcii šperkov. Klasifikácia jednotlivých typov náušnic a gombíkov je len príprava k ďalšej fáze spoznávania relatívnej chronológie šperku pomocou kolekcii, či sád, ktoré náušnice a gombíky spolu tvoria, viac v kapitole III. *Vývoj kolekcii ženského honosného šperku.*

II. 1. NÁUŠNICE

II. 1. 1 Hrozienské náušnice

Hrozienské náušnice tvoria najrozsiahljší súbor náušnic a ženského šperku vôbec, ale doposiaľ im nebola venovaná širšia pozornosť. Nejasnosti vyplývajú aj z neprepracovanej typológie a terminológie hrozienských náušnic. Pod termínom hrozienská náušnica sa skrývajú široké škály náušnic v klasifikácii B. Dostála označované ako varianty. Doterajšia typológia V. Hrubého a B. Dostála hrozienských náušnic kládla dôraz na niekoľko prvkov: jednostranné, obojstranné, dvojkónické hroziensko; na spôsob spracovania dolného oblúka: nezdobené, alebo zdobené granuláciou alebo filigránom. Na základe týchto kritérií boli hrozienské náušnice B. Dostálom (1966, 35-36) rozdelené do štyroch typov s mnohými variantmi.¹

¹ Pre lepšiu zrozumiteľnosť sme pri hrozienských náušniciach použili označenie hrozienských náušnic podľa obrázkov z publikácie B. Dostála (1966) tak, ako ich používa Š. Ungerman (2005).

Typ - náušnice s jednoduchým hrozienukom:

1. variant - náušnice s jedným zrnou (typ 8-1)
2. variant - náušnice s hrozienukom zo štyroch zrn (typ 8-2)
3. variant - náušnice s jednostranným pretiahnutým hrozienukom, ukončeným niekedy bubienkou (typ 8-3,4,5)
4. variant – náušnice s dvojkónickým hrozienukom, zaveseným pomocou pútky (typ 8-6,7).

Typ - náušnice s obojstranným hrozienukom:

1. variant – náušnice s klasovitým hrozienukom, zhotoveným granuláciou (typ 8-10)
 2. variant – náušnice s klasovitým hrozienukom, zhotoveným odlievaním (typ 8-14)
- B. Dostál k druhému variantu priradil i náušnice, u ktorých sa objavilo ukončenie oblúka očkom (typ 8-11,12).

Typ - hrozienukové náušnice so zdobeným spodným oblúkom:²

1. variant – hrozienukové náušnice s dolným oblúkom, zosilneným granuláciou (typ 8-15, 16).
2. variant – hrozienukové náušnice s dolným oblúkom zosilneným zrným filigránom (typ 8-21, 22, 23)

Hrozienukové náušnice zdobené i na hornom oblúku

B. Dostál v texte spomínal šesť variantov, ale konkrétne hovorí len o troch: 4b (typ 8-30), 4d a 4f (typ 8-34).

Klasifikácia hrozienukových náušníc B. Dostála kládla okrem dôrazu na formu a spôsob upevnenia hrozienuka, i na spracovanie dolného oblúka náušnice, podľa ktorého rozlišovala typy s nezdobeným dolným oblúkom alebo zdobeným granuláciou, prípadne filigránom. **Varianty** hrozienukových náušníc, ktoré definoval B. Dostál podľa tvaru hrozienuka náušnice, sú však presnejším charakteristickým znakom a poskytnú archeológom konkrétnejšiu predstavu o hrozienukovej náušnici. Z tohto dôvodu bude lepšie definovať hrozienukové náušnice podľa tvaru a konštrukcie hrozienuka, než podľa úpravy dolného oblúka. Zdobenosť spodného oblúka zvyšuje v podstate len honosnosť náušnice a môžeme ich považovať skôr za variant.

Po voľbe kritéria – forma hrozienuka náušnice – môžeme vyčleniť šesť typov hrozienukových náušníc, ktoré sa objavujú vo včasnóm stredoveku na pohrebiskách južnej

² B. Dostál sa v texte zmienuje o viacerých variantoch, ale bližšie ich neopísal.

Moravy. Klenotníci boli, aj dodnes sú nesmierne tvoriví, a preto sa v rámci niektorých typov objavujú exempláre, ktoré sa v detailoch odlišujú od základného opisu. Niektoré náušnice sú dokonca singularitami a nemožno ich jednoznačne zaradiť k známym typom. Problémy nevznikajú len pri vytváraní jednotlivých typov a začleňovaní exemplárov ale aj pri terminológii. Presný opis jednotlivých typov hrozienuk je niekedy príliš dlhý, preto sa ukazuje výhodnejšie priradiť hrozienukovým náušniciam aj krátky názov podľa ich najvýraznejšieho znaku, ktorý je už aj literatúre zaužívaný – napr. *náušnice s klasovitým hrozienukom*) alebo prideliť pomenovanie podľa názvu lokality a doplniť s označením náušnice podľa tabuliek B. Dostála, ako použil vo svojej štúdií Š. Ungerman.

Vyčlenenie šiestich typov hrozienukových náušníc nemusí byť konečné, pretože pri analýzach bolo možné vychádzať len z kresieb a fotografií. Budúcnosť môže priniesť dôkladnejšie rozlíšenie hrozienukových náušníc do jednotlivých typov, či variantov.

II. 1. 1 Náušnice s klasovitým hrozienukom (typ 8-10, 8-15, 8-21, a) a hrozienukové náušnice typu Trilje (typ 8-12, b)

Termín náušnica s klasovitým hrozienukom používal V. Hrubý (1955a, 232). Hrozienuko náušnice je obojstranné, pričom spravidla je horná časť tvorená dvoma až tromi radami granuliek a zakončená jednou väčšou granulou, spodná časť má spravidla o jednu radu granuliek viac ako horná, tiež je zakončená jednou väčšou granulou. Ukončovacie granulky sú často upevnené na jemnom drôtku alebo sú uchytené na prstenci granuliek, napr. Staré Město „Na valách“ hrob č. 22/48 či priamo uložené na poslednom rade granuliek. Hrozienuko je na dolný oblúk náušnice uchytené pútkom. Náušnice s klasovitým hrozienukom sa vyskytujú v dvoch základných variantoch, s klasovitým hrozienukom bez úpravy dolného oblúka, a tiež honosnejších variantoch. Dolný oblúk môže byť zdobený jemnou granuláciou (Staré Město „Na valách“ 22/48, Břeclav-Pohansko: hroby č. 70, 97 alebo 336). Vzácnnejšie sa objavuje zdobenie filigránom (Staré Město: 26/48), prípadne dolný oblúk tvoria spletené tordované filigránové drôty (Staré Město: hrob č. 298/49).

Náušnice s klasovitým hrozienukom bez zdobeného dolného oblúka filigránom alebo so zdobeným dolným oblúkom, sa vyskytujú takmer na všetkých pohrebiskách južnej Moravy, nie len na nekropolách typu Staré Město alebo Mikulčice, ale i na vidieckych pohrebiskách,

napr. Hluk, Lanžhot (*Dostál 1966*, tab. XV: 21, 22, 25,26, tab. XXIV: 12, 13), Rajhradice i na území juhozápadného Slovenska, napr. Čakajovce hrob č. 335, 426 (*Rejholcová 1995b*, tab. LIV:1,2,), Cífer-Pác, hrob č. 19 (*Zábojník 1985*, 211; *Hanuliak 2004*, 165), či Čiech, napr. Klecany, napr. hrob č. 53/05, Klecany II, hrob č. 28 (*Profantová a kol. 2010*, tab. 42: 2,3; 97: 4/1, 4/2), Stará Kouřim, napr. hroby č. 110, 96b, 129 (*Šolle 1966*, obr. 13a :3a, 40a: 3-4) a iné. Zároveň klenotníci používali pri ich výrobe všetky druhy vzácnych kovov: zlato, striebro i bronz. Náušnice s klasovitým hroziakom sa vyskytujú v najrôznejších kombináciách s inými náušnicami, najmä však s náušnicami košíkovými, bubienkovými i stĺpčekovými a s rôznymi gombíkmi (pozri ďalej). Neraz sú aj jediným inventárom v hrobe v podobe štyroch párov (napr. Rajhrad hrob č. 166). Náušnice s klasovitým hroziakom sa objavujú vo veľmi rôznorodých variantoch na širokom území strednej a juhovýchodnej Európy - Maďarsko, napr. zo Zalavár-Vársziget (*Szöke 2010*, Abb. 16: 6, 8), Chorvátsko (*Petrinec 2009*, Bild 45), Srbsko (*Bikic 2010*, obr. 14:10, 11) a alebo Bulharska (*Grigorov 2007*, obr. 6: 10, 13, 14).

Náušnice s klasovitým hroziakom boli pôvodne zaradené od záveru 9. a do polovice 10. storočia (*Dostál 1966*, 35). M. Hanuliak vypozeroval ich výskyt na území Slovenska počas všetkých troch horizontoch pochovávaní (*Hanuliak 2004*, 166), t. z. od začiatku 9. storočia až do polovice 10. storočia (*Hanuliak 2004*, 31). Nové poznatky súvisiace s relatívnou chronológiou pohrebiska v Starom Měste „Na valách“ otvárajú iné pohľady pre ich časové zaradenie. Z pohrebiska „Na valách“ môžeme na nové súvislosti poukázať na hroboch č. 282/49, 298/49 a 189/51. Všetky tri hroby dosahujú hĺbku 200 cm a viac (do hrobu č. 282/49 padá mladší hrob 279/49), čo ich s veľkou pravdepodobnosťou zaraďuje do staršieho horizontu pochovávaní na pohrebisku. Hrob č. 282/49 patrí k najbohatším z hrobov nájdených nielen na pohrebisku, ale zo všetkých hrobov nájdených na južnej Morave. V hrobe sa okrem troch párov zlatých náušnic s klasovitým hroziakom bez zdobeného dolného oblúku, našli i tri páry gombíkov – zlaté granulované gombíky, pár strieborných puklicových gombíkov a pár tepaných gombíkov. Súčasťou inventára mladej ženy pochovanej v sede boli aj dva páry zlatých deväťkošíkových náušnic a dva páry strieborných stĺpčekových náušnic (tab. 1). Hrob 298/49 nemal natoľko rozmanitý inventár, ale obsahoval dva rôzne varianty náušnic s klasovitým hroziakom. V hrobe sa objavili tri páry strieborných náušnic s klasovitým hroziakom, ktorých dolný oblúk bol zdobený granuláciou a pár zlatých náušnic s klasovitým hroziakom, ktorých dolný oblúk bol zhotovený z tordovaných filigránových drôtov (tab. 11: 1). Podobné náušnice sa našli už len v hrobe č. 239/49 na tom istom pohrebisku. Hrob č.

189/51 obsahoval dva varianty hroziakových náušnic – jeden pár bez zdobeného dolného oblúka a druhý pár mal dolný oblúk zdobený filigránom. Uvedené príklady ukazujú, že i v staršom horizonte pochovávaní na pohrebisku mal výskyt náušnic s klasovitým hroziakom na veľkú variabilitu. Honosné varianty náušnic s klasovitým hroziakom sa objavili i v hrobách mladšieho horizontu pochovávaní na Starom Meste „Na valách“ (napr. hroby č. 24/48 a 22/48). Výrazný súbor náušnic s klasovitým hroziakom sa vyskytol na pohrebisku Břeclav-Pohansko, hroby č.: 38, 70, 82, 84,96, 97, 134, 136, 153, 270, 336, 344 alebo na pohrebiskách Rajhrad, hroby č.: 91,100, 165, 166 (4 páry) 466,484 a Rajhradice, hroby č.: 27, 80, 108, 134, 210, 228, 308. Detailné porovnanie a technologické analýzy náušnic s klasovitým hroziakom by pravdepodobne priniesli nové zaujímavé poznatky o výrobe týchto ženských okras a možno by odhalili existenciu jednotlivých dielní.

Náušnice s klasovitým hroziakom sa stali veľmi obľúbeným šperkom. Ich výskyt v hrobe 426 v Čakajovciach (*Rejholcová 1995b*, tab. LXVIII: 1-8) alebo hrob č. 58 z pohrebiska Nitra Šindolka (*Fusek 2012*, Abb. 8), spolu s mušľami kauri a ich prítomnosť v inventároch hrobov v Čechách, napr. Klecany I hr. č. 53/05, Klecany II, hr. č. 28 (*Profantová 2010*, tab. 42: 2, 3, tab. 97: 4/1, 4/2) jednoznačne poukazuje na ich veľkú obľúbenosť a dlhú prítomnosť v hmotnej kultúre ešte aj v prvej polovici 10. storočia.

Pod termínom náušnica s klasovitým hroziakom sa niekedy v literatúre objavujú i analogické náušnice, ktoré však vykazujú oproti spomínaným niekoľko odlišností nabádajúce k tomu, aby boli vyčlenené buď ako samostatné typy alebo aspoň varianty náušnic s klasovitým hroziakom (obr. b). Žiaľ, nie vždy sa dajú dobre rozlíšiť z fotografií a je možné, že často ani neboli vyobrazené, sú len označené ako náušnice s klasovitým hroziakom. B. Dostál ich vo svojej typológii uviedol len v spojitosti s ich odlišným ukončením spodného oblúka, a to s očkom (*Dostál 1966*, obr. 8:12). Ale aj podľa schematickeho obrázku je zrejmé, že hroziak zmieňovanej náušnice zhotovili zlatníci podľa iného konceptu. M. Hanuliak rozpoznať rozdiel medzi uvedenými náušnicami a v rámci jeho typu náušnice s obojstranným záveskom ich charakterizoval ako variant 10c (*Hanuliak 2004*, 166, obr. 171a: 10c).

Uvedené náušnice majú vyššiu variabilitu upevňovania hroziaka na kruh náušnice. Niekedy majú hroziak upevnený na dolný oblúk pútkom, alebo sú zná prichytené priamo na kruh náušnice. Zároveň je spodná i horná časť hroziaka tvorená radmi granuliék rôznych veľkostí, ktoré sú na seba pripájané buď krúžkom z drobných granuliék (väčšinou) alebo na hladký drôtik. Pri náušniciach s klasovitým hroziakom sú rady granuliék ukladané priamo na seba, neobjavuje sa medzi zrníčkami ani krúžok z drôtika, a ani z granulácie. Dôležitý

rozdiel, oproti náušniciam s klasovitým hroziakom, je aj vo veľkosti granulky, ktorá hroziak ukončuje. Pri týchto náušniciach dosahuje granulka podstatne väčšie rozmery oproti ostatným granulakám, z ktorých pozostáva hroziak. Opäť sa tieto náušnice objavujú vo variantoch so zdobeným alebo nezdobeným dolným oblúkom napr. z bronzu alebo striebra, ale i honosnejšie exempláre, čiže ich dolný oblúk je zdobený napr. granuláciou a doteraz známe nálezy sú zhotovené prevažne zo zlata.

Obdobným hroziakom sú zdobené všetky tri páry náušnic z chorvátskeho hrobu z Trilje (tab. 28). Dva páry patria k náušniciam zdobeným na hornom oblúku a jeden pár náušnic, ktorý zdobí len tento typ hroziaka.³ Vzhľadom k tejto skutočnosti je navrhnutý pracovný názov pre náušnice s obdobným hroziakom – náušnice typu Trilje. Sledovanie týchto rozdielov má svoj význam. Detailný pohľad na náušnice, ktoré bývajú zaradené do skupiny „náušnice s klasovitým hroziakom“ naznačuje tvarovú rozdielnosť náušnic. Bohužiaľ, bez podrobného skúmania jednotlivých exemplárov nebudeme mať istotu v detailoch, ktoré jednotlivé varianty odlišujú. Rozdiely v zhotovení hroziakov môžu odrážať odlišnú klenotnícku tradíciu, prípadne dielňu.

Za najpresvedčivejšie exempláre náušnice typu Trilje z územia južnej Moravy považujeme dva páry zlatých náušnic z hrobu č. 13A z pohrebiska Staré Město v polohe „Špitálky“ (tab. 14:2). Obdobná náušnica je známa i z lokality Pustiměř (*Poulik 1948*, tab.: LXXIV:9) a z niekoľkých hrobov v Starom Měste „Na valách“ (hroby č. 88/AZ, 81/50, 143/50; 121/AZ a 192/51 – len podľa popisu). Z pohrebiska Břeclav-Pohansko by bolo možné priradiť k týmto náušnicam pár náušnic z hrobu č. 63 (*Kalousek 1971*, obr. 63: 5,6). V hrobe č. 81/50 v Starom Měste „Na valách“ sa okrem jednej bronzovej pozlátenej náušničky našiel nôž a náhrdelník z 11 koráliek, ktoré žiaľ nie sú vyobrazené. Hrob sa nachádza v južnej časti pohrebiska. V hrobe č. 143/50 sa táto náušnička nachádzala spolu s klasovitou náušnicou. Z územia juhozápadného Slovenska pochádza náušnica typu Trilje z hrobu č. 97 z pohrebiska vo Veľkom Grobe (*Chorpovský 1957*, XII:4).

Otázku chronologického určenia náušnic typu Trilje nám pomáha určiť inventár samotného hrobu z Trilje. Okrem troch párov náušnic (dva páry náušnic majú zdobený aj horný oblúk), páru zlatých gombíkov, zdobených granuláciou na dolnej polovici, prsteňa a náhrdelníka z kovových korálikov zdobených filigránom obsahoval i mincu Konštantína V. a jeho syna Leva IV. Podobne, ako pri hroboch z Biskupiji-Crkviny, i pri datovaní hrobu z Trilje sa objavujú veľmi rozdielne názory na datovanie. L. Karaman datoval hrob do záveru

³ B. Dostál zaradil uvedený pár náušnic k variantu s klasovitým hroziakom (1966, 37).

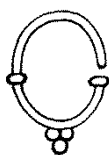
8. storočia (*Karaman 1921*). Neskôr sa začalo posúvať do mladších období, a to do prvej polovice 9. stor. (*Korošec 1995-1996*), ktoré sa prijíma i v slovenskej literatúre (*Štefanovičová 2004*, 393). M. Petrinec na základe analýzy inventára dospela k názoru, že razba mince nie je priveľmi vzdialená od uloženia hrobu do zeme. M. Petrinec vychádzala najmä z dvoch párov náušnic, zdobených na hornom oblúku (*Petrinec 2009*, 141-142). Poukázala, podobne ako nedávno Š. Ungerman (*2005*, 715), na analógie náušnic zdobených na hornom oblúku (pozri ďalej *Náušnice zdobené na hornom oblúku*), ktoré sa často objavujú na avarských pohrebiskách v druhej polovici 8. storočia. S veľkou pravdepodobnosťou teda do záveru 8. storočia patrí i hrob v Trilje. S počiatočným výskytom náušnic typu Trilje môžeme rátať už v posledných desaťročiach 8. storočia a ich vývoj pokračuje ďalej v 9. storočí. Na území dnešného Bulharska sa objavujú až do záveru 9. storočia (*Grigorov 2007*, 19, obr. 25, 33).

Kedy sa objavujú náušnice typu Trilje na území južnej Moravy? Odpoveď nám ponúkajú na nálezy bohaté hrobové celky – hrob č. 13A zo Starého Města „Špitálky“ a hrob č. 63 z Břeclavi-Pohanska. Z pohrebiska Břeclav-Pohansko k podpore uvedených úvah môžeme použiť nie len inventár hrobu č. 63, ale i hrobov č. 65 a 38, medzi ktorými je hrob uložený. Všetky tri hroby boli pravdepodobne uložené v krátkom časovom intervale. Úvahu podporuje okrem inventáru aj úprava hrobových jám, ich hĺbka a zvyšky dreva (rakvy?). Hroby č. 65 a 38 dosahujú hĺbku 130 a 140 cm, čo je na pohrebisku na Pohansku maximum. Žena z hrobu č. 63 dostala na poslednú cestu päť párov strieborných náušnic – pár stĺpčekových náušnic, pár náušnic s tzv. bodlinatým hroziakom a tri páry rôznych typov hroziakových náušnic – hroziaková náušnica s dvojkónickým hroziakom, pár náušnic s klasovitým hroziakom, ktorej dolný oblúk je zdobený štyrmi granulovanými drôtikmi a pár náušnic typu Trilje. Sledované náušnice, ktoré priraďujem k náušniciam typu Trilje, majú obojstranné hroziako prichytené na dolný oblúk retiazkou z granulácie. Horná čas hroziaka má jeden rad granúl ukončených väčšou granulou, ktorá je pripojená na rovnako ako hroziako na dolný oblúk. Spodná časť hroziaka má dva rady drobných granúl. Dolný oblúk náušnic nie je zdobený (*Kalousek 1971*, 54, obr. 63). Všetky uvedené náušnice patria k starším typom náušnic, ktoré sa objavovali na pohrebiskách južnej Moravy (pozri ďalej). Do približne rovnakého časového horizontu patrí i inventár hrobu č. 38, v ktorom boli okrem troch gombíkov s tepanou výzdobou s motívom vtáčika, uložené dva zlaté páry náušnic – s tzv. bodlinatým hroziakom, tiež aj s klasovitým hroziakom a zlomok striebornej náušnice (*Kalousek 1971*, 43, obr. 38). V hrobe č. 65 bol pochovaný muž s mečom typu B, ktorý sa podľa najnovších poznatkov vytráca z materiálnej kultúry okolo roku 800 (*Geibig 1991*, 141). O staršom uložení hrobu č.

65, počas existencie staršieho palisádového ohradenia veľmožského dvorca, uvažovala i J. Vignatiová (1993, 97). Vylúčila však možnosť uloženia všetkých troch hrobov v jednom časovom horizonte. Hrob č. 38 považovala za mladší, pretože prekrýva žľab, ktorý súvisí až s mladšou fázou veľmožského dvorca (Vignatiová 1993, 92).⁴ S novými poznatkami je možné uvažovať o uložení spomínaných hrobov až po roku 800. Časové určenie po roku 800 podmieňuje prítomnosť tepaných gombíkov v hrobe č. 38.⁵

V hrobe č. 13A sa okrem náušnic objavil i malý zlatý korálik zdobený filigránom a dva koráliky sklovitej hmoty. K celkovej charakteristike hrobu je dôležité upozorniť na dvojité drevené obloženie hrovej jamy. V dochovanom inventári hrobu sa neobjavuje žiaden artefakt, ktorý by posúval datovanie hrobu 13A do druhej polovice 9. storočia. Samotný autor výskumu považoval hrob č. 13A za relatívne najstarší na pohrebisku, ktorý bol vyhlbený krátko po vybudovaní kostola (Poulik 1956, 344). V absolútnom datovaní ho však zaradil až do poslednej tretiny 9. storočia (Poulik 1956, 332). Zároveň inventár z okolitých hrobov, ako napr. č. 2, 15 a 24 naznačujú, že na pohrebisku sa začalo pochovávať začiatkom 9. storočia. V uvedených hroboch sa vyskytli náušnice zdobené na hornom oblúku (variant s bubienkami) a tiež náušnice s bodlinatou výzdobou. Z hrobu č. 15 pochádza známa plaketa so sokolníkom. Horná hranica výskytu náušnic typu Trilje na pohrebiskách južnej Moravy nie je zatiaľ presne známa.

II. 1. 2 Náušnice so štyrmi granulkami (typ 8-2)

Bádateľskú pozornosť priťahovala jemná náušnička s jedným alebo až štyrmi granulkami, ktoré vytvárali malú pyramídku. Spravidla mali náušnice nezdobený dolný oblúk, ale vyskytli sa aj exempláre so zdobeným dolným oblúkom, napr. náušnice z hrobu č. 145/51 (tab. 8:4) zo Starého Města v polohe „Na valách“ bol zdobený filigránom (Hrubý 1955a, 511) alebo náušnica z hrobu č. 547 z pohrebiska Prušánky II. Ako bolo vyššie uvedené, J. Eisner náušnice s jedným alebo štyrmi zrnami tvoriacimi hrozienko zaradil medzi šperk podunajského charakteru. Ostatní bádatelia ju zaradili ku šperkom byzantsko-orientálneho charakteru.

⁴ Podľa plánu hrob č. 38 síce prekrýva žľab, ale v popise hrobu táto skutočnosť uvedená nie je (Kalousek 1971, 42-44). Podľa dielčích plánov hrob č. 38 nie je v žiadnom vzťahu so žľabom. Podľa plánu hrob č. 37 prekrýva hrob č. 38 a podľa informácií z katalógu hrob č. 37 prevrstvuje starší žľab (Kalousek 1971, 42). Za poskytnutie jednotlivých plánov ďakujem prof. J. Macháčkovi, PhD.

⁵ Podrobnejšie v podkapitole II. 2. 9 Tepané gombíky s rytou výzdobou

Názory na datovanie náušnic so štyrmi granulkami boli síce rozmanité, ale bádatelia sa väčšinou zhodovali na jej relatívne staršom výskyte v porovnaní s datovaním ostatných náušnic. J. Poulík datoval vo svojej prvej publikácii exempláre náušnic so štyrmi granulkami z južnej Moravy väčšinou do celého 9. storočia. Na rozhranie 8. a 9. storočia datoval len exemplár z hrobu VI. z Vranovic, a vylúčil, že by sa tieto náušnice udržali do začiatku 10. storočia (*Poulík 1948*, 42). V. Hrubý rozlišoval variant s jednou granulou a variant náušnic s trojbokým hroziakom (*Hrubý 1955a*, 228, 230). V. Hrubý považoval náušnice s jednou granulou za najstaršie šperky staromestského pohrebiska a ich výskyt stanovil do prvej tretiny 9. storočia (*Hrubý 1955a*, 228). Náušnice so štyrmi zrnami tiež považoval za starší šperk a predpokladal, že boli obľúbené do polovice 9. storočia, ale ojedinele predpokladal aj ich výskyt neskôr na počiatku 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 230). K rovnakým záverom sa dostal i B. Dostál (*1966*, 35). Z. Měřinský, cca o dve desaťročia neskôr vyslovil názor, že uvedené náušnice sa vyskytujú na južnej Morave od záveru 8. storočia do polovice 9. storočia (*1985*, 34). B. M. Szőke veľmi podobne sformuloval svoje úvahy a spájal uvedené náušnice s avarským kultúrnym prostredím (*Szőke 1992*, 862), podobne ako J. Eisner krátko po druhej svetovej vojne (*Eisner 1947*, 144).

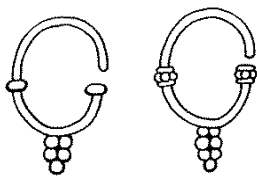
Posledne sa uvedeným typom náušnic venovali M. Hanuliak a Z. Klanica. M. Hanuliak ich označuje ako náušnice s jednostranným granulovaným záveskom a rozlišuje štyri varianty, ale nášmu typu zodpovedá len variant označený ako 9a (*Hanuliak 2004*, obr. 171a: 9a). Podľa analýz zo slovenských pohrebísk sa objavovali tieto náušničky v staršom i mladšom veľkomoravskom období (*Hanuliak 2004*, 165). Z. Klanica poukázal na výskyt týchto náušnic na avarských pohrebiskách z juhozápadného Slovenska. Na základe analýzy pohrebísk v Prušánkach, najmä pohrebiska I dospel k záveru, že jemné náušnice patria k najstaršiemu horizontu kostrových hrobov na južnej Morave (*Klanica 2006*, 96).

Náušnice so štyrmi granulkami sa nevyskytujú v tak výraznom počte ako náušnice s klasovitým hroziakom. Objavujú sa skôr sporadicky v inventári pohrebísk. Zatiaľ najväčší súbor pochádza z pohrebiska Staré Město „Na valách“ (šesť hrobov) a Prušánky (štrnásť hrobov). Exempláre v zlate sa objavili len v Starom Měste „Na valách“, hroby č.: 145/51 a 148/51. Ostatné nálezy z toho istého pohrebiska, napr. hroby č. 82/48, 66/50, 261/51, 267/51 boli zhotovené zo striebra alebo bronzu. Náušnice z pohrebísk Prušánky I, napr. hrob č. 27, 84, 105, 202, 164 a Nechvalín I, hrob č. 72 (*Klanica 2006*, II. díl) boli vyrobené zo striebra alebo medi. Nie len nové poznatky, ale i staršie nálezy poukazujú na ich častejší výskyt na pohrebiskách, ktoré môžeme označiť ako dedinské (Prušánky, Nechvalín, Velké Bílovice, Skalica, Brno-Komín, Těmice) a kombinujú sa aj s náušnicami patriacimi k podunajskému

šperku (napr. Prušánky, hrob 78 – náušnica s jedným bubienkom). Na území Slovenska sa náušnice so štyrmi granulkami najčastejšie vyskytujú na avarských pohrebiskách ako napr. Želovce, hroby: 143, 188, 293, 478 a iné (Čilinská 19), či Nové Zámky, hroby č. 210, 489 (Čilinská 1966, Taf.: XL, LXXII). Vystykli sa aj na pohrebisku z 9. až 10. storočia v Bešeňove (Nevizánsky 1979, tab. II: 3,4). Hrob č. 19, v ktorom sa náušnice so štyrmi granulkami našli, sa však nachádza mimo hlavnej skupiny hrobov. Celá oblasť v okolí Bešeňova, okr. Nové Zámky, patrí k veľmi intenzívne osídleným oblastiam v období včasného stredoveku, a preto nie je vylúčená alternatíva dlhšieho vývoja pohrebiska už od začiatku 9. storočia.

Nové rozbory nálezov potvrdili staršie úvahy Z. Měřinského (1985, 35) o ich najintenzívnejšom výskyte v priestore južnej Moravy od záveru 8. storočia do polovice 9. storočia. Zároveň uvedené poznatky o výskyte štvorzrníčkových náušníc naznačujú, že pôvodné akademické rozdeľovanie šperku na *podunajský* a *byzantsko-orientálny* v poňatí ľudový šperk a šperk elít nie je adekvátne pre všetky druhy náušníc. Pôvodnou myšlienkou J. Eisnera pre vyčlenenie *podunajského šperku* bola jeho pôvodná kultúrna tradícia vychádzajúca z avarského prostredia, čo sa potvrdilo v jeho mladšom článku (Eisner 1955). Zároveň vždy zdôrazňoval v charakteristike podunajského šperku inšpiráciu byzantským prostredím pri tvorbe avarských náušníc (Eisner 1947, 144). Výskum by sa mal skôr zamerať na vyčlenenie náušníc, ktoré plynulo prechádzali z avarského kultúrneho prostredia do výbavy moravských Slovanov. Náušničky s tromi alebo štyrmi granulkami patria k šperkom, ktorých kontinuitu môžeme bezpečne preukázať.

II. 1. 3 Náušnice s predĺženým hrozičkom (typ 8-3,4)

Pod názvom náušnice s „predĺženým hrozičkom“ chápeme všetky, ktorých hrozičko je tvorené z dvoch alebo viacerých radov troch granuliek a ukončený jednou granulou. V. Hrubý (1955, 230) i B. Dostál (1966, 35) vyčlenili náušnice s predĺženým hrozičkom ako samostatný variant. Z. Klanica tieto náušnice priradil k náušniciam so štyrmi granulkami. Ukazuje sa však, že pôvodná myšlienka vydelenia lepšie odráža rozmanitý repertoár tvorcov a jedinečnosť uvedeného typu. Dôležitým argumentom je aj ich spoločný výskyt s náušnicou so štyrmi granulkami z hrobov, napr. Prušánky, hrob č. 202 (Klanica 2006, tab. 40: 12-14) alebo hrob č. 4 z pohrebiska Za kostolom v Devíne

(Plachá – Hlavicová 1990, tab. 4: 4, 5). Spravidla majú náušnice s predĺženým hroziakom nezdobený dolný oblúk a niektoré exempláre majú dolný oblúk ukončený v tvare písmena S. Z územia Moravy sú náušnice s predĺženým hroziakom známe zo Starého Mesta, napr. hroby č. 117/51, 63/48, 281/49,⁶ Uherské Hradište-Sady, hroby č. 173/59, Prušánky, hroby č. 108, 156, 202, 265, 272, 423,432, 434, 474, 584, atď. (Klanica 2006, 92-94), Horní Kotvice hroby č. 49, 86, 110, 217 (Marešová 1984) alebo Velké Bílovice, hrob č. 43 (Měřinský 1985, 111, obr. 30:1,2). Náušnice sú zhotovené prevažne z bronzu alebo pozlátenej medi a pre pár náušníc z hrobu 281/49 „Na valách“ a hrobu z polohy „Sady“ využili zlato. Ich výskyt prevažuje na dedinských pohrebiskách, ale zároveň na niektorých absentujú (pozri nižšie).

Datovanie uvedených náušníc je veľmi rôznorodé. V. Hrubý a B. Dostál ich datujú prevažne do záverečnej tretiny 9. storočia a na začiatok 10. storočia (Hrubý 1955a, 231). K. Marešová naopak v nich videla jeden zo starších typov hroziakových náušníc a zaraďuje ich do konca prvej polovice 9. storočia (Marešová 1983, 105). Š. Ungerman považuje náušnice s predĺženým hroziakom za typickú ozdobu neskoro avarského obdobia a staršieho veľkomoravského horizontu (Ungerman 2007, 99). M. Hanuliak uvedený typ nevyčlenil (Hanuliak 2004, obr. 171a).

K uvedeným náušniciam s predĺženým hroziakom môžeme s určitými výhradami priradiť honosné náušnice zo zlata alebo striebra s obdobným jednostranným hroziakom, pozostávajúcim z niekoľkých radov granuliiek ukončených jednou väčšou. Na rozdiel od základného typu, sú tieto náušnice zdobené na dolnom oblúku jemnou granuláciou alebo filigránom. Uvedené náušnice nachádzame v hrobe 286/49 v Starom Meste „Na valách“ (tab. 9: 3), v hrobe č. 203/59 z Uherského Hradišťa – Sady, v hrobe č. 3 z mohyly č. 2 v Skalici (Budinský-Krička 1956, Taf. XIII: 2,5) alebo z rakúskeho mohylníku zo Sigless, mohyla 2, hrob č. 1. (Talaá 2008, Abb. 2). Uvedené honosné náušnice sú skôr singularitami. Nie je ale vylúčené, že aj v ich prípade vystupuje do popredia rovnaká myšlienka – predĺženie a zdôraznenie hroziaka.

V otázke datovania náušníc s predĺženým hroziakom ani dnes nevieme nájsť uspokojivú odpoveď. Lepšie sa dokážeme vyjadriť k počiatkom ich výskytu. Náušnice s predĺženým hroziakom sa na pohrebisku v Starom Meste „Na valách“ objavili v hroboch, ktoré možno jednoznačne zaradiť do staršieho horizontu pochovávaní. Hrob č. 281/49 sa nachádza severne od základov kostola, jeho hĺbka je 215 cm a podľa plánu ho prevrstvuje hrob 262/49. Hrob č. 63/48 sa na nachádza pod valom. Aj v prípade honosnej náušnice

⁶ V. Hrubý uvádza aj náušnicu z hrobu 213/49, ale tu ide pravdepodobne o poškodenú náušnicu s klasovitým hroziakom.

s predĺženým hrozienukom môžeme hrob 286/49 zaradiť k staršiemu horizontu hrobov na danom pohrebisku. Súčasťou hrobového inventára je aj náhrdelník s mozaikovými korálkami, ktoré boli predmetom obchodu už v závere 8. storočia a v prvej tretine 9. storočia (*André 1973*, 165). Vyznievanie náušnic nie je zatiaľ dobre zmapované (*Unger 2007*, 99). Pravdepodobne sa na danom stave podpisuje ich nerovnomerný výskyt na pohrebiskách južnej Moravy a nedostatočné vyhodnotenie mnohých pohrebísk. Absentujú napr. na pohrebiskách Rajhrad a Rajhradice (*Staňa, 2006*), Mokřuvky (*Měřinský – Unger 1990*), Mušov (*Jelínková 1999*) alebo Břeclav-Pohansko. Z pohrebiska v Dolních Věstonicích sú známe len z troch hrobov, hroby č.: 443/55, 563/55 a 403/55, pričom každý pár bol singularitou (*Unger 2007*, 99), ďalší exemplár poznáme z jedného hrobu z pohrebiska Nechvalín 1, hrob č. 7 (*Klanica 2006*). Absencia náušnic s predĺženým hrozienukom môže naznačovať regionálne rozdiely v rámci jednotlivých oblastí južnej Moravy. Na rozdiel od náušnic so štyrmi granulami, sa s náušnicami s predĺženým hrozienukom nestretávame na avarských pohrebiskách.

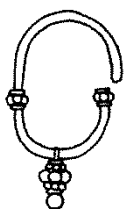
Určitú podobnosť s náušnicami s predĺženým hrozienukom môžeme vidieť v náušniciach, ktoré sa objavujú v stredných Čechách. Ide o náušnice s trojbokým hrozienukom a esovitým ukončením dolného oblúka (*Tomková 2005*, 231-233; *Profantová 2013a*, obr. 2), pre ktoré sa začína v literatúre objavovať termín *náušnice typu Jízdárna* (*Tomková 2012*, 179). Na čiastočnú podobnosť s moravskými náušnicami s predĺženým hrozienukom poukázal už V. Hrubý (*1955a*, 230). Z územia južnej Moravy je známy jediný pár náušnic typu Jízdárna a to z hrobu č. 49 v Horních Kovicích (*Marešová 1984*, tab. 18: 9,10). Náušnice typu Jízdárna sa doteraz vyskytli na území Čiech najmä na pohrebiskách, na ktorých sa objavil aj šperk veľkomoravskej tradície ako napr. Pražský hrad – pohrebisko Jízdárná (*Tomková 2005*, obr. 5 :14), Žalov-cihelna, hr. č. 66/1952, Žalov-Na panenské, hr. č. 20/2003, hr. č. 24/2003 (*Tomková a kol. 2012*, obr. 115: 4, 6, 144: 1,2, 149: 5), Klecany I, hroby č. 54/05, 68/06 (*Profantová 2010*, tab. 45: 7,7; tab. 60: 1). K. Tomková zaraďuje náušnice typu Jízdárna na začiatok 10. storočia až do jeho polovice (*Tomková 2005*, 263).⁷ Doterajšie poznatky neumožňujú preukázať jednoznačne genézu náušnic typu Jízdárna z moravských náušnic s predĺženým hrozienukom (*Unger 2007*, 100).

Z geografického hľadiska je zaujímavá skutočnosť, že náušnice s predĺženým hrozienukom nie sú zatiaľ známe z územia Bulharska (*Grigorov 2007*) a Chorvátska (*Petrinec 2009*), ale známe sú z územia Srbska (*Bikić 2010*, obr. 13). Niekoľko exemplárov je známych

⁷ Podľa najnovších výskumov K. Tomková uvažuje o posunutí najstaršieho výskytu náušnic typu Jízdárna pred rok 900 (za informáciu a možnosť jej použitia ďakujem K. Tomkovej).

z maďarského pohrebiska Zalavár-Vársziget (Szőke 2010, Abb. 16: 2,3). Z uvedených poznatkov vyplýva, že náušnice s predĺženým hrozienukom sa zatiaľ výrazne koncentrujú na územie južnej Moravy, príľahlej časti juhozápadného Slovenska a oblasti maďarského Zalaváru.

II. 1. 4. Náušnice s dvojkónickým hrozienukom (typ 8-6,7)

Pomerne obtiažne je definovať náušnice, ktoré sa v literatúre označujú názvom *náušnice s jednostranným dvojkónickým hrozienukom* (Hrubý 1955a, 231; Dostál 1966, 35; Hanuliak 2004, 164). Ťažkosti spôsobuje vzácnosť výskytu uvedeného typu a fakt, že každý exemplár je skôr singularitou. V podobe, akej náušnicu poznáme zo schématického obrázku v publikácii B. Dostála, je známa len z hrobu č. 22/48 zo Starého Města (Hrubý 1955a, tab. 53: 2-3) a snáď z hrobu č. 88/AZ (Hrubý 1955a, tab. 26: 6). Ďalšie exempláre sa líšia či už spracovaním dolného oblúka: náušnice z hrobu č. 63 z Břeclavi-Pohanska (Kalousek 1971, 54, obr. 63:1,2) alebo hrozienuka: náušnice z hrobu č. 33/AZ a 122/51 zo starého Města (Hrubý 1955a, tab.: 24:11; 79:3). K uvedenému typu priradila N. Profantová aj náušnice z hrobu 1481 pri šiestom mikulčickom kostole. Zlaté náušnice z hrobu 1481 majú však obojstranné hrozienuka. Spôsob usporiadania dolného hrozienuka je veľmi blízky k náušniciam s dvojkónickým hrozienukom (Profantová 2003, obr. 76: 1/1481, 2/1481).

Náušnice z hrobu č. 22/48 sú vyrobené zo zlata. Spodný oblúk nie je zdobený. Hrozienuko je tvorené štyrmi radmi zrníčok z granulácie. Jednotlivé rady sa líšia veľkosťou zrníčok a sú poukladané jedna nad druhú tak, že vytvárajú v dvojkónický tvar hrozienuka. Obdobne sú zhotovené zlaté náušnice z hrobu č. 88/AZ. Tvarom hrozienuka sú veľmi blízke náušnice z hrobu č. 63 z Břeclavi-Pohanska. Odlišujú sa zdobeným dolným oblúkom, ktorý je zdobený štyrmi granulovanými drôťkami a zhotovené sú zo striebra. Strieborné sú aj náušnice z hrobu č. 122/51, ktoré však majú odlišne usporiadané retiazky granuliek v hrozienuku. Honosné exempláre náušníc s dvojkónickým hrozienukom boli datované do konca 9. a začiatku 10. storočia (Dostál 1966, 35). V. Hrubý a B. Dostál definovali tieto náušnice ako náušnice s jednostranným dvojkónickým hrozienukom (Hrubý 1955a, 231; Dostál 1966, 35). M. Hanuliak uvedený druh náušníc začlenil, podobne ako predchádzajúci autori, k náušniciam s jednostranným granulovaným hrozienukom a označil ako variant s dvojkónickým záveskom

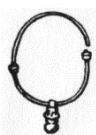
(typ 9 variant c) (*Hanuliak 2004*, 164).⁸ Všetci spomínaní autori zaradili uvedené náušnice do záveru 9. storočia (*Dostál 1966*, 35; *Hanuliak 2004*, 165). Podobne uvažuje i N. Profantová, ktorá predpokladala dobu vzniku náušnic z hrobu 1481 krátko pred rokom 900 (*Profantová 2003*, 82).

Nové poznatky dovoľujú uvažovať veľmi výrazne o zmene v datovaní honosných náušnic s dvojkónickým hroziénom. Dôležitým súborom je už spomínaný hrob č. 63 z Břeclavi-Pohanska, ktorý je možné datovať už do prvých desaťročí 9. storočia.⁹ Obdobne je tomu aj pri hrobe 33/AZ. Súčasťou inventára je zlatá náušnica, ktorej obojstranné hroziénko bolo pôvodne zdobené sklenenou guľôčkou. Analogické náušnice so sklenenými guľôčkami nachádzame často na avarských pohrebiskách. Je veľmi málo pravdepodobné, že by obe náušnice vznikali až v priebehu druhej polovice 9. storočia, kedy už podobné náušnice neboli ani súčasťou ženskej módy. Maďarský bádateľ na základe svojich pozorovaní predpokladá doznievanie náušnic s dvojkónickým hroziénom najneskôr v prvej tretine 9. storočia (*Szőke 1992*, 865). Náušnice z hrobu č. 88/AZ sa stretávali s náušnicami, ktoré podľa fotografie môžeme priradiť k hroziénkovým náušniciam typu Trilje (*Hrubý 1955a*, 25:7, pre dôkladnejšie závery bude potrebné presne overiť, o ktorý typ hroziénkovej náušnice ide). Datovanie hrobu 122/51 je uvádzané do záveru 9. storočia až na začiatok 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 245). Pre singularitu oboch párov náušnic zdobených na dolnom oblúku filigránom a dvojkónickým hroziénom a lunicových náušnic, zhotovených z jemného filigránneho drôťu, nestál hrob v záujme bádateľov. V najnovších publikáciách, venovaných datovaniu šperku, mu pozornosť nevenoval ani Š. Ungerman ani L. Galuška. Celý nálezový kontext hrobu však dovoľuje uvažovať o jeho uložení niekedy na začiatku 9. storočia. Hrob 5-ročného dievčaťa sa nachádza severovýchodne od kostola pod valom. Jeho jama dosahovala značné rozmery dĺžka 210 cm, šírka 105 cm a hĺbka 180 cm. Na dne jamy sa nachádzali tri trámy, na ktorých ležal sarkofág o rozmeroch 160x58x24 cm vydlabaný z kmeňa stromu a prekrytý doskou. Okrem spomínaných náušnic sa v hrobe nachádzali dva štítkové prstene, dva gombíky, náhrdelník zo 65 korálikov a ďalších 10 korálikov ako náramok (?). Okrem šperkov dievčaťko do hrobu dostalo aj kosák, vedierko a železný nôž (*Hrubý 1955a*, 507-508). Obdobný sarkofág sa našiel v hrobe 193/51, ktorý obsahoval veľmi zaujímavý a dôležitý inventár s tromi pármami rôznych náušnic, dvoma prsteňmi a párom gombíkov spolu s tromi nožíkmi. L. Galuška považuje uvedený hrob za jeden z najstarších hrobov na pohrebisku. L.

⁸ Z územia Slovenska môžeme k honosným exemplárom náušnic s dvojkónickým hroziénom priradiť náušnicu z hrobu č. 35 z pohrebiska Trnovec nad Váhom (*Točík 1971*, tab. XXI: 6)

⁹ Pozri podkapitolu xy

Galuška predpokladá „jeho vznik výrazneji před polovinou 9. století.“ A šperky prináležia „do rámce staršieho veľkomoravského horizontu.“ (Galuška 2013, 231). V podobných intenciách môžeme uvažovať aj pri hrobe 122/51. V archeológii nemôžeme datovať presne, stále operujeme len určitým časovým intervalom. Hrob 122/51 vzhľadom na jeho nálezové súvislosti, je časovo bližší skôr k hrobu 193/51, než k hrobom z druhej polovice 9. storočia. Doteraz uvádzané hroby s dvojkónickou náušnicou a ich sprievodný inventár sa neobjavili v súvislostiach, ktoré by ich mali datovať po druhej polovici 9. storočia. Výnimkou je hrob č. 22/48.¹⁰

Medzi hrozienskými náušnicami nachádzanými na území južnej Moravy, juhozápadného Slovenska¹¹ a Dolného Rakúska¹² sa vyskytuje typ náušnic, ktorý vzdialene pripomína náušnice s dvojkónickým hrozielkom. Rozdielov je pomerne veľa, odlišnosti nachádzame v najmä materiáli i v spôsobe techniky zhotovenia hrozielka, ktoré nie je jemné ako pri doteraz uvádzaných náušniciach. Idea vzhľadu hrozielka sa však výrazne nemenila. Môžeme hovoriť o imitácii honosných exemplárov alebo ľudovej podobne náušnic s dvojkónickým hrozielkom a vyčleniť ich ako variant II (náušnice s dvojkónickým hrozielkom II). Najlepšími príkladmi sú nálezy bronzových náušnic z hrobu č. 2/51 zo Starého Města „Na valách“ (tab. 9: 1) a z hrobu č. 570 z pohrebiska Prušanky alebo hrobu č. 35 a 62 z Veľkých Bílovíc. Podobnosť v týchto náušniciach nachádza Z. Měřinský (1985, 35) i N. Profantová, ktorá ich dáva do spojitosti s typom B I 1d podľa B. Dostála (Profantová 2003, 82). M. Hanuliak ich vyčlenil ako tretí variant náušnic s jednostranným hrozielkom a označil ich 9c (Hanuliak 2004, obr. 171a, 9c). Aj v prípade ľudovejšieho variantu náušnic s dvojkónickým hrozielkom prevažuje názor bádateľov o ich časovom zaradení do konca 9. storočia (najnovšie Hanuliak 2004, 165). Odlišný pohľad na časové určenie náušnic s dvojkónickým hrozielkom nachádzame u Z. Klanicu. Bádateľ ich však zaraďuje ku náušniciam s názvom: *náušnice se závěskem z velkých prokládaných zrn* a vyčlenil dva varianty (Klanica 2006, 92-94). Náušniciam s dvojkónickým hrozielkom zodpovedá jeho druhý variant.¹³ Podľa jeho názoru sú oba varianty obmedzené len na staršiu skupinu

¹⁰ Pozri kapitolu III. Vývoj kolekcií ženského honosného šperku

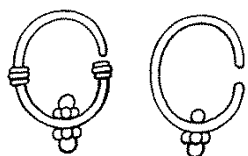
¹¹ Devín-Vinohrady, hrob č. 9 (Eisner 1940-41; Devín - Za kostolom (Plachá – Hlavicová – Keller 1990,) hrob č. 73; Hurbanovo, hrob č. 50; Trnovec nad Váhom, hroby č. 35, 56; Veľký Grob, hrob č. 100 (Chropovský 1957, tab. XII:5).

¹² Pitten, hrob č. 41 (Friesinger 1975/1977, Taf. 42:2).

¹³ Z. Klanica radí k druhému variantu i náušnice z hrobu 22/48, ktoré V. Hrubý i B. Dostál označili ako náušnice s dvojkónickým hrozielkom.

staromoravských kostrových hrobov, v rámci tejto skupiny skôr do staršieho obdobia. Absencia náušnic s dvojkónickým hroziakom (I i II) i na pohrebiskách Rajhrad a Rajhradice podporujú úsudok Z. Klanicu o výskyte uvedených náušnic do polovice 9. storočia na južnej Morave. Podľa výskytu náušnic s dvojkónickým hroziakom na pohrebiskách ako sú Devín-Vinohrady alebo Devín- Za kostolom a Veľký Grob, môžeme tiež predpokladať obľúbenosť uvedených náušnic do polovice 9. storočia. Pohrebiská Trnovec nad Váhom a Hurbanovo patria k pomerne rozsiahlym nekropolám, ktoré sa používali dlhšie časové obdobie. Dôkladná analýza uvedených pohrebísk zatiaľ chýba a nie je vylúčené, že náušnice s dvojkónickým hroziakom patrili k staršej fáze pochovávaní.

II. 1. 5. Náušnice s obojstranným hroziakom zo štyroch granuliek (typ 8-8, 9)

Náušnice typu 8-8 a 8-9 patria k veľmi sporadicky sa vyskytujúcim náušniciam na pohrebiskách južnej Moravy a to je aj dôvod, prečo ostali mimo bádateľského záujmu. V. Hrubý a B. Dostál ich zaradili medzi typ náušnice s obojstranným hroziakom a označili ho za samostatný variant, ale nevenovali mu pozornosť, nakoľko boli vtedy známe v podstate len dva exempláre z hrobu 63/48 zo Starého Města. Až neskoršie výskumy priniesli nové nálezy. Uvedeným typom náušnic sa venovali M. Hanuliak (2004, 164-165) a Z. Klanica, ktorý ich nazval *náušnice se závěskem z velkých prokládaných zrn*, prvý variant (2006, 92-94). M. Hanuliak zaznamenal výskyt náušnic typu 8-9 len v 11 hroboch na 10 lokalitách, napr. Devín – hradisko hrob č. 166/85, Veľký Grob, hrob č. 100 alebo Michal nad Žitavou.

Typ 8-8 alebo 8-9 sa vyskytujú pomerne sporadicky nie len na území Moravy, ale i juhozápadného Slovenska, Dolného Rakúska a príľahlej časti Maďarska. Zaznamenané boli napr. na pohrebisku Pitten hrob č. 70 alebo na maďarských pohrebiskách typu Sopronkőhida-Pitten- Pottenbrunn, napr. Garanbonc, hrob č. 13 (*Szőke 1992b*, Taf. 32: 13) alebo Alsórajk-Határi (*Szőke 1996*, tab. 30). Analogické náušnice sa však často vyskytujú na rumunských, napr. Izvoru (*Mitrea 1989*, Abb.: 6, 2; 8: 4 atď) a bulharských pohrebiskách a nedávno ich spracoval V. Grigorov. Bulharský archeológ ich zaradil do jeho typu II.1 a v uvedenom type nachádzame aj náušnice so štyrmi granulkami (*Grigorov 2007*, obr. 4). Bulharský archeológ uvažuje o ich byzantskom pôvode, ale nevyklučuje aj ich pôvod v prostredí avarskej kultúry. Koncentrujú sa najmä v južnom Valašsku a sú zaznamenané na pohrebiskách od druhej

polovice 7. storočia do začiatku 9. storočia (*Grigorov 2007*, 18). Aj poznatky V. Grigorova podporujú dávnejšie úvahy Z. Klanicu o výskyte náušnic typu 8-8 a 8-9 rovnakom časovom horizonte ako náušnice s dvojkónickým hroziakom, teda do polovice 9. storočia (*Klanica 2006*, 94).

II. 1. 6 Zhodnotenie analýzy hroziakových náušnic

Charakteristika a prehľad šiestich typov hroziakových náušnic priniesol niekoľko nových informácií, ktoré nás privádzajú k novým otázkam. Veľmi dôležité sa ukazujú vyhodnotenie vzájomných kombinácií, či absencia niektorých typov hroziakových náušnic s inými v súboroch. Analýza priniesla niekoľko nových poznatkov. Pozoruhodným a dôležitým zistením je, že náušnice s klasovitým hroziakom sa v hroboch, ktoré sú doteraz k dispozícii, veľmi sporadicky objavujú v kombinácii s ostatnými typmi hroziakových náušnic. S ostatnými typmi hroziakových náušnic sa objavili len v kombinácii s hroziakovými náušnicami so štyrmi granulami (typ 8-2), napr. Horní Kotvice hrob č. 83 alebo s náušnicou s dvojkónickým hroziakom (typ 8-6), napr. Staré Mesto 22/48. Náušnice s klasovitým hroziakom sa takmer neobjavujú v kombinácii s náušnicami typu Trilje (typ 8-12). Výnimkou je len hrob č. 143/50 zo Starého Města a hrob č. 63 z Břeclavi-Pohanska. Dokonca ani na pohrebiskách Nechvalín a Prušánky, na ktorých sa vyskytli takmer všetky typy hroziakových náušnic, nedošlo ku vzájomným kombináciám náušnic s klasovitým hroziakom s ostatnými hroziakovými náušnicami (tab. 24). Ďalším dôležitým zistením je takmer nulový výskyt klasovitých hroziakových náušnic s korálikmi. Klasovité náušnice sa viazali najmä na bubienkové a košíkové náušnice. Uvedený jav môžeme sledovať takmer na všetkých doteraz známych pohrebiskách.

Vzájomné kombinácie však vytvárali ostatné hroziakové náušnice. Najviac rôznych kombinácií ponúkajú pohrebiská Nechvalín I, napr. hrob č. 21, v ktorom sa vyskytli náušnice s dvojkónickým hroziakom II (typ 8-6) a náušnice typu 8-8 (tab. 24: 6) a Prušánky, napr. hroby 164 alebo 265, kde sa našli náušnice so štyrmi granulami (typ 8-2) spolu s náušnicami s dvojkónickým hroziakom II. alebo už zmieňovaný hrob č. 202 (tab. 24 : 1-5). Viacero kombinácií hroziakových náušnic sa spájalo v hrobe č. 63 z Břeclavi-Pohanska (tab. 19: 5), v ktorom sa výnimočne objavili i náušnice s klasovitým hroziakom. Zároveň je zaujímavé, že ostatné hroziakové náušnice sa nestretali s bubienkovými, košíkovými náušnicami, teda s tými náušnicami, s ktorými sa vyskytujú náušnice s klasovitým hroziakom (typ 8-10). Uvedené poznatky otvárajú mnohé otázky. Sú tieto rozdiely výlučne chronologické alebo

môžeme v odlišnostiach vidieť sociálnu diferenciaciu, či etnickú rozmanitosť? Alebo sa všetky aspekty stretávajú?

Pri hľadaní odpovede na otázku chronologickej postupnosti budeme vychádzať z pohrebiska v Starom Meste „Na valách“. Zatiaľ ako jediná nekropola poskytuje rozsiahly pramenný materiál, ktorý je aj pomerne dobre publikovaný. Časom, po zverejnení a analýze pohrebiska pri mikulčickej bazilike, bude možné verifikovať alebo poopraviť závery o datovaní šperku, vychádzajúce predovšetkým z pohrebiska Staré Město „Na valách“.

Doteraz bolo v práci používané pri charakteristike mnohých hrobov označenie: „*hrob patrí do staršieho alebo mladšieho horizontu*“. Rozlíšenie dvoch horizontov – staršieho horizontu predchádzajúceho stavbu kostola a mladšieho, nasledujúceho, po vybudovaní sakrálnej stavby – vychádza priamo z archeologickej situácie na pohrebisku „Na valách“, najmä v sektoroch 7-8/D-E v bezprostrednej blízkosti odkrytých základov sakrálnej stavby. Analýza hrozienských náušnic, spolu s poznatkami horizontálnej stratigrafie, otvára možnosť postihnúť výraznú zmenu v repertoári ženského šperku, ktorá sa odohrala v priebehu staršieho horizontu pochovávaní na pohrebisku v Starom Měste. Vyššie sme uviedli, že nedochádza ku kombináciám ostatných hrozienských náušnic s náušnicami s klasovitým hroziekom. Pri vynesení náušnic typu Trilje na pláne pohrebiska „Na valách“ zistíme, že väčšina hrobov pochádza zo severnej časti, dokonca sa nachádzajú v častiach, kde prebieha val. V južnej časti pohrebiska nachádzame náušnice typu Trilje len sporadicky. Dôležitú úlohu v poznávaní zmeny zohráva hrob č. 282/49 a hroby v sektore 7-8/B-C. V severnej časti pohrebiska nachádzame ženské hroby č. 193/51, 200/51 a 166/51 a iné, v ktorých sa vyskytovali náušnice zdobené na hornom oblúku, teda typ, ktorý patrí jednoznačne k najstaršiemu typu a pomerne skoro sa aj vytráca z materiálnej kultúry (pozri nasledujúcu podkapitolu). Okrem ženských hrobov pochádzajú z uvedenej časti pohrebiska i mužské hroby 119/A/Z, 223/51 a 224/51 a žiarový hrob č. 221/51. Inventár hrobu 223/51 možno pomerne presvedčivo datovať už do záveru 8. storočia. Svedčia o tom nielen ostrohy typu IB, ale aj meč, pravdepodobne typu B. Podobne aj hrob č. 224/51 rovnako s ostrohami typu IB zdobené tausiou. Celá severná časť pohrebiska v polohe „Na valách“ je charakterizovaná hrobmi s veľmi starobylym inventárom a so zložitými drevenými konštrukciami. Môžeme teda predpokladať, že je to chronologicky najstaršia časť pohrebiska.¹⁴ Postupujúc južne k sektorom, označených ako 7-9/D-F, sa v inventári ženských hrobov objavujú nové typy

¹⁴ Podľa doterajších poznatkov, tak ako mohli byť naštudované z publikácie V. Hrubého, sa javí, že práve uvedená časť pohrebiska, sektor 7/B je tou najstaršou časťou, od ktorej sa pohrebisko rozširovalo ďalej, nielen južným smerom, ale aj východným a západným.

náušnic a v mužských hrobch sa postupne vyskytujú ostrohy typu IA a meče typu X, napr. hroby č. 190/50 alebo 141/50, o ktorých bezpečne vieme, že sa objavujú v mladšom období.¹⁵ Na postupné pochovávanie na staromestskom pohrebisku zo severu na juh nedávno poukázal aj Š. Ungerman, ktorý uvedený vývoj pozoroval po analýze výskytu mozaikových korálikov a korálikov s kruhovými očkami v hrobch (*Ungerman 2005, 737-739*). Z uvedeného vyplýva, že pri vyhodnocovaní relatívneho datovania hrobov sa môžeme opierať aj o horizontálnu stratigrafiu na pohrebisku.

Ako sme už spomenuli, významná úloha v sledovanej téme patrí hrobu č. 282/49. Hrob sa nachádza severne od kostola v sektore 7/D a prepadá sa do neho mladší hrob č. 279/49. Môžeme bezpečne uvažovať, že hrob patrí k staršiemu horizontu hrobov, ktoré predchádzali stavbu kostola. Inventár hrobu sa svojou skladbou šperkov výrazne odlišuje od hrobov, v ktorých sa objavovali náušnice zdobené na hornom oblúku a niektorých hrobov, ktoré tvorili výnimočné šperky ako napr. hroby č. 167/51 a 122/51. Nálezy hrobu tvoria náušnice s klasovitým hrozičkom, dva varianty stĺpčekových náušnic a košíkové náušnice spolu s tromi párami gombíkov, jeden z nich patrí k tepaným gombíkom. Podľa polohy hrobu južným smerom od najstaršej skupiny hrobov je veľmi pravdepodobné, že bol uložený neskôr ako skupina hrobov pod valom. Ako neskôr, to žiaľ nevieme zodpovedať. Isté je, že inventár hrobu tvoria úplne nové okrasy, ktoré sa dovtedy vôbec neobjavovali. Hrob č. 282/49 môžeme považovať za reprezentanta novej vlny šperkov, ktorá sa objavuje v prostredí elity južnej Moravy. Uvedený poznatok nám umožňuje lepšie poňať vývoj šperku elity na južnej Morave. Doteraz sme mohli rozlíšiť len starší a mladší horizont pochovávania. Pod starším sme chápali hroby, ktoré boli vyhlbené ešte pred stavbou kostola. Mladší horizont predstavovali hroby, ktoré vznikli až po stavbe kostola. Starší horizont však predstavoval pomerne rozsiahly súbor hrobov, pri ktorých je nutné predpokladať aj určitý vývoj. Rozlíšenie náušnic, ktoré predstavujú nové formy okrás, nám umožňujú zachytiť vnútorný vývin staršej etapy pochovávania na pohrebisku. Odteraz budeme rozlišovať pri hodnotení hrobov so šperkmi, či ich inventár patrí ešte k najstaršej vrstve šperkov alebo patria do obdobia, kedy sa objavujú nové druhy náušnic a gombíkov. Celý starší horizont hrobov na pohrebisku „Na valách“ dostáva tak konkrétnejšie kontúry a umožňuje nám tak sledovať zmeny módy šperku.

Absencia posledných dvoch typov hrozičkových náušnic a náušnic so štyrmi granulkami na niektorých pohrebiskách nás nabáda k dvom otázkam. Je to záležitosť chronologická alebo sociálna, prípadne sa obe spájajú? Dnes ešte nevieme bezpečne

¹⁵ Pozri podkapitolu II. 2. 9 Tepané gombíky s rytou výzdobou.

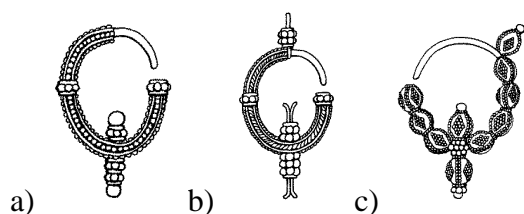
odpovedať, ale vzhľadom na situáciu na pohrebisku „Na valách“ sa môžeme domnievať, že je tu prítomný aj chronologický aspekt. Úplne odlišne sa však javí situácia na pohrebisku Prušánky I, kde sa nachádzajú hroby s rôznymi kolekciami aj vo vzájomnej blízkosti.

Analýza hrozienských náušnic tiež ukázala, že pôvodné charakteristiky B. Dostála o *podunajskom* a *byzantsko-orientálnom šperku* budeme môcť mierne modifikovať. Hrozienské náušnice so štyrmi zrnčkami, s predĺženým hrozienským, s dvojkónickým hrozienským a typ 8-8 a 8-9, ktoré boli zaradené medzi byzantsko-orientálne náušnice, sa vyskytujú aj na vidieckych pohrebiskách a spolu sa navzájom kombinujú. Ich exempláre sú zhotovené nie len zo zlata ale aj bronzu, či pozlátenej medi. Rovnako, aj náušnice s klasovitým hrozienským sa nachádzajú na dedinských pohrebiskách, avšak v kombináciách s odlišnými náušnicami, najčastejšie s trubičkovou náušnicou. Z rozboru sa javí, že pôvodná charakteristika *podunajského šperku* J. Eisnera vystihuje jeho podstatu presnejšie, než neskoršia so sociálnou konotáciou, ktorá sa neskôr presadila.

Už v charakteristikách jednotlivých typov hrozienských náušnic sa spomínalo geografické rozšírenie ich výskytu. Náušnice s klasovitým hrozienským patria k najrozšírenejším hrozienským náušnicam. Vyskytujú sa v širokom priestore stredného Podunajska i na Balkáne. Z Maďarska sú uvedené náušnice známe zatiaľ z pohrebiska Zalavar-Varsziget. Pozoruhodná je absencia náušnice s predĺženým hrozienským (typ 8-3) v inventároch ženských hrobov južnej a juhovýchodnej Európy s výnimkou Srbska. Ak by sme prijali myšlienku inšpirácie pre náušnice typu Jízdárna v náušniciach s predĺženým hrozienským, boli by spolu s náušnicami s klasovitým hrozienským jedinými hrozienskými náušnicami, ktoré sa rozšírili i na území Čiech.

Úplne odlišná je situácia s náušnicami typu 8-2 so štyrmi granulkami a s náušnicami dvojkónickým hrozienským. Vyskytovali sa sporadickejšie na pohrebiskách južnej Moravy a juhozápadného Slovenska, ale častejšie v oblastiach Balkánu a Dalmácie, nepoznáme ich zatiaľ z inventárov z územia Čiech. Na našich pohrebiskách sa sporadicky vyskytujú aj posledné dva typy hrozienských náušnic (typ 8-6 a 8-8,9), ktoré častejšie nachádzame na včasnostredovekých pohrebiskách v Bulharsku a Rumunsku (*Grigorov 2007*). Naznačujú uvedené odlišnosti vo výskyte rozdiely vo výrobnej tradícii alebo môžeme uvažovať o rozdielnych sociálnych či dokonca etnických skupinách?

II. 1. 2 Náušnice zdobené na hornom oblúku

K veľmi výrazným, ale nie veľmi početným náušniciam patria náušnice, ktoré majú zdobenú i hornú časť oblúku náušnice. Väčšinou boli priradené do skupiny byzantsko-orientálneho šperku, ale J. Eisner ich začlenil k skupine *podunajského šperku* (Eisner 1955, 215). Doteraz nájdené exempláre nám dovoľujú uvažovať o troch variantoch: a) náušnice zdobené na dolnom i hornom oblúku filigránom alebo granuláciou bez privesku na hornej časti oblúka, b) náušnice zdobené na dolnom i hornom oblúku s jednostranným priveskom a c) bubienkové náušnice zdobené na hornom oblúku.

Prvý variant náušnice náušnic zdobených na hornom oblúku sa objavil v zlatom a striebornom vyhotovení. Pri výzdobe oblúka použili klenotníci filigránové spletané drôtky alebo jemnú granuláciu. Nálezy náušnic sú známe zo Starého Města z polohy „Na valách“, hroby č.: 193/51, 200/51 (Hrubý 1955, tab. : 84: 2,3; 82:3-6, hrob z polohy na „Štěpnici“ (Poulik 1975, 78), z Uherského Hradišťa - Sady, hrob č. 86/60 (Galuška 1996a, obr. 56: 12), z pohrebiska Břeclav-Pohansko, hrob č. 178 (Kalousek 1971, obr. 178) a Nechvalínu (hrob č. 128, Klanica 2006, tab. 19: 3,4). Z územia Slovenska pochádzajú náušnice zdobené na hornom oblúku len z porušeného pohrebiska v Abraháme, hrob č. 1 (Hanuliak 2004, 255, tab. I. 10-11) a zo Skalice, mohyla č. 33, hrob č. 2 (Budinský-Krička 1956, 99, 100). Tento variant sa vyskytol v hrobe z Trilje (Karaman 1921) i na pohrebisku v Zalaváre, hrob č. 71 (Szőke 2011, Abb. 15, 1).

Druhý variant sa odlišuje prítomnosťou jednostranného privesku na hornom oblúku. Exempláre druhého variantu boli zhotovené zo všetkých troch najvzácnejších kovov tej doby - zo striebra, zlata a bronzu. Náušnice sa doteraz objavili na pohrebisku Na valách, hroby č.: 51/50, 103/50, 166/51 a 200/51 (Hrubý 1955, tab. 73: 15,16; tab. 67: 6; tab. 78: 3; tab. 82: 1,2) a Sady, hroby č. 86/59 a 209/59 (Galuška 1996a, obr. 56:11, 14). Obdobné náušnice sa pomerne často objavovali na avarských pohrebiskách, typ IX a X podľa Z. Čilinskej (Čilinská 1975, 65, Abb. 1).

Náušnice tretieho variantu nie sú zdobené na hornom oblúku filigránom alebo granuláciou ako v prvých dvoch variantoch. Výzdoba pozostáva z bubienkov. Bubienky sú usporiadané nielen v dolnej časti oblúka náušnice, ako ich poznáme u päť až sedem bubienkových náušnic, ale postupujú aj do štvrtiny hornej časti oblúka a niekedy sú ukončené

jednostraným prívieskom tiež v podobe bubienka. Posledný typ sa zatiaľ vyskytol len v zlate a bubienky sú zdobené jemnou granuláciou. Známe sú exempláre z pohrebiska Uherské Hradiště - Sady, hrob č. 209/59 (*Galuška 1996a*, obr. 56:18), „Špitálky“, hrob č. 2 (Poulik 1955, obr. 23:5,6). Mikulčice pri bazilike, hrob č. 505 (*Poláček 2000*, 209, obr. 08.03.03) a hrob z polohy „Na Štepnici“ v Mikulčiciach (*Poulik 1975*, tab. 78). Okrem územia južnej Moravy je známy aj jeden exemplár tohto variantu z maďarského pohrebiska Zalavár-Vársziget (*Szőke 2011*, Abb. 16: 17).

V. Hrubý náušnice zdobené na hornom oblúku označil ako typ 4 a rozlíšil ich do šiestich variantov. Náušnice dotoval najmä na koniec 9. storočia a počiatok 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 235, 236). V. Hrubého datovanie prijal i B. Dostál (1966, 37). L. Galuška neskôr poopravil datovanie V. Hrubého. Dal prednosť datovaniu každého exempláru zvlášť. V súvislosti s vyhodnocovaním nálezov z pohrebiska Uherské Hradiště-Sady. L. Galuška posunul datovanie niektorých náušnic zdobených na hornom oblúku. Hrob č. 51/50 zo staromestského pohrebiska s uvedeným typom náušnic zaradil do prvej polovice 9. storočia (*Galuška 1996b*, 275). Ostatné hroby s nálezmi náušnic zdobených na hornom oblúku dotoval rôzne, prevažne do druhej polovice 9. storočia. Do obdobia okolo polovice alebo skôr tesne po polovici 9. storočia (*Galuška 1996a*, 95) začlenil hroby č. 193/51 a 200/51 z toho istého pohrebiska a hrob č. 209/59 z pohrebiska Sady. Hrob č. 103/50 s podobnou náušnicou zaradil do druhej polovice 9. storočia (*Galuška 1996a*, 94). Uloženie hrobu č. 86/60, v ktorom sa našla náušnica zdobená na hornom oblúku, predpokladá neskôr ako v prípade hrobu č. 209/59, približne tretiu štvrtinu 9. storočia (*Galuška 1996a*, 97). V najnovšej publikácii posunul L. Galuška datovanie hrobu č. 193/51 s náušnicou zdobenou na hornom oblúku už pred polovicu 9. storočia (2013, 231).

Náušnice zdobené na hornom oblúku prvých dvoch variantov z oblasti južnej Moravy sa tvarom i výzdobnými prvkami približujú k avarským náušniciam typu IX a X podľa typológie Z. Čilinskej (1975, 65). V avarskom prostredí majú dlhú tradíciu. Objavujú sa už od polovice 7. storočia. Ich pôvod je hľadaný v byzantskom klenotníctve (*Čilinská 1975*, 78; *Garam 2001*, 31). Z. Čilinská rozdeľuje náušnice zdobené na hornom oblúku z pohrebísk z obdobia avarského kaganátu do dvoch samostatných skupín IX a X (*Čilinská 1966*, 144-147; *Čilinská 1975*, 77-80). Náušnice typu IX majú kruhovitý tvar oblúka. Prierez drôtu je guľatý alebo hranatý. Datované sú približne od polovice 7. do polovice 8. storočia (*Čilinská 1966*, 144; *Čilinská 1975*, 77, 78). Maďarská bádatelka A. Pásztor predpokladá ich vyznievanie v prvej tretine 8. storočia (*Pásztor 1986*, 127). É. Garam ich už ohraničuje koncom 7. storočia. (*Garam 2001*, 31, 32). Pre náušnice typu X je charakteristický oválny tvar oblúka náušnic.

Prierez drôtu je guľatý, ale najčastejšie je štvor- až šesťhraný (*Čilinská 1966*, 146). Podľa Z. Čilinskej predstavujú vrchol zlatníckej zručnosti 8. storočia (*Čilinská 1975*, 79). Zdobené sú obojstranným prívieskom na dolnom oblúku a jednostranným prívieskom na hornom oblúku. Pri tomto type náušnic sa u niektorých objavuje na hornej časti oblúka rovnaká výzdoba ako na dolnej časti oblúka náušnice, prípadne len zosilnenie drôtu v hornej časti oblúka podobne ako na exemplároch z južnej Moravy, napr. náušnice z hrobu č. 76 z pohrebiska Pilismarót (*Fettich 1965*, 39, Abb. 59; *Szőke 1992*, 933, Taf. 9), náušnica z hrobu č. 775 a 777 z pohrebiska v Holiaroch (*Točík 1968*, 207, Taf. LXXXVII: 29, 34, 34), náušnice z hrobu č. 132 z pohrebiska Abonyi (*Hampel 1902*, 260). Podľa Z. Čilinskej sa začínajú objavovať od prvých desaťročí 8. storočia a vyznievajú koncom 8. storočia (*Čilinská 1975*, 80, 81). E. Garam podobný exemplár náušnice (z polohy Nagytétény v Budapešti) datuje do druhej polovice 8. storočia (*Garam 1993*, 95, Taf.: 35: 2). Do záveru 8. storočia je niektorými bádateľmi datovaný i hrob z Trilje, ako bolo spomenuté vyššie. B. Szőke však datuje niektoré hrobové celky s náušnicami typu X až do polovice 9. storočia (1992, 887).

Vzniká otázka, či časový rozdiel (minimálne o 50 až 75 rokov) od predpokladaného vytratenia sa náušnic zdobených na hornom oblúku z hmotnej kultúry Karpatskej kotliny a medzi náušnicami zdobenými na hornom oblúku pochádzajúcich z pohrebísk južnej Moravy a niekoľkých lokalít zo juhozápadného Slovenska je oprávnený? Pôvodné datovanie šperku na južnej Morave sa opieralo predovšetkým o historické udalosti a väčšina šperkov bola zaradovaná až do druhej polovice 9. storočia, po príchode Konštantína a Metoda. Analýza niekoľkých stratigrafických situácií na pohrebisku „Na valách“ ukázala, že väčšina hrobov s honosným šperkom patrí k najstaršiemu horizontu pochovávaní na pohrebisku. Hroby s náušnicami zdobenými na hornom oblúku sa na pohrebisku „Na valách“ nachádzajú v severnej časti pod valom (hrob č. 193/51 a 200/51), pričom hrob č. 200/51 sa nachádza neďaleko dôležitých mužských hrobov (223/51 a 224/51), ktoré aj tradične sú datované do záveru 8. storočia. Pri hrobe č. 166/51 sa objavuje problém tzv. druhej hĺbky. Hroby č. 51/50 a 103/50 sa nachádzajú v južnej časti pohrebiska. Hrob č. 103/50 je podľa plánu prevrstvený mladšími hrobmi. Nálezová situácia pri hrobe č. 51/50 nie je úplne jednoznačná, ale nie je vylúčená možnosť, že patrí tiež k starším hrobom. Oba hroby, v porovnaní s ostatnými okolitými hrobmi (s výnimkou hrobu č. 110/50), mali hlbšie hrobové jamy. V ich blízkosti sa nachádza i hrob č. 50/50, v ktorom sa objavujú ostrohy typu IB so zlatým tekvicovým gombíkom ako v hrobe č. 51/50. K výraznému posunu v datovaní náušnic zdobených na hornom oblúku sa prikláňa aj Š. Ungerman a vylučuje možnosť prežívania tohto typu náušnic do záveru 9. až začiatku 10. storočia (*Ungerman 2005*, 715, 716). K obdobným záverom

dospel aj rakúsky archeológ S. Eichert, ktorý nepredpokladá, že by sa podobné náušnice v karantanskej oblasti vyskytovali po prvej tretine 9. storočia (Eichert 2010, 23). Náušnice zdobené na hornom oblúku sa ukazujú ako charakteristický typ honosných náušnic záveru 8. storočia, snáď s malým presahom do prvého desaťročia 9. storočia. Uvedené datovanie podporuje aj poklad z Petrovca, kde boli nájdené arabské mince z rokov 753/54-788/789 (Kiss 1986, 119-120; Breuer 2005, 116; Eichert 2010, 20).

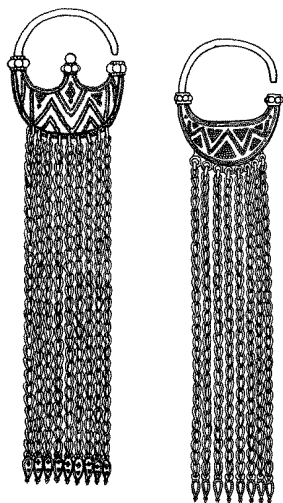
Osobitá výzdoba s bubienkami posledného variantu náušnic zdobených na hornom oblúku nám umožňuje uvažovať o nástupe zmeny v kolekciách ženského šperku na území južnej Moravy. Tretí variant totiž spája starší tvar náušnic – výzdoba aj horného oblúku s novým výzdobným prvkom na danom type náušnice – bubienkom, ktorý sa znovu výrazne presadil v ženskej móde. Celková forma náušnice sa zrejme na dlho neujala a postupne sa obmedzili bubienky len na dolnú časť oblúka náušnice. O nástupe zmeny môžeme hovoriť aj z toho dôvodu, že tretí variant náušnic zdobených na hornom oblúku sa objavuje v hrobách spolu s obidvoma predchádzajúcimi variantmi, napr. hrob č. 209/59 z pohrebiska Uherského Hradišťa-Sady alebo z hrobu na Štepanici (Poulik 1975, tab.78). Ale postupne sa všetky varianty náušnic zdobených na hornom oblúku vytrácajú a bubienkové náušnice dostávajú iný dizajn, čo môžeme sledovať na bubienkovej náušnici z hrobu 193/51, kde sa objavuje aj pár náušnic zdobených na hornom oblúku. Neskoršie obdobné varianty bubienkových náušnic sa objavujú najmä v kombináciách s novými typmi náušnic, najmä košíkovými a náušnicami s klasovitým hrozienkom (podrobnejšie v podkapitole II. 1. 5 Bubienkové náušnice).

II. 1. 3 Lunicové náušnice

Lunicové náušnice sú pomerne špecifickými typmi, ktoré sa objavujú v súbore ženského šperku. Jednotlivé druhy lunicových náušnic sú značne rôznorodé a zároveň málo početné. Dva typy sú doposiaľ veľmi ojedinelými nálezmi na južnej Morave. Pod termínom lunicové náušnice sa od čias V. Hrubého považujú náušnice: „*keré mají nezdobený horní oblouk k zavěšení a dolní oblouk vyplněný jakoukoliv výzdobnou technikou tak, že tu vzniká dvoj- nebo trojcípa lunice*“. Na zhotovenie akéhokoľvek druhu lunicových náušnic, použili klenotníci zlato alebo striebro. V. Hrubý rozlíšil na pohrebisku „Na valách“ päť typov lunicových náušnic (Hrubý 1955, 243-244). Jeho typologické delenie prevzal i B. Dostál (1966, 40) a opierame sa oň aj v tejto práci. Prvé dva varianty predstavujú lunice rovnakej formy. Prvé predstavujú trojcípe alebo dvojcípe lunice zhotovené zo zlatého alebo strieborného pliešku alebo je podobný tvar sformovaný z filigránu. Posledné varianty

lunicových náušnic majú lunicu tvorenú vnútornou páskou a na dolný oblúk náušnice nasadá hrozienko.

a) Lunicové náušnice s retiazkami

Ide o lunicové náušnice, ktorých lunica je vyrobená zo zlatého alebo strieborného plechu a na nich sú pripevnené retiazky. Uvedený typ náušnic sa vyskytuje na pohrebiskách Staré Město poloha „Na valách“, hrob č. 106/AZ a poloha „Špitálky“, hrob č. 1 (Poulik 1955a). Na pohrebisku v Břeclavi-Pohansko sa objavili v hrobe č. 43 a do tejto skupiny zaraďujeme ako variant obdĺžnikové náušnice s retiazkami z hrobu č. 158 z toho istého pohrebiska (Kalousek 1971, 46). V. Hrubý i B. Dostál datovali uvedený druh lunicových náušnic do prvej polovice 10. storočia (Hrubý 1955a, 244; Dostál 1966, 40) a J. Poulik zaradil lunicové náušnice z pohrebiska „Špitálky“ až okolo prvej polovice 10. storočia (Poulik 1955a, 330). Lunicové náušnice s retiazkami sa našli len v troch hroboch, čo neumožňuje všeobecnejšie sa vyjadriť k ich datovaniu. Môžeme sa pokúsiť o chronologické zaradenie každého hrobu podľa ďalších sprievodných nálezov do širšieho časového horizontu.

Na staromestskom pohrebisku sa uvedené náušnice vyskytli v hrobe č. 106/AZ so zlatými stĺpčekovými náušnicami a striebornými hrozienkovými náušnicami,¹ párom zlatých gombíkov zdobených skupinkami štyroch granuliek, párom strieborných gombíkov zdobených na celom povrchu granuláciou a dvoma korálikmi, jeden z nich bol z milefiorového skla. Nálezy, ktoré sprevádzajú lunicové náušnice patria k nálezom, ktoré sa objavujú už aj v hrobch staršieho horizontu pochovávaní na staromestskom pohrebisku „Na valách“. Sú to najmä stĺpčekové náušnice a zlaté gombíky. Pre datovanie hrobu č. 106/AZ je dôležité aj jeho umiestnenie a bezprostredné okolie. Hrob č. 106/AZ sa objavil pod valom.

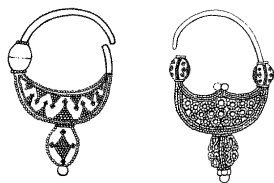
¹ Konkrétny typ hrozienkových náušnic nebolo možné určiť. V. Hrubý ich neuvádza a z obrázka publikovaného A. Zelniťom nie je možné určiť typ (Zelniť 1942, 37).

V jeho bezprostrednej blízkosti sa objavil hrob č. 88/AZ, ktorý je zaujímavý nielen vnútornou konštrukciou, ale aj nálezmi. V hrobe sa našli dva páry hrozienských náušnic – zlatý pár dvojkónických náušnic a pár strieborných náušnic, ktoré sa javia ako náušnice typu Trilje. V bezprostrednej blízkosti hrobu 106/AZ sa ani jednom hrobe s nálezmi (hroby č. 88/AZ, 103/AZ, 113/AZ) neobjavili artefakty, ktoré by sme mohli spájať s *novou vlnou šperkov*². Všetky uvedené skutočnosti ponúkajú úvahu, že dievčina z hrobu č. 106/AZ bola pochovaná krátko po príchode novej vlny šperku, nakoľko súčasťou kolekcie sú stĺpčekové náušnice. L. Galuška sa domnieva, že hrob mohol náležať do doby tesne pred vznikom kostola, teda pred polovicou 9. storočia (Galuška 2013, 239).

V hroboch v Břeclavi-Pohansku sa náušnice s retiazkami vyskytli s šesťkošíkovými náušnicami - hrob č. 43 a s deväťkošíkovými náušnicami - hrob č. 158. Uvedený typ náušnic patrí k šperku novej vlny. V hrobe č. 1 z pohrebiska v Starom Měste v polohe „Špitálky“ sa objavili lunicové náušnice s retiazkami spolu so strieborným tepaným gombíkom s rytou výzdobou zdobeným palmetami v srdcovitom meandri. Tento variant tepaných gombíkov sa objavuje v mladšom horizonte pochovávania na staromestskom pohrebisku „Na valách“ a tiež aj pri druhom mikulčickom kostole (hrob č. 44).³

Poznatky k chronologickému vymedzeniu lunicových náušnic s retiazkami môžeme zhrnúť nasledovne. Nielen inventár ale aj analýza najbližších hrobov k hrobu č. 106/AZ nevyklučuje možnosť, že lunicové náušnice s retiazkami sa objavujú v súbore ženských okrás pomerne skoro, období počiatkov kostrového pochovávania. Zároveň kombinácie lunicových náušnic s retiazkami a tepaných gombíkov s palmetou v srdcovitom meandri z hrobu č. 1 v polohe „Špitálky“ poukazujú aj na ich prítomnosť v hmotnej kultúre i v priebehu druhej polovice 9. storočia.

b) Lunicové náušnice s bubienkami a c) lunicové náušnice formované z filigránu.

Vzhľadom k tvarovej podobnosti lunicových náušnic s bubienkami s lunicovými náušnicami formovaných z filigránu, ktoré máme v dvoch pároch, budú prezentované spoločne. Lunicové náušnice s bubienkami sú zatiaľ známe len z pohrebísk Na valách, hrob č. 193/51 (Hrubý 1955a, 518-519) a Uherské Hradište-Sady, hrob č. 209/59 (Galuška 1996a, 137). Lunicové náušnice formované z filigránu poznáme z hrobu č. 122/51 zo staromestského

²Pozri v podkapitole II. 1. 1 Hrozienských náušnic

³ Pozri v podkapitole II. 2. 9 Tepané gombíky s rytou výzdobou.

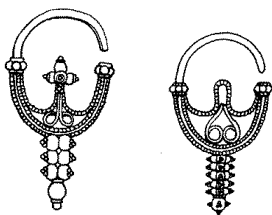
pohrebiska (*Hrubý 1955a*, 508) a opäť jeden pár náušnic z hrobu č. 209/59 z sadského pohrebiska. B. Dostál zaradil medzi lunicové náušnice s bubienkami i exempláre z Brna-Maloměříc, Práče a Pěňčina (*Dostál 1966*, 40). S chronologickým zaradením uvedených lunicových náušnic sa opäť nachádzame v podobnej situácii ako s predchádzajúcim typom. Pôvodne boli aj tieto vzory datované až do záveru 9. storočia, prípadne na počiatok 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 245; *Dostál 1966*, 40). Neskôr ich datovanie upravil L. Galuška. Pri hrobe č. 193/51 uvažoval o jeho uložení už krátko po polovici 9. storočia (*Galuška 1996a*, 95). Exempláre zo Sadov uložili do hrobu č. 209/59, podľa názoru Galušku, okolo polovice 9. storočia (*Galuška 1996a*, 94). Pod vplyvom nových poznatkov L. Galuška zmenil názor na datovanie oboch hrobových celkov a posúva ich datovanie pred polovicu 9. storočia (*Galuška 2013*, 231). Náušnice z hrobu č. 122/51 datoval V. Hrubý do počiatku 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 245). Aj vďaka páru lunicových náušnic tvorených filigránom sa potvrdzuje úvaha, že inventár hrobu č. 122/51 nemohlo byť uložený do zeme v priveľmi vzdialenej dobe od pochovania dieťa z hrobu č. 193/51 a mladej ženy z hrobu č. 209/59.

d) Lunicová náušnica s pyramidkami z hrobu 167/51

Lunicové náušnice s pyramidkami sú opäť jedinými exemplármi. Náušnice pochádzajú z dievčenského hrobu, ktorý aj svojou ostatnou výbavou – tiež značne neobvyklou - vzbudil pozornosť archeológov. Okrem zlatých lunicových náušnic sa v hrobe objavil nákrčník zo strieborných spletaných nití so striebornou príveskom, dva zlaté gombíky bez výzdoby, sedem mozaikových korálikov, vedro a železný nôž (*Hrubý 1955a*, 514). Gombíky i náušnice sú ojedinelé a nemôžeme sa o ne opierať pri chronologickom určení. Dôležitými prvkami sú najmä koráliky. Koráliky patria ku skupine mozaikových korálikov, ktoré sú dôležitým prostriedkom pre datovanie a najmä synchronizáciu nálezov v širšej strednej Európe (*Ungermaň 2005*, 724). Práve mozaikové koráliky umožňujú zaradiť hrob č. 167/51 k hrobom ktoré prináležia do staršieho horizontu pochovávaní na pohrebisku „Na valách“. Toto chronologické určenie podporujú aj okolité hroby, napr. hrob č. 166/51, v ktorom sa našla náušnica zdobená na hornom oblúku a neďaleko je aj hrob č. 286/49 tiež s mozaikovými korálikmi. Samotný hrob sa nachádza SZ od základov kostola v časti, ktorá bola intenzívne využívaná.

e) Lunicové náušnice s hroziakom a náušnice s bodlinatou výzdobou

Do tejto skupiny patria náušnice, ktoré majú vo vnútornej priestore oblúka vytvorenú lunicu filigránnym drôtom. Dolný oblúk je zdobený hroziakom. Hroziaka sú niekedy zdobené tromi alebo štyrmi zrnčkami granulácie, v literatúre sa objavuje pre názov i tzv. „bodlinaté hroziako“ (Hrubý 1955a, 245; Dostál 1966, 35). Prívlastok „bodlinaté“ dostali podľa výzdobného prvku v podobe drobných pyramidiiek z granulácie. Vytvárajú ako ostne (bodliny) na náušniciach. Doteraz sa „bodliny“ objavil na náušniciach, ktoré z typologického hľadiska môžeme zaradiť aj k náušniciam s klasovitým hroziakom. Často sú to exempláre vyznačujúce sa jemnosťou a klenotníckou náročnosťou. Motív výzdoby pyramidky zo štyroch granuliiek sa však objavil aj na niektorých iných typoch náušnic, napr. na náušniciach s prelamovaným stĺpčekom a na bubienkových náušniciach zdobených na hornom oblúku, napr. z hrobu „Na Štepanici“. V niekoľkých prípadoch sa stretávame s kombináciami najmä lunicových náušnic a náušnic s klasovitým hroziakom s bodlinatou výzdobou, hrob č. 40/51 zo Starého Města a hrob č. 262 z Břeclavi-Pohanska. Veľmi dôležitým celkom je hrobka troch hrobov 82/60, 86/60 a 87/60 zo sadskeho pohrebiska, pričom v hroboch 86/60 a 87/60 sa našli tri rôzne páry náušnic s bodlinatou výzdobou (tab. 15: 2,3). Lunicové náušnice s bodlinatým hroziakom sa vyskytli na pohrebisku „Na valách“, hroby č. 22/48, 40/51, 87/51, 97/51, 117/51 a 133/51 (Hrubý 1955a, 497-498, 502, 503), Uherské Hradiště -Sady (hrob č. 87/60), Břeclav-Pohansko (hroby č. 67, 262) a zo Skalice, mohyla č. 3, hrob č. 2 (Budinský-Krička 1956, Taf. XIII:3,7). Náušnice s klasovitým hroziakom s bodlinatou výzdobou sa objavili v hroboch č. 38, 178 a 262 z Břeclavi-Pohanska, zo Starého Města „Na valách“ hroby č. 293/49, 196/51, 97/AZ a 99/AZ, „Špitálky“ hroby č. 2 a 24 (Poulik 1955), z Mikulčic – Suburbium, hrob č. 1686 (Poláček 2000, 209, obr. 08.03.01.). Vzhľadom k spoločnému výskytu rôznych typov náušnic s bodlinatou výzdobou budeme o uvedených náušniciach hovoriť spoločne.

V. Hrubý datoval pôvodne tieto náušnice do prvej polovice 10. storočia (Hrubý 1955a, 245). B. Dostál sa prikláňal k tomuto datovaniu a predpokladal, že ich výroba pokračovala i po polovici 10. storočia (Dostál 1966, 40). L. Galuška datoval hroby 86/60, 87/60 a 82/60 do tretej štvrtiny 9. storočia (Galuška 1996a, 97).

Nové poznatky ku chronológii náušnic sa dotýkajú aj datovaniu skupiny náušnic s bodlinatou výzdobou. Nálezové situácie hrobov na staromestskom pohrebisku ukazujú, že hroby, v ktorých boli objavené náušnice s bodlinatým hroziakom, patria k staršej fáze pochovávaní na pohrebisku. Hrob č. 87/51 bol objavený pod valom v tesnej blízkosti hrobu 116/51, z ktorého pochádzajú ostrohy rovnakého typu - II podľa V. Hrubého. Hrob č. 97/51 dosahuje hĺbku 255 cm a je podľa plánu č. 3 prekrytý hrobom č. 79/51. Na pohrebisku Uherské Hradiště- Sady sa v spomínaných ženských hroboch našiel pár náušnic s vnútornou lunicou a spolu s ním objavili v hrobe č. 87/60 pár hroziakových náušnic typu *Trilje*. V hrobe č. 86/60 sa vyskytli náušnice zdobené na hornom oblúku a náušnice s klasovitým hroziakom obe vyzdobené ešte drobnými pyramídkami zo štyroch zrn. V mužskom hrobe č. 82/60 boli zistené mužské ostrohy (*Galuška 1996a, 97*), ktoré možno bezpečne zaradiť k najstarším typom ostrôh - typ II podľa V. Hrubého.

Všetky doteraz zmienené hrobové celky poukazujú na skutočnosť, že skupina náušnic s vnútornou lunicou a tiež náušnice s bodlinatou výzdobou sa objavujú spolu s náušnicami zdobenými na hornom oblúku, čo ich zaraďuje k najstarším typom náušnic. Ich obľúbenosť pokračuje aj s novými modelmi šperku s bubienkovými a košíkovými náušnicami a tepanými gombíkmi, ako môžeme sledovať na inventári hrobov č. 38 a 99 z Břeclavi-Pohanska. Hrob č. 22/48 s poškodenými lunicovými náušnicami s päťbokým hroziakom upozorňuje, že varianty náušnic s vnútornou lunicou mohli prežívať i do mladšieho horizontu pochovávaní na pohrebisku „Na valách“.

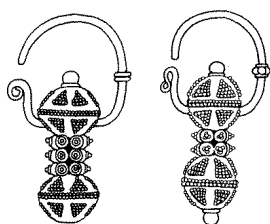
II. 1. 4 Stĺpčekové náušnice

Stĺpčekové náušnice patria k veľmi pozoruhodným druhom náušnic, ktoré sa na území na južnej Moravy našli. Nenachádzame k nim analógie v sledovanom období, sú zvláštnymi solitérmi južnej Moravy, ale výraznú pozornosť bádateľov zatiaľ nepritiahli. Ukazuje sa, že tvoria veľmi rôznorodú skupinu nielen po tvarovej a výzdobnej stránke. V. Hrubý a rozlišoval tri typy stĺpčekových náušnic typ 1: náušnice s granulovaným stĺpčekom, typ 2: náušnice s „prelamovaným“ stĺpčekom, typ 3: náušnice s plechovým stĺpčekom, pričom v poslednom type vydělil dva varianty (*Hrubý 1955a, 242-243*). B. Dostál diferencoval len tri varianty stĺpčekových náušnic s granulovaným, ažúrovým alebo plechovým stĺpčekom (*Dostál 1966, 40*). Súčasný pohľad na stĺpčekové náušnice naznačuje, že rozdelenie V. Hrubého presnejšie rozlišovalo rozmanitosť stĺpčekových náušnic najmä v poslednom type s plechovým stĺpčekom. V. Hrubý tu spozoroval rozdielnosť v aplikácii výzdoby. Prvý variant sa vyznačuje výzdobou z jemnej granulácie v rôznych vzoroch. Náušnice boli zhotovené zo

striebra. Druhý variant sa náušnic s plechovým stĺpčekom bol zhotovovaný z bronzu a zdobený drobnými filigránovými krúžkami. K uvedeným dvom variantom na základe nových nálezov pridávame nový variant - stĺpčekové náušnice zdobené po celom povrchu makovou granuláciou. Najviac exemplárov stĺpčekových náušnic všetkých verzií pochádza zo staromestského pohrebiska „Na valách“. Ďalšie nálezy pochádzajú z Břeclavi-Pohanska (Kalousek 1971), z Předmostí, z Hluku (Dostál 1966, 40), z Dolních Věstonic (Ungerma 2007, 10, 104) a z Rajhradíc (Staňa 2006, obr. 53: 2-4). Na území Slovenska boli nájdené v Pobeďime, Ducovom, Bíni (Vendtová 1969; Hanuliak 2004; Holčík 1991).

Dlho boli stĺpčekové náušnice považované spolu s košíkovými a bubienkovými za najmladšie typy náušnic, ktoré sa dostali do súboru ženského šperku veľkomoravského obdobia. V súčasnosti sa ich datovanie výrazne prehodnocuje. Prvý pokus o zmenu sa objavil už v polovici 90-tych rokov, kedy zásadným spôsobom zmenil datovanie hrobu č. 299/49 s variantom s prelamovaným stĺčekom L. Galuška. Oproti dovtedajším predstavám datoval hrob č. 299/49 (tab. 11: 2) do obdobia ešte pred vznikom kostola (Galuška 1996b, 275) už v prvej polovici 9. storočia (Galuška 1996a, 50). V hrobe sa okrem dvoch strieborných štvorbubienkových náušnic a dvoch strieborných gombíkov zdobených rastlinným ornamentom objavili i pár strieborných prelamovaných náušnic. S najväčšou pravdepodobnosťou je predpoklad L. Galušku správny, lebo hrob sa našiel v hĺbke 240 cm, pričom hrob č. 134/49, nad ktorým prechádzali základy kostola má len 148 cm. Rozbor ďalších hrobov so stĺpčekovými náušnicami, najmä prvými dvoma typmi, z pohrebiska v Starom Měste „Na valách“ podporil zistenia L. Galušku.

a) Náušnice s granulovaným stĺpčekom

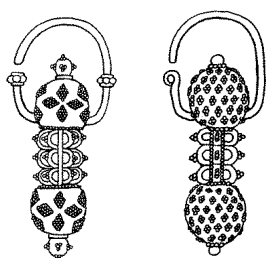

Bubienky náušnic sú spojené veľkými zrnami granulácie, ktoré sú dva až tri nad sebou a v priereze vytvárajú rozetu. Zároveň sú tieto zrná zdobené drobnými štvorgranulovými pyramídkami. Typické je pre nich ukončenie dolného oblúku esovitým zakončením alebo očkom. Exempláre sa objavili zatiaľ na pohrebisku „Na valách“ v Starom Měste, pochádzajú z hrobov č. 83/AZ, 259/49, 282/49 a 345/49.⁴ Pár náušnic pochádza z mohylníku Hluk

⁴ V. Hrubý uvádza ešte pár náušnic z hrobu č. 212/51, ale pri popise náušnic v katalógu uvádza: „...je opatren masívnym klasovitým hrozničkem, ukončeným granulovanými bubínky, takže upomínajú na náušnice se sloupečkem“ žiaľ, obrázok k náušniciam nie je a preto ich nezaraďujeme medzi stĺpčekové náušnice.

(Dostál 1966, tab. XV: 19, 20). Okrem páru náušnic zo spomínaného hrobu a hrobu č. 282/49 sa ostatné exempláre objavili v hrobách so skromnou výbavou. V hrobách 83/AZ a 349/49 sa stretli s náušnicami s klasovitým hroziakom. V hrobe 259/49 sa kombinovali s trom korálikmi a bronzovou sponou. Spony nepatrili k obľúbeným okrasám v sledovanom priestore (Unger 2005, 722). Rakúski archeológovia datujú spony z rakúskych pohrebísk (Aufhof a Michelsdorf) datujú do prvej polovice 9. storočia (Tovornik 1986, 480). Súčasťou inventára hrobu č. 345/49 bol aj drobný strieborný gombík zdobený trojuholníkmi z granulácie. Doterajšie nálezy zatiaľ nepreukázali kombináciu náušnic s granulovaným stĺpčekom s mladšími nálezmi.

b) Náušnice s prelamaným stĺpčekom

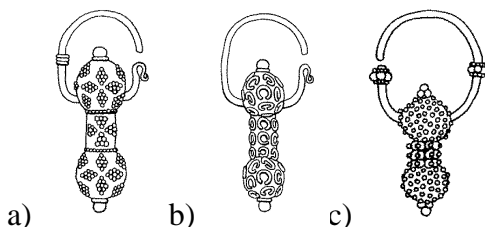

Najpozoruhodnejším variantom sú náušnice s prelamaným stĺpčekom. Stĺpček, ktorý spája dva bubienky, pozostáva z troch polkruhových. Polkruhy nasadajú jeden na druhý a zároveň sú spolu usporiadané do kríža. Jednotlivé polkruhy sú ešte zdobené drobnou granuláciou v podobe pyramídky. Exempláre poznáme zatiaľ z troch lokalít, z pohrebísk „Na valách“, Břeclavi-Pohanska a Předmostí.

Stĺpčekové náušnice sa okrem hrobu č. 299/49 (tab. č. 11:2) objavili na pohrebisku „Na valách“ ešte v ďalších hrobách s dôležitým inventárom, sú to hroby č.: 106/AZ, 282/49 a 317/49. Hrobu č. 106/AZ sme sa už venovali v súvislosti s lunicovými náušnicami s retiazkami. Hrob č. 282/49 je dôležitý z dvoch hľadísk nielen pre bohatosť a rozmanitosť výbavy, ale aj pre jeho nálezovú situáciu. V hrobe sa našli spolu tri úplne rozdielne typy náušnic a dva varianty stĺpčekových náušnic spolu s tromi rôznymi párami gombíkov. Kolekcia šperku ukazuje na súčasnosť pestrej ponuky šperkov – náušnic s klasovitým hroziakom, košíkových náušnic a dve verzie stĺpčekových náušnic. S deväťkošíkovými náušnicami doplnenými sklom sa vyskytli rôzne verzie náušnic s prelamaným stĺpčekom aj v hrobe č. 317/49. Všetky náušnice sú zhotovené zo striebra a pozlátené. Aj nálezy hrobov z Břeclavi-Pohanska naznačujú, že uvedený typ patrí k najstarším náušniciam *novej vlny* ženských okrás. Stĺpčekové náušnice boli súčasťou už zmieňovaného hrobu č. 63, kde sa našli s tromi rôznymi druhmi hroziakovými náušnicami (s klasovitým hroziakom, náušnicami typu Trilje a dvojkónickým hroziakom) a s náušnicami s bodlinatou výzdobou. V hrobe č. 67

sa kombinovali s párom náušnic s vnútornou lunicou. V inventároch hrobov mladšieho horizontu pochovávaní na pohrebisku „Na valách“ sa náušnice s prelamaným stĺpčekom nevyskytli. Náušnice s prelamaným stĺpčekom boli pravdepodobne pre náročnosť svojej techniky v ponuke len relatívne krátke obdobie.

c) Náušnice s plechovým stĺpčekom

Od predchádzajúcich typov sa odlišujú variabilnejšou výzdobou a materiálom. Spája ich spojenie bubienkov plechovým valčekom. Spoločným prvkom pre prvé dva varianty je esovité ukončenie dolného oblúku, podobne ako pri predchádzajúcich typoch stĺpčekových náušnic. Prvý variant sa zhotovoval zo striebra a bol zdobený rôznymi geometrickými vzormi z jemnej granulácie a zatiaľ patrí k najpočetnejšiemu variantu. Najviac exemplárov pochádza tradične zo staromestského pohrebiska „Na valách“, hroby č. 196/AZ, 266/AZ, 124/50, 155/51, 179/51. Z Dolných Věstonic pochádzajú z troch hrobov: 62/46, 284/55 a 346/55, v jednom hrobe boli nájdené v Nechvalíne, hrob č. 44 (*Klanica 2006*, tab. 7: 11,12) a Rajhradice, hrob č. 66 (*Staňa 2006*, 145, obr. 53:2). Niekoľko exemplárov je známych z neskúmaného pohrebiska v Předmostí. Z pohrebiska v Pobedime II je známy jeden exemplár, hrob č. 48 (*Vendtová 1969*, obr. 53:11).

Druhý variant stĺpčekových náušnic sa odlišuje materiálom a výzdobou. Tieto náušnice sú zhotovené z bronzu a povrch náušnice je posiaty drobnými prstienkami z filigráneho drôtika. Spomínaná verzia sa objavila na viacerých pohrebiskách Staré Město „Na valách, hroby č. 101/51 a 252/51, Dolné Věstonice, hroby č. 278/47, 463/55 a 756/57 (*Ungerma 2007*, 103), Rajhradice, opäť hrob č. 66 (*Staňa 2006*, 145, obr. 53:3).

Vymedzenie časového obdobia uvedených variantov nie je tak jednoznačné ako u predchádzajúcich dvoch typov. Náušnice s valčekom pochádzajú z hrobov, ktoré nie sú bohaté na výbavu alebo sú často len jediným artefaktom. V prípade pohrebiska Dolní Věstonice ich sprevádzajú i náušnice podunajského pôvodu (*Ungerma 2007*, 103-104). Na pohrebisku Na valách sa trikrát objavili s náušnicami s klasovitým hroziakom (hrob č. 124/50, 155/50 a 252/51), rovnako ako v hrobe č. 48 v Pobedime. Jedenkrát sa objavil pár náušnic so šesťbubienkovou náušnicou (Staré Město „Na valách“, hrob č. 179/51). Na základe nálezov oboch skúmaných variantov v jednom hrobe č. 66 v Rajhradiciach môžeme predpokladať ich súčasný výskyt. Stĺpčekové náušnice s valčekom sa objavili v kombináciách až so šperkmi z

nových kolekcií, čiže nepatria k okrasám najstaršieho horizontu. Š. Ungerman podľa pozorovaní z dolnověstonického pohrebiska upozorňuje na ich možnú skorú prítomnosť v inventári hrobov. Zároveň upozorňuje na obtiažnosť vymedziť ich hornú hranicu výskytu. Domnieva sa, že vzhľadom i ich nízkemu počtu sa zrejme nepoužívali príliš dlhé obdobie (Ungerman 2007, 104). Využívajúc poznatky horizontálnej stratigrafie na pohrebisku „Na valách“ môžeme konštatovať, že uloženie hrobov č. 155/51 a 179/51 pravdepodobne predchádzalo vybudovanie kostola. Hrob č. 124/50 sa nachádza takmer na samotnom okraji južnej časti pohrebiska, pri ňom nám tieto informácie zatiaľ unikajú. Z uvedeného vyplýva, že oba varianty spomínaných stĺpčekových náušnic sa na staromestskom pohrebisku do zeme dostávali ešte pred vznikom kostola a ich výskyt je v mladšom období ojedinelý. Doterajšie poznatky z ostatných pohrebísk na južnej Morave dané zistenie nevyklúčujú, ale skôr podporujú. Na doteraz publikovaných pohrebiskách sa oba varianty náušnic neobjavili v kombinácií s nálezmi, ktoré by sme mohli zaradiť do záverečného horizontu pochovávania. Jedným z prvkov, ktorý doterajšie typy a varianty stĺpčekových spája je esovité zakončenie dolného oblúka. Pôvodne bola uvedená časť náušnic považovaná za chronologicky citlivý element, ktorý zaraďoval stĺpčekové náušnice medzi najmladšie typy náušnic. Súčasný stav poznania sa môže na esovité ukončenie vnímať skôr ako indikátor včasnejšieho výskytu.

Posledný variant predstavujú stĺpčekové náušnice zdobené na celom povrchu makovou granuláciou. Poznáme ich zatiaľ len z troch lokalít Břeclav-Pohansko, hroby č. 197, 256 (Kalousek 1971, obr. 256: 3-8), Ducové, hrob č. 1070 (Hanuliak 2004, XXXIV: 3,4) a Bíňa, hrob č. 14 (Holčík 1991, tab. 3). Všetky štyri hroby vzbudzujú pozornosť svojim príbuzným inventárom. Vo všetkých troch sa objavili gombíky s tepanou výzdobou väčších rozmerov. Presný údaj poznáme len z hrobu č. 256 z Břeclavi-Pohanka, priemer gombíku je 3,5 cm. Gombíky z hrobu č. 14 z Bíne sa našli poškodené. Údaje o rozmeroch gombíkov z hrobu z Ducového nepoznáme, ale podľa fotografií je zrejme, že ide o väčšie exempláre (Ruttkay, A. 2002, F23). Analógiu jedného z gombíkov z hrobu č. 1070 môžeme vidieť aj práve v hrobe č. 197 z Břeclavi-Pohanska. V hrobe č. 256 v Břeclavi a Bíni sa objavuje i analogický druhý pár náušnic a to štvorbubienkové náušnice, ktorých bubienky sú zdobené rovnakou výzdobou z granulácie. Bubienky sú pásmi granulácie rozdelené na niekoľko polí, pričom polia sú vyplňujú trojuholníky z granulácie. Podobnosť všetkých troch inventárov naznačuje, že šperky pravdepodobne vznikli v rovnakom čase a nie je vôbec vylúčená možnosť, že aj tým istým klenotníkom. Otázka znie, kedy vznikli spomínané kolekcie náušnic a gombíkov? Tento problém nám pomôžu objasniť gombíky s rytou výzdobou.⁵

⁵ Pozri v podkapitole II. 2. 9 Tepané gombíky s rytou výzdobou.

Typologická analýza tepaných gombíkov priniesla niekoľko nových poznatkov. Rozbor preukázal vývoj motívov na gombíkoch. Najskôr sa zobrazovali rôzne zvieratká a jednoduchá palmeta. V závere vývoja sa zväčšila veľkosť gombíkov a vo výzdobe prevažoval motív dvojitej palmetry a palmetry v srdcovitom meandri. Uvedený vývoj je možné verifikovať aj vďaka niekoľkým dôležitým stratigrafickým situáciám, ktoré sú zachytené na staromestskom pohrebisku Na valách a tiež na pohrebisku pri druhom mikulčickom kostole.⁶ Ako už bolo uvedené gombíky, ktoré sa vyskytli s stĺpčekovými náušnicami zdobenými po celom povrchu granuláciou, dosahovali väčších rozmerov a ich motívy zdvojená palmeta sa objavovali až v závere výskytu tepaných gombíkov. Z uvedených výsledkov môžeme vysloviť úvahu, že uvedené náušnice sa začali v kolekciami šperkov objavovať až neskoršom období a sú posledným variantom, ktorým sa rozvíjal dizajn stĺpčekových náušnic. Na rozdiel od bubienkových a košíkových náušnic, sa stĺpčekové náušnice ani v jednom type či variante doteraz neobjavili v Čechách.

II. 5 Bubienkové náušnice

Skupina bubienkových náušnic je početná a nesmierne rozmanitá. Len na pohrebisku „Na valách“ bolo objavených 102 kusov bubienkových náušnic (*Hrubý 1955a*, 238). Nachádzame medzi nimi i mnohé bubienkové singularity, napr. trojbubienkové náušnice z hrobov v Starom Měste „Na valách“ (hroby č. 16/AZ, 121/AZ). V. Hrubý rozpoznal nielen bohatosť variability bubienkových náušnic, ale uvažoval i o rozdielnom datovaní jednotlivých variantov a typov. Jeho myšlienka však nebola rozvíjaná. Neskôr B. Dostál dospel k záveru jednotného datovania rôznych verzií bubienkových náušnic s ťažiskom ich výskytu v prvej polovici 10. storočia (*Dostál 1966*, 37). Je možné, že by sa v tak veľkej skupine šperkov neobjavil žiadny vývoj?

V. Hrubý vyčlenil tri typy bubienkových náušnic (štvorbubienkové, trojbubienkové a sedem bubienkové) a v rámci prvého typu - štvorbubienkových náušnic rozlíšil štyri varianty.

Prvú verziu štvorbubienkových náušnic opísal ako náušnice s bubienkami v podobe guľičiek zdobených skupinkami granulácie v tvar geometrických vzorov. Do

⁶ Pozri v podkapitole II. 2. 9 Tepané gombíky s rytou výzdobu.

skupiny zaradil nálezy z hrobov: 22/48, 178/50, 76/48 a exemplár z neznámeho hrobu nájdeného ešte pre systematickým výskumom (*Hrubý 1955a*, tab. 24 :13). Okrem strieborných náušnic z hrobu 178/50 boli ostatné náušnice zo zlata. Nálezy z hrobov 22/48 a 76/48 zaradil V. Hrubý do stredného horizontu pochovávania na pohrebisku a datoval ich do poslednej tretiny 9. storočia. Náušnice z hrobu č. 178/50 na základe výskytu malty,⁷ datoval až do začiatku 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 238).

Štvorbubienkové náušnice zdobené hustou makovou granuláciou sú druhým variantom bubienkových náušnic u V. Hrubého a patria k najpočetnejšiemu variantu štvorbubienkových náušnic. Exempláre uvedeného variantu sú rozšírené ako na centrálnych pohrebiskách, napr. na staromestskom pohrebisku „Na valách“, hroby č. 15/48, 251/49, 253/49, 14/50, 178/50, Břeclav-Pohansko hroby č. 127, 135 (*Kalousek 1971*, obr. 127:7 a 135: 3-4), Bratislavský hrad, hrob č. 53 (*Štefanovičová 1975*), Mikulčice - Klášteřisko, hroby č. 1298 a 1314 (*Klanica 1985*, 510, 530-531, obr. 21:9, 11-12)⁸, tak i na dedinských, Rajhradice, hroby č. 251 a 332 (*Staňa 2006*, tab.). Niekoľko exemplárov je známych aj z pohrebiska Zalavár-Vasziget (*Szőke 2010*, Abb. 16:14). Počiatky uvedených náušnic začínali podľa V. Hrubého už v poslednej tretine 9. storočia, ale ich najväčšie rozšírenie predpokladal v prvej polovici 10. storočia.

Tretí variant štvorbubienkových náušnic sa odlišuje v niekoľkých prvkoch. Doteraz spomínané bubienkové náušnice mali bubienky guľovitého tvaru. Tretí variant náušnic má bubienky súdkovitého tvaru pozostávajúce z dvoch polovic. Spoj je skrytý pod dvoma radami granulácie po obvode celého bubienka. Rozdiel je aj v uchytení stredných bubienkov na oblúk náušnice. Bubienky nenasadajú priamo na oblúk, ale na niekoľkoradový veniec – stĺpik z rôzne veľkých granulí. Na rozdiel od predchádzajúcich náušnic môžeme spoznávať tretiu verziu len z niekoľkých párov. Uvedené náušnice sa objavili najmä na

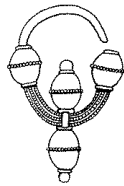
⁷ Hrob č. 178/50 sa nachádza na okraji južnej časti pohrebiska a je veľmi porušený mladším sídliskovým objektom V/50 (*Hrubý 1955a*, 489).

⁸ Zlomky uvedených náušnic sa našli aj na ďalších mikulčických pohrebiskách napr. pri šiestom mikulčickom kostole, hrob č. 183 a ďalšie (*Profantová - Kavánová 2003*, 289, 20: 1, 2)

pohrebisku „Na valách“, hroby č. 268/49, 151/50 a 133/51 a v polohe Špitálky hrob č. 2 (Poulík 1955, obr. 23:8). Jeden exemplár pochádza z hrob č. 505 pri mikulčickej bazilike (Ungerman-Kavánová 2010, Abb. 10:3). V. Hrubý považuje uvedené náušnice za relatívne mladšie než predchádzajúce verzie. Datuje ich do prvej polovice 10. storočia (Hrubý 1955a, 239).

O variante s štvorbubienkových náušnic s bubienkami zachytenými pútkom na dolný oblúk a rozdelenými pásmi granulácie na dve polovice, pričom každú polovicu vyplňujú trojuholníky z granulácie sme sa zmieňovali v súvislosti s variantom stĺpčekových náušnic zdobených po celom povrchu granuláciou. Doplniť ešte môžeme hrob č. 5/48, v ktorom sa našli spolu s dvoma párami sedem bubienkových náušnic. Podľa nálezovej situácie hrob č. 5/48 patrí k mladšiemu horizontu pochovávaní na pohrebisku Na valách, čo podporuje úvahy, ktoré sme predostreli pri poslednom variante stĺpčekových náušnic.

Doteraz uvádzané bubienkové náušnice sa vyznačovali bohatosťou a náročnosťou výzdoby nielen bubienkov ale aj dolného oblúku náušnice. Väčšinou bol dolný oblúk zdobený granuláciou prípadne filigránom, ktorý prevažoval pri druhom variante. Posledný variant štvorbubienkových sa nevyznačuje honosnou výzdobou. Bubienky sú nezdobené, zložené z dvoch polovic a spojené lištou. V. Hrubému bol známy len pár náušnic z hrobu č. 33/48, neskôr V. Vávrová objavila podobný exemplár v hrobe č.: 1/57 (Hochmanová-Vávrová 1962, 202, tab. VII). Podobné náušnice poznáme aj z pohrebiska Prušánky hrob č. 133, 456 (Klanica 2006, tab. 36: 3).

Pozoruhodným typom bubienkových náušnic sú náušnice spravidla so siedmymi bubienkami, ale môžu sa objavovať malé odchýlky v počte bubienkov (päť alebo šesť). Spolu so štvorbubienkovými náušnicami zdobenými jemnou granuláciou na bubienkoch patrí spomínaný typ k často vyskytujúcich sa bubienkovým náušniciam. Známe

sú z viacerých pohrebísk, nielen z centrálnych ako Staré Město „Na valách“, hroby č. 5/48, 15/48, 52/48, 83/48, 251/49, 66/50, 95/50, 65/51, Břeclav-Pohansko, hroby č. 99, 135, 330 a 342, ale aj niektorých dedinských Nechvalín, hroby č. 55, 103 a 130 (*Klanica 2006*, tab. 8:10-13, 13:5,6, tab. 18:25), Rajhrad, hrob č. 461 (*Staňa 2006*, 38: 1-7, 8, 9), Rajhradice, hroby č. 27, 80, 251 a 310 (*Staňa 2006*, obr. 51:5, obr. 55:4, obr. 64:3, obr. 65:1), Brno-Horní Heršpice a mohylníkov, Vrbky – na Tabarkách (*Dostál 1966*, tab. LXI: 17,18). Dôležitý súbor sedembubienkových náušnic pochádza z pohrebiska zo Staré Kouřimi, hroby č. 86, 89, 95, 96b a 129 (*Šolle 1966*, 81, 152). Pár bubienkových náušnic pochádza zo ženského hrobu v Kolíne (*Košta - Lutovský 2014*, 99, tab. 5: 8a). Niekoľko párov náušnic sa našlo v hrobe č. na Pražskom hrade v Lumbeho zahrade (*Smetánka – Staňa 1996*) a na pohrebisku Klecany I, hrob č. 53/05 (*Profantová a kol. 2010*, 42:1,4) . V. Hrubý ich datoval do prvej polovice 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 240). V súčasnosti L. Galuška už takto neskoré datovanie vylučuje a prikláňa sa podstatne staršiemu datovaniu a to do „staršieho veľkomoravského horizontu pohrebíšť „Na valách“ (*Galuška 2013*, 235). Bližšie však svoje datovanie nešpecifikoval.

II. 1. 5. 1 Analýza

Nové poznatky, ktoré sprevádzajú ženský šperk včasného stredoveku už niekoľko rokov, majú vplyv aj na naše vedomosti o bubienkových náušniciach a ich datovaní. Už len predstavená morfológia nás nenecháva na pochybách o širokej rôznorodosti bubienkových náušnic, ktorá sa s veľkou pravdepodobnosťou premietne i do rôzneho datovania bubienkových náušnic, čo už naznačoval V. Hrubý (*1955a*, 238). Morfológia ako ju predstavil V. Hrubý je aktuálna aj v súčasnosti s doplnením ešte jedného variantu štvorbubienkových náušnic (pozri ďalej). V rámci časti venovanej náušniciam zdobených na hornom oblúku sme hovorili už o bubienkových náušniciach. Ide o bubienkové náušnice zdobené na hornom oblúku. Práve spôsob výzdoby horného oblúka s bubienkami, analogického ako pri ostatných náušniciach zdobených na hornom oblúku, bol dôvodom zaradiť ich medzi náušnice zdobené na hornom oblúku. Ako sme už uviedli, uvedený variant vychádza zo staršej formy náušnic, ktoré zdobili aj horný oblúk náušnice⁹ a stal sa možno inšpiráciou pre neskoršie sedembubienkové náušnice. Tento proces môžu naznačovať osembubienkové náušnice z niekoľkokrát zmieňovaného hrobu č. 193/51. Spolu s nimi sa v hrobe objavili i náušnice zdobené na hornom oblúku.

V nasledujúcom texte budeme hľadať záchytné body pre konkrétnejšie datovanie výskytu jednotlivých typov bubienkových náušnic. Bubienok ako konštrukčný a výzdobný

⁹ Pozri podkapitolu Náušnice zdobené na hornom oblúku

prvok nie je novinkou. Rôzne typy bubienkových náušnic sú známe z avarských pohrebísk a datované sú od 7. až do 8. storočia (Čilinská 1975, 66; Breuer 2005, 46). Koncentrujú sa najmä v západnej oblasti Avarskej ríše (Čilinská 1975, 64). Veľký súbor rôznych typov bubienkových náušnic pochádza z pohrebiska v Želoviach, pričom niektoré sú datované až do 8. storočia (Čilinská 1973, 18).

Podľa niekoľkých doteraz publikovaných hrobových celkov môžeme predpokladať rozdielne príchody jednotlivých typov či variantov bubienkových náušnic do kolekcii ženského šperku. Čiastočne sa už naznačilo, že bubienkové náušnice zdobené i na hornom oblúku patria k najstarším typom bubienkových náušnic. Doposiaľ sú známe len štyri hroby s týmito náušnicami. Dvakrát sa vyskytli v kombinácii s iným typom náušnic zdobených na hornom oblúku (Sady 209/59, hrob na Štepanici), s určitými výhradami by sme k mohli počítať aj s hrobom zo Starého Města 193/51 a hrob č. 2 v polohe Špitálky. Práve hrob č. 2 vďaka spoločnému výskytu bubienkových náušnic zdobených na hornom oblúku a náušnic so štyrmi bubienkami na granulovanom stĺpiku nám umožňuje synchronizovať obe náušnice. Bohužiaľ aj bubienkové náušnice na stĺpikoch sú veľmi vzácne, zatiaľ ich poznáme ešte z ďalších troch hrobov (268/49, 151/50 a 133/51) z polohy Na valách. Ich časové zaradenie komplikuje skutočnosť, že v dvoch prípadoch sa ocitli ako jediný nález (hroby č. 268/49 a 151/50). Čiastočnú absenciu nálezov nám môže nahradiť ich nálezová situácia na staromestskom pohrebisku. Hrob č. 268/49 prevrstvili bezpečne dva mladšie hroby (209/49 a 224/49) a čiastočne i hrob č. 206/49. Hrob č. 151/50 sa nachádza v južnej časti pohrebiska a tiež je prevrstvený mladšími hrobmi. Hrob č. 133/51 sa našiel pod valom, je súčasťou dvojhrobu s komplikovaným dreveným obložením a samostatnou drevenou komorou. (Hrubý 1955a, 509). Okrem štvorbubienkových sa v hrobe našli ďalšie dva páry náušnic. Pár hrozienkových náušnic s klasovitým hrozienkom a lunicové náušnice s hrozienkom. Dôležitým artefaktom pre časové zaradenie sú tepané gombíky s palmetami medzi arkádami (žiaľ, nie sú vyobrazené, ich veľkosť je 2,5 x 2 cm). Snáď len pri hrobe č. 133/51 môžeme jednoznačne konštatovať, že bol uložený do zeme ešte pred výstavbou kostola. Prítomnosť nálezu tepaného gombíka však hrob vylučuje z najstaršej fázy pochovávaní na pohrebisku. Hroby č. 268/49 a 151/50 sa našli v južnej časti pohrebiska, oba však boli prevrstvené mladšími hrobmi. Inventár a poloha ich neradia k najstarším fázam pochovávaní na pohrebisku, ale zároveň nepatria ani k najmladšej, pretože sú oba prevrstvené mladšími hrobmi. Spoločný výskyt s náušnicami zdobenými na hornom oblúku dovoľuje predpokladať ich skorý výskyt, čo dokazuje aj rozbor nálezových situácií hrobov s ich exemplármi.

Ešte komplikovanejšia situácia so štvorbubienkovými náušnicami s guľovitými bubienkami. Poznáme zatiaľ len štyri páry. Jeden pár pochádza z neznámeho hrobu z výskumov ešte pred druhou svetovou vojnou. Strieborný pár pochádza už zo zmieňovaného hrobu č. 178/50, ktorý sa nachádza v južnej časti pohrebiska a bol porušený mladším sídliskovým objektom. Ani poloha hrobu na pohrebisku a ani nálezy nedovoľujú sa presne vyjadriť, či dievča pochovali ešte pred vybudovaním kostola, alebo v čase jeho budovania, či po ňom. Pravdepodobne ešte pred vybudovaním kostola pochovali muža a ženu v dvojhorobe 77/48 a 76/48. Úvaha vyplýva z polohy dvojhrobu, ktorý sa nachádza severne od kostola pod valom. Mužský hrob bol síce pomerne bohatý. Nálezy sa našli vo veľmi torzovitom stave a nie je možné ich chronologické zaradenie. Dvojhrob sa však nachádza v blízkosti hrobov (napr. č. 200/51 s náušnicami zdobeným na hornom oblúku), ktoré môžeme priradiť k najstaršiemu horizontu pochovávaní na pohrebisku. Posledný pár sa objavil v hrobe č. 22/48. Podľa rozmiestnenia hrobov na pohrebisku (najmä hrobu 77/48) môžeme len predpokladať, že náušnice s guľovitými bubienkami sa objavili pomerne skoro a sporadicky sa objavovali i neskôr.

K pomerne často vyskytujúcimi sa typmi bubienkových náušnic, ktoré sa aj niekoľkokrát vzájomne kombinujú, sú štvorbubienkové náušnice s bubienkami zdobené hustou granuláciou a šesť- a sedembubienkové náušnice. Prvý zmieňovaný typ náušnic bol vždy vyrobený zo striebra. Pri druhom type zlatníci využívali oba najdrahšie kovy zlato a striebro. Najviac exemplárov pochádza zo staromestského pohrebiska „Na valách“ a podľa nich sa pokúsime o relatívno-chronologickú výpoveď oboch typov náušnic. K dôležitým hrobovým celkom patria hroby 251/49 a 253/49. V oboch sa našli dva páry strieborných štvorbubienkových náušnic s granuláciou spolu s párom sedembubienkových. Pre oba hroby je aj významná aj ich nálezová situácia. Oba sa nachádzajú v blízkosti základov sakrálnej stavby. V. Hrubý (1955b) a opätovne aj L. Galuška (2013, 246) vylučujú možnosť uloženia hrobov pred výstavbou kostola. L. Galuška sa v úvahách znovu opiera o prítomnosť malty v hroboch. Z tohto dôvodu datuje spomínané náušnice do priebehu druhej polovice 9. storočia (Galuška 2013, 247). Absencia malty v hrobe č. 15/48 s obdobným inventárom je pre neho náznakom, že daný hrob bol zahĺbený ešte pred výstavbou kostola (Galuška 2013, 247). Všetky tri nálezové situácie však nevyklučujú aj úplne odlišný výklad. Interpretácia závisí od toho ako sa vyhodnotí vzťah kostola k okolitým hrobom v jeho bezprostrednej blízkosti. Tým sa otvárajú aj ďalšie otázky k celkovej interpretácii vývoja pohrebiska „Na valách“, ktorá má však aj dopad na nazeranie vývoja ženského šperku.

Nálezová situácia na pohrebisku bola nepochybne veľmi komplikovaná v čase výskumu a svoju zložitosť si nesie ďalej spolu s ďalšími problémami. Dodnes nebola uskutočnená podrobná analýza, ktorá by sa zamerala na relatívno-chronologický vzťah kostola a hrobov. V literatúre sa vo všeobecnosti prijímalo, že väčšina hrobov okolo kostola bola uložená až po jeho postavení a najmä jeho zbúraní, s výnimkou hrobov, ktoré sa našli pod základmi kostola (hroby č.: 82/49, 114/49, 134/49 a 366/49 (*Hrubý 1955b*, 282)). Len nepatrný počet hrobov datoval V. Hrubý do prvej polovice 9. storočia, teda do doby pred vznikom kostola, z mužských, napr.: 23/48, 41/50, 35/51, 223/51, 224/51 a 266/49 (*Hrubý 1955a*, 117, 182), zo ženských, napr.: 80/48, 82/48, 105/49, 281/AZ (*Hrubý 1955a*, 230). Ako už bolo niekoľkokrát naznačené, určité archeologické situácie na pohrebisku naznačujú, že kostol bol postavený na staršej nekropole, používanej pomerne dlhú dobu a neskôr pochovávanie naďalej pokračovalo (*Chorvátová 2007*, 91, 92; *Vančo 2012*, 105). Otvorenou otázkou ostáva, ktoré hroby môžeme považovať za relatívne staršie ako kostol, a ktoré vznikli počas jeho existencie. Mnohé by sa dalo zistiť z nálezových situácií. Bohužiaľ, k pohrebisku Na valách nie je pre bádateľov k dispozícii nálezová správa a jednotlivé plány hrobov.¹⁰ Jediným prameňom zostáva publikácia a dva plány. Jeden celkový plán z publikácie V. Hrubého a jeden čiastkový, ktorý publikoval J. Poulík (1948 - 1950, obr. 57). Z týchto prameňov môžeme zistiť niekoľko dôležitých údajov, z ktorých sa budeme môcť klásť si ďalšie otázky týkajúce sa vzťahu hrobov a kostola.

V. Hrubý uvádza, že základy kostola boli zahĺbené v hĺbke 60-80 cm pod pôvodnou úrovňou (*Hrubý 1955b*, 269). Nesmierne dôležité sú nálezy hrobov, ktoré sa našli pod základmi kostola, z nich dva mali hĺbku 140 cm, hroby č. 114/49 a 134/49. Tieto nálezy vzbudzujú pozornosť a nútia nás klásť si otázky. Aký je vzťah hrobov ku kostolu v jeho bezprostrednej blízkosti, ktoré dosahujú hĺbku viac ako 140 cm? Sú to naozaj hroby vyhlbené až po vybudovaní kostola? Alebo sú to hroby uložené ešte pred jeho stavbou. Máme šancu nejako spoznať tento vzťah? Môžeme ho následne vôbec verifikovať? Všetky tieto otázky sú veľmi dôležité pre porozumenie relatívnej chronológie ženského šperku, obzvlášť pri hroboch s bohatým inventárom ako sú hroby č. 251/49 a 253/49. Oba hroby dosahujú značnú hĺbku 180 cm a 220 cm, ostatné rozmery hrobových jám nie sú známe. Oba sú pod mladšími hrobmi. Necelé 2 m od hrobu č. 251/49 sa našiel hrob č. 82/49, ktorý je bezpečne pod základmi kostola. Charakteristika hrobov č. 251/49 a 253/49 sa neodlišuje od opisu hrobu č. 82/49. Nález malty v oboch hroboch nemožno považovať za určujúci faktor, ktorý ich radí do obdobia po postavení kostola. Uloženie oboch zmieňovaných hrobov spolu s hrobom

¹⁰ V archíve AÚ ČR Brno sa nachádza v podstate len rukopis publikácie V. Hrubého z roku 1955 a v Slovákcom múzeu nie sú uložené žiadne dokumenty k pohrebisku (za informáciu ďakujem D. Menouškovej).

252/49 s veľkou pravdepodobnosťou predchádzalo existenciu sakrálnej stavby. Nielen nálezová situácia, ale aj inventár hrobov nevyklučuje túto možnosť. V hrobe č. 253/49 sa okrem strieborných bubienkových náušnic s makovou granuláciou vyskytli i strieborné sedemkošíkové náušnice, ktoré, ako sme ukázali, nastupujú v novej vlne okrás. Súčasťou kolekcie boli aj štvorbubienkové náušnice, ktorých bubienky sú zdobené krížikmi zostavené z štyroch granulovaných kosoštvorcov. Žiaľ, nie sú vyobrazené a podľa popisu sa rovnaké našli aj v hrobe č. 299/49 (*Hrubý 1955a*, 459), ktorý L. Galuška už dávnejšie považuje za starší ako kostol.

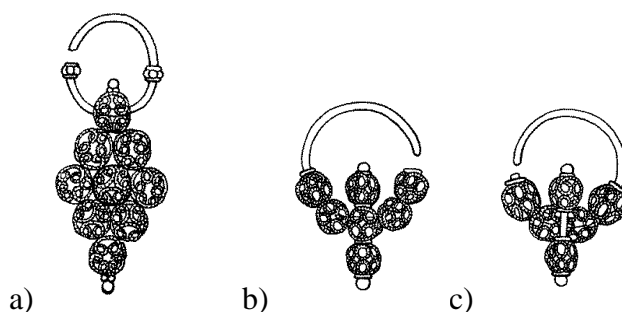
Dôležité poznatky k relatívnemu vývoju bubienkových náušnic zdobených na celom povrchu granuláciou a sedembubienkových náušnic dostaneme po vyhodnotení ich priestorového výskytu na pohrebisku. Významným zistením je fakt, že oba typy sa veľmi sporadicky vyskytli v severnej časti pohrebiska. Sedembubienkové náušnice spolu s náušnicou s klasovitým hroziakom sa našli v hrobe č. 83/48. Bubienkové náušnice s makovou granuláciou sa vyskytovali najmä v južnej časti pohrebiska v sektoroch 8-9/E-H, hroby č. 14/50, 178/50, 66/50, 95/50, 65/51. Výnimkou je hrob č. 15/48, ktorý však patrí do mladšieho horizontu pochovávania. Sedembubienkové náušnice sa na staromestskom v kombinácii s sedemkošíkovými náušnicami vyskytli len dvakrát, hrob č. 65/51 a 15/48, na Pohansku tiež len dvakrát, hrob č. 99 a 342. Na pohrebisku v Rajhradiciach sa v hrobe č. 251 našli štyri náušnice pričom každá reprezentuje jeden typ šesť(?)košíková, päťbubienková, bubienková s makovou granuláciou a s klasovitým hroziakom. V hrobe č. 332 sa spolu vyskytli dva varianty košíkových náušnic a pár bubienkových s makovou granuláciou. Spolu sa bubienkové a košíkové náušnice vyskytli aj na pohrebisku v Starej Kouřimi, hroby č. 89 a 129. Sedembubienkové náušnice a bubienkové náušnice s makovou granuláciou sa vyskytujú spoločne v inventároch hrobov, môžeme predpokladať ich súčasný výskyt. Ani raz sa spomínané typy bubienkových náušnic nevyskytli so staršími typmi stĺpčekových náušnic (tri typy). Môžeme považovať uvedený jav za dôsledok určitej postupnosti vývoja v kombináciách šperku, alebo je to len otázka vkusu nositeľiek? Skutočnosť, že sa stĺpčekové náušnice na pohrebisku „Na valách“ sústreďujú v severnej a v strednej časti pohrebiska a strieborné bubienkové s makovou granuláciou skôr v južnej časti, môže predsa naznačovať ich krátky spoločný výskyt, pričom ďalej pokračovali už len štvorbubienkové náušnice s makovou granuláciou. Náušnice s prelamovaným stĺpčekom sa už neskôr neobjavovali.

V súvislosti s štvorbubienkovými náušnicami na granulovaných stĺpkoch nemožno nespomenúť ich variantu, ktorá sa odlišuje má takmer rovnaký dizajn bubienkov zhotovených z dvoch polovic a zdobených rôznymi geometrickými vzormi z granulácie. Odlišujú sa v

upevnení stredových bubienkov. Bubienky nie sú upevnené na stĺpik, ale priamo na oblúk náušnice prichytený prípadne pútkom. Exempláre tejto verzie poznáme zo Starého Města Na valách, hroby č. 5/48 (tab. 13:1), 12a/AZ, z Pohanska, hroby č. 313 a 256 (tab. 21: 2) a z Bíne, hrob č. 14. Spomínaný variant vzbudzuje pozornosť pre značnú podobnosť kolekcí, akých sa objavil, čo umožňuje čiastočne sa vyjadriť k ich časovému zaradeniu napriek k ich nízkemu počtu. Významné sú najmä hroby č. 5/48 zo Starého Města, hrob č. 256 z Pohanska a hrob č. 14 z Bíne. O hroboch z Pohanska a Bíne sme už hovorili v súvislosti so stĺpčekovými náušnicami zdobenými na celom povrchu makovou granuláciou. Dôležitými prvkami vo všetkých inventároch sú tepané gombíky s palmetami v srdcovitom meandri, ktoré sa objavujú v závere vývoja tepaných gombíkov. Dané poznatky naznačujú, že zmieňovaný variant štvorbubienkových náušnic sa pravdepodobne tiež objavuje až ako jeden z posledných variácií zdobených štvorbubienkových náušnic. Vzhľadom k malému počtu exemplárov nezdobených štvorbubienkových náušnic nevieme posúdiť ich chronologické postavenie. Nález z hrobu č. 33/48 nám dovoľuje predpokladať, že súčasťou živej kultúry boli v mladšom období.

Analýza potvrdila dávny predpoklad V. Hrubého o postupnom nástupe jednotlivých typov bubienkových náušnic. Ako najstaršie sa javia bubienkové náušnice zdobené aj na hornom oblúku a štvorbubienkové náušnice na granulovaných stĺpikoch, ktoré sa aj najskôr vytratil z módy. Pravdepodobne súbežne s nimi sa objavovali i náušnice s guľovitými bubienkami, ktoré však pokračovali aj ďalej. Neskôr boli dominantné štvorbubienkové zdobené hustou granuláciou a šesť až sedembubienkové náušnice. Podľa stratigrafie pohrebiska v Starom Městě „Na valách“ a vzájomných kombinácií s tepanými gombíkmi s rytou výzdobou s palmetou v srdcovitom meandri môžeme uvažovať, že do kolekcí šperku ako posledné vstúpili varianty štvorbubienkových náušnic s nezdobenými bubienkami a variant štvorbubienkových náušnic s bubienkami zachytených pútkom.

II. 1. 6 Košíkové náušnice

Veľmi výrazné a početné náušnice na pohrebiskách južnej Moravy sú košíkové náušnice. Boli zhotovované zo zlata alebo striebra. Rozdiely nachádzame nielen v počte jednotlivých košíkov, ktoré formujú náušnicu, ale i v spôsobe ich produkcie. Zlaté košíky zhotovovali zlatníci pomocou technikou filigránneho drôtu, napr. 282/49, 290/49 zo Starého Města. Pri niektorých strieborných exemplároch boli košíky zhotovené len spletaním strieborných drôtikov, napr. 323/49.¹¹ Doteraz sa v kolekciami košíkových náušnic objavili verzie deväť-, sedem-, šesť- a štvorkošíkových okrás. Deväťkošíkové náušnice vytvárajú z deviatich košíkov akoby strapec hrozna vychádzajúce z jedného košíka zachyteného na oblúku náušnice. Pri verziách so siedmymi a šiestimi košíkmi je na dolnom oblúku náušnice uchytených štyri alebo päť košíkov. Dva sú upevnené na strednom košíku z oboch strán.

Košíkové náušnice sa sústreďujú najmä na centrálnych lokalitách južnej Moravy ako je Staré Město „Na valách“, Břeclav-Pohansko, pohrebiská v Mikulčiciach. Nachádzame ich aj na tzv. dedinských pohrebiskách (Rajhradice, Nechvalín, Uherské Hradiště-Horní Kotvice, kde patria však skôr k výnimočným nálezom. V tradičnej chronológii boli považované košíkové náušnice spolu so stĺpčekovými a bubienkovými náušnicami za najmladšie druhy náušnic, ktoré sa objavili v kolekcii ženských šperkov (*Hrubý 1955a*, 241; *Dostál 1966*, 39). Naposledy v týchto intenciách uvažovala N. Profantová. Na počiatku vývoja tohto typu náušnic, podľa názoru N. Profantovej, stojí štvorkošíkový variant. Ich počiatok predpokladá v poslednej štvrtine 9. storočia. Záver vývoja uzatvárajú sedem a deväťkošíkové varianty a môžeme ich podľa N. Profantovej nachádzať v súboroch z prvej tretiny 10. storočia (*Profantová – Kavánová 2003*, 81). V súčasnosti je už daný poznatok považovaný za prekonaný a bádatelia uvažujú o podstate staršom výskyte týchto náušnic (*Ungerma 2005*, 711; *Galuška 2013*, 225).

Keďže sa košíkové náušnice vyskytujú často v kombináciách s náušnicami s klasovitým hroziakom a stĺpčekové náušnice, ktoré sme analyzovali už skôr, budeme vychádzať zo získaných poznatkov, opäť ich pripomenieme a pridáme niektoré zaujímavé

¹¹ Pri mnohých exemplároch je možné techniku výroby košíkov zistiť len z autopsie. Žiaľ, nie vždy bolo možné osobné štúdium náušnic.

nálezky. Znova pripomenieme hrob č. 282/49, v ktorom sa okrem už spomínaných náušnic s klasovitým hroziakom a stĺpčekových náušnic objavili aj dva páry zlatých deväťkošíkových náušnic. Kolekcia šperkov tohto hrobu nám ukazuje náhly nástup nových a veľmi rôznych druhov náušnic, o ktorých sme už písali. S veľkou pravdepodobnosťou ale spolu s deväťkošíkovými typmi nastúpili zároveň i šesť- a sedemkošíkové verzie. Opäť sa môžeme opierať o poznatky horizontálnej stratigrafie na staromestskom pohrebisku. V tesnej blízkosti hrobu č. 282/49 sa nachádza hrob č. 290/49, v ktorom sa našiel pár zlatých šesťkošíkových náušnic. Ďalšie hroby ale so striebornými košíkovými náušnicami s šiestimi- (hrob č. 85/48) a siedmymikošíkmi (hrob č. 45/48) sa objavili v severnej časti pohrebiska. V južnej časti pohrebiska sa tiež objavovali hroby so striebornými náušnicami s deviatimi košíkmi (hrob č. 154/50) a so siedmymikošíkmi (hrob č. 191/50). Dôležité pre relatívnu chronológiu je, že šesťkošíkové náušnice sa objavili v hrob č. 15/48, ktorý môžeme bezpečne považovať za hrob, ktorý pochádza z mladšieho horizontu pochovávaní na pohrebisku.¹² Pravdepodobne počas celého obdobia módy košíkových náušnic sa vyrábali súčasne všetky varianty, využívali ako zlato i striebro a zároveň sa navzájom kombinovali. Potvrdzujú to dva hrobové celky. V detskom hrobe č. 394 z Břeclavi-Pohanska a spolu našli šesť- a sedemkošíkové náušnice a v hrobe č. 332 v Rajhradiciach sa vyskytli deväťkošíkové náušnice spolu s ďalšími košíkovými náušnicami, pravdepodobne sedemkošíkovými, ale pre poškodenie nie je možné počet košíkov presne zistiť.

Ako sme už uviedli košíkové náušnice sa objavovali v kolekciách s náušnicami s klasovitým hroziakom, stĺpčekovými náušnicami a bubienkovými náušnicami. Na pohrebisku Na valách sa najčastejšie vyskytli len s náušnicami s klasovitým hroziakom, hroby č. 26/48, 45/48, 323/49, 67/50, 191/50 a 159/51. Dvakrát sa vyskytli so stĺpčekovými náušnicami (hroby č. 282/49 a 317/49) a bubienkovými (hroby č. 15/48 a 253/49). V troch prípadoch sa vyskytli v hrobe samostatne bez ďalších šperkov (hroby č.: 290/49, 85/48, 142/50), prípadne spolu s tepaným gombíkom a prsteňom (hrob č. 154/50). Podobné kombinácie nachádzame aj na pohrebisku Břeclav-Pohansko. Košíkové náušnice sa tu ale častejšie vyskytovali s bubienkovými náušnicami (hroby č. 99 a 342) alebo ich len sprevádzali len tepané gombíky (hroby č. 9 a 394). Len jedenkrát sa vyskytli so stĺpčekovou náušnicou zdobenou na celom povrchu granuláciou (hrob č. 197). Košíkové náušnice sa na pohrebisku v Břeclavi-Pohansku objavili dva razy v hrobe s náušnicami s retiazkami (hroby č. 43 a 153) podobne ako aj na pohrebisku Staré Město „Špitálky“ (hrob č. 1). Podobné kombinácie nachádzame i na iných pohrebiskách. Na pohrebisku pri šiestom kostole sa

¹² Pozri nálezovú situáciu štvorcov 7-8/C-D.

šesťkošíkové náušnice kombinovali s náušnicami s klasovitým hroziakom, podobne ako aj na pohrebisku v Staré Kouřimi (hroby č. 48 a 129), pričom na posledne menovanom pohrebisku sa v hrobe č. 129 vyskytli i bubienkové náušnice.

K chronologickému postaveniu košíkových náušnic v rámci vývoja ženského šperku môžeme podľa poznatkov vyplývajúcich z kombinácií ostatných náušnic konštatovať, že sa košíkové náušnice objavili s novou vlnou šperkov a ich obľúbenosť pokračovala aj v mladšom horizonte pochovávaní, či už v Starom Měste „Na valách“ (hrob č. 15/48) alebo pri druhom mikulčickom kostole (hrob č. 51).

V Karpatskej kotline sa v 10. a 11. storočí objavujú analogické náušnice, ktoré Petér Langó charakterizuje ako náušnice „s prelamanými lístkami“ (Langó 2014, 431). Autor poukazuje na jedinečnosť náušnic s danou technikou a väčšinu nálezov spája len spôsob zhotovenia košíkov. Pôvod náušnic predpokladá v byzantských provinciách na Balkáne najmä v prostredí Dalmácie, odkiaľ sa, podľa jeho názoru, dostali do Karpatskej kotliny (Langó 2014, 431). Poznatky k moravským nálezom možno vyvolajú prehodnotenie šírenia obdobných náušnic v Karpatskej kotline.

II. 1. 7. Zhrnutie poznatkov

Podobne ako analýza hroziakových náušnic aj rozbor ostatných náušnic, ktoré sú tradične označované ako byzantsko-orientálne a tvoria hlavný podiel šperkov, prináša dôležité poznatky. Znova sa ukazuje dôležitosť vzájomných kombinácií náušnic, ale aj ich vzájomné vylúčenie, čo je významné pre poznanie relatívnej chronológie. Na základe doteraz publikovaných nálezov môžeme konštatovať, že sa zatiaľ nevyskytli celky, v ktorých by sa kombinovali rôzne varianty náušnic zdobených na hornom oblúku so stĺpčekovými, košíkovými, šesť- až sedembubienkovými náušnicami alebo náušnicami s klasovitým hroziakom. Náušnice zdobené na hornom sa vyskytli vo vzájomných kombináciách s náušnicami s vnútornou lunicou či lunicovými náušnicami s bubienkom alebo s tzv. bodlinatými náušnicami. Zatiaľ nie sú známe v kombinácií s košíkovými, šesť- až sedembubienkovými náušnicami a niektorými variantmi štvorbubienkových náušnic, či stĺpčekovými náušnicami. Doteraz sa neobjavili náušnice zdobené na hornom oblúku ani s náušnicami s klasovitým hroziakom. Aj rozbor ostatných typov náušnic nám ukazuje na prelom v móde šperkov. Už pri zhrnutí poznatkov o kombinácií hroziakových náušnic sme poukázali na príchod nového typu hroziakových náušnic s klasovitým hroziakom. Aj po rozbere ďalších druhov náušnic môžeme konštatovať, že náušnice s klasovitým hroziakom sa začínajú objavovať neskôr ako napr. náušnice typu Trilje alebo náušnice so štyrmi

granulkami. Dôkladné sledovanie kombinácií ostatných typov náušnic nám ukázalo, že v hmotnej kultúre Moravanov sa pomerne náhle objavujú nové typy náušnic a môžeme hovoriť o *novej vlne šperku*. Okrem náušnic podobnú zmenu sledujeme i pri gombíkoch.¹³

¹³ Pozri kapitolu II. 2 Gombíky a kapitolu III. Vývoj kolekcii ženského honosného šperku
- 106 -

II. 2 GOMBÍKY

Najcharakteristickejším a jedinečným artefaktom z obdobia včasného stredoveku z územia bývalého Československa sú malé guľovité prívesky, zhotovené z rôznych kovov i zo skla. Udomácnil sa pre ne v českej aj slovenskej archeológii termín *gombík*.¹ Zároveň viaceré ďalšie indície – archeologická situácia, etymológia slova a vývoj odievania – vylučujú ich funkciu spínadla pre dané obdobie (*Chorvátová 2009, 12*).²

Aj s pribúdajúcimi nálezmi najväčšia koncentrácia gombíkov je doposiaľ zaznamenaná na území južnej Moravy, Čiech a priľahlých území Slovenska a Dolného Rakúska. Gombíky priťahovali pozornosť bádateľov už v počiatkoch archeologického bádania. Postupne sa im venovali najmä V. Hrubý, J. Poulík, Z. Klanica a naposledy E. Pavlovičová. Klenotníci vytvorili mnoho rôznych druhov gombíkov, spomedzi ktorých výraznú skupinu tvoria tepané gombíky s rytou výzdobou. V nasledujúcej časti predstavíme doterajšie prístupy archeológov k rozdeľovaniu gombíkov do typologických schém, názory na ich doterajšie datovanie a nový pohľad na chronologické zaradenie gombíkov. Pre výraznosť a najmä početnosť exemplárov tepaných gombíkov s rytou výzdobou sme sa rozhodli venovať im samostatnú časť.

II. 2. 1 Prehľad doterajších klasifikácií gombíkov

Klasifikácii kovových gombíkov z obdobia včasného stredoveku boli venované štyri štúdie (*Hrubý 1955a, 206-214; Dostál 1966, 60-65; Klanica 1970, 421-442; Pavlovičová 1996, 95-153*). Prvú klasifikáciu kovových gombíkov vytvoril V. Hrubý vo svojej monografii venovanej pohrebisku v Starom Měste. Pre gombíky si vybral V. Hrubý za rozlišovací znak výzdobu a rozdelil ich do deviatich skupín:

1. gombíky zdobené tepaným rastlinným, animálnym alebo geometrickým ornamentom³
2. gombíky guľôčkového tvaru zdobené tepanými špirálami
3. gombíky dvojkónického tvaru zdobené vtláčanými rebierkami a perlovcom
4. gombíky zdobené granuláciou

¹ Termín „*gombík*“ je zavedený v českej a slovenskej archeologickej literatúre už približne polstoročie. Pokus autorky týchto riadkov o zavedenie nového termínu „*guľovité prívesky*“ sa nestretol s porozumením. Z tohto dôvodu sa aj v prekladanej práci vraciame k termínu „*gombík*“.

² V ruskej oblasti (v blízkosti mesta Gnezdovo) sa gombíky-spínadlá objavujú už od konca 10. storočia. Tvarom sa odlišujú od moravských a českých exemplárov. Okrem kovových gombíkov sa objavujú aj gombíky z tkaniny (*Jenisova – Puškina 2012, 55-57, obr. 7:1-3*).

³ U V. Hrubého nenachádzame jednotnú terminológiu. Ako „*gombíky*“ nazýval len gombíky s rytým rastlinným, animálnym alebo geometrickým ornamentom, ostatné boli „*knoflíky*“ (*Hrubý 1955a, 206*).

a) gombíky zdobené po celom povrchu hrubšími zrnami granulácie, podkladané často drôtenými prstencami

b) gombíky zdobené vzormi makovej granulácie (trojuholníky, kosoštvorčeky), prípadne sklenenými očkami

5. gombíky zdobené krúžkami z jednoduchého alebo tordovaného drôtu

6. strieborné gombíky s puklicami

7. gombíky „tykvovité“ s rebrami

8. varia

9. nezdobené gombíky

B. Dostál v podstate prevzal rozdelenie kovových gombíkov od V. Hrubého. Len ku skupine gombíkov, zdobených granuláciou, pridal na základe nových nálezov, ktoré sa medzi staromestskými nálezmi nevyskytli, ešte dve varianty: c) gombíky s dvojitým plášťom, zdobeným granuláciou zatavovanou do prstencov a d) lucerničkovité (polygonálne) gombíky zdobené granuláciou a sklíčkami (*Dostál 1966*, 63).

Z. Klanica si pri triedení gombíkov vybral ako základný prvok pri rozlišovaní jednotlivých typov materiálu a techniku spracovania (*Klanica 1970*, 422). Z. Klanica, s prihliadnutím na uvedené skutočnosti, rozdelil gombíky do šiestich skupín na základe materiálu, ktorý bol použitý pri ich výrobe: 1. zlaté, 2. pozlátené (zo strieborného, alebo medeného plechu), 3. strieborné, 4. medené, 5. sklenené a 6. železné. Rozlišoval ďalej varianty prvých troch skupín gombíkov podľa použitej techniky výzdoby: a) filigrán, b) granulácia, c) tepanie a d) polychrómia. Zlaté gombíky rozdelil do troch variant. Variant a) hladké plechové gombíky, medzi ktoré zaradil ako zvláštny typ „*gombíky s žebrovaným plášťom*“, ktoré sa odlišujú od ostatných gombíkov i technikou zhotovenia. Variant b) s granuláciou a filigránom a variant c) tepané gombíky s rastlinnou ornamentikou, prevažujúcou s trojlaločnými lístkami a jednoduchými palmetovými motívami. Skupinu pozlátených gombíkov rozdelil na dve podskupiny podľa materiálu, z ktorého je vyrobený plášť gombíkov na medené a strieborné. Medené gombíky často napodobňujú zlaté gombíky. Výnimočne sa vyskytujú medzi nimi gombíky so sklíčkami. Druhej podskupine – strieborné pozlátené gombíky sa Z. Klanica vo svojom článku nevenoval. Gombíky zo strieborného plechu majú väčšie rozmery ako pozlátené gombíky a vegetabilná ornamentika je značne rozvinutá. Z. Klanica sa ďalej zaoberá jednoduchými medenými gombíkmi, ktoré sú veľmi vzácne a vyskytujú sa na pohrebiskách mimo hlavných centier. Sklenené gombíky považuje Z. Klanica rovnako

ako medené, za okrajový jav. Za úplnú výnimku považuje výskyt železných gombíkov (Klanica 1970, 422-423).

E. Pavlovičová vyčlenila pätnásť typov gombíkov pre počítačové spracovanie hrobových celkov s gombíkmi, s pokusom o časové usporiadanie jednotlivých typov gombíkov, pre seriačnú analýzu. Základom pre jej rozdelenie gombíkov bola výzdoba. E. Pavlovičová vychádzala z predpokladu, že výzdoba môže „*byť najcitlivejším kritériom chronologickej postupnosti vývoja jednotlivých typov gombíkov*” (Pavlovičová 1996, 101,102). Autorka vyberala len také výzdobné motívy, ktoré sa v hrobových celkoch vyskytli minimálne dvakrát, a to najmenej s dvojakým druhom z ostatného inventára, aby vznikla dostatočná škála kombinačných a porovnávacích možností. Z analýzy vylúčila taktiež i hrobové celky, ktoré okrem jedného typu gombíka neobsahovali žiadne iné nálezy. Konečným výsledkom tohto výberu bolo 190 vhodných hrobov. Ostatný hrobový inventár rozdelila na 50 konkrétnych typov. Pri hodnotení si všimla i materiál, z ktorého boli gombíky zhotovené, techniku vyhotovenia a veľkosť (Pavlovičová 1996, 101). Výsledkom analýzy bol seriačný diagram, ktorý usporiadal zvolených pätnásť typov gombíkov do nasledovnej časovej postupnosti podľa výzdoby:

- geometrický rytý ornament,
- gombík zdobený granuláciou a sklíčkami,
- geometrický ornament na puncovanom pozadí (väčšinou v tvare pletenca),
- výzdoba tvorená pukličkami na povrchu gombíka, pukličky zdobené granuláciou, príp. filigránom,
- motív vtáčika na puncovanom pozadí v políčku rôzneho tvaru, najčastejšie vymedzenom arkádami,
- výzdoba tvorená z tepaných špirál,
- výzdoba tvorená z granulovaných geometrických obrazcov (trojuholníkov, kosoštvorcov, prúžkov),
- hustá granulácia na celom povrchu gombíka,
- tzv. melónovitý gombík, t. j. žliabkovaný od uška k dolnému poľu,
- polyedricky (lucerničkový) gombík zdobený farebnými sklíčkami alebo kamienkami,
- výzdoba filigránom (najčastejšie filigránove prúžky vymedzujúce políčka, v ktorých sú filigránove prstence),
- rastlinný (najčastejšie palmetový) motív na puncovanom (zriedka nepuncovanom) pozadí, v políčkach ohraničenými arkádami alebo srdcovitým meandrom,

- sklenený gombík so zataveným kovovým uškom,
- hladký nezdobený plechový gombík, často sa skladajúci z dvoch spojených pologúľ, niekedy s prstencom, príp. s plechovou platničkou okolo uška,
- tzv. dvojplášťový gombík, komplikovane zdobený zväčša granuláciou a filigránom (Pavlovičová 1996, 102).

Seriácia E. Pavlovičovej je zaťažená viacerými nedostatkami (podrobnejšie Ungerma 2005, 708-709). Autorka nezohľadnila okrem iného aj skutočnosť, že v inventári hrobov sa často **spolu** objavovali rôzne typy gombíkov. Jej výsledný seriačný diagram však usporiadal niektoré gombíky z kombinácií do rôznych časových úsekov, napr. v prípade dvojplášťových gombíkov (pozri ďalej). Zároveň sa opierala najmä o chronológiu ostrôh, hoci výskyt gombíkov s ostrohami nie je tak intenzívny ako s ostatnými druhmi šperku.⁴ O niekoľko rokov neskôr spracoval gombíky výlučne z územia dnešného Slovenska M. Hanuliak. Vyčlenil deväť skupín:⁵ sklenené gombíky, nezdobené gombíky z pologúľ, gombíky zdobené na celom povrchu granuláciou, gombíky zdobené s filigránnym drôtom, tepané gombíky. Ostatné gombíky zaradil M. Hanuliak ako varia, nakoľko predstavujú v slovenskom materiáli singularity, napr. strieborný gombík s puklicami, polyedrický gombík a dvojplášťový strieborný gombík (Bratislava – Hrad) (Hanuliak 2006, 177-178). Podľa spracovania sprievodných nálezov, gombíky sa objavujú vo všetkých troch horizontoch pochovávaní, ako ich vyčlenil samotný autor (Hanuliak 2006, 179).

Pri výrobe a výzdobe gombíkov použili ich tvorcovia takmer všetok dostupný materiál i najrozmanitejšie zlatnícke a klenotnícke techniky. Je preto veľmi komplikované vytvoriť univerzálnu klasifikáciu pre gombíky. S odstupom času sa ukazuje, že dôraz kladený na výzdobu gombíkov je veľmi dôležitý a klasifikácia vypracovaná V. Hrubým a doplnená B. Dostálom, je dostatočná pre základnú orientáciu v jednotlivých typoch gombíkov. Medzi gombíkmi existuje však mnoho exemplárov, ktoré sú singularitami. Najčastejšie k nim patria drobné zlaté gombíky, ktoré sú v celkoch s náušnicami, ktoré tiež môžeme považovať za veľmi ojedinelé, napr. hrob č. 167/51, 145/51). Vzhľadom k ich výnimočnosti sme ich nepoužívali k ďalšej analýze.

⁴ Doterajšie práce sa pri vyhodnocovaní chronológie skúmanej skupiny gombíkov opierali výlučne o hroby s ostrohami, čo predstavuje v súčasnosti 12 hrobových celkov. Sú to hrobové celky z lokalít: Staré Město „Na valách“ hroby č. 261/49 a 50/50; Mikulčice pri druhom kostole - hrob č. 44, Mikulčice pri šiestom kostole - hroby č.: 43, 51, 70, Břeclav-Pohansko hroby č. 205, 225, 230, 269 a 329 a kolínsky hrob (Lutovský 1994; Košta – Lutovský 2014). V súčasnosti disponujeme s viac ako 60 súbormi rôznych typov gombíkov s náušnicami.

⁵ Desiatu skupinu vyčlenil pre liaté gombíky, ktoré prináležia k kultúrnemu okruhu novoprišlého maďarského etnika a v práci im nevenujeme pozornosť.

V práci sme pracovali s typmi gombíkov, ktoré sú známe z viacerých hrobových celkov a objavili sa v rôznych kombináciách s ostatnými šperkmi. Vybrané typy gombíkov prispievajú ku komplexnejšiemu obrazu relatívnej chronológie ženského honosného šperku. Sú to: tepané gombíky s rytou výzdobou, tepané gombíky so špirálami, tekvicové gombíky, strieborné gombíky s puklicami, strieborné gombíky zdobené na celom povrchu granuláciou, dvojplášťové gombíky a puklicové gombíky.

Okrem nich sa na pohrebiskách objavujú ďalšie typy gombíkov, ktoré sa však nevyskytujú v hroboch s kolekciami honosných ozdôb, ale s iným charakterom náušnic. Charakteristické pre tieto súbory sú zároveň častejšie objavujúce sa náhrdelníky, ktoré absentujú v súpravách honosných šperkov. V týchto súboroch sú gombíky súčasťou náhrdelníkov. Sú to gombíky zdobené filigránnymi krúžkami – typ , gombíky typu Skalica a sklenené gombíky.

II. 2. 2 Gombíky s tepanými špirálami (typ 14-1)

Gombíky so špirálami sú zatiaľ publikované len z pohrebiska v Starom Měste v polohe „Na valách“. Našli ich v troch hroboch č. 317/49, 122/51 a 192/51 (*Hrubý 1955a*, 461, 508, 518). Gombíky so špirálami sú drobnejších rozmerov o priemere cca 1,2 cm, sú vyrobené z bronzu, hroby č. 122/51 a 192/51 a zo striebra, hrob č. 317/49 (*Hrubý 1955a*, 508, 518, 461). Gombíky so špirálami sú vyrobené z dvoch polovic horizontálne spojených. Záchytné uško je vyrobené z tenšieho drôtu, je vo vnútri telesa gombíku a stočené. Gombíky s tepanými špirálami sa objavili v hroboch spolu s niekoľkými typmi náušnic. V hrobe č. 317/49 sa objavili s deväťkošíkovitými náušnicami a troma variantami tzv. stĺpčekových náušnic, v hrobe č. 122/51 sa objavili s lunicovými náušnicami s košíčkami, variantom hrozienkových náušnic, so štítkovými prsteňmi, spolu s náhrdelníkom (gombíky boli jeho súčasťou), kosákom, vedierkom, nožom a náramkom z korálikov. V hrobe č. 192/51 sa gombík s tepanými špirálami objavil s párom zlatých (typ Trilje?) a strieborných náušnic, druhý gombík bol zdobený elipsovými plochami, so strieborným prsteňom a nožíkom. Fotografie nálezov z hrobu 192/51 neboli zverejnené (*Hrubý 1955a*, 461, 508, 518). V. Hrubý datoval uvedené gombíky do druhej polovice 9. storočia na základe sprievodného materiálu z hrobov č. 122/51 a 192/51. Zároveň na základe nálezov gombíkov v hrobe č. 317/49, v ktorom sa vyskytla malta, uvažoval o ich prežívaní i na počiatku 10. storočia. Pri hľadaní ich pôvodu nevyučoval ani vplyv zo

severskej oblasti. Opieral pri tom o výzdobu v podobe špirálky z tenkého filigránového drôtika na zlatých perlách (*Hrubý 1955a*, 211). B. Dostál priradil gombíky, zdobené so špirálami, k skupine tepaných gombíkov s rytou výzdobou (*Dostál 1966*, 60). E. Pavlovičová zaradila gombíky s tepanými špirálami ku skupine gombíkov s geometrickým vzorom. Považovala ich za najstaršie typy, ktoré sa začali nosiť na Veľkej Morave (*Pavlovičová 1996*, 107).

II. 2. 3 Tekvicovité gombíky (typ 14-19)

Nálezy tekvicovitých gombíkov pochádzajú z troch lokalít: zo Starého Města (hroby č. 50/50 a 51/50), z Uherského Hradišťa - Sady hroby č. 173/59, 19/59 a 209/59 a Mikulčíc pri trojrodnej bazilike (Poulík/Chropovský 1985, tab. XIV, bez bližších nálezových okolností). Z územia Slovenska je známy zatiaľ len nález zlatého tekvicovitého gombíku (analogický ako jeden z exemplárov z hrobu č.19/59 z pohrebiska Sady) z porušeného pohrebiska v Nitre na Piaristickej ulici 12 (Čaplovič 1954, 24, tab.: III:3). S určitými výhradami by sa do tejto skupiny mohol zaradiť i exemplár z hrobu č. 78/48 zo Starého Města „Na valách“.

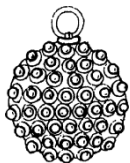
Technika výroby tekvicovitých gombíkov sa odlišuje od spôsobu zhotovenia tepaných gombíkov i gombíkov typu Skalica (pozri II. 2. 8 *Exkurz...*). Telo gombíku je vyrobené zo zlatého plechu⁶, ktorý je v dolnej časti spojený malou platničkou, niekedy zdobenou sústredenými ryhami (*Hrubý 1955a*, 473; *Galuška 1996a*, obr. 63) a v hornej časti s väčšou platničkou s uškom (*Klanica 1970*, 423; *Galuška 1996a*, 100). Veľkosť tekvicovitých gombíkov z pohrebiska „Na valách“ sa pohybuje od 1,4-1,9 cm (výška) a 1,8-2,2 cm (šírka). Tekvicovitý gombík z Nitry má väčšie rozmery 2,2 cm výšku a 2,4 cm šírku (Čaplovič 1954, 24). Rozmery ostatných tekvicovitých gombíkov nie sú v literatúre uvedené. Tekvicové gombíky sa objavili v hroboch ženského pohlavia (najmä u malých dievčat a mladej ženy). Zatiaľ jedinou známou výnimkou je hrob č. 50/50, v ktorom bol pochovaný mladý muž. Niekedy sa k zlatým tekvicovitým gombíkom priradili i obdobné bronzové, ktoré sa však odlišujú od zlatých exemplárov nielen materiálom, ale i spôsobom výroby a celkovou formou.

Tekvicovité gombíky boli datované v rozpätí od prvej polovice 9. storočia do jeho konca. Exemplár z hrobu č. 50/50, na základe bronzového pásového kovania, ktorý

⁶ V prípade príveskov z hrobu 209/59 z Uherského Hradišťa uvádza L. Galuška bronzový, silne pozlátený plech (*Galuška 1996a*, 100).

sa určil ako forma postkeszthelyského štýlu, bol datovaný do prvej polovice 9. storočia. Podobný exemplár z hrobu č. 51/50 však na základe prítomnosti „zlatých náušnic s oboustranným hrozničkem“ bol datovaný do konca 9. storočia (*Hrubý 1955a*, 213). B. Dostál zaradil hrob 50/50 do najstaršieho horizontu, teda ho datoval zhodne s V. Hrubým do prvej polovice 9. storočia (*Dostál 1966*, 90). Naposledy sa datovaním hrobov č. 50/50 a 51/50 zo Starého Města zaoberal L. Galuška a oba hroby zaradil do prvej polovice 9. storočia (*Galuska 1996b*, 275). Obdobné kusy tekvicovitých gombíkov z pohrebiska Sady, z hrobov č. 19/59, 173/59 a 209/59 začlenil L. Galuška do tretej štvrtiny 9. storočia. Predpokladá, že na územie južnej Moravy sa dostali prostredníctvom byzantskej misie (*Galuska 1996a*, 100). E. Pavlovičová pre tekvicovité gombíky používa označenie melónovité. Rovnako zaradila do jednej skupiny zlaté tekvicovité i bronzové gombíky. Domnieva sa, že značná časť exemplárov uvedených gombíkov pochádza z najstaršieho, tzv. veľkomoravského obdobia (*Pavlovičová 1996*, 108).

II. 2. 4 Strieborné gombíky zdobené na celom povrchu granuláciou (typ 14-3)

Strieborné gombíky zdobené na celom povrchu jemnou granuláciou patria k veľmi početným nálezom medzi gombíkmi. Priemer artefaktov sa pohybuje cca od 0,8 cm až do 1,9 cm. Závesné uško v tvare slzy je vyrobené z jemného drôtu. Je prichytené vo vnútri tela gombíkov a niekedy pôsobí ako stočené. Celý povrch gombíkov je pokrytý zrníčkami jemnej granulácie. Niekedy sa objavuje aj hrubšia granulácia.

Nálezy tohto typu gombíkov sa opäť koncentrujú na pohrebiskách: „Na valách“ (hroby č. 106/AZ, 25/48, 281/49, 293/49, 302/49, 156/51 a 220/51), „Špitálky“ (hroby č. 2, 15) a Sady (hroby č.: 136/59, 209/59 a 86/60). Z prostredia Mikulčíc je tento variant známy od druhého kostola, hroby č. 98, 123 (*Poulik 1957*, 369) a od šiesteho kostola, hrob č. 118 (*Profantová/ Kavánová 2003*, 24). Dva exempláre pochádzajú z porušeného pohrebiska v Předmostí (*Dostál 1966*, Tab.: XXXIV: 7-10). Z územia Čiech je známy nález tohto typu z pohrebiska v Kouřimi, hrob č. 129 (*Šolle 1966*, 271, obr. 40a).

Pohľady na datovanie gombíkov zdobených na celom povrchu granuláciou sú rozdielne. V. Hrubý datoval tieto gombíky až do poslednej tretiny 9. a do prvej polovice 10. storočia. Pri ich datovaní sa opieral o ich spoločný výskyt so záušnicami

z porušeného pohrebiska v Předmostí u Přerova. Za chronologicky preukázateľnú považoval i výzdobu - granuláciu, ktorá sa objavuje na šperkoch z pokladov zlomkového striebra (*Hrubý 1955a*, 212). B. Dostál predpokladal ich najväčší výskyt až v prvej polovici 10. storočia (*Dostál 1966*, 63). Podobne uvažuje i N. Profantová, ktorá predpokladá ich výskyt až v závere veľkomoravského obdobia (*Profantová/Kavánová 2003*, 65). Len E. Pavlovičová nevyučovala ich výskyt v materiálnej kultúre Veľkej Moravy už v prvej polovici 9. storočia (*Pavlovičová 1996*, 106).

II. 2. 5 Dvojplášťové gombíky (typ 14-12)

Dvojplášťové gombíky sa objavili zatiaľ veľmi ojedinele. Je pre ne charakteristický výzdobný a zároveň konštrukčný prvok – zvlnená páska. Zvlnená páska vytvára na povrchu gombíku vonkajšiu konštrukciu (*Smetánka 1994*, 110). Termín dvojplášťové gombíky zaviedol do literatúry B. Dostál (*1966*, 63). Dvojplášťové gombíky sa objavili na dvoch lokalitách v Čechách: Pražský hrad – Lumbeho zahrada (*Smetánka 1974*, tab. IV), Želénky (*Schránil 1925*, 170-175; *Lutovský 2001*, 382-383), na Morave v Mikulčiciach, hrob č. 505 pri trojlodnej bazilike (*Poláček 2000*, 206). V striebre sa objavili pri druhom kostole, v hrobe č. 98 (*Poulik 1957*, 369) a na Slovensku na Bratislavskom hrade, hrob č. 53 (*Štefanovičová 1975*, 122) a z Nitry, z Mikovho dvora (*Fusek 2008*, Abb. 6:6). B. Dostál datoval dvojplášťové gombíky na základe ich výskytu s náušnicami s tzv. klasovitým bodlinatým hroziakom (Želénky) a náušnicami so siedmimi bubienkami (Bratislavský hrad, hrob č. 53), až do prvej polovice 10. storočia (*Dostál 1966*, 64). Rovnako datovali nálezy strieborných dvojplášťových gombíkov z hrobu č. 98 pri druhom mikulčickom kostole a z hrobu č. 53 z pohrebiska na Bratislavskom hrade J. Poulik a T. Štefanovičová (*Poulik 1957*, 302; *Štefanovičová 1975*, 79). Neskôr T. Štefanovičová datovala dvojplášťové gombíky do druhej polovice 9. storočia (*Štefanovičová 1993*, 301). Z. Smetánka exempláre dvojplášťových gombíkov z Pražského hradu – Lumbeho zahrady, datoval do prvej tretiny 10. storočia (*Smetánka 1994*, 112). Datovanie dvojplášťových gombíkov z hrobu v Želénkach úzko súvisí s chronologickým určením samotného hrobu. V poslednom období sa prijíma datovanie hrobu kňaznej do druhej polovice 9. storočia (*Profantová 2000*, 188; *Lutovský 2001*, 383). Zlaté exempláre z Mikulčíc, z hrobu č. 505 od trojlodnej baziliky sú, datované rámcovo do 9. storočia

(Poláček 2000, 206). E. Pavlovičová sa datovaním dvojplášťových gombíkov podrobnejšie nezaoberala. Konštatovala len, že počítačová analýza (seriácia) ich zaradila medzi najmladšie typy (Pavlovičová 1996, 101, tab. II.)

II. 2. 6 Strieborné puklicové gombíky (typ 14-17)

Výraznú skupinu medzi gombíkmi tvoria strieborné puklicové exempláre. Pochádzajú z pohrebísk „Na valách“, hroby č. 282/49, 284/49, 191/50 (Hrubý 1955a, 213), Mikulčice pri druhom kostole, hroby č. 51, 67, 128, 134 (Poulik 1957, 367, 368, 371), pri bazilike, hrob č. 505,⁷ pri šiestom kostole, hroby č. 100, 160, z Břeclavi-Pohanska, hrob č. 158 (Kalousek 1971, obr. 158: 6-7), v Kopčanoch, hrob č. 14 (Kraskovská 1965, 26) a v Libici nad Cidlinou, hrob č. č. 268 (Turek 1976, obr. 1: 4-6). S určitými výhradami je možné k nim priradiť i podobný exemplár z hrobu č. 118 z pohrebiska pri 6. mikulčickom kostole (Poulik 1963, 154, 158, 167).

Pôvodne boli strieborné puklicové gombíky datované veľmi neskoro. V. Hrubý ich datoval až do prvej polovice 10. storočia (Hrubý 1955a, 213). Uvedené datovanie prijal i B. Dostál (1966, 64). E. Pavlovičová sa s uvedeným datovaním nestotožnila a predpokladala ich starší výskyt. N. Profantová zaradila niektoré exempláre puklicových gombíkov do druhej polovice 9. storočia a domnieva sa, že v Mikulčiciach existovala dielňa na výrobu tohto šperku (Profantová/Kavánová 2003, 72, 73). Hrob kňaznej z Libice je datovaný do 10. storočia. B. Dostál uvažoval dokonca o polovici 10. storočia. Vychádzal pritom z prítomnosti esovitých náušnic (niekedy sa objavuje i termín náušnic s očkom), ktoré sa v hrobe spolu s puklicovými gombíkmi objavili (Dostál 1966, 64). N. Profantová datuje hrob č. 268 v Libici na počiatok 10. storočia, ale nevylučuje možnosť, že sa puklicové gombíky dostali na lokalitu už v závere 9. storočia (Profantová/Kavánová 2003, 74).

II. 2. 7 Analýza

V nasledujúcich riadkoch sa podrobnejšie pozrieme na sprievodný inventár, s ktorým sa spomínané gombíky: tekvicové gombíky, gombíky s tepanými špirálami, strieborné gombíky zdobené na celom povrchu granuláciou, dvojplášťové gombíky a gombíky s puklicami objavujú a pokúsime sa o ich chronologické zaradenie. Rozbor

⁷ Za informáciu ďakujem dr. L. Poláčkovi.

nálezových celkov so zmieňovanými gombíkmi nám ukázal spoločný výskyt a vzájomné kombinácie – ale aj absencie – s niekoľkými typmi náušnic: náušnice zdobené na hornom oblúku, lunicové náušnice (viaceré varianty), stĺpčekové náušnice a náušnice s bodlinatým hroziakom. Veľmi dôležité je poznanie dvakrát opakujúceho sa výskytu tekvicových gombíkov s náušnicami, zdobenými na hornom oblúku („Na valách“ hrob č. 51/50 a Sady hrob č. 209/59) a ich absencia výskytu s ostatnými typmi náušnic. Spoločná kombinácia týchto okrás kladie tekvicové gombíky do najstaršej fázy ženského honosného šperku na južnej Morave. Uvedené konštatovanie utvrdzuje aj prítomnosť týchto gombíkov v hrobe č. 50/50 s ostrohami typu IB podľa Hrubého, ktoré prináležia k najstarším typom ostrôh na moravských pohrebiskách.

Ojedinelým typom sú gombíky so špirálami, ktoré sú známe zatiaľ len z polohy „Na valách“. Gombíky sa našli i v hrobe č. 122/51 s lunicovými náušnicami formovanými z filigránu, ktoré sa pomerne skoro objavujú v repertoári honosných skvostov. V hrobe č. 317/49 sa vyskytli so stĺpčekovými náušnicami a košíkovými náušnicami. Najmä stĺpčekové náušnice umožňujú uvažovať o staršom uložení hrobu. Aj výskyt uvedených gombíkov v hrobe č. 192/51, ktorý je prekrytý dvoma mladšími hrobmi, umožňuje uvažovať o skorom výskyte gombíkov so špirálami. Určitú podobnosť gombíkov tohto typu možno vidieť v nálezoch z pohrebísk z obdobia avarského kaganátu. Na pohrebisku Zwölfaxing v Dolnom Rakúsku (*Lippert 1969*, Taf. 4: 7-8; Taf.: 10: 1) a na pohrebisku v Kőlked-Feketekapu v Maďarsku (*Kiss 1996*, 268, Taf.: 20:1) boli objavené analogické predmety (gombíky?) ako zo staromestského pohrebiska. Autori nálezy interpretujú rozdielne. A. Lippert ich interpretuje ako „Knöpfe“ (*Lippert 1969*, 49). A. Kiss hovorí o „römische Glöckchen“ a považuje ich za archaiku „Altstück“ z rímskeho obdobia (*Kiss 1996*, 268). Prítomnosť gombíkov so špirálami v uvedených celkoch naznačuje, že boli súčasťou materiálnej kultúry v staršej etape pochovávania na pohrebisku „Na valách“ a pravdepodobne pomerne krátke obdobie.

Pohrebisko v Starom Měste „Na valách“, poskytuje tri dôležité hrobové celky pre poznanie relatívneho datovania strieborných gombíkov zdobených na celom povrchu granuláciou, sú to hroby č.: 106/AZ, 281/49 a 25/48. V hrobe č. 281/49 sa objavili strieborné granulované gombíky s dvoma párami zlatých náušnic. Jeden pár náušnic s tzv. klasovitým hroziakom má tordovaný dolný oblúk. Druhý pár má dolný oblúk zdobený trojbokým hroziakom (*Hrubý 1955a*, 455). V hrobe č. 106/AZ sa drobné strieborné gombíky vyskytli s dvoma párami zlatých náušnic (lunicové náušnice

s retiazkami a náušnice s prelamovaným stĺpčekom), s dvoma párami strieborných hrozienských náušnic, párom zlatých gombíkov zdobených krížikmi z granulácie a dvoma milefiorovými korálikmi. Oba hroby s veľkou pravdepodobnosťou patria k staršiemu horizontu pochovávaní na pohrebisku. Hrob č. 281/49 (hl.: 215 cm) sa našiel v štvorci 8/D. Podľa plánu č. 3 ho prekrýval hrob č. 262/49 a pravdepodobne aj hrob č. 196/49. V inventári hrobu č. 106/AZ sa neobjavil žiadny nález, ktorý by umožňoval uvažovať o jeho neskoršom uložení, zároveň sa hrob nachádza pod valom, v hĺbke 200 cm (Zelnitius 1942, 37).

Dôležitým súborom pre relatívne chronologické vymedzenie strieborných gombíkov je najmä hrob č. 25/48. Na jeho dôležitosť poukazuje jeho nálezová situácia. V hrobe sa okrem zmieňovaných gombíkov našli ešte dva ďalšie typy gombíkov. Strieborný gombík, zdobený na povrchu krížikmi granulácie a strieborný tepaný gombík, zdobený rastlinným ornamentom. Súčasťou hrobového inventára bol náhrdelník z 15-tich bronzových perál, zdobených hrubšou granuláciou (1955a, 414). Strieborný gombík zdobený na celom povrchu granuláciou svojimi rozmermi (priemer 1,9 cm) patrí k najväčším exemplárom tohto druhu. Hrob č. 25/48 patrí ku skupine hrobov (10/48, 11/48, 12/48, 20/48, 21/48, 22/48, 23/48, 24/48, 26/48, 27/48) v štvorci 8/D, ktorá má nesmierny význam pre poznanie relatívnej chronológie na pohrebisku „Na valách“. Rozbor nálezovej situácie hrobov vo štvorci 8/D preukázal niekoľkonásobné horizonty pochovávaní. Samotný hrob č. 25/48 je porušený hrobom č. 24/48 a prevrstvený hrobmi č. 11/48 a 20/48. Úvahy o dvoch horizontoch vychádzajú zo záznamov o hĺbkach hrobov. Hroby z výskumu v roku 1948 dosahovali hĺbku cca od 40 do 130 cm. Pod touto skupinou sa v roku 1949 objavili staršie hroby, napr. č. 41/49, 91/49, 83/49, 84/49, 89/49, 39/49, 63/49, 129/49, 226/49 a ďalšie. Hĺbka týchto hrobov sa pohybovala od 150 do 190 cm (Hrubý 1955a, 427, 431, 432, 437, 447). Nálezové okolnosti hrobu č. 25/48 ukazujú jednoznačne, že hrob nepatrí k staršiemu horizontu pochovávaní na pohrebisku, ale k mladšiemu. Hroby 10/48-12/48 a 20/48 naznačujú, že aj po uložení hrobu č. 25/48 pochovávanie v tomto štvorci naďalej pokračovalo. Analogická kombinácia troch typov gombíkov sa objavila v hrobe č. 118 pri šiestom mikulčickom kostole. Hrob č. 118/VI bol porušený mladším hrobom 123.⁸

Inventár, ktorý sprevádza uvádzané strieborné gombíky, zdobené na celom povrchu granuláciou, naznačuje ich pomerne skorý výskyt v hmotnej kultúre

⁸ V hrobe 15 na pohrebisku Špitálky sa spolu so strieborným guľovitým priveskom s granuláciou objavil podobne ako v hroboch č. 25/48 a 118/VI, tepaný gombík s rytou výzdobu (Profantová/Kavánová 2003, 24).

Moravanov. Objavujú sa už s najstarším typom honosných náušnic – náušnice zdobené na hornom oblúku (pohrebisko Sady, hrob č. 209/59). Ich prítomnosť môžeme predpokladať i v mladšom období (hrob č. 25/48 zo staromestského pohrebiska).

Z pohrebiska Staré Město „Špitálky“ poznáme ďalšie hrobové celky s analogickými nálezmi náušnic a ich vzájomnými kombináciami s gombíkmi ako na už spomínaných pohrebiskách. V hrobe č. 2 boli objavené párové zlaté bubienkové náušnice, zdobené na hornom oblúku, jedna štvorbubienková náušnica, párové zlaté náušnice, zdobené bodlinatým hrozienkom, zlatý prsteň zdobený filigránom a párové strieborné gombíky zdobené na celom povrchu granuláciou (*Poulik 1955*, 316). V hrobe č. 15 boli objavené viaceré okrasy: jeden zlatý gombík zdobený kosoštvorcami z jemnej granulácie, dva drobné strieborné gombíky, zdobené jemnou granuláciou, zlatá hrozienková náušnica pravdepodobne so stratenými sklenenými perlami. Okrem toho bola v tomto hrobe nájdená strieborná plaketa (terč) so sokolníkom⁹ a tepaný gombík. J. Poulik datoval nálezy zo spomínaných hrobov do poslednej tretiny 9. storočia až počiatku 10. storočia. Vylučoval možnosť výskytu tohto typu šperkov na území južnej Moravy už v 8. storočí (*Poulik 1955*, 332). Aj analýza inventárov uvedených hrobov z pohrebiska „Špitálky“ poukazuje na obdobné kombinácie ako na predchádzajúcich pohrebiskách. Potvrdzujú tým opäť skorý výskyt uvedených gombíkov v materiálnej kultúre Moravanov.

Odlišné typy náušnic sprevádzajú dvojplášťové a puklicové gombíky. Jediné zlaté exempláre dvojplášťových gombíkov na južnej Morave pochádzajú z hrobu č. 505 od tretieho kostola v Mikulčiciach (Ungerma – Kavánová 2010, Abb. 10). Pre poznanie vzájomného výskytu rôznych druhov okrás je to nesmierne dôležitý celok, ktorý žiaľ ešte nebol publikovaný, ale z rôznych krátkych prác je možné čiastočne poznať jeho inventár. V hrobe sa okrem spomínaných zlatých dvojplášťových gombíkov objavili ešte dva páry strieborných gombíkov. Jedným z párov sú drobné strieborné gombíky zdobené po celom povrchu granuláciou. Druhý pár tvoria strieborné puklicové gombíky. K hrobu patrí i zlatá bubienková náušnica zdobená i na hornom oblúku, štvorbubienková náušnica na stĺpikoch, ojedinelá retiazková náušnica, košíková náušnica a dva prstene (*Poláček 2000*, 209; *Ungerma – Kavánová 2010*, Abb. 10). Vďaka tomuto celku vieme, že oba typy gombíkov boli súčasné, objavovali sa v tom

⁹ Striebornému terču so sokolníkom bola venovaná zvýšená pozornosť. Posledne sa ním zaoberal Cs. Bálint. V podstate potvrdil výsledky bádania K. Bendu. (*Benda 1963*; *Bálint 2004*, 31-31). Cs. Bálint predpokladá výrobu terča v 9. storočí (*2004*, 33), ale nevylučuje úplne možnosť jeho výroby na konci 8. storočia (*2004*, 34).

istom období. Puklicové gombíky sprevádzajú už iné typy náušnic. Častejšie sa objavujú s košíkovými a bubienkovými náušnicami, teda s okrasami, ktoré môžeme spojiť s *novou vlnou šperku*. Kombináciu dvojplášťových (strieborných) gombíkov a strieborných gombíkov zdobených granuláciou s dvoma párami bubienkových náušnic poznáme z hrobu č. 98 pri druhom mikulčickom kostole (*Poulik 1957, 369*). V hrobe zo Želéniek sa objavili spolu so zlatými dvojplášťovými gombíky tri zlaté náušnice s klasovitým tzv. bodlinatým hrozienkom. Dolný oblúk náušnic mali zosilnený granuláciou a filigránom. Exemplár dvojplášťového gombíka z pohrebiska na Bratislavskom hrade sa objavil v hrobovom celku so štvorbubienkovou náušnicou zdobenou na celom povrchu bubienkov granuláciou. Oba dvojplášťové strieborné gombíky z hrobu č. 98 pri druhom mikulčickom kostole a z hrobu č. 53 na Bratislavskom hrade sa objavili s inými typmi náušnic ako zlaté exempláre. Oba typy náušnic sa na pohrebisku „Na valách“ objavujú už aj v staršom období (hroby č. 251/49, 253/49) i v mladšom období pochovávania (hrob č. 15/48). Záver výskytu dvojplášťových gombíkov nie je zatiaľ možné určiť.

V súvislosti s dvojplášťovými gombíkmi je potrebné uviesť i obdobný typ gombíkov z Lumbeho zahrady na Pražskom hrade. Exempláre z Pražského hradu sa výrazne odlišujú od moravských. Ich spoločným prvkom je zvlnená páska. Pozornosť gombíkom z Pražského hradu a výzdobnému motívu – zvlnenej páske venoval Z. Smetánka (*1994*). Zvlnenú pásku považuje Z. Smetánka za výzdobný prvok pochádzajúci z karolínskeho (pôvodne z merovejského) prostredia (*Smetánka 1994, 111*). Zvlnená páska ako výzdobný prvok sa objavuje aj v staršom období a nielen v prostredí Západnej Európy. Pásku možno vidieť na šperkoch byzantskej proveniencie datovaných do 7. a 8. storočia. Zvlnenou páskou bol zdobený zlatý lunicový prívesok pochádzajúci z bohatého hrobu z Glodosy (Bálint 1989, 91, 92, Abb.: 38:6). Datovanie nálezu sa pohybuje od druhej tretiny 7. storočia až k prelomu 7. a 8. storočia. Šperky z Glodosy sú spájané s byzantskou provenienciou (Bálint 1989, 92). Zvlnená páska ako výzdobný prvok sa objavuje na dolnom oblúku náušnic. É. Garam ich označila ako náušnice s pretiahnutou plechovou guľičkou, lokality: Osztopán, Čelarevo/Dunacseb, Zamárdi, Pécsvárad-Fuller malom (*Garam 2001, 23-28, Taf. 9.1-4*). Nález zlatej náušnice z maďarskej lokality Osztopán autorka zaradila k horizontu byzantských nálezov objavujúcich sa v avarskom prostredí na rozhraní 6. a 7. storočia (*Garam 2001, 26*). Z. Smetánka datoval gombíky na základe ostatného sprievodného materiálu do prvej tretiny 10. storočia (*Smetánka 1994, 112*).

Najnovšie poznatky k relatívnej chronológii pohrebiska „Na valách“ výrazne ovplyvňujú i doterajšie datovanie puklicových gombíkov. Na pohrebisku „Na valách“ sa uvedené gombíky objavili v nie veľmi od seba vzdialených hroboch č. 282/49 a 284/49. Pozornosť nálezovej situácii hrobu č. 282/49 bola už zmieňovaná.¹⁰ Hrob č. 284/49, v ktorom bolo pochované asi polročné dieťa, dosahoval hĺbku 200 cm (*Hrubý 1955a*, 456). Podľa plánu č. 3 nie je vylúčené, že hrob č. 284/49 sa nachádza pod hrobom č. 267/49. Je veľmi pravdepodobné, že oba hroby č. 282/49 a č. 284/49 patria do staršej fázy pochovávania na pohrebisku pred vybudovaním kostola. Posledný pár puklicových gombíkov sa objavil v hrobe č. 191/50 spolu so striebornou sedemkošíkovou náušnicou. Hrob bol situovaný juhovýchodnej časti pohrebiska neďaleko hrobu č. 190/50, v ktorom sa našli ostrohy typu IA podľa V. Hrubého a meč typu X (*Hrubý 1955a*, 167, 184). Mŕtvych uložili pravdepodobne do zeme v približne rovnakom časovom horizonte. Podľa nálezu ostrôh typu IA i k umiestneniu na pohrebisku sú oba uvedené hroby relatívne mladšie ako hroby č. 282/49 a 284/49. Vzhľadom k ich polohe na juhovýchodnom okraji pohrebiska nevie sa určiť, či boli pochovaní počas stavby alebo až po vybudovaní kostola. Na pohrebisku pri šiestom kostole v Mikulčiciach sa puklicový gombík vyskytol v hrobe č. 100 priamo s ostrohami typu IA. Hrob č. 100 bol prevrstvený mladším hrobom č. 87. Naopak hrob č. 160, v ktorom sa objavil pár puklicových gombíkov bol porušený mladším hrobom č. 169 a prekrytý mladším objektom II/60 (*Profantová/Kavánová 2003*, 34). Na pohrebisku v Mikulčiciach pri druhom kostole je situácia podobná. Puklicové gombíky sa objavili i v hrobe č. 67, ktorý je možné na základe nálezovej situácie a hĺbky zaradiť do staršej fázy pochovávania – hĺbka 130 cm i do mladšej fázy, hroby č. 51, 128 – oba mali hĺbku len cca 80 cm. Z uvedeného prehľadu vyplýva, že strieborné puklicové gombíky sa objavujú v archeologicky rozlíšenom staršom horizonte a tiež i v mladších fázach pochovávania na pohrebiskách.

V zbierkach gombíkov je mnoho singularít. Mnohé z nich môžeme zatiaľ časovo zaradiť len na základe ich sprievodného materiálu, prípadne na základe polohy na pohrebisku (to sa týka najmä lokality „Na valách“). Pravdepodobne sa pomerne skoro objavili v kolekciiach šperkov aj napr. zlaté nezdobené gombíky z hrobov č. 145/51 a 167/51 a zlaté gombíky zdobené filigránom (hrob č. 193/51) na pohrebisku „Na valách“. K počiatkom nástupu *novej vlny šperku* môžeme zaradiť varianty zlatých gombíkov zdobených granuláciou na celom povrchu („Na valách“ hrob č. 282/49),

¹⁰ Pozri kapitolu *K relatívnej chronológii...*

zlatých gombíkov zdobených granuláciou vo vzoroch – „Na valách“ hrob č. 106/AZ alebo Břeclav-Pohansko hrob č. 242.

II. 2. 8 Exkurz:

Gombíky - typu Skalica, gombíky zdobené filigránovými krúžkami a sklenené gombíky

Hoci nesúvisia priamo s témou práce, pre celkové uchopenie otázok chronológie i ďalších súvisiacich s mnohorakou podobou a s rôznymi impulzmi klenotníctva na južnej Morave budeme im venovať krátku pozornosť. Gombíky typu Skalica predstavujú úplne samostatný typ nezávislý od doteraz uvádzaných typov gombíkov. Od ostatných gombíkov ich neodlišuje odlišný spôsob zhotovenia ale aj inventár, ktorý gombíky sprevádzajú. Gombíky typu Skalica sa zatiaľ neobjavili v kombinácii s honosným ženským šperkom, t. z. neobjavili sa spolu so stĺpčekovými, košíkovými alebo náušnicami s klasovitým hroziakom.

Gombíky typu Skalica sú zhotovené z dvoch polovic, avšak nie horizontálnych ako väčšina gombíkov, ale vertikálnych. Od ostatných gombíkov sa odlišujú materiálom. Pri ich výrobe používali bronz. Uško bolo stočené a zafixované v tele gombíky. Z dôvodu rôznorodých opisov výzdoby uvedených gombíkov v práci budeme pre ne používať pracovný názov gombíky typu Skalica podľa jednej z lokalít. Okrem nálezu na mohylníku (mohyla č. 12) v Skalici (*Budinský-Krička 1956*, 71, 141, Taf.:XX), analogické nálezy pochádzajú z lokality Boleradice (*Poulik 1948*, 55, hrob č. 48) a Mikulčice, pohrebisko pri tzv. druhom kostole, hrob č. 64 (*Poulik 1957*, 300, 367).¹¹ K zmieňovanému typu gombíka by bolo možné s určitými výhradami priradiť

¹¹ Podľa popisu by bolo možné k tomuto typu priradiť i nálezy gombíkov z hrobu č. 108 z toho istého pohrebiska. (*Poulik 1957*, 370). Bohužiaľ, J. Poulik v článku nevyublikoval, na rozdiel od gombíkov z hrobu č. 64, ani fotografie, a ani kresby gombíkov z hrobu č. 108 a v súčasnosti sú tieto exempláre z hrobu č. 108 stratené (za informáciu ďakujem Mgr. M. Mazuchovi). Podľa popisu, ktorý J. Poulik uvádza v opise nálezov z hrobu č. 108: „malý bronzový gombiček se stočeným ouškem, zdobený geometrickým vzorom (v. 1,5 cm, š. 0,9 cm)“ (*Poulik 1957*, 370) by sa dalo predpokladať, že ide o rovnaký typ gombíkov. Tento predpoklad naznačuje veľmi podobný popis gombíkov z hrobu č. 64: „Dva bronzové slabé pozlácené gombíky s geometrickou výzdobou. Záchytné ouško je stočeno kolem své osy. ..(d. cca 1,4 cm). -. Dva malé pozlácené gombíky...Povrch zdobí jednoduchý geometrický vzor (d. 1,06, š.0,91 cm, 86:5)“ (*Poulik 1957*, 367) a ich rozmery. Prívesky uvedeného typu z mikulčického pohrebiska pri tzv. druhom kostole spája ešte jedna spoločná črta. Je ňou analogická je nálezová situácia hrobov, v ktorých sa našli. Oba gombíky pochádzajú z hrobov, ktoré dosahovali značnú hĺbku, hrob č. 64 – 145 cm, hrob č. 108 – 186cm (*Poulik 1957*, 367, 370). Na spomínanom pohrebisku sú podľa popisu J. Poulika dve skupinky hrobov, ktoré sa od seba odlišujú hĺbkou. Jedna skupina hrobov dosahuje hĺbku od 20-50 cm. Druhá skupina hrobov dosahuje hĺbku od cca 120-200 cm. Podľa údajov publikovaných J. Poulikom dochádzalo medzi hrobmi na pohrebisku s rozdielnymi hĺbkami i k superpozíciám (Např. hrob č. 44 -hl.: 50 cm (*Poulik 1957*, 366) prekrytý (obr. č.: 75) hrob č. 74 – 130 cm (*Poulik 1957*, 368), hrob č.

i nález gombíkov z Pražského hradu (*Smetánka/Hrdlička/1973*, 369, obr. 4, hrob č. 5) a z Nitry poloha „Pod Zoborom“, hrob č. 38 (*Čaplovič 1954*, 12). V literatúre bývajú charakterizované ako gombíky s geometrickou výzdobou (*Poulik 1957*, 300, 367; *Pavlovičová 1996*, 107).¹² B. Dostál ich priradil k 3. skupine gombíkov, ktorú stotožnil s gombíkmi zdobenými vtlačovanými rebrami a perlovcom. B. Dostál predpokladal, že výzdoba, použitá na gombíkoch typu Skalica, sa postupne vyvinula rozpadom rastlinného ornamentu a jeho postupnou geometrizáciou na tepaných gombíkoch s rytou výzdobu (*Dostál 1966*, 61, obr. 12).

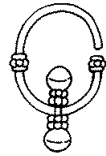
Gombíky z hrobu č. 64 pri druhom mikulčickom kostole datoval J. Poulik do konca 9., ale najmä prvej polovice 10. storočia (*Poulik 1957*, 300, 306). V hrobe č. 64 boli okrem gombíkov objavené i bronzové odlievané náušnice s jednostranným hroziakom. Hroziak pozostáva z prstenca guľôčiek a je ukončené väčšou guľôčkou. J. Poulik v čase publikovania nálezov nepoznal analógie podobných náušnic. Ako najbližšiu analógiu uviedol zlaté náušnice z hrobu 22/48 z pohrebiska „Na valách“. Okrem nálezu gombíkov typu Skalica boli v hrobe č. 64 objavené dve bronzové náušnice, ktoré datoval do prvej polovice 10. storočia a nevyučoval ani mladšie zaradenie (*Poulik 1957*, 231). Nádobu, ktorá sa našla v hrobe č. 64, charakterizoval J. Poulik ako nádobu archaických tvarov (*Poulik 1957*, 300). Podobný nález gombíka, na spodnej časti je zdobený modrým sklíčkom z Boleradíc z hrobu č. 48, datoval J. Poulik do druhej polovice 9. storočia. K tomuto datovaniu sa priklonil na podklade detailu sklenenej výzdoby, ktorá sa objavuje i na prsteni z hrobu č. 46 z Boleradíc. Hrob č. 46 do druhej polovice 9. storočia zaraďujú podľa J. Poulika štítkové prstene, ktoré sa našli v spomínanom hrobe (*Poulik 1948*, 55).

K objasneniu datovania gombíkov typu Skalica môže napomôcť nález uvedeného typu gombíka zo skalickej mohyly č. 12. V hrobe pod mohylou boli okrem dvoch párov gombíkov (*Budinský-Krička 1956*, Taf. XX: 5,6) nájdený jeden kompletný strmeň a zlomok druhého strmeňa (*Budinský-Krička 1956*, 71). Strmene majú

134 bol objavený 23 cm hlbšie pod hrobom č. 133 (*Poulik 1957*, 371). Je veľmi pravdepodobné, že hroby s väčšími hĺbkami hrobových jám patria k staršiemu obdobiu pochovávaní na pohrebisku (túto otázku bude možné jednoznačne zodpovedať len po novej podrobnej analýze pohrebiska pri tzv. druhom kostole v Mikulčiaciach). Podobná situácia je aj na pohrebisku Na valách (pozri kapitolu *K relatívnej chronológii...*). Hrob č. 108, v ktorom sa okrem gombíkov našlo väčšie množstvo bronzových predmetov spájaných s pamiatkami neskorostredovekého horizontu, radí B. Dostál k najstarším hrobom stredohradištného obdobia (*1966*, 90). J. Poulik ho datoval na koniec 8. a počiatok 9. storočia (*1957*, 277). N. Profantová zaradila hrob č. 108 na prelom 8. a 9. storočia (*Profantová 1992*, 625). R. Pöllath včlenil zmieňovaný hrob č. 108 do obdobia medzi stupňom SPAZ II a SPAZ III (*Pöllath 2002*, Band II, obr. 34). E. Pavlovičová gombík z hrobu 108 priradila jednoznačne k príveskom s geometrickým vzorom, rovnako ako gombík z hrobu č. 64 (*Pavlovičová 1996*, 107).

¹² J. Poulik ich výzdobu charakterizoval i slovami: „válcovitá obruba“ (*Poulik 1948*, 55).

analogické nálezy na pohrebiskách z obdobia avarského kaganátu. Z. Čilinská zaradila strmeň z mohyly č. 12 zo Skalice k IV. typu strmeňov, ktoré sú datované do 8. storočia (Čilinská 1966, 237, Abb. 22). V. Budinský-Krička datoval hrob so strmeňmi pod mohylou 12 na základe gombíkov do konca 9. a prvej polovice 10. storočia. Odvolával sa na datovanie gombíkov z Boleradíc J. Poulíka. Upozorňoval však na fakt, že strmene sa na tzv. veľkomoravských pohrebiskách veľmi zriedkavo (Budinský-Krička 1956, 134). Z mohylníka v Skalici sú známe i ďalšie nálezy, ktoré je možné rámcovo zaradiť podobne ako strmene, do záveru 8. storočia. V hrobe č. 1 pod mohylou č. 3 sa objavil pár strieborných pozlátených náušnic, ktoré V. Budinský-Krička priradil k typu 4f podľa V. Hrubého (Budinský-Krička 1956, 54, 135).¹³ Náušnice majú výnimočný tvar. Forma pripomína náušnice s klasovitým hrozienkom, ale samotné hrozienko je pomerne veľké a pozostáva zo stĺpika z niekoľkých radov granulácie a ukončuje ho veľká guľička, (typ 8:13 podľa Dostála 1966). Ďalšie analogické náušnice poznáme už zo spomínaného hrobu č. 64 pri druhom mikulčickom kostole a z hrobu č. 119/49 z pohrebiska „Na valách“ (tab. 9:2). V oboch sa objavili aj gombíky. Gombíky z hrobu č. 64 sme už spomínali, z hrobu č. 119/49 pochádzajú dva strieborné gombíky s ojedinelou výzdobou a koráliky s kruhovými očkami, ktoré sa vyskytujú spolu s mozaikovými korálikami. Počiatky datovania oboch typov korálikov v strednej a severnej Európe sa v súčasnosti ustálilo do posledných dvoch desaťročí 8. storočia (Callmer 1995). V hrobe č. 2 pod tou istou mohylou boli objavené tri páry náušnic: pár štvorbubienkových náušnic na granulovaných stĺpčekoch ako pri náušniciach z hrobov č. 268/49 a 151/50 zo pohrebiska „Na valách“, náušnice s lunicou z filigráneho drôtu a náušnice s jednostranným predĺženým hrozienkom, dolný oblúk je zosilnený granuláciou (Budinský-Krička 1956, Taf.: XIII: 1-7). Uvedené typy náušnic sú známe i z pohrebiska „Na valách“ a pochádzajú z hrobov zo staršej fázy pochovávaní na pohrebisku (napr. hrob č. 200/51 alebo č. 97/51). V blízkosti hrobu č. 119/49 sa objavil hrob 126/49 (tab. 9:4), v ktorom bola objavená bronzová hrkálka zdobená jemnými líniami, ktorá má mnohé analógie z avarských pohrebísk, napr. z Devínskej Novej Vsi (Eisner 1952, 170, 171, obr. 84: 14), Holiare (Točík 1968, 25, Tf: XXXVI: 17) alebo Dolní Dunajovice (Klanica 1972, 11, tab. 6:10-12, 13). Spomínané hrkálky sú známe i na slovanských pohrebiskách, okrem Starého Města „Na valách“ aj na rakúskom mohylníku Wimm (Friesinger 1984, 218, 219, Taf. 34:4). Chronologické vymedzenie hrkálok daného typu je dobre určené na pohrebiskách

¹³ Ide o strieborné náušnice zdobené i na hornom oblúku z hrobu 200/51.

z obdobia avarského kaganátu. J. Zábojník datoval hrob č. 804 z Devínskej Novej Vsi na základe hrotov šípov do stupňov SS II a SS III, t.j. roky 720-780 (*Zábojník 1995*, 292, Tabelle III). F. Daim analogické garnitúry opaskov datuje do jeho stupňa SP IIIa. Nepredpokladá prežívanie uvedených garnitúr po roku 800 (*Daim 1987*, 167-169, Abb.:29).¹⁴ Na pohrebisku v Holiaroch sa hrkálka objavila v hrobe spolu s bronzovými náušnicami s kruhovitým tvarom oblúka a s viacerými príveskami na oblúku (štyrmi). Náušnice tohto typu sa objavujú na pohrebiskách od druhej polovice 7. storočia a vyznievajú v prvej tretine 8. storočia (*Čilinská 1966*, 146, 228; *Čilinská 1975*, 77; *Pásztor 1986*, 127; *Garam 2001*, 31, 32). V hrobe č. 126/49 sa tiež našla štvorhranná pracka, ktorá sa vyskytuje aj na avarských pohrebiskách. V oboch spomínaných hroboch č. 119/49 a 126/49 sa vyskytli i strieborné gombíky s nevýraznou výzdobou, ktorú V. Hrubý označil ako „protlačovaná“ (*Hrubý 1955a*, 211, 436). V. Hrubý ich zaradil do konca 9. a počiatku 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 211).¹⁵ Oba hroby dosahovali značnú hĺbku (119/49 – hl.: 225 cm, 126/49 – hl.: 232 cm) a boli niekoľkonásobne prevrstvené mladšími hrobmi (*Hrubý 1955a*, 436, 427, plán č. 3). Z predložených poznatkov možno predpokladať, že datovanie gombíkov z hrobu č. 64 z Mikulčíc J. Poulíkom až do polovice 10. storočia je veľmi neskoré. Pravdepodobnejšie časové zaradenie gombíkov typu Skalica aj zo Skalice a z Boleradíc je záver 8. storočia a prvé desaťročia 9. storočia. Zároveň uvedené inventáre hrobov ukazujú na širokú rozmanitosť náušnic i gombíkov a viaceré zdroje pôvodu ženského šperku na južnej Morave.

Nálezy analogických gombíkov z Pražského hradu Lumbeho zahrady a Nitry „Pod Zoborom“ snáď vychádzajú z podobných tradícií ako nálezy zo Skalice, Mikulčíc a Boleradíc. Nevznikli však v rovnakom časovom období a aj uložené do hrobu boli neskôr. Gombíky z hrobu č. 38 z pohrebiska v Nitre „Pod Zoborom“ boli uložené do hrobu až niekedy začiatkom 11. storočia. Do tohto obdobia ich zaraďujú esovité záušnice s roztepanou slučkou, ktoré sa vyskytujú v hroboch i pokladoch s mincami Štefana I. (*Fusek 1998*, 116).

Ku gombíkom typu Skalica je potrebné ešte uviesť aj gombíky zdobené na povrchu filigránovými krúžkami. Najvyšší počet gombíkov s filigránovými krúžkami sa objavil na pohrebisku „Na valách“, hroby č.: 216/AZ, 233/49, 260/49, 44/51, 109/51,

¹⁴Analogickú garnitúru opaskov z lokality Hohenburg datoval do polovice 8. storočia (Daim 1996, Abb. 7).

¹⁵Strieborné kovanie opasku, ktoré sa objavilo v hrobe č. 126/49, datoval V. Hrubý do druhej polovice 9. storočia s odôvodnením, že hrob č. 126/49 patrí k starším hrobom na pohrebisku (*Hrubý 1955a*, 198).

138/51, 212/51 a 244/51. Z južnej Moravy poznáme nálezy tohto typu gombíkov z Boleradíc z toho istého hrobu ako gombíky typu Skalica, hrob č. 48 (*Poulik 1948*, 157) a z Mikulčíc z hrobu pri bazilike, hrob č. 440 (*Ungerman – Kavánová 2010*, Abb. 7:9). Okrem Moravy sa gombíky zistili v Starej Kouřimi, hrob č. 129 a z na slovenských lokalitách napr. Kopčany a z Čakajovice, hrob č. 191.

Spoločný nález v hrobe z Boleradíc jednoznačne potvrdzuje ich paralelný vývoj v hmotnej kultúre a patria k rovnakému časovému horizontu. Nálezové situácie hrobov na staromestskom pohrebisku pomerne presvedčivo hovoria o tom, že gombíky sa v inventároch hrobov začali vyskytovať veľmi skoro. Okrem hrobu č. 44/51, ktorý sa nachádza v južnej časti pohrebiska, sa ostatné hroby koncentrovali v severnej časti. Zaujímavý je poznanie, že gombíky s filigránovými krúžkami sa viazali na podobné typy náušnic ako gombíky typu Skalica. Žiaľ, V. Hrubý nepublikoval fotografiu náušnic z hrobu č. 212/51, ale podľa popisu nie je vylúčené, že môže ísť o hroziakové náušnice, ktorých hroziakov je ukončený veľkou guľčkou, typ 8:13 podľa Dostála 1966. Dôležité je aj poznanie, že s gombíkmi s filigránovými krúžkami sa častejšie vyskytujú i náhrdelníky. Potvrdenie výskytu gombíkov s filigránovými krúžkami v staršom období poskytuje situácia na pohrebisku pri bazilike v Mikulčiciach. Hrob č. 440, v ktorom našli uvedené gombíky, patrí do staršieho horizontu pochovávania (*Ungerman – Kavánová 2010*, 82). Je zaujímavé, že ani jeden typ gombíkov – typ Skalica alebo filigránovými krúžkami sa neobjavil na pohrebisku pri 6. kostole a ani v Břeclavi-Pohansku.

Krátko sa zmienime ešte o sklenených gombíkoch. Prvýkrát sa im podrobnejšie venoval V. Hrubý pri vyhodnotení pohrebiska „Na valách“. Sklenené gombíky dotal do poslednej tretiny 9. storočia s presahom do počiatku 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 204, 205). B. Dostál prijal časové vymedzenie V. Hrubým, pričom uvažoval aj o ich výskyte okolo polovice 10. storočia (*Dostál 1966*, 65). E. Pavlovičová skonštatovala, že sklenené gombíky sa objavujú výlučne s tzv. podunajským šperkom a nevyskytujú sa v hroboch s tzv. byzantsko-orientálnym šperkom¹⁶ a predpokladá výskyt sklenených gombíkov už v prvej polovici 9. storočia (*Pavlovičová 1996*, 109). K roku 800 dotala sklenené gombíky K. Marešová z pohrebiska Uherské-Hradiště-Sady Horní Kotvice (*Marešová 1983*, 114). Skleneným gombíkom sa v poslednom období podrobnejšie venoval V. Turčan v súvislosti s objavením sklárskej pece v Devínskej Novej Vsi. Zhrnul dovtedajšie názory domácich i zahraničných bádateľov a priklonil sa k datovaniu

¹⁶ Na pohrebisku „Na valách“ sa vyskytli sklenené gombíky aj s tzv. byzantsko-orientálnym šperkom hroby č. 99/AZ a 24/48.

sklenených gombíkov do druhej polovice 9. a prvej polovice 10. storočia (*Farkaš - Turčan 1998*, 31-54, k významu sklenených gombíkov *Turčan 2001*).

Nové zistenia podporujú predpoklad K. Marešovej a E. Pavlovičovej o skoršom výskyte sklenených gombíkov. Na pohrebisku „Na valách“ sa sklenené gombíky objavili v hroboch, ktoré je možné zaradiť už do staršieho horizontu pochovávaní. Sú to hroby č. 99/AZ a 56/48. Oba hroby sa nachádzajú v severnej časti pohrebiska a prekrýva ich val. V hrobe č. 99/AZ sa okrem dvoch sklenených gombíkov našla i strieborná náušnica s tzv. bodlinatým klasovitým hroziakom zdobené na dolnom oblúku granuláciou, ktorá sa pomerne skoro objavuje v materiálnej kultúre Moravanov. V hrobe č. 56/48 objavil džbán zo žltej plavenej hliny. V. Hrubý označil túto keramiku ako „keramiku byzantského charakteru“ a spojil ju s prítomnosťou Konštantína a Metoda na južnej Morave. Datoval ju do tretej štvrtiny 9. storočia (*Hrubý 1955a*, 149, 150, 418). Obdobná keramika pochádza z ďalších hrobov, ktoré je možné podľa nálezových okolností zaradiť do staršieho horizontu pochovávaní na pohrebisku „Na valách“ (hrob č. 21/AZ,¹⁷ 309/49, 267/51¹⁸).

Pre ďalšie otázky chronológie sú dôležité nálezy sklenených gombíkov v hroboch na staromestskom pohrebisku, ktoré bezpečne môžeme zaradiť i do mladšieho horizontu pochovávaní. Sú to hroby č. 209/AZ a 24/48.¹⁹ Prítomnosť skleneného gombíku v hrobe č. 123 na pohrebisku v Čakajovciach nie je rozhodujúce pre poznanie hornej hranici datovania tohto artefaktu. Exemplár z hrobu č. 123 možno s veľkou pravdepodobnosťou označiť za archaikum. Poznatky môžeme zhrnúť nasledovne, sklenené gombíky sa objavujú pomerne skoro v hrobovej výbave a udržiavajú sa po dlhé obdobie. Sklenené gombíky sú často súčasťou náhrdelníkov.

Z uvedeného prehľadu o troch typoch gombíkov vyplýva niekoľko poznatkov. Podľa zatiaľ publikovaného materiálu, sa najmä gombíky typu Skalica a gombíkov s filigránovými krúžkami viažu na iné typy náušníc, ktorým nebola venovaná dostatočná pozornosť v literatúre. Tiež je dôležité zistenie skutočnosti, že či už priame nálezy z inventára hrobu, napr. hrob č. 108 alebo výbava sprevádzajúcich hrobov („Na valách“, hroby č. 119/49, 126/49) ukazuje určitú spojitosť s avarským kultúrnym okruhom. Častejšie sa uvedené gombíky vyskytujú v kombináciách s náhrdelníkmi. Je možné, že inventár uvedených hrobov predstavuje istú, zatiaľ nerozpoznanú skupinu

¹⁷ Pri hrobe 21/AZ V. Hrubý uvádza tzv. druhú hĺbku (až 150 cm) napriek tomu, že hrob pochádza z výskumov A. Zelnitia (*Hrubý 1955a*, 373).

¹⁸ Hrob č. 267/51 sa nachádza tiež pod valom.

¹⁹ K nálezovej situácii hrobu č. 24/48 pozri podkapitulu I. 3. K relatívnej chronológii na pohrebisku...

šperkov, ktorá sa paralelne vyvíjala, ako sa na základe poznatkov zo Starého Města „Na valách“ dá usudzovať, už s najstaršou etapou honosného ženského šperku a bola silne ovplyvnená módou Avarskej ríše.

II.2. 9 *Tepané gombíky s rytou výzdobu*²⁰

Skupina gombíkov s rytou výzdobou tvorí veľmi výraznú skupinu. Od ostatných skupín gombíkov sa odlišuje predovšetkým spôsobom výzdoby. Tepané gombíky s rytou výzdobou tvoria zároveň najpočetnejšiu skupinu gombíkov. Najviac exemplárov pochádza z pohrebísk na južnej Morave z lokalít ako Staré Město, Břeclav-Pohansko, Mikulčice, Rajhradice atď. Pomerne často sa objavujú v Čechách, napr. Pražský hrad, Kolín, Kouřim, Kačice, Budeč-Zákolany, Levý Hradec-Žalov a ojedinele sa objavujú i na lokalitách juhozápadného Slovenska (Bratislava, Nitra. Ducové, Mudroňovo, Bíňa). Mimo spomínaného územia bývalého Československa sú tepané gombíky známe z územia Maďarska (*Pataky 1939*), Bavorska (*Stroh 1954, 9*), Slovinska (*Korošec 1950, 92*) a Bosny-Hercegoviny (*Žeravica 1985/1986, tab. IV:2*).

II. 2. 9. 1 Výroba gombíkov

Spôsob výroby a výzdoby nebola donedávna uspokojivo vyriešená. Výrobou tela gombíkov sa zaoberal už J. Schránil (*Schránil 1925, 166, 180*). Domnieval sa, že poglobule boli vytepané už spolu s ornamentom na železnej alebo bronzovej formičke. V posledných rokoch sa objavili intenzívne snahy o porozumenie technológii výroby gombíkov. Výsledkom je rad zaujímavých poznatkov, týkajúcich sa najmä spôsobu realizácie výzdoby (*Čáp – Macháček – Špaček 2011; Šejvlová-Ottenwelter-Frolík 2014, 273-283*). Mnoho nových informácií k technologickému postupu výroby priniesla práve najnovšia konzervácia šperkov z pohrebiska v Lumbeho zahrade od konzervátorky Ludmily Šejvlovej (*Šejvlová-Ottenwelter-Frolík 2014, 273-283*). Potvrdil sa starší poznatok, že gombíky sú väčšinou vyrábané spojením dvoch horizontálnych poglobúl. Poglobule sú vyrobené z tenkého medeného, strieborného alebo zlatého plechu. Z plechu boli vystrihnuté dva kruhy príslušného priemeru a následne sa vytepali do tvaru poglobule v drevenej forme (jamkovnici). Práce ukázali dôležitosť prípravy plechu pred

²⁰ V archeologickej literatúre i v mojich starších textoch som používala pre daný druh gombíkov označenie ako „gombíky alebo guľovité prívesky s tepanou výzdobou“. Nové poznatky o spôsobe výzdoby jednoznačne ukázali, že hlavný motív je zhotovený rytím. Tepanie je súčasťou každého procesu zhotovenia gombíka. Výzdoba, ktorá je pre ne najcharakteristickejšia, je uskutočnená rytím.

samotným spracovávaním ale aj počas neho. Dôležité bolo žihanie plechu²¹, ktoré pripravovalo materiál pre ďalšie spracovávanie tepaním. Pologule sa vytepali do drevenej formy alebo do živice. Po vytvarovaní a vyžihaní bol povrch pologulí očistený a vyleštený, a tak pripravený pre nanášanie motívu výzdoby.

Veľmi prínosné sú zistenia týkajúce technológii ich výroby pred vytváraním samotnej výzdoby. V archeologickej literatúre sa uvádzali rôzne spôsoby výzdoby, a to lisovaním (*Poulik 1985, 30; Dostál 1990, 40*) alebo tepaním (*Pavlovičová 1996, 100*), kombinované pretláčaním (*Pavlovičová 1996, 100*) a rytím (*Dostál 1990, 40; Pavlovičová 196, 100*). Motív výzdoby bol pravdepodobne najskôr predkreslený ostrou ihlou. Podľa L. Šejvlovej bolo samotné formovanie vzoru prevedené tupou leštenou ihlou s drevenou rukoväťou, vzor sa zhotovil pomocou rýh. Konečná výzdoba je výsledkom použitia viacerých techník pomocou tupej ihly. Tupou ihlou sa viedli línie motívu, rytím sa docielili obrysy výzdobného vzoru. Línie sa museli viesť z oboch strán pologulí. Tupá ihla sa využila i na vyplnenie plôch bodkami. Aj počas tejto fázy sa museli používať ďalšie sprievodné techniky, ako je žihanie a tmelenie. Samostatne sa pripravilo závesné uško. Po vytvorení všetkých segmentov gombíku bolo potrebné ich spojiť do jednej. Najskôr sa spojili obe pologule pomocou spájkovania. Otvorom pre závesné uško na jednej z pologulí sa nalial tmel, ktorý postupne stuhol a pomohol retušovať miesto spájkovaného spoja. Po úprave bol tmel opäť rozohriaty a vylial sa. Až po uskutočnení týchto úkonov došlo k upevneniu závesného uška (*Šejvlová-Ottenwelter-Frolík 2014, 279-280*).

Samotné zhotovovanie replík gombíkov prinieslo niekoľko ďalších poznání týkajúcich sa časovej i materiálnej náročnosti produkcie príveskov. Reštaurátorke trvalo zhotovenie jedného gombíku približne štrnásť dní. Nevylučuje, že skúsenému klenotníkovi včasného stredoveku celý proces mohol trvať kratšie, ale určite musíme rátať s niekoľkými dňami, či celým týždňom. Gombíky s rytou výzdobou sa objavujú najčastejšie v páre, takže narastá celkový čas zhotovenia finálnej podoby ozdoby. Okrem časovej náročnosti, reštaurovanie poukázalo i na materiálóvu náročnosť. Klenotník musel mať vopred pripravené značné množstvo kovu (predpokladá sa cca 40 až 50 gramov), už pri príprave pologulí sa strácala veľká časť plechu. Okrem dostatočného materiálneho vybavenia musel byť remeselník veľmi zručný, lebo len

²¹ Teplota žihania je blízka teplote začiatku tavenia materiálu, ale nikdy ju nesmie prekročiť. Výsledkom tohto procesu je zlepšenie vlastností materiálu. Zvyšuje sa nim húževnatosť a ťažnosť, povrch sa môže plastycky tvarovať a nevznikajú trhliny ([http://sk.wikipedia.org/wiki/%C5%BD%C3%ADhanie_\(metalurgia\)](http://sk.wikipedia.org/wiki/%C5%BD%C3%ADhanie_(metalurgia))), 24. 9. 2014.

zhotovovanie pologulí tepaním a ich spájkovanie je veľmi technicky a manuálne náročné. Precíznosť a trpezlivosť boli dôležitým predpokladom pri rytí bodkovaním (Šejvlová-Ottenwelter-Frolík 2014, 280). Všetky uvedené zistenia jednoznačne ukazujú na vysoko špecializovaného klenotníka, ktorý musel mať nielen hlboké poznatky o metalurgii kovov, ale aj veľmi zručné ruky a prsty. Zatiaľ ostáva neznáme, odkiaľ pochádzal a kde remeselník získaval príslušné vzdelanie.

II. 2. 9. 2 Vývoj názorov na datovanie tepaných gombíkov s rytou výzdobou

Gombíkom s rytou výzdobou bola venovaná intenzívna pozornosť a objavilo sa viacero veľmi rozdielnych názorov na ich datovanie a pôvod. Archeologické nálezy gombíkov sa začali objavovať už od začiatku 20. storočia, ich nálezy pochádzali najmä z Čiech (Schránil 1925), Moravy – Předmostí (Dostál 1966, 34), Nemecka (Stroh 1954), Slovenska – Mudroňovo (Hampel 1902, 303-305) i Maďarska (Pataki 1939, 207, 208). Vtedajšie datovanie sa pohybovalo v rozpätí od 9. storočia (Niederle 1930, 9) do 10. až 11. storočia (Hampel 1902, 303-305; 1905, 666; Schránil 1925, 188; 1928; Pataki 1939, 207, 208; Poulík 1948, 56, Korošec 1950, 96, 97; Stroh 1954, 9).²² Uvedené datovanie ovplyvnilo nálezy príveskov spolu s arabskými mincami a tiež ich výskyt na pohrebisku v Předmostí pri Přerově.²³

Nový pohľad na ich datovanie ponúkol nález hrobu č.134/49 pod základmi kostola na pohrebisku v Starom Měště „Na valách“ (tab. č. 30: 3), v ktorom boli nájdené dva medené pozlátené prívesky zdobené motívom palmiet. Vzápätí po ich objavení sa nimi zaoberal J. Cibulka (Cibulka 1950).²⁴ J. Cibulka sa sústredil na rozbor ich výzdobného motívu. Dospel k záveru, že motív na uvedených gombíkov je byzantského pôvodu a nevylúčil ich prítomnosť na Morave už po roku 814, teda v prvej polovici 9. storočia (Cibulka 1950, 15).²⁵ K tomuto datovaniu sa ešte v 50-tych rokoch priklonil J. Eisner (Eisner 1956, 188) a J. Sláma (Sláma 1957, 262).

V. Hrubý vôbec nesúhlasil s takýmto skorým datovaním gombíkov a odmietal názor o ich byzantskom pôvode (Hrubý 1955a, 210, 211). S možnosťou datovať prívesky do prvej polovice 9. nesúhlasil ani J. Poulík (Poulík 1955, 332). V. Hrubého chronologické vymedzenie gombíkov ovplyvnilo najmä ich datovanie arabskými

²²Najnovšie sú nálezy z Mathausenu datované do 9. storočia (Neumayer 2000, 192).

²³Pohrebisko v Předmostí pri Přerove dlho ovplyvňovalo archeológov (J. Poulíka i V. Hrubého) pri datovaní šperku i gombíkov do neskoršieho obdobia. Pričom už J. Eisner v roku 1956 upozorňoval, že tu pravdepodobne došlo k zmiešaniu náleзов z dvoch časovo odlišných pohrebísk (Eisner 1956, 188). B. Dostál až v roku 1990 prijal Eisnerove upozornenia (Dostál 1990, 40).

²⁴ citované podľa Hrubý 1955a.

²⁵ citované podľa: Hrubý 1955a, 210 a Hrubý 1955b, 284.

mincami z 10. storočia a zároveň bolo jeho datovanie ovplyvnené i výskytom artefaktu v hrobách, v ktorých zásypy obsahovali zlomky malty (*Hrubý 1955a*, 210; *1955b*, 284). V dôsledku týchto skutočností sa priklonil k datovaniu J. Poulíka, ktorý vtedy datoval gombíky od konca 9. a do prvej polovice 10. storočia (*Pouлік 1948*, 56). J. Pouлік sa v datovaní opieral o dovtedy známe nálezy z pohrebiska zo Starého Města "Na valách", hrob č. 106/AZ, z lokality v Předmostí a Slížany. Nesúhlasil s neskorým datovaním príveskov J. Schránila do druhej polovice 10. a do 11. storočia. Vyslovil domnienku, že gombíky sa mohli vyskytnúť už v druhej polovici 9. storočia s odvolaním sa na nález príveskov z pohrebiska v Slížanoch, ktoré publikoval J. Skutil v roku 1941 (*Pouлік 1948*, pozn. č. 247).

Proti datovaniu gombíkov J. Cibulky do prvej polovice 9. storočia argumentoval V. Hrubý nálezom rozmerovo menších exemplárov gombíkov z hrobu č. 261/49 (v hrobe sa objavili zlomky malty) než gombíky z hrobu č. 134/49 nájdených pod múrmi kostola a ich spoločným výskytom s esovitými záušnicami a denármi na pohrebisku v Předmostí pri Přerově (*Hrubý 1955b*, 284). Z týchto dôvodov predpokladal ich výskyt dokonca až v tretej štvrtine 9. storočia a zdôrazňoval absenciu presvedčivého archeologického dôkazu, ktorý by ich umožnil datovať už pred rok 850 (*Hrubý 1955a*, 210; *1955b*, 284). Alternatívu skoršieho datovania mu nenaznačoval ani nález gombíkov zo spomínaného hrobu č. 134/49 pod základmi kostola. V článku v Památkach archeologických V. Hrubý uviedol: "*Dále je třeba poukázat na skutečnost, že gombíky téže velikosti, ba ještě poněkud menší, a téže výzdoby, ..., se vyskytly také v hrobě 261/49, který patří mezi hroby s maltou...*"... "I když sdílím názor, že malé gombíky z hrobu 134/49 jsou relativně starší než gombíky větších tvarů, na počátku jejichž vývojové řady nepochybně stojí, neodvažuji se je datovat před r. 850. Pro toto datování není v archeologických pramenech opory." (*Hrubý 1955b*, 284).

O chronologické vymedzenie gombíkov z hrobu č. 134/49 oprel V. Hrubý datovanie základov kostola v polohe „Na valách“ (*Hrubý 1955a*, 284; *1955b*, 282).²⁶ V. Hrubý gombíky s rytou výzdobou nepovažoval za produkty byzantských dielní na rozdiel od ostatných bádateľov. Domnieval sa, že sú výrobkom domácich dielní, pracujúcich priamo v Starom Měste: „*Sama reliéfní výzdoba gombíku, která je síce honosná, ale nikoliv provedena z jemností, jaká by se dala očekávat od umělců*

²⁶ Pri datovaní kostola v polohe Na valách síce pripúšťal možnosť jeho postavenia ešte pred príchodom Konštantína a Metoda v roku 863, uvažoval však len ... "brzy po r. 850, kdy se na Morave křesťanství již upevňovalo zásahem dřívějších misí z Itálie, Řecka a z Německa." Zároveň však zdôrazňoval: "Zato nepřinesl archeologický výzkum pohřebiště nejmenší oporu pro domněnku, že by byl kostel "Na valách" vznikl dokonce ještě před r. 850." (*Hrubý 1955a*, 287).

byzantských, poukazuje na to, že jsou prací šperkařů z dílen, vzniklých v prostředí více barbarském, mimo vlastní okruh byzantský, avšak nezávislých také na sféře umění karolínském“ (Hrubý 1955a, 211).

Pri interpretácii vychádzal z rozšírenia gombíkov najmä v Čechách, na strednom Dunaji s výnimočným výskytom v Bavorsku a v Slovinsku. Zdôrazňoval pri tom absenciu podobných nálezov v čiernomorskej oblasti, ktorú pokladal za súčasť Byzancie (Hrubý 1955a, 210). Vyňatie tepaných prívěskov z produkcie byzantských remeselníkov bolo pre V. Hrubého veľmi dôležité najmä kvôli jeho koncepcii datovaniu tzv. byzantsko-orientálneho šperku, nakoľko zdôrazňoval výskyt byzantského šperku až po príchode Konštantína a Metoda.

O niekoľko rokov neskôr sa ku gombíkom s rytou výzdobou vyjadril J. Bureš, konkrétne ku nálezu prívěsku z mohylníka v Skalici. Poukázal na veľmi blízke výzdobné motívy vo včasnostredovekej Európe (Bureš 1964).²⁷ Upozornil na príbuznosť v kompozícii a v motívoch palmety na nákončí z Turčianskej Blatnice, avarských nákončí (napr. z Keszthely) s motívom guľovitých prívěskov z mohylníka v Skalici a zo Starého Města „Na valách“ (Bureš 1964, 46-47).²⁸ Pôvod motívu palmety predpokladá J. Bureš v islamskej kultúrnej oblasti. Domnieva sa, že do Karpatskej kotliny sa dostáva rastlinný ornament už v prvej štvrtine 9. storočia. Nevyučuje súbežný výskyt neskoroavarských nákončí a gombíkov v Podunajsku, pričom pri prívěskoch predpokladá ich ďalšie pokračovanie v mladšom období (Bureš 1964, 62). Neskôr aj Z. Klanica, rovnako ako J. Bureš a K. Benda, pripomínal umeleckú príbuznosť výzdobných motívov na neskoroavarských nákončiach, na pamiatkach blatnického štýlu a na prívěskoch s rytým vzorom (Klanica 1970, 443).²⁹ Na základe podobnosti ornamentiky sa vyslovil pre úpravu datovania niektorých gombíkov a nevyučil možnosť ich skoršieho datovania, a to už do druhej polovice 8. storočia (Klanica 1970, 444). Nové datovanie tepaných gombíkov u B. Dostála začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia výrazne ovplyvnilo archeologickú komunitu (Dostál 1990). Aby sa lepšie pochopila výrazná zmena datovania tepaných gombíkov u B. Dostála na začiatok 9. storočia, prípadne už na koniec 8. storočia, je dôležité si pripomenúť najskôr vývoj názorov J. Poulíka na priradenie a datovanie mikulčických nálezov k tzv. blatnickej skupine. B. Dostál sa pri datovaní oprel práve o blatnicko-

²⁷ Podobne i K. Benda (1963).

²⁸ Nedávno N. Profantová opäť poukázala na príbuznosť motívov na avarských nákončiach a tzv. veľkomoravských tepaných gombíkov s rytou výzdobou (Profantová 1996, 26-36, plate 1-5.).

²⁹ Z. Klanica vychádzal predovšetkým z prác K. Bendu a J. Bureša.

mikulčickú skupinu pamiatok. Výraznú úlohu vo vývoji koncepcie datovania gombíkov má postoj J. Poulíka ku chronologickému vymedzeniu príveskov z hrobu č. 44 pri druhom mikulčickom kostole, ktorý úzko súvisí s jeho vymedzením tzv. blatnicko-mikulčického horizontu.³⁰

Časové vymedzenie blatnicko-mikulčického horizontu u J. Poulíka úzko súvisí s jeho názormi na chronologické vymedzenie ostrôh z hrobu č. 44 pri tzv. druhom kostole³¹ a ostrôh z hrobu č. 50 pri tzv. šiestom kostole. Obe bronzové honosné ostrohy z mikulčických pohrebísk priradil J. Poulík ku skupine ostrôh, ktoré V. Hrubý označil ako IA (*Poulík 1957*, 294; *1963*, 41). J. Poulík sa pri časovom zaradení oboch uvádzaných ostrôh z Mikulčíc opieral najmä o datovanie ostrôh z hrobu č. 185/49 z pohrebiska „Na valách“ V. Hrubým k roku 850. Na základe datovania V. Hrubého ostrôh typu IA a na základe techniky výzdoby ostrôh z hrobu č. 44 pri druhom mikulčickom kostole, sa vyslovil J. Poulík pre ich skoršie datovanie (*Poulík 1963*, 41, 50).

Pri prvom hodnotení pohrebiska J. Poulík datoval ostrohy (aj ich výrobu) z hrobu č. 44 k roku 850 (*Poulík 1957*, 298). V článku sa zároveň po prvýkrát u J. Poulíka objavili i úvahy o umeleckej príbuznosti ostrôh z Mikulčíc a nálezov z Blatnice (*Poulík 1957*, 296). Myšlienku neskôr rozvinul pri analýze pohrebiska pri tzv. šiestom kostole (*Poulík 1963*, 43-44). Zatiaľ, čo v roku 1957 prijal J. Poulík časové zaradenie blatnického nálezu do druhej polovice 9. storočia, resp. datovanie meča medzi rokmi 840 až 870 (*Poulík 1957*, 298). V roku 1963 už odmieta zaradenie nálezov z Turčianskej Blatnice do druhej polovice 9. storočia a zároveň zdôrazňuje absenciu pamiatok blatnického štýlu po polovici 9. storočia (*Poulík 1963*, 44). V hrobe č. 44/II sa okrem spomínaných ostrôh objavili i dva gombíky zdobené palmetami v srdcovitom meandri. Spomínané gombíky datoval J. Poulík v roku 1957 do poslednej tretiny 9. storočia (*Poulík 1957*, 298). Posledná tretina 9. storočia je zároveň podľa jeho názoru aj čas, kedy došlo k uloženiu nálezov do hrobu. Argumentuje nálezom staršieho hrobu č. 74 v hĺbke 130 cm (*Poulík 1957*, 298).³² V publikácii z roku 1963 gombíkom z hrobu č. 44 vôbec nevenoval pozornosť, zameril sa predovšetkým na datovanie gombíkov nájdených na pohrebisku pri šiestom mikulčickom kostole. Pri časovom zaradení

³⁰ K problémom chronologického vymedzenia blatnicko-mikulčického horizontu sa nedávno vyjadril Š. Ungermaň (*2011*, 135-151), ale J. Poulíka nepovažuje za autora konceptu blatnicko-mikulčického horizontu.

³¹ Okrem pozlátých ostrôh sa v hrobe č. 44 našli ešte železné ostrohy typu IA, podľa V. Hrubého (*Poulík 1957*, 366-367, železné ostrohy: obr. 78).

³² Hrob č. 74 v neskorších prácach J. Poulíka už vôbec neuvádza.

rôznych typov gombíkov sa pridržiaval ich vtedajšieho datovania predovšetkým do druhej polovice 9. storočia až prvej polovice 10. storočia (Poulik 1963, 49, 50, 60-63). Až v publikácii z roku 1975 sa u J. Poulika prvýkrát objavil úplne nové názory na datovanie tepaných gombíkov z hrobu č. 44 pri druhom kostole v Mikulčiciach. V knihe začal uvažovať o výrobe gombíkov s rytou výzdobou v tej istej mikulčickej dielni, ktorá vyrobila i ostrohy a garnitúru pozlátených kovaní už v prvej štvrtine 9. storočia: „*Když jsem v roce 1957 poprvé hodnotil nálezy hrobů od druhého kostela v Mikulčicích, dospěl jsme k závěru, že pozlacené ostruhy z hrobu č. 44 byly vyrobeny až někdy v polovině 9. století. Přihlížel jsem totiž ke dvěma pozlaceným gombíkům (tab. 34), které se našly v témže hrobě, a jež jsem datoval značně pozdě, až do druhé poloviny 9. století. Na podkladě studia a nových poznatků o těchto ozdobných předmětech docházím k závěru, že pozlacené gombíky z hrobu č. 44 byly v mikulčické dílně vyrobeny spolu s ostruhami a garniturou pozlacených kovaní patrně již v první čtvrtině 9. věku, v době blízké vzniku karolinského stylu.*“ (Poulik 1975, 63). Uloženie do hrobu predpokladal ešte pred polovicou 9. storočia (Poulik 1975, 63) a nevyklúčil možnosť počiatkov výroby tepaných gombíkov od počiatku 9. storočia. Medzi najstaršie exempláre tohto typu priradil pár gombíkov zo spomínaného hrobu č. 44: „*Počaly se v ustřední oblasti velkomoravského státu vyrábět od počátků 9. století a mezi nejstarší patří dva pozlacené gombíky z mikulčického hrobu č. 44 (tab. 34), zdobené na zdrsňeném pozadí palmetami.*“ (Poulik 1975, 69).

J. Poulik pripomenul tézu opäť v roku 1985 s odvolaním sa na svoje úvahy z roku 1957: „*Avšak při hodnocení pozlacených ostruh z hrobu 44 u druhého kostela v Mikulčicích, zdobených lidskými maskami..., se uvažovalo o tom, zda s nimi nalezené gombíky s palmetovou výzdobou na puncovaném pozadí nebyly vyrobeny již v polovině 9. století a zda nepatří do souboru památek blatnicko-mikulčického typu (Poulik 1957, 298, obr. 76)*“ (Poulik 1985, 31). Po prvýkrát sa tu v úvahách o datovaní gombíkov odvolával na nález pod základmi kostola v Starom Městě „Na valách“: „*Rovněž dva meděné pozlacené gombíky z hrobu 137/49,³³ odkrytého pod západní základovou zdí 1. kostela „Na valách“ ve Starém Městě, byly na podklade stylistických rozborů datované do první poloviny 9. stol. (Cibulka 1950; Hrubý 1955, 210, ...).*“ (Poulik 1985, 31).³⁴

Z analyzovaných prác vyplýva, že proces datovania gombíkov na začiatok 9. storočia bol veľmi zdĺhavý a založený na niekoľkých nezrovnalostiach. K datovaniu gombíkov s rytou výzdobou na začiatok 9. storočia sa dospelo postupne od priradenia

³³ V publikácii je tlačová chyba, ide o hrob č. 134/49 (pozn. H. Ch.)

³⁴ Ako už bolo vyššie uvedené, V. Hrubý odmietal datovanie tepaných gombíkov pred rok 850.

ostrôh z hrobu č. 44 od druhého kostola k ostrohám typu I A (podľa V. Hrubého) a absolútneho datovania ostrôh typu I A z hrobu č. 185/49 V. Hrubým zo Starého Města „Na valách“ k roku 850. Na základe toho predpokladal J. Poulík výrobu ostrôh zdobených ľudskými maskami v prvej polovici, či dokonca na začiatku 9. storočia. Hoci v roku 1957 súhlasil s datovaním blatnického meča medzi roky 840 a 870, v roku 1963 bez konkrétnejšieho vysvetlenia a bez argumentov datoval nálezy podobné blatnickým pamiatkam už len do prvej polovici 9. storočia s vylúčením možnosti prežívania týchto pamiatok do druhej polovice uvedeného storočia. V roku 1975 J. Poulík predstavuje úplne nový pohľad na počiatky výroby gombíkov, ich výrobu posúva na začiatok 9. storočia a gombíky z hrobu č. 44 pri druhom mikulčickom kostole pokladá za najstaršie exempláre. Neskôr závery J. Poulíka o datovaní tepaných gombíkov s rytou výzdobou z hrobu č. 44 a ich priradení k tzv. blatnicko-mikulčickým pamiatkam prijíma B. Dostál (1990, 40). Zhodne s Z. Klanicom poukázal na príbuznosť techniky výzdoby na gombíkoch (ornament palmiet a arkád na puncovanom pozadí), ktorá bola použitá i na neskoré avarských kovaniach a na nádobách z nagyszentmiklošského pokladu (Dostál 1990, 40).³⁵ Zároveň sa B. Dostál priklonil k názoru K. Bendu, že technika puncovania v širšom podunajskom prostredí bola prítomná už od druhej polovice 8. storočia a po celé 9. storočie (Benda 1963, 55). Zhodne s Z. Klanicom a J. Poulíkom považoval za dôležité, že nálezy tepaných okrás sa vyskytujú v hrobch s ozdobami blatnicko-mikulčického štýlu v Mikulčiciach. Na základe týchto skutočností predpokladal výskyt tepaných gombíkov v staršom období v prvej polovici 9. storočia (Dostál 1990, 40).³⁶ Zmena v datovaní sa odrazila i na prácach ďalších autorov. T. Štefanovičová v neskorších prácach pripúšťala možnosť datovania tepaných gombíkov s geometrickým vzorom už do prvej polovice 9. storočia (Štefanovičová a kol. 1993, 301).

Chronológiou gombíkov s rytou výzdobu sa najpodrobnejšie zaoberala E. Pavlovičová (1996). Možnosť vyriešiť problém datovania tepaných príveskov indikoval autorke ich spoločný výskyt s ostrohami. E. Pavlovičová sa výhradne pridržiavala typológie a chronológie ostrôh D. Bialekovej (1977).³⁷ Na základe datovania ostrôh typu III a IV (podľa D. Bialekovej) v hrobových celkoch s gombíkmi E. Pavlovičová k podobným záverom ako Z. Klanica, B. Dostál i J. Poulík. Nevylúčila datovanie

³⁵ J. Bureš upozorňoval na problematickosť datovania tohto pokladu (1964, 51, pozn. 20).

³⁶ B. Dostál dospel k podobným záverom ako Z. Klanica, ale nezávisle na ňom. Vo svojom príspevku vôbec nevyužil poznatky Z. Klanicu (1970) a ani poznatky J. Bureša (1964).

³⁷ Dnes vieme, že aj chronológia D. Bialekovej je zaťažená nezrovanosťou, pozri podkapitolu I. 3 *K relatívnej chronológii*

tepaných okrás do obdobia pred prvou polovicou 9. storočia. Po zániku Veľkej Moravy predpokladala výrobu tepaných gombíkov na českých hradiskách (*Pavlovičová 1996*, 106). L. Galuška predpokladal výrobu uvedeného typu gombíkov v prvej polovici 9. storočia. Podľa jeho názoru nie je možné zatiaľ rozhodnúť datovanie počiatkov výroby tepaných gombíkov už okolo roku 800 (*Galuška 1996a*, 100).

Z prehľadu prác bola zrejmá názorová zhoda na možnosť skoršieho datovania počiatkov výroby tepaných gombíkov už do prvej polovice 9. storočia. B. Dostál a Z. Klanica nevyklúčili úplne ani ich výskyt už v druhej polovici 8. storočia. Nesúhlas s uvedeným datovaním nachádzame len u maďarského archeológa K. Mesterházyho, ktorý nesúhlasí s datovaním počiatkov výroby spomínaných okrás už na začiatok 9. storočia, ale ich výrobu predpokladá až okolo roku 840 a najväčší rozkvet ich výroby počas panovania Rastislava (*Mesterházy 1999*, 234, 243).

V nasledujúcich riadkoch sa pokúsime hľadať odpoveď, či nové poznatky k datovaniu pohrebiska v Starom Měště „Na valách“ ovplyvňujú i datovanie gombíkov s rytou výzdobou. Najskôr pozornosť obrátíme na klasifikáciu a charakteristiku skúmaných artefaktov.

II. 2. 9. 3 Charakteristika a klasifikácia tepaných gombíkov s rytou výzdobou – materiál, motívy výzdoby, veľkosť.

Súbor skúmaných gombíkov je rozsiahly, čo poskytuje dostatočný priestor na porovnanie niekoľkých prvkov ako je materiál, výzdoba a veľkosť. Analýza priniesla niekoľko čiastkových zistení, ktoré je možné zhrnúť nasledovne. Najrozšírenejšou skupinou gombíkov sú pozlátané gombíky (cca dve tretiny exemplárov),³⁸ ďalšou sú gombíky zo striebra a ojedinele sa objavili i zlaté prívesky.

Motívy výzdoby sú oveľa rozmanitejšie, zároveň však možno konštatovať, že každý pár tepaných gombíkov je originálny. Najčastejšie sa objavuje motív rastlinný – palmeta, rozeta, zoomorfný – vták, pes, ryby a baránok a pletencový. Motív palmety sa vyskytuje v troch variantoch: a) jednoduchá palmeta v poliach oddelených arkádami (tab. č.: 30: 2, 3, 5), b) zdvojená palmeta v poliach oddelených arkádami (tab. č.: 31: 1, 2, 3), c) palmeta v srdcovitom meandri (tab. č.: 32).

³⁸ Autori pri opisoch tepaných gombíkov uvádzajú okrem informácie o pozlátení aj informáciu pôvodnom materiáli (bronz, striebro alebo meď). V tejto súvislosti N. Profantová upozorňuje na skutočnosť, že bez rentgenofluorescenčnej analýzy predmetu nie je možné presne zistiť pôvodný materiál pri pozlátaných šperkoch. Z toho dôvodu je vymedzená skupina pozlátaných gombíkov. Za informáciu ďakujem N. Profantovej.

Rozmery prívěskov sa pohybujú od cca 1,4 až do 3,3 cm (výška gombíku) a od 2,0 až do 3,7 cm (šírka gombíku). Analýza čiastočne preukázala závislosť výzdobného motívu na veľkosti gombíkov. Gombíky s motívom jednoduchej palmety v poliach oddelených arkádami dosahovali spravidla menších rozmerov. Motív zdvojenej palmety a palmety v srdcovitom meandri sa objavovali na exemplároch väčších rozmerov.

Pozlátené gombíky. V skupine pozlátených gombíkov sa objavujú všetky doteraz známe motívy výzdoby. Najčastejšie objavujúcim sa motívom je *palmeta*, okrem nej sa na pozlátených gombíkoch vyskytli motívy zvierat a pletenca. Gombíky s motívom palmety tvoria najpočetnejšiu a zároveň najrôznorodnejšiu skupinu. Palmeta sa na gombíkoch objavuje vo všetkých známych variantoch. Pri jednotlivých variantoch palmiet možno sledovať i rozdiely celkovej kompozícii výzdoby gombíka. Gombíky s motívom jednoduchej palmety v poliach oddelených arkádami vytvárajú v spodnej časti vzor trojuholníka s bodkou, napr. gombíky zo Starého Města „Na valách“ hrob č. 133/51 (tab. č.: 30:2) alebo tromi kvapkovitými motívmi (napr.: gombíky zo Starého Města „Na valách“, hroby č.: 25/48 (tab.č.: 32: 1), 134/49 (tab. č.: 30:3), 261/49 (tab. č. 30: 5); Břeclav-Pohansko hroby č.: 158, 205, 230 atď). Podobný motív trojuholníka s bodkou alebo troma kvapkami v spodnej časti sa objavuje i na gombíkoch s motívom zdvojenej palmety, napr.: Staré Město poloha „Na valách“ hroby č. 261/49 (tab. č.: 31:1), 178/50 (tab. č.: 31:2); Břeclav-Pohansko hrob č.: 197 (tab. č.: 31:3), 127; Žalov hrob č. 52. Na gombíkoch s motívom jednoduchej palmety sa objavujú aj rozdiely v kompozícii výzdoby v hornej časti gombíkov. Pri niektorých exemplároch sa v hornej časti okolo závesného uška objavuje motív trojuholníka, rovnako ako v dolnej časti, napr.: Staré Město „Na valách“ hrob č. 25/48, 133/51, 251/49. V ostatných prípadoch sa v týchto miestach objavuje motív šesťcípej hviezdice, napr.: Staré Město „Na valách“: hroby č.: 134/49, 261/49 (menšie gombíky); Břeclav-Pohansko hroby č.: 158, 205, 230, 342, tab. 13. Gombíky s motívom výzdoby s palmetou v srdcovitom meandri majú odlišnú celkovú výzdobnú kompozíciu. V hornej časti gombíka je výzdoba vo forme šesťcípej rozety podobne ako na niektorých gombíkoch s motívom jednoduchej palmety, napr. Břeclav-Pohansko hroby č. 9, 360, Staré Město „Na valách“ hroby č. 35/50, 80/50, druhý mikulčický kostol hrob č. 44. Motív rozety sa objavil ako ústredný motív len na dvoch lokalitách v Starom Měste „Na valách“ v hrobe č. 282/49 a v Čechách v Libochovičkách z kostrového hrobu objaveného v roku 1847 (*Sláma 1977, 69*).

Animálny motív (tab. č.: 28). Na pozlátených gombíkoch sa objavili aj obrazy rôznych živočíchov – pes, ryby (Poulik 1967, 132, 149) a avšak najčastejšie sa objavoval motív vtáka. Exempláre gombíkov s motívom vtáka sú známe z lokalít Staré Město „Na valách“ (hroby č. 129/49 a 251/49), z Břeclavi- Pohanska z hrobov č. 38 a č. 136, z územia Čiech z lokalít Kačice a Zákolany (Sláma 1977, 47, 177). Ďalšie exempláre s motívom vtáčika sa uvádzajú z hrobu č. 714 z Mikulčíc (Poulik 1985, obr. 11). Na všetkých moravských gombíkoch s animálnym motívom sa objavujú podobné výzdobné prvky. Vtáky sú umiestnené v kruhovitých medailónoch, ktoré sú zdobené rôznymi ornamentmi ako napr. diamantovaním alebo motívom rybej kosti (Anoškinová 1995, 126-127). V prípade českých exemplárov je vyobrazenie zvierat'a ohraničené kosoštvorcom.

Pletenec (tab. č.: 29). Motív pletenca sa na gombíkoch objavil na niekoľkých exemplároch na pohrebiskách Staré Město „Na valách“ hrob č. 2/57, v Břeclavi- Pohansku hrob č. 141, v Mikulčiciach pri druhom kostole hroby č. 133 a 275, Mikulčice pri šiestom kostole, hroby č. 42 a 178 (Profantová/Kavánová 2003) a na pohrebisku na Bratislavskom hrade, hroby č. 174 a 177 (Štefanovičová 1975). Z územia Čiech sú známe tepané gombíky s motívom pletenca známe zo Smíchova, Žalova a Bubenče.³⁹ S určitými výhradami k motívom pletenca možno zaradiť aj ojedinelý motív slučiek, ktorý sa objavil zatiaľ na exemplároch (avšak vždy v inom prevedení) z hrobu č. 129/62 z pohrebiska Uherského Hradišťa-Sady, z hrobu č. 129 z pohrebiska v Starej Kouřimi (tab. 22: 5) a z hrobu č. 1526 pri dvanástom mikulčickom kostole. Posledne tri menované gombíky sú výrazne menších rozmerov ako gombíky s ostatnými motívami.

Strieborné gombíky (tab. č.: 31). Strieborné gombíky tvoria početnú skupinu. Objavujú sa takmer na všetkých známych lokalitách južnej Moravy (Staré Město „Na valách“, napr. hroby č.: 5/48, 15/48, 261/49, Staré Město „Špitálky“, hrob č. 1, Rajhrad, hroby č. 70, 461, Rajhradice, hroby č. 27, 31, 96, 266, 332) a známe sú i z územia Čiech (Stará Kouřim, hrob č. 106b). Na strieborných gombíkoch je doposiaľ známy výlučne motív palmety vo všetkých troch variantoch. Novým prvkom sú motívy dvoch kvapiek (hrob č. 106b z pohrebiska v Starej Kouřimi). Iné motívy ako zoomorfný motív alebo pletenec známe zo skupiny pozlátených gombíkov sa zatiaľ medzi striebornými gombíkmi neobjavili.

³⁹ S gombíkmi s motívom pletenca sa naposledy podrobnejšie zaoberala N. Profantová, ktorá používa termín geometrický ornament (Profantová/Kavánová 2003, 74-76).

Zlaté gombíky. Zlaté exempláre doposiaľ nie sú dostatočne publikované. Plne publikované sú len exempláre z hrobu č. 18 zo Starého Města „Špitálky“ (*Poulik 1955*, 322). Ostatné exempláre, ktoré sú uvádzané v literatúre z pohrebiska pri tretom kostole, zatiaľ nie sú zverejnené.⁴⁰ Na vyobrazených zlatých tepaných gombíkoch sa objavil motív palmy (jednoduchá palma v poliach oddelených arkádami a zdvojená palma v poliach oddelených arkádami).

II. 2. 9. 4 Analýza

Doterajšie práce sa pri vyhodnocovaní chronológie skúmanej skupiny gombíkov opierali výlučne o hroby s ostrohami, čo predstavuje v súčasnosti 11 hrobových celkov. Sú to hrobové celky z lokalít: Staré Město „Na valách“ hrob č. 261/49; Mikulčice pri druhom kostole hrob č. 44, Mikulčice pri šiestom kostole hroby č.: 43, 51, 70, Břeclav-Pohansko hroby č. 205, 225, 230, 269 a 329 a kolínsky hrob (*Lutovský 1994*). Gombíky s rytou výzdobou sa vyskytujú v hroboch predovšetkým so šperkom a to s náušnicami a inými typmi gombíkov.⁴¹ Zatiaľ najdôležitejšími lokalitami pre poznanie vývoja gombíkov sú v súčasnosti pohrebisko zo Starého Města „Na valách“ s 13 hrobovými celkami, hroby č.: 5/48, 15/48, 24/48, 25/48, 129/49, 251/49, 282/49, 298/49, 299/49, 132-133/51, 323/49, 154/50 a 178/50 a z Břeclavi-Pohanska z 10 hrobovými celkami hroby č.: 9, 38, 99, 127, 135, 136, 158, 197, 256 a 342. Hrobom so šperkom však nebola venovaná dostatočná pozornosť. Z toho dôvodu sa sústreďíme práve na hrobové celky, v ktorých sa tepané gombíky vyskytli spolu s viacerými typmi náušnic. Najskôr budeme venovať pozornosť dvom lokalitám Starému Městu a Břeclavi-Pohansku. Získané poznatky doplníme poznatkami z ostatných pohrebísk a porovnáme ich.

Najdôležitejšou lokalitou pre relatívne chronologické vymedzenie gombíkov je pohrebisko „Na valách“ zo Starého Města. Na pohrebisku bolo objavených niekoľko hrobových celkov, ktoré svojimi nálezmi a nálezovými situáciami umožňujú vytvorenie relatívnej chronológie skúmanej skupiny gombíkov. Mnohé hroby už boli spomínané v súvislosti s rôznymi typmi náušnic, ako sú košíkové, stĺpčekové a bubienkové, pretože uvedené typy náušnic sa najčastejšie stretávajú v inventároch s gombíkmi s rytou výzdobou.

Opäť sa stretávame s hrobom č. 282/49, ktorého bohatá výbavu zaraďuje

⁴⁰ Vyobrazené sú tri exempláre v publikácii Velká Morava a počátky československé státnosti (*Poulik/Chropovský 1985*, tab. XIV).

⁴¹ Spolu s ďalšími typmi gombíkov máme v súčasnosti k dispozícii viac ako 60 hrobových celkov s náušnicami a gombíkmi.

k jednému z najdôležitejších hrobových celkov pre poznanie relatívnej chronológie. Z hrobu pochádzajú tri páry gombíkov: pár zlatých gombíkov zdobených granuláciou, pár strieborných puklicových gombíkov a pár pozlátených gombíkov, zdobených motívom rozety v kruhových poliach vymedzených pletencom (*Hrubý 1955a*, 456). K dôležitým nálezovým celkom patrí hrob č. 129/49 zo štvorca 8/D. Situácia v štvorci 8/D bola už niekoľkokrát uvádzaná.⁴² Rozbor nálezových okolností skupiniek hrobov ukázal, že hrob č. 129/49 patrí do staršej fázy pochovávaní v tomto štvorci. V hrobe 129/49 pri kostre 30-40 ročnej ženy boli objavené dva rôzne gombíky. Jeden pozlátený gombík zdobený motívom vtáčika v troch poliach oddelené trojicami rýh, veľkosť 1,9x2,4 cm (tab. 28:1). Druhý strieborný gombík s rastlinným ornamentom sa rozpadol. Objavené boli dve náušnice, strieborná, zdobená na dolnom oblúku filigránom a klasovitým hrozienkom (poznáme len z opisu) a bronzová krúžková náušnica. V hrobe bol objavený aj zlomok pásovej plakety s obrazom vtáčika na puncovanom pozadí (*Hrubý 1955a*, 437-438).

Motív kruhových polí vymedzených pletencom sa objavil na gombíku v hrobe č. 251/49 (tab č.: 10:1). Tu sa neobjavil motív rozety, ale vtáčika s kvapkou (veľkosť gombíka 3,3 x 4,1 cm). V hrobe sa okrem prívesku našli ďalšie dva exempláre tepaných okrás s rastlinným výzdobným motívom (veľkosť 2,8 x 3,5 cm), jeden strieborný gombík zdobený kosoštvorcami z jemnej granulácie (veľkosť 0,7 x 0,9 cm). Dva rôzne druhy náušnic (jeden pár sedembubienkových, dva páry štvorbubienkových náušnic, zdobených po celom povrchu jemnou granuláciou), dva strieborné prstene zdobené filigránom (Perldraht) a dva strieborné koráliky súdkovitého tvaru, zdobeného puklicami, ktoré sú ovinuté spleteným filigránom. Pri hrobe 251/49 je komplikovaná nálezová situácia hrobu.⁴³

K dôležitým celkom patrí hrob č. 298/49 (hl.: 200 cm, tab. 11:1). V hrobe boli pri kostre sedem až desaťročného dievčaťa nájdené dva páry gombíkov. Pár strieborných zdobených jednoduchou palmetou a jeden, ktorý sa rozpadol (*Hrubý 1955a*, 458). V hrobe boli nájdené tri páry strieborných náušnic s klasovitým hrozienkom, dolný oblúk je zdobený granuláciou a jeden pár zlatých náušnic s klasovitým hrozienkom, ktorých dolný oblúk je tvorený dvoma tordovanými drôťmi. Motív palmety na gombíku z hrobu č. 298/49 je podobný vzoru na guľovitých

⁴² Pozri podkapitolu I. 3 K relatívnej chronológii na pohrebisku...

⁴³ Pozri podkapitolu II. 1. 5. 1 Analýza

príveskoch 133/51. V tesnej blízkosti bol objavený hrob č. 299/49 (hl.:240 cm, tab.). V ňom bol objavený zaujímavý a dôležitý materiál. V hrobe boli nájdené dva pozlátené gombíky zdobené v dolnej polovici rastlinným ornamentom a na hornej polovici šesťcípou granulovanou hviezdnicou. V hrobe boli ešte nájdené dva páry náušnic, strieborné náušnice s prelamovaným stĺpikom a štvorbubienkové náušnice, zdobené krížikmi z granulácie a dolný oblúk je tiež zdobený granuláciou (*Hrubý 1955a*, 458-459). Ako už bolo uvedené, L. Galuška predpokladá uloženie hrobu č. 299/49 ešte pred stavbou kostola, hrob. č. 298/49 však bol, podľa jeho názoru, vyhlbený počas existencie kostola (*Galuska 1996b*, 275). Nie je však úplne vylúčená možnosť, že nielen hrob č. 299/49 ale i hrob č. 298/49 bol vyhlbený pred stavbou kostola. Naznačuje to hĺbka hrobu, jeho umiestnenie i inventár hrobu, v ktorom sa okrem gombíkov objavili i tri páry strieborných náušnic zdobených na dolnom oblúku s granuláciou.

K dôležitým celkom patrí aj dvojhrob č. 132/51-133/51(tab č. 8: 2). Z dvojhrobu sú známe dva exempláre pozlátených gombíkov zdobených jednoduchou palmetou medzi arkádami. V hrobe bola objavená drevená, voľne stojaca komora. Na vrchnáku komory ležala kostra 10-ročného chlapca, v komore bola uložená 20-ročná dievčina. Hrob bol objavený pod valom na okraji štvorca 9/C (*Hrubý 1955a*, 509). Pri kostre chlapca sa našiel len železný nôž a železná lunica (bez obrázku). Pri kostre dievčiny boli nájdené tri páry rôznych druhov náušnic (náušnice s obojstranným klasovitým hrozienkom, náušnice s lunicou z filigránného drôtu a švorbokým hrozienkom, štvorbubienkové náušnice zdobené krížikami z granulácie). Zmieňovaný pár gombíkov sa našiel pri kostre dievčiny.

Bohatá kolekcia náušnic a gombíkov s palmetou sa objavila v hrobe č. 323/49. Pri lebke 8-9-ročného dievčaťa sa našli štyri páry náušnic - tri páry strieborných deväťkošíčkových náušnic a pár zlatých náušnic s klasovitým hrozienkom (*Hrubý 1955a*, 462). Pri dolnej čeľusti ležali dva páry gombíkov (pár strieborných sa rozpadol) a pozlátené gombíky s motívom palmety v srdcovitom meandri (*Hrubý 1955a*, tab. 69:8). Pri hrobe č. 323/49 je dôležité upozorniť na jeho nálezovú situáciu. Hrob sa nachádza južne od základov kostola. Podľa plánu č. 3 ho neporušuje mladší hrob, ale ani on neprekrýva starší hrob. V jeho blízkosti (severne od neho) sa nachádzajú hroby 103/50 a 317/49. V hrobe č. 103/50 bola objavená pri kostre 40-ročnej ženy zlatá náušnica zdobená na hornom oblúku. V hrobe č. 317/49 pri kostre 40-ročnej ženy boli okrem strieborných gombíkov s tepanými špirálami objavené náušnice s prelamovaným stĺpčekom (dva páry a jedna samostatná) a pár deväťkošíčkových náušnic (tab. č. 11: 3).

Vzhľadom k samotnej výbave hrobu 323/49 a jeho polohy v blízkosti hrobov 103/50 a 317/49 je možné predpokladať, že k uloženiu hrobu 323/49 došlo v približne rovnakom časovom horizonte. Nie je preto vylúčené, že hrob patrí do staršieho horizontu pochovávaní, do skupiny hrobov uložených ešte pred vybudovaním kostola. Obdobná kolekcia šperkov sa objavila i v hrobe č. 154/50, ktorý je porušený hrobom č. 140/50 s ostrohami typu IA podľa V. Hrubého.

Pre poznanie vývoja gombíkov rytou výzdobou je nesmierne dôležitá nálezová situácia v štvorci 8/D, ktorá jednoznačne preukazuje prítomnosť gombíkov na pohrebisku „Na valách“ i v mladšom horizonte pochovávaní. Dokladom toho je výskyt gombíkov v hroboch č. 5/48, 15/48, 24/48, 25/48 a 33/48. Všetky uvedené v uvedenom štvorci hroby patria mladšiemu horizontu hrobov. V uvedených hroboch sa objavili gombíky vo viacerých variantoch. Z hrobu č. 33/48 pochádza dvojica menších strieborných gombíkov zdobených jednoduchou palmetou (priemer 1,4 cm) (*Hrubý 1955a*, 415). Z hrobov č. 24/48 a 25/48 uvádza V. Hrubý gombíky zdobené s palmetou. Z hrobu 5/48 sú známe dva páry strieborných gombíkov. Podľa popisu V. Hrubého je možné predpokladať pri jednom páre výzdobu s jednoduchou palmetou. Druhý pár bol zdobený palmetami v srdcovitom meandri (*Hrubý 1955a*, 409). V hroboch 5/48 a 15/48 sa s príveskami vyskytla analogická kombinácia náušnic ako v hrobe 251/49: sedembubienkové náušnice, štvorbubienkové náušnice zdobené na povrchu jemnou granuláciou, sedemkošíkové náušnice (hrob č. 15/48, tab. 13:4), sedembubienkové náušnice zdobené krížikmi z granulácie a štvorbubienkové zdobené trojuholníkmi z granulácie, dolný oblúk je zdobený granuláciou. V uvedenom mladšom horizonte sa zatiaľ neobjavili gombíky s animálnym motívom.

Z uvedeného prehľadu hrobov vyplýva, že gombíky s rytou výzdobou sa na pohrebisku „Na valách“ vyskytovali výlučne v hrobových celkoch s náušnicami, ktoré sú súčasťou *novej vlny šperku*. Spomínané gombíky sa neobjavili v kombinácií náušnic vychádzajúcej zo staršej byzantskej tradície sprostredkovanej Avarskou ríšou.

Rozsiahly súbor hrobov s náušnicami a sledovanými gombíkmi je známy z pohrebiska Břeclav-Pohansko. Na pohrebisku bolo objavených niekoľko dôležitých hrobových celkov. Sú to hroby č.: 9, 38, 99, 127, 135, 136, 158, 197, 256 a 342. V hrobe č. 9 boli objavené gombíky s palmetou v srdcovitom meandri s jednou šesťkošíkovou náušnicou. Hrob je porušený hrobom č. 8, v ktorom bol nájdený zlomok bronzovej esovitej záušnice. V hrobe č. 38 boli objavené tri pozlátené gombíky s motívom vtáčika. Okrem toho sa v hrobe našli dva páry zlatých náušnic: pár

s klasovitým hrozienkom, druhý pár je zdobený bodlinatou výzdobou. V hrobe č. 99 boli nájdené dva strieborné gombíky s motívom pletenca spolu s tromi párami strieborných náušnic – sedembubienková, šesťkošíková a náušnica s lunicou z filigránného drôtu s tzv. bodlinatou výzdobou. Súčasťou hrobu č. 127 boli dva gombíky s rytou výzdobou, olovený gombík, spolu so striebornou štvorbubienkovou náušnicou zdobenou jemnou granuláciou, tri koráliky. Bohatú kolekciu predstavuje inventár hrobu č. 135. Tu boli nájdené spolu s párom strieborných gombíkov s palmetou v srdcovitom meandri štyri páry náušnic – tri páry sedembubienkových, pár štvorbubienkových zdobených granuláciou na celom povrchu, dolný oblúk je zdobený tiež granuláciou. Hrob č. 136 obsahoval dve strieborné náušnice s klasovitým hrozienkom, dolný oblúk bol zdobený filigránom, dva gombíky s motívom vtáčika a jeden strieborný, zdobený vzormi z granulácie a sklíčkami. Bohatý inventár pochádza z hrobu č. 158. V hrobe boli s dvoma striebornými gombíkmi objavené strieborné puklicové prívesky spolu s deväťkošíkovými náušnicami, náušnicami s retiazkami a prsteňom. V hrobe č. 197 sa našli dva strieborné gombíky spolu s šesťkošíkovou náušnicou z hladkého drôtu a stĺpikovou náušnicou, zdobenou po celom povrchu granuláciou. Spolu so striebornými gombíkmi sa v hrobe č. 256 našli štyri páry náušnic: pár štvorbubienkových zdobených trojuholníkmi z granulácie a dolný oblúk je tiež zdobený granuláciou, tri páry stĺpikových zdobených po celom povrchu granuláciou. V hrobe č. 342, ktorý sa nachádza v samostatnej skupine hrobov, boli objavené dva gombíky s dvoma párami strieborných náušnic – sedembubienkovou, náušnicou s klasovitým hrozienkom, jednou šesťkošíkovou náušnicou a dvoma štítkovými prsteňmi.

Analýza hrobových celkov z oboch pohrebísk preukázala výraznú podobnosť kolekcii šperkov v ženských hroboch na pohrebiskách v Starom Měste a Břeclavi-Pohansku. Podobnosť kombinácií náušnic a gombíkov s rytou výzdobou však môžeme sledovať i na ďalších pohrebiskách. Z pohrebiska v Starej Kouřimi sú známe hroby s analogickým inventárom ako z moravských pohrebísk. V hroboch č. 110 a 129 sa vyskytli s gombíkmi aj náušnice s bodlinatou výzdobou (*Šolle 1966*, obr. 13b, 40a). Obdobná kombinácia šperkov (náušnice s bodlinatou výzdobou a náušnice s klasovitým hrozienkom) je známa i z pohrebiska pri šiestom mikulčickom kostole (hrob č. 183). I z nedávno publikovaných pohrebísk Rajhrad (hrob č. 461) a Rajhradice (hrob č. 332) sú známe analogické kolekcie košíkových a bubienkových náušnic s gombíkmi podobné ako na dvoch spomínaných pohrebiskách (*Staňa 2006*, obr. 38, 69).

Vďaka novým poznatkom získaných k relatívnemu vývoju náušnic môžeme sledovať vývoj výzdobných motívov na tepaných gombíkoch. Najstaršie vzory, ktoré sa objavili na gombíkoch, sú pravdepodobne motív vtáčika, rozety, jednoduchej palmety či pletenca. Uvedené motívy sa vyskytli v kombinácii s náušnicami s klasovitým hroziakom, náušnicami s bodlinatou výzdobou a s náušnicami s prelamaným stĺpikom. Všetko sú to náušnice, ktoré sa začali objavovať s novou vlnou šperku, napr. hrob č. 38 z Břeclavi-Pohanska, hrob č. 299/49 zo Starého Města „Na valách“. Motív dvojitej palmety a palmety v srdcovitom meandri sa najčastejšie vyskytoval na gombíkoch v hrobových celkoch s bubienkovými a košíkovými náušnicami, napr. Rajhrad, hrob č. 70, 461, Rajhradice hrob č. 332, Břeclav-Pohansko, hrob č. 135 alebo Staré Město „Na valách“, hroby č. 5/48 a 15/48. Pri týchto výzdobných motívoch sa častejšie vyskytujú exempláre zhotovované zo striebra a bez pozlátenia. Motív jednoduchej palmety však pokračuje i do mladšieho obdobia. Podľa inventárov hrobov so šperkmi, ktoré je možné na pohrebisku v Starom Měste „Na valách“ bezpečne zaradiť do najmladšieho horizontu pochovávaní (hroby č. 66/49, 27/51, 14/48, 213/49), sa tepané gombíky nevyskytli, spolu s nimi sa vytrácajú košíčkové a bubienkové náušnice.

Hrobové celky s výskytom ostrôh a tepaných gombíkov naznačený vývoj nevyvracajú, skôr ho potvrdzujú. Najčastejšie sa tepané gombíky vyskytli s ostrohami typu IA (podľa Hrubého): napr. na pohrebisku Břeclav-Pohansko hrob č. 225, 329; Mikulčice pri druhom kostole hrob č. 44 a s ostrohami typu III (podľa Hrubého): Mikulčice pri šiestom kostole: hroby č. 51 a 70. Zatiaľ len v jednom prípade sa objavili s ostrohami typu IB (podľa Hrubého): Břeclav – Pohansko hrob č. 205. Ostrohy typu IA patria k relatívne mladším ostroham, ktoré sa objavujú na veľkomoravských pohrebiskách. Potvrďuje to niekoľko stratigrafických situácií, v ktorých hroby s ostrohami IA patria jednoznačne k relatívne mladším hrobom. Hrob č. 44 s ostrohami typu IA a tepaným gombíkom s palmetou v srdcovitom meandri pri druhom mikulčickom kostole leží nad hrobom č. 74 (*Poulik 1957, 271, 298*). Na pohrebisku Sady pri Uherskom Hradišti-Sady hrob č. 167/59 s ostrohami IA prekrýval hrob č. 175/59, v ktorom sa objavili ostrohy typu IB (*Galuška 1996a, 60, 62*). Podobne i na pohrebisku v Břeclavi-Pohansku hrob č. 225 s ostrohami IA a tepanými gombíkmi porušil starší hrob č. 208 (*Kalousek 1971, 135*). Doteraz sa s ostrohami typu IA nevyskytli gombíky s motívom pletenca či motívom vtáka. V hroboch s ostrohami sa zatiaľ objavili len tepané gombíky s motívom jednoduchej palmety a palmety

v srdcovitom meandri, teda s motívmi, ktoré aj na základe konkrétnych stratigrafických pozorovaní sa objavujú v relatívne mladších hrobch.

II. 2. 9. 5 Pôvod tepaných gombíkov s rytou výzdobou⁴⁴

Názory bádateľov na pôvod tepaných gombíkov sú pomerne rôznorodé. Ich proveniencia sa hľadala v Byzancii (*Cibulka 1950*, 15, citované podľa *Hrubý 1955a*, 210) a v islamskej oblasti (*Benda 1963*, *Bureš 1964*, *Klanica 1970*). Pred druhou svetovou vojnou sa objavil i jeden názor o ich západnom pôvode, ale bez ďalšej argumentácie (*Preidel 1940*, 496-497). V. Hrubý ich považoval za výrobky z domácich dielní. Pri tejto interpretácii vychádzal z rozšírenia tepaných gombíkov najmä v Čechách, na strednom Dunaji, s výnimočným výskytom v Bavorsku a v Slovinsku. Zdôrazňoval pri tom aj absenciu podobných nálezov v čiernomorskej oblasti, ktorú pokladal za súčasť Byzancie (*Hrubý 1955a*, 210-211).

Časť historikov umenia sa domnieva, že zdrojom pôvodu výzdoby a motívov je orientálne umenie. Zdôrazňujú najmä techniku vytepávania, ktorá súvisí s orientálnou toreutikou, ktorej reprezentantmi sú nádoby z pokladu Nagyszentmiklós. Historici umenia predpokladajú presun klenotníckej dielne na územie južnej Moravy, či západného Slovenska (aj keď práve z územia Slovenska pochádza zatiaľ najmenej exemplárov uvedených gombíkov). Vychádzajú z nálezu smolnej podložky na vytepávanie plaket, nájdenej na Bratislavskom hrade, na ktorej je zobrazený jazdec, sediaci na koni nad ležiacim porazeným protivníkom. Jej charakter je blízky známej striebornej *plakete so sokolníkom* zo Starého Města polohy „Špitálky“ pri Uherskom Hradišti. Oba artefakty s puncovaným podkladom súvisia, podľa historikov umenia, s neskoroavarským štýlom, ovplyvneným ranoislamskou toreutikou. S orientálnou kultúrou súvisia aj námety zobrazené na týchto plaketách. Aj rastlinná ornamentika veľkomoravských gombíkov je blízka postsásánovskému a ranoislamskému umeniu (*Gerát a spol. 2007*, 28-29). Ornamentika vychádza z dedičstva helenistickej kultúry, v ktorej sa miešali antické i orientálne prvky, z čoho neskôr vychádzali ako v Byzancii, tak i vo Franskej ríši i Avarskej ríši, všade, kde bola rozšírená Rímska ríša. Zodpovedajú tomu výzdobné motívy, ktorých kompozícia napr. pri zoomorfných motívoch sa výrazne v priebehu niekoľkých storočí nemenila. Situovanie zvierat'a alebo rastlinného motívu do kruhového medailónu na puncovanom pozadí sa objavuje i na

⁴⁴ V roku 2008 som publikovala článok venovaný tepaným gombíkom, postupom času sa niektoré moje úvahy k datovaniu a pôvodu gombíkov zmenili.

merovejských tepaných sponách a príveskoch datovaných do 7. až začiatku 8. storočia (*Klein-Pfeuffer 1993*, 145, Taf.: 87, 88; *Spiong 2000*, 30-31).

Ťažko môžeme jednoznačne rozhodnúť, z ktorého kultúrneho okruhu sa na južnú Moravu dostali uvádzané motívy. Tradične sme z literatúry zvyknutí aj pre obdobie včasného stredoveku, že mnoho noviniiek do strednej Európy prichádza z východu. Ale už pri niekoľkých artefaktoch sa bezpečne preukázal práve opačný smer. Na danú skutočnosť upozornil ruský archeológ V. V. Sedov. Poukázal na niekoľko typov náušnic, ktoré sa objavujú v nálezoch a jednoznačne ich pôvod hľadá v prostredí južnej Moravy a juhozápadného Slovenska (*Sedov 2001*, 339). Jeden z ďalších konkrétnych prípadov je pôvod strieborných luníc typu Gnezdovo, ktorých pôvod bol hľadaný na ruskej oblasti, ale podarilo sa preukázať, že tieto lunice sa dostali do Ruska bezprostredne zo strednej Európy (*Chorvátová 2001*, pozri aj podkapitolu III. 3 *Poklad šperkov Ráducăneni...*)

Pri posúvaní v našich ďalších úvahách je však veľmi dôležité poznanie vyplývajúce z analýzy, že tepané gombíky s rytou výzdobu sa zatiaľ neobjavili v horizonte s najstaršími kolekciami ženského honosného šperku. Nastupujú až s novými typmi náušnic – *s novou vlnou šperku*. V minulosti často archeológovia videli spojitosť medzi tepanými gombíkmi a neskoroavarskými bronzami, resp. ich výzdobnými motívami (*Bureš 1964*, 62; *Profantová 1996*, 31-32). V celkoch, ktoré vychádzajú zo staršej tradície šperku, však absentujú, čo umožňuje vylúčenie priameho sprostredkovania gombíkov s rytou výzdobou avarským kultúrnym okruhom. Vzhľadom k novým poznatkom sa znova vynárajú aj iné alternatívy.

V hre stále zostáva i ranoislamské umenie. Širšie úvahy o prítomnosti obchodníkov z islamskej oblasti v priestore severne od Dunaja na prelome 8. a 9. storočia nedávno otvoril nález arabskej mince – medeného falsu bagdadskeho kalifa Hárúna-al-Rašída (786-809) vyrazenej okolo roku 797 z južného svahu Bratislavského hradu (*Hunka 2002*, 188-190; 2007, 153). Nálezy arabských mincí s razbami z konca 8. storočia z územia dnešného Srbska - Bulkeszi, Popinci, Chorvátska - Petrovci a Slovinska - Braslovče (*Kovács 2008*, 523-524), zo severu Európy (*Brather 1996/1997*)⁴⁵ a z Rumunska zo začiatku 9. storočia (*Teodor 1980*), sú pravdepodobne odrazom zintenzívnenia obchodných a kultúrnych kontaktov medzi južnou, strednou

⁴⁵ V odbornej literatúre prevládal názor, že staršie arabské mince boli len súčasťou pokladov s mladšími. S. Brather však preukázal, že niektoré poklady, tvorené výlučne mincami z 8. storočia, boli deponované na konci 8. storočia. Túto skutočnosť potvrdili aj dendrologické datovania (*Brather 2003*, pozn. č. 23, Tab. 1).

a severnou Európou a Bagdadským kalifátom. Za vlády Hárúna Al-Rašída a jeho súčasníka Karola Veľkého sa udržiavali veľmi intenzívne a nadštandardné obchodné i diplomatické vzťahy (*Charvát 1998*, 27-33). V tejto súvislosti je zaujímavá i zmienka o presunoch Arabov počas vlády Leona IV. na územie vtedajšej Thrákie (*Zástěrová 1992*, 119). Poznatky ukazujú, že minimálne od konca 8. storočia existovali rozsiahle príležitosti pre kontakty strednej Európy s islamským svetom. Zároveň by sme nemali vylúčiť možnosť sprostredkovania islamského umenia práve prostredníctvom Franskej ríše, vďaka zintenzívneniu kontaktov za vlády Karola Veľkého.

Ako vidíme, otázka pôvodu tepaných gombíkov stále rezonuje medzi archeológmi a ponúkajú sa veľmi rôznorodé interpretácie. Domnievame sa, že pri hľadaní odpovede na otázku pôvodu tepaných gombíkov, je potrebné od seba oddeliť problematiku pôvodu výzdobných motívov a genézu predmetu vo forme guličky. Netradičný postup ovplyvňuje skutočnosť, na ktorú upozornil už V. Hrubý, a súčasný stav bádania zatiaľ jeho postreh nevyvrátil. Gombíky s rytou výzdobou sú totiž rozšírené najmä v oblasti Čiech, Moravy a Slovenska, len ojedinele sa objavili na iných miestach (pozri úvod štúdie). Zaujímavá je i skutočnosť, že okrem gombíkov s rytým vzorom sú na tomto území veľmi obľúbené i ďalšie typy kovových gombíkov, ktoré sa objavujú už v predchádzajúcom horizonte. Ojedinele sa objavujú kovové gombíky na území Chorvátska, napr. Trilje (*Karaman 1921*) a Maďarska, napr. Abony (*Hampel 1901*, 252) alebo Brestovac z Chorvátska (*Breuer 2005*, Abb. 77:1). Okrem gombíkov, ktoré sprevádzajú honosný šperk objavujú sa aj v skoršom období kovové (typ Skalica a s filigránovými prstienkami) i sklenené gombíky, ktoré sprevádzajú iné typy náušnic. Analógie ku kovovým gombíkom zatiaľ nepoznáme, ale sklenené gombíky boli zaznamenané doteraz len v príslušných oblastiach Rakúska (*Friesinger 1971-1974*, 105; *Justová 1990*, 185) a Maďarska (*Szőke 1992*, 285). Predložené poznatky umožňujú uvažovať o výraznej obľúbenosti guľovitých tvarov nielen v podobe príveskov ale i záveskov na náušniciach, o čom svedčia rôzne varianty bubienkových a košíkových náušnic, ktoré sa tiež sústreďujú v tých istých oblastiach ako tepané gombíky. Intenzívny výskyt gombíkov s rytou výzdobou na území Čiech a Moravy, pričom najstaršie exempláre pochádzajú z pohrebísk na južnej Moravy, naznačuje, že tepané gombíky začali zhotovovať remeselníci priamo na území južnej Moravy, podľa vkusu a prania miestnej nobility, využívajúc pri tom svoje výzdobné motívy, ktoré prispôsobili guľovitému tvaru (podobne o celom ženskom honosnom šperku uvažuje Ungerman (2005, 717)). Možno túto skutočnosť naznačuje ornitologická analýza

charakteristických typologických znakov zobrazených vtákov. Podrobná analýza jednotlivých vtákov vyobrazených na gombíkoch preukázala, že zobrazené boli miestne druhy vtákov ako je drop veľký, bučiak veľký, páv a orol chocholatý (*Anoškinová 1995, 125-129*).

Hornú hranicu výskytu tepaných gombíkov nám určujú nálezy tepaných gombíkov v hrobových celkoch, s nálezmi datovanými do 10. storočia (*Smetánka 1994, 106; Staššiková-Štukovská 1996, 2002*). Ojedinele sú známe i nálezy tepaných gombíkov (vždy však len jeden exemplár) v hroboch so staromaďarskými nálezmi, napr. Hevés (*Pataky 1939*), Petoševci-Bagruša (*Žeravica 1985/1986, tab. IV:2*) a Galanta (*Točík 1992, 143. 144, obr. 91:18*). Uvedené hrobové celky poukazujú na prežívanie tepaných gombíkov aj v priebehu prvej polovice 10. storočia. Je však pravdepodobné, že ich výroba sa vytratila o niečo skôr, spolu s niektorými typmi šperkov. Nie je ani vylúčená možnosť zániku produkcie rozvrátením moravského kniežatstva.

III VÝVOJ KOLEKCIÍ ŽENSKÉHO HONOSNÉHO ŠPERKU

III. 1 Problémy chronológie šperku

Mnoho prác venovaných šperku, ktoré boli publikované v nedávnej dobe, obsahujú schémy, na ktorých autori vizuálne prezentujú, v ktorom časovom období sú konkrétne druhy okrás, prípadne iné predmety súčasťou živej hmotnej kultúry (Grigorov 2007, obr. 24-31; Petrinc 2009, Tab. 306-317). Schémy sú veľmi rozšírené a medzi autormi obľúbené. Náušnice a iné skvosty sa síce vyskytujú v hrobových celkoch aj len v minimálnom počte, napr. jedna náušnica alebo jeden gombík, ale v mnohých prípadoch sa objavujú v kombináciách s ďalšími typmi a druhmi šperkov. Ak sú však náušnice alebo iné okrasy prezentované len podľa konkrétneho typu, sú vytrhnuté z celkového kontextu, stráca sa tým možnosť vidieť ich v širších chronologických súvislostiach a najmä ostávajú nepozorované zmeny v celkovom štýle módy šperku. Podobne v minulosti boli zobrazované osobitne jednotlivé typy korálikov a nadobudla sa predstava, že koráliky nie sú chronologicky citlivým predmetom, na podklade ktorého by sa mohla vytvárať relatívna chronológia. Až neskôr, keď bádatelia sledovali nielen jednotlivé koráliky ale i náhrdelníky ako celok, sa preukázalo, že aj sklenené perly sú veľmi spoľahlivou pomôckou. Dôležité však je sledovať, v akých kombináciách sa koráliky navzájom vyskytujú v náhrdelníku (Sasse – Theune 1996, pozn. č. 1). Pomocou tejto metódy sa podarilo viacerým bádateľom preukázať význam korálikov a ich vzájomných kombinácií pri relatívnom datovaní pohrebísk. B. Sasse a C. Theune uvedenú metódu verifikovali porovnaním poznatkov k chronológii kovových okrás (najmä spôn) zo ženského hrobov (Sasse – Theune 1996, 187). Podobnou metódou budeme postupovať aj v prípade ženského honosného šperku. Už niekoľkokrát bol v práci zmieňovaný vysoký vzájomný výskyt rôznych typov náušnic s rôznymi typmi gombíkov v inventároch hrobov. Uvedená vlastnosť nálezov nám umožňuje využiť bohaté ženské hroby ako podklad pre vytváranie relatívnej chronológie honosného šperku. Veľmi bohaté ženské hroby na moravských pohrebiskách poskytujú dostatočné množstvo nálezov pre porovnávanie. Niekoľkokrát sa v hrobe objavilo niekoľko párov náušnic a niekoľko párov gombíkov, ktoré bolo možné porovnávať s inými celkami. Na jednotlivé inventáre s honosným šperkom budeme pracovne nahliadať ako na **sady okrás**, alebo **súpravy**, či **kolekcie** podobné, aké sa ponúkajú aj dnes. Najbohatšie kolekcie, ktoré dosiaľ poznáme, tvoria minimálne tri až päť párov náušnic rôznych druhov a dva až tri páry rôznych gombíkov – hrob č.

282/49 alebo hrob č. 505 od mikulčickej baziliky. Podobné kolekcie ale s inými typmi náušnic môžeme sledovať aj na dedinských pohrebiskách, napr. Prušánky, hroby č. 21, 72, 157, Nechvalín, hrob č. 21, Čakajovce, hroby č. 426,449, 572. Uvedený spôsob nám umožní aj pozorovať, či a ako sa v kolekciami postupne menil výber náušnic a gombíkov, tak ako sa v zmieňovaných náhrdelníkoch menila skladba korálikov (*Sasse – Theune 1996; Codreanu-Windauer 1997, 76-82; Staššíková-Štukovská - Plško 1997; Theune 2008*).

V podstate ide o tradičnú metódu kombinácií, ktorá je už dávno známa a z nej sa vychádzalo pri prvých pokusoch chronologického členenia (*Eggers 1974; Montelius 1903*). Postup umožňuje archeológom podchytiť obdobia najstaršieho výskytu vybraného artefaktu, čas jeho intenzívneho používania a dobu, kedy sa vytrácajú zo „života“ spoločnosti. V deväťdesiatych rokoch minulého storočia, v súvislosti s prienikom počítačovej techniky, sa využívali seriacné analýzy predmetov alebo hrobov ako pomôcka chronologického usporiadania nálezov alebo hrobov (*Theune 1995, 323*).¹ Aj v našej archeologickej literatúre sa objavilo niekoľko seriacných analýz.² Nemecká bádatelka C. Theune upozorňuje na obmedzenia a nedostatky, ktoré sa objavujú pri seriáciách predmetov a hrobov (*Theune 1995, 325-327*). Výsledok seriacnej analýzy závisí od vstupných dát (*Theune 1995, 325*). Pokiaľ nie sú presne stanovené, môže dôjsť k skresleným výsledkom, ako napr. v seriácii gombíkov E. Pavlovičovej. E. Pavlovičová nezadefinovala presne jednotlivé typy gombíkov a nerozlišovala presne ani ostatné predmety, s ktorými sa gombíky kombinovali. Stanovila síce presné typy ostrôh, ktoré sa však s gombíkmi objavili len 11-krát. Pri náušniciach rozlíšila základné typy, ale neprihliadala na varianty náušnic, ktoré sa ukázali pri honosnom šperku veľmi dôležité. Na túto skutočnosť už upozorňoval L. Niederle (*1930, 7-9*). Zatiaľ boli vydané len štúdie k dvom typom náušnic (náušnicam vytvorených lunicou z filigránneho drôtu a lunicovým náušnicam s hviezdicovým príveskom) a ich variantom (*Staššíková-Štukovská 1996a; 1999*). E. Pavlovičová považovala vedierka, nádoby a nože, za predmety charakteristické pre starší horizont (*1996, 102*), aj keď sám V. Hrubý upozorňoval, že uvedené predmety sa objavujú i v hroboch najmladšieho horizontu (*1955a, 113, 160*). Nádoby sa skutočne objavujú aj

¹ V princípe ide tiež o kombinačnú metódu.

² Napr. Seriacnú analýzu vypracoval pre súpravy opaskových kovaní J. Zábojník (*1991*). E. Pavlovičová analyzovala gombíky (*1996*). Seriacné analýzy pohrebísk vypracoval M. Hanuliak – Malé Kosihy (*1994*); Čakajovce (*1999*), Veľkomoravské pohrebiská na Slovensku (*2004*). Rakúsky archeológ P. Stadler vypracoval seriacnú analýzu mužských hrobov z pohrebísk z avarského kultúrneho okruhu (*Stadler 1996, 456-461*).

v hrobch mladšieho horizontu pochovávaní, napr. hrob č. 4/48 a tiež aj vedierka, hrob č. 22/48.

Seriačná analýza hrobov nie je schopná zaznamenať mnohé dôležité detaily pre poznanie chronológie, ako sú napr. vek zomrelého a poloha hrobu v rámci pohrebiska. Obidva faktory zohrávajú podstatnú úlohu pri chronologickom vymedzení konkrétneho hrobu v rámci pohrebiska. Seriačná analýza zároveň nezachytí prípadné **rozdielne kultúrne okruhy v rámci jedného časového horizontu**. Na pohrebisku „Na valách“ sa pravdepodobne v jednom časovom horizonte objavujú hroby s nálezmi patriacimi k dvom rôznym kultúrnym okruhom³ - k avarskému kultúrnemu okruhu (napr. hroby č. 21/AZ, 89/AZ, 184/AZ, 80/48, 126/49 a iné) a okruhu, ktorý je tradične nazývaný ako veľkomoravský (hroby č. 193/51, 282/49, 122/51 a iné)⁴.

Rozbor ženského šperku preukázal vzájomné nekombinovanie náušnic a gombíkov rôznych skupín. Z týchto dôvodov sa pri vytváraní chronológie šperku neuvažovalo o použití seriačnej analýzy pomocou počítača. Metóda kombinácií nám umožní vytvorenie relatívno-chronologickej sekvencie kolekcii honosných náušnic a gombíkov. Jej verifikáciu nám umožnia poznatky vyplývajúce z vertikálnych stratigrafií na pohrebisku v Starom Měste „Na valách“ a pri druhom mikulčickom kostole⁵ a z horizontálnej stratigrafie v prípade pohrebiska „Na valách“.

Hlavným cieľom predkladanej práce je vytvoriť relatívno-chronologickú sekvenciu ženských honosných okrás a tiež naznačiť istý koncept jeho vývoja na južnej Morave. Náčrt, ktorý predstavíme, bude zachytávať vývoj módy náušnic a gombíkov v hlavných obrysoch. Základ vychádza z kombinácií šperku v jednotlivých hrobch, pričom kolekcie sa sledujú na viacerých pohrebiskách, najvýznamnejšou lokalitou stále zostáva pohrebisko „Na valách“. Samozrejme, pri datovaní hrobov so šperkom na konkrétnych pohrebiskách môže vystupovať viacero faktorov, napr. vek zomrelého, poloha na pohrebisku, čiže faktory ovplyvňujúce konkrétne datovanie na skúmanom

³ Dokonca sa objavili artefakty avarského a veľkomoravského aj spolu v jednom hrobe č. 50/50 (ostrohy typu IB podľa V. Hrubého, tekvicovitý privesok a štvorcovité kovanie opasku), ktorého analógie sa objavujú na pohrebiskách patriacich k avarskému kultúrnemu okruhu (*Zábojník 1991*, Taf. 36: 23, *Vida 1996*, Abb. 4: B, Abb. 6: A). Podobné príklady sú známe i z iných pohrebísk, napr. Ducové – hrob č. 1025 – vrtuľovité kovanie a ostrohy typu Biskupija- Crkvina (*Hanuliak 2004*, tab. XXXIII: 9-14), Modrá u Velehradu – hrob č. 22 – prelamané bronzové kovanie a ostrohy typu II podľa Hrubého (*Hrubý – Hochmanová - Pavelčík 1955*, 74, 90), Skalica – mohyla č. 34, hrob č. 3 – bronzové kovanie s motívom palmety a ostrohy typu II podľa Hrubého (*Budinský-Krička 1959*, 103, Taf. XL: 1, 3, 5), Mikulčice pri druhom kostole – hrob č. 108 – niekoľko bronzových kovaní a dva gombíky (*Poulik 1957*, 370).

⁴ Spoločným znakom týchto hrobov je nadmerná hĺbka (od 200 do 265 cm). Sú prevrstvené mladšími hrobmi (štvorec 7/D 8/D, 9/D) alebo sa nachádzajú pod valom.

⁵ Pripravuje sa vydanie katalógu pohrebiska v Mikulčiciach pri bazilike s ďalšími vertikálnymi stratigrafickými situáciami, ktoré sa v budúcnosti môžu využiť ku kontrole relatívnej chronológie šperku.

pohrebisku, ktoré však v celkovom koncepte datovania nie je možné zahrnúť. To znamená, že konkrétne datovanie hrobu s podobným inventárom môže byť na inom pohrebisku aj mladšie. Konkrétnu situáciu nachádzame medzi hrobmi z pohrebiska „Na valách“. Ide o hrob č. 22/48, v ktorom bola pochovaná 60-ročná žena. Inventár hrobu tvoria zlaté náušnice s dvojkónickým hroziakom, náušnice s vnútornou lunicou, bubienkové náušnice a náušnice s klasovitým hroziakom. Prvé dva typy náušnic nachádzame už v najstarších kolekciami a v ich charakteristike sme uviedli, že pravdepodobne sa vytrácajú v priebehu prvej polovice 9. storočia. Aj ďalšie dva typy náušnic sa objavujú v sortimente šperkov veľmi skoro. V danom prípade však nálezová situácia ukazuje, že aj v mladšom období pochovávaní na pohrebisku boli stále „živé“ aj staršie typy šperkov. Žena mohla šperky získať v čase svojej mladosti vo veku 20 rokov. Uložené boli až pri jej smrti o cca 40 rokov neskôr. Ak by sme jej životné dáta zasadili do absolútnych rokov, dostali by sme túto časovú líniu: okolo roku 830 (ale nie je vylúčené ani o desaťročie skôr), kedy môžeme bezpečne predpokladať prítomnosť všetkých šperkov z jej kolekcie, dostala ich ako svadobný dar, či v súvislosti s krstom vo veku 20 rokov. O štyridsať rokov zomiera, to sa už pohybujeme okolo roku 870. Za dané obdobie došlo na území južnej Moravy k mnohým výrazným zmenám. Uvedený príklad ukazuje na problém, na ktorý upozornil už niekoľkokrát H. Steuer. Nemecký archeológ zdôraznil, že v datovaní nálezov sa často prelínajú dve rôzne skutočnosti – datovanie uloženia do hrobu a datovanie nálezov samotných (Steuer 1977, 386; 1998, 136-137). Podobné problémy vystupujú aj v českej a slovenskej archeológii, čo spôsobuje mnohé nedorozumenia. V. Hrubý v záverečnej kapitole síce uviedol, že predmety z hrobov vymedzujú dobu, kedy boli uložené do zeme a nie sú rozhodujúce pre určenie doby, kedy sa začína konkrétny predmet objavovať v materiálnej kultúre (Hrubý 1955a, 291).⁶ Pri chronologickom hodnotení jednotlivých nálezov (najmä šperkov) mu však doba uloženia do hrobu splynula s dobou vzniku a „používania“ predmetov. V literatúre sa tak objavujú rozpory pri datovaní hrobov na pohrebiskách, na základe jednotlivých nálezov vytrhnutých z celkového kontextu hrobu. Pri datovaní šperku sa zaužívalo datovať jednotlivé formy náušnic samostatne, čo spôsobilo mnohé nezrovnalosti. V častiach, v ktorých sa autori vyjadrovali k datovaniu jednotlivých predmetov, zaradili často jeden a ten istý hrob na základe rôznych artefaktov do

⁶ V. Hrubý doslova uviedol: „Pohřebiště „Na valách“ má totiž dva zvláštní rysy, které umožňují několikanásobnou kontrolu datování těch předmětů, které jasně vymezují dobu, v níž byly jako milodary vloženy do hrobu. Nejsou však rozhodující pro určení doby, kdy se ten či onen druh nástrojů, zbraní nebo šperků začíná ve slovanské ...kultuře vůbec objevovat.“ (Hrubý 1955a, 291).

rôznych časových horizontov napriek tomu, že hovoria o **dobe pochovania zomrelého, či horizonte pochovávaní** (Hrubý 1955a, 291; Galuška 1996a, 94, 100, 101; Hanuliak 2004, 29). Predmety, ktoré sa spolu objavili v hrobe, sú síce súčasné, ale nemusia byť rovnako staré (Steuer 1977, 400; Smetánka 1994, 106). V prípade hľadania odpovede na otázku, kedy boli predmety z hrobu vyrobené, sa údaje o dobe ich vzniku môžu odlišovať. Časový interval medzi výrobou predmetu a jeho uložením do zeme môže dosahovať až 100 rokov (Steuer 1977, 403), čo je veľmi veľký interval v histórii Veľkej Moravy. Predmety v hrobe mohli byť vyrobené v rozdielnom časovom období. Najmladší predmet v hrobe alebo nálezová situácia však determinuje dobu uloženia hrobu.

Metóda kombinácií umožňuje vytvárať relatívno-chronologické sekvencie a dotvárať celkový obraz o súčasnosti alebo následnosti používania rôznych predmetov. Až po vypracovaní relatívno-chronologických skupín, môžeme pristupovať k absolútnemu datovaniu a hľadaniu výkladových možností a interpretačných obrazov archeologických výsledkov (Klanica 1990, 58; Bubeník 1994, 55; Ungerman 2005, 710). Bez tohto základného kroku nie je možné pracovať s archeologickým materiálom ďalej. Riešenie otázok spoločenských, ekonomických a kultúrnych javov je podmienené práve správnym relatívnym a následne absolútnym chronologickým zaradením nálezov (Steuer 1968, 24-25).

III. 2 Zloženie kolekcii ženského honosného šperku

III. 2. 1 Prvý typ kolekcii – horizont Trilje – Staré Město(?)

V predchádzajúcej kapitole *II. Klasifikácia šperku* sme charakterizovali jednotlivé typy honosných náušnic a gombíkov, aké sa objavovali na pohrebiskách južnej Moravy. Stručne sme uviedli ich charakteristiku a pripomenuli sme i názory na ich datovanie. Teraz sa zameriame najmä na kombinácie, v akých sa jednotlivé náušnice a gombíky nachádzajú. Všímať si budeme nielen v akých kombináciách sa objavili, ale aj v akých sa nestretli. Stručne opäť pripomenieme výsledky analýzy a jednotlivé dôležité celky.

Zaujímavé poznatky priniesol rozbor hrozienských náušnic. Preukázala sa pri ňom rozdielnosť vo vzájomnom výskyte niektorých typov hrozienských náušnic. Výrazne sa prejavujú kombinačné súvislosti **náušnic s klasovitým hrozienkom**. Doteraz úplne absentujú v kolekciiach s náušnicami zdobenými na hornom oblúku.

Náušnice s klasovitým hroziakom sa vyskytujú predovšetkým v kolekciiach s bubienkovými, košíkovými alebo stĺpčekovými náušnicami spolu gombíkmi s rytou výzdobou. K významnému zisteniu patrí aj poznanie, že na pohrebisku Prušánky sa náušnice s klasovitým hroziakom neobjavujú spoločne v kolekciiach s ostatnými hroziakovými náušnicami. Vzhľadom k vysokej početnosti náušnic s klasovitým hroziakom sú všetky tri zistenia veľmi dôležité z hľadiska poznania zmien v móde náušnic. Neprítomnosť v kolekciiach s náušnicami zdobenými na hornom oblúku má veľmi dôležitý relatívno-chronologický význam. Náušnice zdobené na hornom oblúku patria k najstarším typom honosných náušnic, ktoré sa začali objavovať na pohrebiskách južnej Moravy. Netvorí síce početný súbor, ale veľmi dôležitý. Z poznatkov o pohrebisku „Na valách“ vieme, že hroby, v ktorých sa vyskytli, patria k najstaršiemu horizontu pochovávaní, hroby č. 200/51, 193/51, 51/50, 103/50. Závery vychádzajú z horizontálnej stratigrafie a viacnásobného prevrstvení hrobov č. 50/50, 51/50 a 103/51. Okrem spomínaného pohrebiska sa náušnice zdobené na hornom oblúku objavili v podobných kombináciách aj na pohrebisku Uherské Hradištie – Sady, Staré Město – „Špitálky“ a ojedinele na pohrebisku Břeclav-Pohansko (hrob č. 178). V podkapitole venovanej gombíkom sa preukázalo, že tekvicové gombíky a strieborné gombíky zdobené na celom povrchu granuláciou sprevádzajú náušnice zdobené na hornom oblúku. V nasledujúcich riadkoch podrobnejšie predstavíme dôležité inventáre. Z pohrebiska Sady pochádzajú dva dôležité hrobové celky uvedenej kombinácie, sú to hroby č. 209/59 a 86/60, 87/60 a 82/60. Výnimočne bohatému hrobu č. 209/59 už bola venovaná pozornosť niekoľkokrát. Piatimi párami rôznych náušnic a dvoma párami gombíkov umožňuje sledovať súčasnosť výskytu rôznych typov okrás a tým je vhodnou predlohou pre ďalšie porovnávaní s podobnými ozdobami. Poukazuje na spoločný výskyt náušnic zdobených na hornom oblúku v dvoch variantoch (náušnice zdobené na hornom oblúku spolu s príveskom, náušnice zdobené na hornom oblúku z bubienkov), spolu s lunicovými náušnicami tiež v dvoch variantoch bubienkové lunicové náušnice s bubienkami a lunicové náušnice vyrobené z jemného perlového filigránu) a poškodené strieborné náušnice. Náušnice sprevádzali dva páry gombíkov (tekvicový a strieborný granulovaný). V hrobe č. 209/59 sa okrem uvedených nálezov objavili zlatý prsteň a náhrdelník, ktorý umožňuje synchronizovať honosné šperky s korálikmi, nakoľko podobných kombinácií je veľmi málo. Druhým dôležitým celkom pre relatívne vymedzenie gombíkov zdobených po celom povrchu jemnou granuláciou sú hroby č. 86/60, 87/60 a 82/60 z pohrebiska Sady. L. Galuška v opise oboch hrobov uviedol

spoločnú hrobku (*Galúška 1996a*, 137-138), čiže predmety boli uložené súčasne. Význam hrobky spočíva i v možnosti porovnať mužský a ženský inventár. V hrobe č. 86/60 bola pochovaná 30-ročná žena. Pri jej lebke boli objavené dva páry zlatých náušnic. Jeden patrí ku náušniciam zdobeným na hornom oblúku a obe majú hrozienu zdobenú bodlinatou výzdobou. V hrobe sa našli dva strieborné gombíky zdobené na celom povrchu granuláciou. V hrobe č. 87/60 bola pochovaná 50-60 ročná s dvoma párami zlatých náušnic. Jeden pár náušnic patrí k tzv. lunicovým náušniciam, ktorých lunica je vytvorená filigránom, druhý pravdepodobne k typu Trilje. Dolný oblúk náušnice je zdobený jednostranným hrozienu s bodlinatou výzdobou. V mužskom hrobe č. 82/60 boli nájdené ostrohy typu II podľa V. Hrubého, ktoré na pohrebisku „Na valách“ patria k najstarším. Je zaujímavé, že zo spomínaného pohrebiska nepochádza náušnica s klasovitým hrozienu.

Z pohrebiska Špitálky sú známe ďalšie hrobové celky s analogickými nálezmi náušnic a ich vzájomnými kombináciami s obdobnými gombíkmi ako na už spomínaných pohrebiskách „Na valách“ a Uherské Hradiště-Sady. V hrobe č. 2 boli objavené párové zlaté bubienkové náušnice zdobené na hornom oblúku, jedna štvorbubienková náušnica, párové zlaté hrozienukové náušnice s bodlinatou výzdobou a párové strieborné granulované gombíky a zlatý prsteň zdobený filigránom. Dôležitý je aj hrob č. 13A, v ktorom sa našli dva páry hrozienukových náušnic typu Trilje a zlatá perla zdobená filigránom.

Z uvedených celkov nám vystupujú do popredia kolekcie, v ktorých významný podiel tvoria rôzne varianty náušnic zdobených na hornom oblúku a tekvicové gombíky. Sortiment ozdôb dopĺňajú strieborné granulované gombíky a niekoľko ďalších typov lunicových náušnic. Situácia v súvislosti s vymedzením najstaršieho horizontu nie je jednoduchá. Okrem využitia vzájomných kombinácií uvedených náušnic sa ponúka aj ďalšia možnosť ako určiť náplň najstaršieho horizontu. Príležitosť ponúka pohrebisko „Na valách“, presnejšie využitie poznatkov z horizontálnej stratigrafie na pohrebisku, o ktorej sme sa už zmienili. Dovoľíme pripomenúť, že ide o hroby nachádzajúce sa pod valom, ktoré boli uložené približne v rovnakom časovom rozpätí. Je možné, že do tohto horizontu patria zlaté náušnice so štyrmi granulami z detských hrobov č. 145/51 a 148/51. Približne do rovnakého časového obdobia patria aj ojedinelé zlaté lunicové náušnice pyramídkami z hrobu č. 167/51 spolu s nezdobenými zlatými gombíkmi. Zaradenie hrobu č. 167/51 do uvedeného horizontu podporuje aj ďalšie nálezy, najmä päť mozaikových korálikov (*Ungerma 2005*, 725).

Neďaleko hrobu č. 167/51 sa nachádza hrob č. 286/49, ktorý obsahuje tiež jeden mozaikový korálik a dva koráliky s očkami. Nálezy korálikov i jeho nálezová situácia umožňuje ho tiež začleniť do časového horizontu spolu so skôr zmieňovanými hrobmi. Ani ostatné nálezy dané zaradenie nevyklučujú. V hrobe sa okrem náhrdelníka našli i strieborné náušnice s predĺženým hroziakom a dva prívesku v tvare ihlanu. Podobne môžeme pokračovať i pri hrobe č. 119/49. Opäť sa tu vyskytli dva koráliky s kruhovými očkami a ojedinelé hroziakové náušnice s dvoma ojedinelými striebornými gombíkmi. Celková nálezová situácia nevyklučuje začlenenie k zmieňovanému horizontu. Hrob sa nachádza v štvorci 9/D, kde bolo výskumom zistené niekoľkonásobné prevrstvovanie hrobov. Hrob č. 119/49 spolu s hrobom č. 126/49,⁷ ktorý obsahoval hrkálku, kovanie opasku a gombíky, boli najnižšie uloženými hrobmi. Z predvojnového výskumu je možné priradiť zlaté náušnice z hrobu č. 33/AZ: jednu náušnicu by sme mohli priradiť k typu s dvojkónickým hroziakom a k druhej náušnici nachádzame analógie na avarských pohrebiskách. Ide o náušnice, ktorých hroziak bolo ukončené sklenenou perlou. Obdobné náušnice poznáme aj z hrobu č. 86/59 z polohy Sady.

Predstavené nálezy hrobov s kolekciami náušnic zdobených na hornom oblúku v kombinácií s napr. lunicovými náušnicmi a najmä tekvicovitými a strieborným granulovanými gombíkmi tvoria najstarší horizont ženského honosného šperku. Hroby nachádzame na pohrebiskách v blízkosti Starého Města a mesta Uherské Hradiště. Ďalším výrazným znakom doteraz spomínaných šperkov je skutočnosť, že takmer všetky náušnice, ktoré uvedené hroby obsahovali boli vyrobené zo zlata. Až na jediné výnimku – kolekciu náušnic z hrobu č. 200/51 z polohy „Na valách“, všetky ostatné kolekcie sú zhotovené zo zlata, „Na valách“, hroby č.: 33/AZ, 51/50, 103/50, 145/51, 148/51, 167/51, 193/51; „Špitálky“, hroby č.: 13A, 24; Uherské Hradiště – Sady, hroby č.: 86/60, 87/60, 86/59, 203/59, 209/59. Prípadne kombinované s niektorými striebornými prvkami: „Na valách“, hroby č.: 88/AZ, 122/51, Uherské Hradiště – Sady, hroby č.: 173/59, „Špitálky“, hrob č. 2. Koncentrácia zlatých šperkov v najstaršom horizonte je veľmi výrazná oproti mladším etapám.

Ďalšou dôležitou zložkou uvedeného horizontu sú aj mozaikové koráliky a koráliky s očkami, ktoré nám umožňujú ku najstaršej fáze ženských okrás priradiť aj niektoré hroby s ojedinelými typmi náušnic. Ukazuje sa tak, že najstarší horizont obsahoval rôznorodé spektrum rôznych typov náušnic. Najmä náušnice zdobené na

⁷ podrobnejšie k výbave hrobu č. 126/49 v podkapitole II. 2. 8. Exkurz – Gombíky typu Skalica...

hornom oblúku poukazujú na sprostredkovanie okrás byzantským zlatníkmi prostredníctvom Avarskej ríše. Mozaikové koráliky poukazujú na ďalšiu oblasť a kontakty. Vedci predpokladajú, že dané koráliky boli zhotovované na Prednom východe a do Európy sa dostali ako súčasť zintenzívnených kontaktov medzi Karolom Veľkým a kalifom Harúnom al Rašídom (*André 1975*).

Analogickú kolekciu skvostov – najmä náušnice zdobené na hornom oblúku a gombíky, ktoré tvoria najstaršiu etapu ženskej módy šperku na južnej Moravy, nachádzame v inventári hrobu z Trilje, ktorý už bol zmieňovaný v súvislosti s výrazným typom hrozienských náušnic – typ Trilje.⁸ Z hrobu pochádza i minca Konštantína V. a jeho syna, ktorá bola vyrazená medzi rokmi 751-775 v Syrakúzach na Sicílii. Dlhú dobu sa odmietalo datovanie hrobu do záveru 8. storočia. Časť bádateľov sa prikláňala k datovaniu na základe mince do priebehu poslednej tretiny 8. storočia (*Karaman 1921; Poulik 1948, 43; Eisner 1956, 188; Sláma 1957, 262; Filip 1966, 1489; Gunjača - Jelovina 1976, 106*). Mnohí však takéto skoré datovanie odmietali a prikláňali sa k zaradeniu až do konca 9., prípadne až prvej polovice 10. storočia. (*Korošec 1952, 334, pozn. č. 60; Hrubý 1955a, 232⁹; Dostál 1966, 37; Werner 1978/1979, 232, pozn. č. 32a*). J. Poulik síce prijal datovanie nálezov z Trilje do 8. storočia. Odmietal však datovať do rovnakého obdobia obdobné nálezy z pohrebiska v Starom Měste v polohe Špitálky (*Poulik 1955, 332*). J. Werner tiež odmietal datovanie do záveru 8. storočia, argumentoval nálezom štyroch hrozienských náušnic v hrobe č. 62 na pohrebisku Nin - Ždrijac spolu s mincou Lothara I. vyrazenou niekedy medzi rokmi 840-855 (*Werner 1978/1979, 232, pozn. č. 32a*). Medzi náušnicami zo staromestského pohrebiska a pohrebiska Nin-Ždrijac sú značné rozdiely. Náušnice z pohrebiska Nin-Ždrijac nie sú zdobené na hornom, ani na dolnom oblúku a chýba aj jemný rad granuliek či drôtika medzi granulami na hrozienu (*Inventaria Archaeologica 1980, Y231*). O diskusii okolo datovania chorvátskych hrobových celkov s uvedenými mincami sme sa už síce zmieňovali,¹⁰ ale opäť sa jej trochu dotkneme.

Pre poznanie chronológie šperku i mužských ostrôh je významné, že chorvátskym archeológom sa podarilo objaviť ďalšie hroby i s nálezmi a s mincami Konštantína V. a jeho syna Leona. V roku 2013 bol objavený hrob v obci Vacante pri Skradine. V hrobe bol nájdený meč typu K podľa Petersena (za informácie ďakujem M.

⁸ pozri podkapitolu II. 1. 1. 1 Náušnice s klasovitým hrozienukom a typ Trilje

⁹ V. Hrubý uviedol: „Rozborom celého nálezu dospějeme totiž k názoru, že náušnice z Trilje u Sinje odpovídají celým svým charakterem nálezům z konce říše velkomoravské.“

¹⁰ pozri kapitolu I. Úvedenie do problematiky

Petrinac). Meče typu K sa podľa najnovších nálezov začínajú objavovať na prelome 8. a 9. storočia (Košta – Lutovský 2014, 69, pozn. č. 15, 81). Nové nálezy mincí ukazujú, že mince Konštatína V. nie sú až tak výnimočné, ako sa domnieval J. Werner, ale pravdepodobne sú odrazom určitého vývoja, ktorý prebiehal v závere 8. storočia.¹¹ A. Jurčević preukázal, že mince boli objavené na miestach, ktoré sa nachádzali na línii významnej starej antickej cesty a väčšinou sprevádzali karolínske nálezy, napr. ostrohy typu Biskupija-Crkvina alebo meče typu K. Zároveň chorvátsky bádateľ vychádzajúc z analýzy nálezov upozorňuje na fakt, že karolínska výstroj, resp. predmety charakterizované karolínskym štýlom boli používané na území raných chorvátskych kniežatstiev nanajvýš dve generácie (Jurčević 2011, 135-140). Uvedené nové nálezy už dovoľujú presvedčivejšie opustiť starú tézu neskorého datovania nálezov z Biskupije v Crkvine a ženského hrobu v Trilje a prikloniť sa k záveru, že mince sú spoľahlivým datovacím prostriedkom, ktorý zaraďuje nálezy do záveru 8., s presahom do začiatku 9. storočia. K rovnakému záveru dospeli v najnovšej monografii venovanej kniežaciemu hrobu z Kolína i J. Košta a M. Lutovský (2014, 81). S datovaním korešponduje aj datovanie náušnic typu X na avarských pohrebiskách, podľa Z. Čilinskej, a tiež poznatky o mozaikových korálikoch, ktorých najstarší výskyt sa predpokladá od posledných dvoch desaťročí 8. storočia (André 1975, Callmer 1995). Na prítomnosť náušnic zdobených na hornom oblúku aj po začiatku 9. storočia upozorňuje poklad z Petrovca vo Vojvodine. Z pokladu okrem náušnice pochádza aj deväť mincí, vyrazených medzi rokom 762 a medzi rokmi 794-799 (Kiss 1986, 120; Breuer 2005, 114). Pravdepodobne aj nálezy ženského šperku zo Starého Města polôh „Na valách“ a „Špitálky“ a Uherské Hradište – Sady prináležia k danému horizontu. Súborny s náušnicami zdobenými na hornom oblúku môžeme považovať za najstaršie kolekcie ženského honosného šperku. Najstaršia etapa však nemusela mať dlhé trvanie. Naznačuje to nevelký počet hrobov, v ktorých sa spomínaný ženský šperk objavil¹² a pomerne skorý nástup nových foriem náušnic a gombíkov.

Ženské hroby s najstaršími kolekciami nie sú osamotené. Môžeme k nim priradiť aj mužské hroby. Veľmi dôležité sú mužský hrob č. 82/60 z pohrebiska Uherského Hradišťa – Sady, ktorý je súčasťou hrobky so zmieňovanými ženskými hrobmi. Mužský

¹¹ Od roku 774, kedy zvíťazil Karol veľký nad Langobardmi, sa vplyv Franskej ríše na adriatickom pobreží výrazne zintenzívnil a Byzancia vynaložila mnoho úsilia na získanie vplyvu na danom území, ktorý bol potvrdený v roku 812 v Cáchach.

¹² Okrem už v texte spomínaných hrobov, by bolo možné na základe opisu ozdôb zaradiť k najstaršiemu horizontu aj hrob č. 192/51, prípadne hrob č. 267/51 s korálikmi s natavenou žltou niťou, či detský hrob s čutorou 309/49 (poloha „Na valách“). K danému horizontu by mohol patriť aj hrob č. 13A z polohy „Špitálky“ s hroziakovými náušnicami typu Trilje.

hrob č. 50/50 s ostrohami typu IB nám so zmieňovaným časovým obdobím spája zlatý tekvicový gombík. Okrem týchto hrobov, môžeme na základe inventáru uvažovať aj o ďalších mužských hroboch, ako napr. o hrobe č. 224/51, 266/49 alebo 119/AZ z pohrebiska „Na valách“. Mužské i ženské hroby spolu tak vytvárajú obraz o zloženie najstaršieho horizontu kostrových hrobov.

III. 2. 2 Druhý typ kolekcií - *nová vlna šperku*

V časti venovanej hrozienským náušniciam sa v práci prvýkrát objavil termín *nová vlna šperku*. Pomenovanie sa objavilo v súvislosti so zistením, že náušnice s klasovitým hrozienským sa ojedinele objavujú s ostatnými hrozienskými náušnicami, a podľa horizontálnej stratigrafie z nekropoly „Na valách“ chýbajú v hroboch najstaršieho horizontu. Význam nadobúda i skutočnosť, že spolu s náušnicami s klasovitým hrozienským nastupujú aj mnohé ďalšie typy náušnic a gombíkov, ktoré v kolekciách najstaršieho horizontu neboli známe. Ďalším dôležitým postrehom je aj fakt, že nedochádza k ich premiešaniu. Od určitého momentu, ktorý zatiaľ nevieme absolútne stanoviť, sa začínajú na pohrebisku „Na valách“, ale aj na iných pohrebiskách (Břeclav-Pohansko, Mikulčice – druhý kostol, šiesty kostol, Stará Kouřim a ďalšie) - objavovať úplne nové kolekcie honosného ženského šperku. Kolekcie sú tvorené v kombináciách náušnic s klasovitým hrozienským a niektorého typu košíkových, bubienkových alebo stĺpčekových náušnic alebo s viacerými naraz. Dôležitú rolu v poznávaní zohráva už niekoľkokrát spomínaný hrob č. 282/49, ktorý poukazuje na rozmanitosť okrás. Náušnice dopĺňajú nové typy gombíkov, z ktorých najvýznamnejšie postavenie majú tepané gombíky s rytou výzdobou. V kolekciách prevažujú a podľa ich prítomnosti vo viacerých celkoch sa môžeme domnievať, že tvorili dôležitú súčasť kolekcií. V prípade viacerých párov rôznych gombíkov prináležal jeden pár k tepaným gombíkov s rytou výzdobou. Okrem tepaných gombíkov sa s novými náušnicami začali objavovať dvojplášťové gombíky, strieborné puklicové gombíky. Súčasťou kolekcií boli naďalej i strieborné gombíky zdobené na celom povrchu granuláciou. Okrem úplne nových typov náušnic naďalej pokračujú niektoré typy lunicových náušnic a náušnice s bodlinatou výzdobou.

Presne stanoviť, kedy nastupuje nová vlna, je obtiažne. Z pohrebiska „Na valách“ sa podľa pozorovania horizontálnej stratigrafie môžeme domnievať, že počas krátkeho obdobia sa kolekcie vyskytvali súčasne. Hroby s novými typmi náušnic bezprostredne nadväzujú, prípadne sú v kombinácií s lunicovými náušnicami

s bodlinatou výzdobou, ktoré sprevádzajú aj tepané gombíky. Podporou týchto úvah je spoločná hrobka hrobov 86/60 a 87/60 spolu s nálezovou situáciou z Břeclavi-Pohanska pri hroboch č. 63, 65 a 38 (pozri podkapitolu II. 2. 9 Tepané gombíky s rytou výzdobou).

Súbor hrobov, ktorý obsahuje kolekcie novej vlny šperku, je podstatne vyšší ako predchádzajúci. Objavujú sa nielen veľmi bohaté hroby s troma i viacerými párami náušnic a minimálne dvoma párami gombíkov (známe sú zatiaľ len dva hroby s troma párami gombíkov hrob č. 282/49 zo pohrebiska „Na valách“ a hrob č. 505 pri mikulčickej bazilike), ale častejšie sa objavujú i hroby obsahujúce dva páry náušnic, ktoré tvoria náušnice s klasovitým hrozienkom a sedembubienkové alebo košíkové náušnice (napr. Staré Město hrob č.: 52/48, 83/48, 14/50, 95/51, 159/51). Móda sa udomácnila na južnej Morave na podstatne dlhší čas a dostala sa aj na pohrebiská do vzdialenejších roľníckych sídel (Rajhrad, Rajhradice, Nechvalín). Prvé kolekcie nového šperku sa dostali aj do Čiech, a to zrejme veľmi skoro. V tomto smere sú veľmi dôležité hroby č. 110 a 129 zo Starej Kouřimi. V oboch sa objavuje kombinácia tepaných gombíkov s rytou výzdobu spolu náušnicami zdobenými bodlinatou výzdobu. Aj z hrobu v Želénkach je známa náušnica s bodlinatou výzdobou spolu s dvojplášťovým gombíkom. Podobné kombinácie sa objavili i na moravských pohrebiskách, napr. gombík s motívom jednoduchej palmety a s náušnicami s bodlinatou výzdobou pochádza z hrobu č. 183 pri 6. mikulčickom kostole alebo z hrobu č. 38 z pohrebiska Břeclav-Pohansko (*Kalousek 1971*).

Kolekcie ženského honosného šperku sa výrazne zmenili. Úplne sa vytratil náušnice zdobené na hornom oblúku a pribudli mnohé nové typy. Z analýzy vyplýva, že výraznú rolu zohrávajú stĺpčekové náušnice, ktorých najhonosnejší variant sa pomerne rýchlo vytráca a kolekcie sa skladajú z rôznych variantov košíkových a bubienkových náušnic spolu s náušnicami s klasovitým hrozienkom. Medzi gombíkmi dominantnú rolu zohrávajú tepané gombíky s rytou výzdobu doplnené rôznymi inými typmi – striebornými s puklicami alebo dvojplášťovými gombíkmi.

Zmenu môžeme sledovať aj v zastúpení materiálu, ktorý bol používaný pre nové kolekcie. Podľa horizontálnej stratigrafie na pohrebisku „Na valách“ zistíme, že časť okrás je zhotovená zo zlata, ale nastupujú aj šperky zo striebra, napr. hroby 282/49, 298/49, 299/49, 317/49 a 196/51. Neskôr sa v kolekciách objavuje najmä striebro, presnejšie, šperky zo striebra, z pohrebiska „Na valách“ môžeme uviesť hroby č. 251/49, 253/49, 323/49, 154/50. Aj pri kolekciách z ostatných pohrebísk môžeme

sledovať podobnú situáciu. Na pohrebisku Břeclav-Pohansko sa objavujú celky, v ktorých sú okrasy vyrobené z oboch materiálov, napr. hroby č.38, 152. V ostatných hroboch s honosným šperkom sú zastúpené len strieborné náušnice a gombíky, najvýraznejšie celky: 63, 135, 158, 256 a iné. Zmenu materiálu môžeme sledovať i pri tepaných gombíkoch s rytou výzdobou (pozri podkapitolu II. 2. 9 Tepané gombíky s rytou výzdobou). Zatiaľ existuje veľmi málo spektrometrických analýz šperku (*Smetánka – Staňa 1996; Profantová – Frána 2003; Kavánová 2009*). Pre ďalšie prehĺbovanie vedomostí sa budú v budúcnosti uskutočňovať nové rozборы, ktoré nepochybne prinesú i nové otázky.

III. 2. 3 Tretí typ kolekcií – obmena kolekcií *novej vlny šperku*

Podrobný rozbor inventárov hrobov s honosným ženským šperkom podporený niekoľkými archeologickými situáciami umožňuje uvažovať aj o tretej etape šperku a teda o treťom variante kolekcií. Rozbor pohrebiska v Starom Měste „Na valách“ preukázal jednoznačne dva archeologicky dobre odlišiteľné horizonty hrobov. Nálezové situácie je možné sledovať na viacerých miestach pohrebiska v Starom Měste „Na valách“, predovšetkým v štvorcoch 7-10/C-E ale aj v štvorcoch 2-3/C, napr. hroby č. 209/AZ, 210/AZ a 211/AZ (*Hrubý 1955a*, 389). Mocnosť vrstvy medzi prevrstvenými hrobmi sa pohybuje od 60 do 140 cm. Pre poznanie záverečnej fázy ženského honosného šperku sú dôležitými celkami pre ich stratigrafickú polohu hroby z pohrebiska „Na valách“ č.: 5/48, 15/48, 22/48, 23/48, 24/48, 25/48 26/48, 33/48, z pohrebiska pri druhom kostole v Mikulčiciach hrob č. 1, 51, 127. Pre komplexnosť poznania mladšieho horizontu pochovávaní je dôležitá aj zmienka o mužskom hrobe č. 44 s nálezmi tepaných gombíkov a ostrôh typu IA od druhého mikulčického kostola.

V záverečnej etape sa hlavná skladba náušnic a gombíkov síce výrazne nemenila. Podľa doterajších poznatkov môžeme usudzovať, že sa vytratil jemné náušnice s bodlinatou výzdobou. Zmenili sa však varianty niektorých typov náušnic a vytratil sa niektoré typy gombíkov. Pomerne výrazná zmena nastala v skupine stĺpčekových náušnic. Naďalej pokračujú stĺpčekové náušnice, ale už sa vytratil niektoré varianty ako náušnice s prelamovaným alebo granulovaným stĺpčekom. Pravdepodobne pokračujú náušnice s plechovým stĺpčekom, pričom doterajšie poznatky nevyklúčujú, že posledný variant stĺpčekových náušnic s granuláciou na celom povrchu sa objavuje až v poslednej etape. Zmeny nastali aj vo veľmi rôznorodnej skupine bubienkových náušnic, čo už bolo naznačené v podkapitole im venovanej. Skupina

košíkových náušnic pravdepodobne prináša tiež isté zmeny, ale bez možnosti autopsie náušnic nie je možné ich jednoznačne potvrdiť. Sú isté náznaky, že mladšie košíkové náušnice boli zhotovované z dvoch spletaných drôtov, zatiaľ čo staršie varianty mali košíky vyrobené z filigránu. Počas celého obdobia používania košíkových náušnic sa objavovali štyri, šesť, sedem i deväťkošíkové náušnice súčasne.

Istú zmenu je možné sledovať aj pri gombíkoch. Zatiaľ sa ďalej neobjavili dvojplášťové gombíky. Podľa nálezovej situácie pri druhom mikulčickom kostole - hroby č. 51 a 128¹³ - boli naďalej súčasťou živej kultúry strieborné puklicové gombíky. Naďalej pokračujú strieborné granulované gombíky. Zmena nastal aj v motívoch výzdoby tepaných gombíkov s rytou výzdobou. Na podklade doteraz publikovaných pohrebísk sa vytratil z tepaných gombíkov animálny motív a tiež motív pletenca. Naďalej je obľúbený motív jednoduchej palmy, ale objavuje sa znázornenie – palma v srdcovitom meandri, ktorý sa objavuje práve na gombíkoch z hrobu č. 44 od druhého mikulčického kostola.¹⁴ Zároveň bolo zistené, že priemer tepaných gombíkov sa zväčšoval. Podobný vývoj gombíkov prezentovali B. Kavánová a Š. Ungerman na základe predbežných výsledkov analýzy šperku pri mikulčickej bazilike (*Ungerman – Kavánová 2010*, 83). Práve pohrebisko pri bazilike v Mikulčiciach môže ponúknuť po publikovaní kontrolu ku záverom relatívnej chronológie šperku a vďaka minci Michala III. z hrobu č. 480 (*Poulik 1975*, tab. 51) môže spresniť aj absolútne datovanie posledného tretieho horizontu a aj jeho zloženie. Určité indície pre oporu v absolútnych dátach by sme mali aj teraz. Datovanie predbežne umožňuje inventár zo hrobu č. 190/50, vedľa ktorého sa našiel ženský hrob č. 191/50 so striebornými puklicovými gombíkmi, sedemkošíkovou náušnicou a náušnicou s klasovitým hroziakom. V hrobe č. 190/50 sa spolu s ostrôhmi typu IA podľa V. Hrubého objavil aj meč typu X. Meče typu X sú dnes podľa najnovších poznatkov datované v rozpätí od polovice 9. storočia do 10. storočia (*Košta – Lutovský 2014*, 82). Stále nie je spresnené absolútne datovanie ostrôh typu IA podľa V. Hrubého. Podľa nálezových situácií vieme, že uvedené ostrôhy jednoznačne patria k mladšiemu horizontu hrobov či už na pohrebisku „Na valách“¹⁵ alebo pri druhom mikulčickom kostole. V Rakúsku bol uvedený typ ostrôh nájdený vo vrstvách zo začiatku 10. storočia.¹⁶ Podľa poznatkov, ktoré sa získali dendrochronologickou analýzou nájdených drier z valov na hradisku Bojná a Pobedim

¹³ pozri podkapitolu II. 2. 6 Strieborné puklicové gombíky

¹⁴ pozri podkapitolu II. 2. 9 Tepané gombíky s rytou výzdobou

¹⁵ Pozri podkapitolu I. 3 K relatívnej chronológii na pohrebisku v Starom Městě „Na valách“.

¹⁶ Za informáciu ďakujem prof. E. Szameitovi.

(*Henning – Ruttkay 2011, 269, 278*), na ktorých sa našli viaceré depoty s ostrohami typu IA, sa zdá, že najvyšší výskyt uvedených ostrôh patril záverečnej tretine 9. storočia. K zmenám v kolekciách šperku pravdepodobne došlo až po druhej polovici 9. storočia.

Šperky z tretej skupiny kolekcií boli zhotovované predovšetkým zo striebra. Výnimkou sú hroby 22/48 a 24/48, ktorých okrasy sú zhotovené aj zo zlata. Pri oboch hroboch nie je vylúčená možnosť, že aj keď podľa archeologickej stratigrafie patria k mladšiemu horizontu pochovávaní, mohli kolekcie náušnic byť zhotovené podstatne skôr (podrobnejšie rozvinutie problému pozri kapitola IV. Historický význam...).

III. 3. Poklad šperkov z Răducăneni a jeho väzby k ženskému šperku na južnej Morave a na juhozápadnom Slovensku

Pre komplexný obraz ženského honosného šperku na území južnej Moravy by sme sa mali zmieniť o hrobe č. 196/51 zo Starého Města Na valách. Z hrobu pochádza nález striebornej dvojčípej lunice, pár zlatých náušnic pripomínajúce náušnice s klasovitým hroziakom a štyri strieborné koráliky súdkovitého tvaru s puklicami. Prostredníctvom lunicového prívesku a strieborných korálikov sa dostávame do spojitosti s pokladom z rumunského Răducăneni (*Teodor 1980*), ktorý okrem mnohých iných šperkov obsahoval analogické strieborné korále a dva rôzne typy príveskov - lunicový a typ Těmice (pozri ďalej). Depot šperkov je známy už dávnejšie, ale v posledných rokoch sa upriamuje naň pozornosť vďaka minciam, ktoré obsahoval. Ide o razby siedmych dirhemov. Mince boli vyrazené v rokoch 757-806 počas vlád kalifov Al-Mansúra (745-775), Al-Mahdi (775-785) a Harúna Al-Rašída (786-809) (*Teodor 1980, 416-417*). Mince z tohto pokladu sa však v minulosti nepovažovali za vhodný prostriedok pre datovanie uloženia pokladu (*Teodor 1980, 420; Zoll-Adamikova/Dekówna/Nosek 1999, 127*). Datovanie do neskoršieho obdobia výraznou mierou ovplyvnila prítomnosť dvoch strieborných lunicových príveskov, v literatúre označovaných ako prívesky typu Gnezdovo, termín uviedol do literatúry Duzsko (1975; *Zoll-Adamikova/Dekówna/Nosek 1999, 127*). Analogické exempláre pochádzajú z pokladov zlomkového striebra z územia Ukrajiny a Ruska. Za východiskovú oblasť strieborných lunicových príveskov, ktoré sú často súčasťou pokladov zlomkového striebra, sa tradične považovalo územie Ukrajiny a Ruska (*Niederle 1913, 636, 641; Kralovánszky 1959, 80; Kostrzewski 1962, 206; Malachowska 1998, 91; Zoll-Adamikova/Dekówna/Nosek 1999, 100, 124*). V deväťdesiatych rokoch sa objavili dva nové dôležité momenty v poznaní chronológie šperkov, ktoré naznačujú, že oblasť

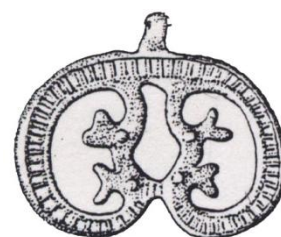
Kyjevskej Rusi nebola pôvodnou východiskovou oblasťou tohto typu príveskov. Prvý dôležitý poznatok priniesla analýza pokladov zlomkového striebra a ich nálezov z poľského územia H. Kóčky-Krenz (1993). H. Kóčka-Krenz rozpoznala dva typy lunicových príveskov, ktoré sa vymedzujú voči sebe teritoriálne i časovo. Lunice prvého typu sa nachádzajú až v pokladoch datovaných na koniec 10. storočia (Obrzycko, Ośnica atď.) a pokračujú do 12. storočia. Jednoduché bronzové alebo olovené lunice sa môžu objaviť i v neskoršom období v 13. storočí. Lunice prvého typu sa koncentrujú najmä v západnej časti Poľska. Druhý typ príveskov sa objavuje v pokladoch datovaných už na koniec 9. a začiatok 10. storočia (Zawada Lanckorońska, Dębicz) a ich výskyt pokračuje približne do polovice 11. storočia. Druhý typ sa sústreďuje prevažne na území východného Poľska (Czersk, Ciechanów, Ciechanów - okolica, Sejkwice, Zawada Lanckorońska) a tiež i v jeho západnej časti (Najków, Obra Nowa, Dargocice, Zalesie) (Kóčka-Krenz 1993, 87 – 90). Iná je situácia s nálezmi luníc na území Ruska. Nálezy strieborných luníc typu Gnezdovo pochádzajú najčastejšie z okolia veľkých mestských centier Ruského štátu (*Uspenskaja* 1967, 102). Lunicové prívesky z pokladov sú na základe mincí datované až do druhej polovice 10. storočia a do prvých desaťročí 11. storočia. Neskôr sa už len v zlomkoch objavujú v pokladoch uložených do zeme na prelome 11. a 12. storočia (*Korzuchina* 1954, 23, 25). Naposledy datovanie a význam luníc na území Ukrajiny a Ruska zhrnula N. Chamajko (2008; 2012).

Veľmi dôležité poznatky prinieslo poznanie k relatívnemu datovaniu pohrebiska Staré Město Na valách. Význam rumunského pokladu stúpol aj vďaka novým poznaniam ohľadne situácie s pokladmi šperkov a arabských mincí na severe Európy, kde dendrodáta preukázali uloženie depotov v približne rovnakom čase ako razby mincí (*Brather* 1995/96, 124, 125). Z uvedeného vyplýva, že mince pomerne spoľahlivo priradujú uloženie depotu k prvým desaťročiam 9. storočia. Poklad nás zaujíma pre prítomnosť niekoľkých druhov šperku, ktoré poznáme aj z pohrebísk na južnej Morave a juhozápadnom Slovensku, hoci ich nemôžeme priradiť k honosným šperkom. Pomôžu nám poukázať na tvarovú i výzdobnú pestrosť ženského šperku na južnej Morave a zaslúžia si pozornosť.

Pre moravské i slovenské nálezy ženského šperku sú z pokladu veľmi zaujímavé dva typy príveskov – dva strieborné lunicové prívesky, prívesok typu Těmice, kovové koráliky a niektoré náušnice, ktorých vzdialené analógie nachádzame tiež v inventároch ženských hrobov. Poklad obsahuje honosný variant náušnice s klasovitým hroziakom,

t. z. náušnica je zdobená na dolnom oblúku, a hroziénka nasadajú priamo na dolný oblúk a posledná guľôčka na klase je oveľa väčšia ako ostatné, čo skôr pripomína štýl hroziénkových náušnic typu Trilje (*Teodor 1980*, obr. 3:1-3).¹⁷ Okrem nich sa v poklade našli náušnice, ktoré sa podobajú sa na náušnice s obojstranným hroziénkom zo štyroch granuliek a na náušnice s dvojkónickým hroziénkom (*Teodor 1980*, obr. 1: 3-10).¹⁸ Väčšina náušnic má priame analógie k náušniciam vyskytujúcim sa na Balkánskom polostrove (*Grigorov 2007*). Na južnej Morave sa obdobné typy vyskytujú zriedka (najvyššia koncentrácia uvedených typov náušnic pochádza z pohrebísk Prušánky a Velké Bílovice) a nekombinujú sa so skupinou náušnic s klasovitým hroziénkom. Napriek malému počtu analógií k sledovanému územiu nám poklad pomáha vytvárať si predstavu o rozmanitosti ženského šperku.

Okrem už zmieňovaného lunicového prívesku je pre nás pozoruhodný prívesok s veľmi zvláštnym tvarom a zároveň aj ojedinelým výskytom. B. Dostál definoval prívesok ako srdcovitý (*Dostál 1966*, 54), Š. Ungerman ako hadovitý prívesok (*2005*, 730), ale môžeme vidieť i dve obličky. Z dôvodu nedefinovateľnosti tvaru prívesku som zvolila názov podľa eponymnej lokality Těmice – prívesok typu Těmice. Uvedený termín už použil Š. Ungerman vo svojej štúdií (*2005*, 730, pozn. 30). Prívesok typu Těmice je veľmi ojedinelý. Našiel sa zatiaľ len na troch moravských lokalitách: Staré Město, hrob č. 141/51 (*Hrubý 1955a*, 510), Těmice (*Dostál 1966*, 20), v Litenčiciach (*Chybová 1998*) a na dvoch pohrebiskách z juhozápadného Slovenska: Ipeľský Sokolec, hrob č. 8, fragment (*Vendtová – Rejholec 1963*, 239, obr. 2:13) a Čakajovce hrob č. 226 (*Rejholcová 1995* (katalóg), 25). Prívesky typu Těmice sú dávané do súvislosti práve s lunicovými príveskami (*Hrubý 1955a*, 263; *Dostál 1966*, 54). Chronologickému vymedzeniu príveskov typu „Těmice“ pre ich ojedinelosť nebola dlho venovaná pozornosť. V. Hrubý hrob č. 141/51 s príveskom typu Těmice zaradil ku koncu 9. storočia. Pričom sám upozorňoval na polohu hrobu, ktorá nevylučuje, že hrob patrí k staršiemu horizontu pochovávaní na pohrebisku (*Hrubý 1955a*, 263). B. Dostál ich priradil lunicovým príveskom a zaradil ich k polovici 10. storočia a priklonil sa tak

¹⁷ Pre lepšie získanie poznatkov bude potrebné v budúcnosti preskúmať jednotlivé exempláre honosných náušnic s klasovitým hroziénkom. Je možné, že analýza prinesie potrebu detailnejšej klasifikácie náušnic s klasovitým hroziénkom. Hlavný rozdiel sa javí v spôsobe uchytenia hroziénka na oblúk náušnice. Väčšina moravských exemplárov má hroziénka zachytené pomocou drôtika, kým hroziénkové náušnice s klasovitým hroziénkom z Chorvátska majú hroziénka uchytené priamo na oblúk náušnice. Z moravských exemplárov majú hroziénka uchytené priamo na oblúk náušnice s klasovitým hroziénkom z hrobu č. 26/48, ktorý pochádza z mladšieho horizontu pochovávaní.

¹⁸ Pozri podkapitolu II. 1 Hroziénkové náušnice

k datovaniu J. Poulika (*Dostál 1966*, 54). Pri datovaní prívesku typu „Těmice“ z pohrebiska v Čakajovciach z hrobu č. 226 sa M. Rejholcová opierala o datovanie J. Poulika a B. Dostála a predpokladala ich najvyšší výskyt v prvej polovici 10. storočia (*Rejholcová 1995 (analýza)*, 68). Analogické náušnice s obojstranným dvojkónickým hroziakom, aká sa našla i v hrobe č. 226 a tiež ich poznáme z rumunského depotu (*Teodor 1980*, obr. 1: 3-10), sa vyskytovali, podľa M. Rejholcovej, na pohrebisku najmä od druhej polovice 9. storočia a prvej štvrtiny 10. storočia. Výnimočne sa objavili i v hrobách v prvej polovici 10. storočia (*Rejholcová 1995 (analýza)*, 59). M. Hanuliak zaradil hrob č. 226 do mladšieho úseku horizontu A, ktorý vymedzil prvým desaťročím 9. až druhým desaťročím 10. storočia (*Hanuliak – Rejholcová 1999*, 9, 65).

Najnovšie poznatky k relatívnej chronológii na pohrebisku v Starom Měste „Na valách“ potvrdzujú pôvodne úvahy V. Hrubého o priradení hrobu č. 141/51 k staršiemu horizontu pochovávaní na pohrebisku. Hrob č. 141/51 sa nachádzal pod valom neďaleko hrobu č. 287/51, v ktorom sa našli ostrohy typu I B podľa V. Hrubého.¹⁹ Uvedený typ ostrôh sa vyskytoval na pohrebisku v hrobách najnižšie uložených a v hrobách pod valom. Obe skutočnosti dovoľujú ich priradiť k staršiemu horizontu pochovávaní na pohrebisku. Súčasťou náhrdelníka boli i drobné kónické koráliky zdobené natavenou farebnou plastickou žltou niťou, najčastejšie žltou. Tieto koráliky sa vyskytujú v dvoch tvarových aj výzdobných variantoch. Prvý tvar uvedených korálikov je kónický a žltá niť na ich povrchu vytvára križiacu sa vlnovku a v strede sú ešte natavené bodky. Druhý tvar je valcovitý a niť na nich vytvára plastickú špirálu (*Dostál 1966*, 46). Z publikovaných pohrebísk na južnej Morave sa častejšie vyskytujú oba varianty napr. na pohrebisku na „Na valách“, hroby, č. 141/51 s príveskom typu Těmice, 171/51, 267/51 a 44/57, na pohrebisku Sady, hrob č. 209/59, Modrá u Velehradu, hrob č. 4 (*Hrubý – Hochmanová - Pavelčík 1955*, 68, 69) a hrob č. III. z Vranovic (*Poulik 1948*, 168, tab.: XLV: 12). Na pohrebisku Na valách sa hroby s uvedenými korálikmi nachádzali v severnej časti pohrebiska a boli prekryté valom. V priestore medzi hrobmi č. 141/51 a 267/51 bol objavený už zmieňovaný hrob č. 287/51, v ktorom boli nájdené ostrohy typu II podľa V. Hrubého. Z nálezových okolností vyplýva, že uvedený typ korálikov patrí do staršieho horizontu pochovávaní na pohrebisku. Náhrdelník pozostávajúci z uvedených korálikov sa našiel i v hrobe č. 209/59, ktorý obsahujú najmä okrasy z najstaršieho horizontu honosného šperku a preto je nesmierne dôležitý pre synchronizáciu ženského honosného šperku a ďalšie štýly

¹⁹ B. Kavánová ostrohy z hrobu č. 287/51 zaradila k svojmu typu IV, ktorý zodpovedá typu II podľa V. Hrubého (*Kavánová 1976*, 84).

ženských okrás (podobne *Ungerma* 2005,). Drobné kónické koráliky so žltou niťou sa objavili i na pohrebisku v Boroviciach a D. Staššiková-Štukovská ich zaradila do druhého relatívno-chronologického stupňa, ktorý patrí k staršiemu horizontu pochovávaní na pohrebisku v Borovciach (*Staššiková-Štukovská - Plško* 1997, 261, Taf. 21). Na základe uvedených faktov je možné koráliky s natavenou niťou považovať za pomerne spoľahlivú datovaciu pomôcku, čo je pre datovanie mnohých šperkov veľmi dôležitý faktor. Drobné koráliky s natavenou farebnou niťou sa objavili spolu s lunicovým príveskom ešte v hrobe č. 43 z Nitry (*Chropovský* 1962, tab. XIII, 2 ks drobné kónické, 2 ks valcovité) a v hrobe č. 6 z Ipeľského Sokolca (*Vendtová - Rejholec* 1963, 239, obr. 2: 11, 5 ks drobné kónické, 2 ks valcovité). Výnimočné miesto v poznávaní chronológie má hrob č. 226 z pohrebiska z Čakajoviec. V hrobe bola pochovaná žena vo veku 40-60 rokov. Okrem náhrdelníka s príveskom jej vložili do hrobu i striebornú náušnicu, dva železné nožičky, praslen a nádobu (predmety boli uložené po ľavej strane mŕtvej, okrem náušnice). Hrobová jama patrila svojimi rozmermi: dĺžka: 235cm, šírka: 88cm, hĺbka: 175cm (*Rejholcová* 1995 (katalóg), 25) skôr k priestrannejším hrobom na pohrebisku. Hrob patrí zároveň k malej skupine hrobov, v ktorých boli mŕtvi orientovaní hlavou smerom na JV-SZ oproti tradičnému smeru SZ-JV (*Rejholcová* 1995 (analýza), 15, 16). Vhodné by bolo ešte upozorniť na skutočnosť, že na uvádzanom pohrebisku takmer pre všetky hroby, ktoré sa vyznačujú veľkými rozmermi, je charakteristická opačná orientácia (JV-SZ). M. Hanuliak časť hrobov s uvedenou charakteristikou zaradil do staršieho úseku horizontu A (*Hanuliak – Rejholcová* 1999, 36). Súčasťou náhrdelníka boli okrem priečne delených korálikov i štyri mozaikové koráliky. Ako už bolo uvedené mozaikové koráliky sa začínajú v hrobách objavovať v poslednej tretine 8. storočia. Ich výskyt pokračuje približne do polovice 9. storočia (*André* 1974, 164).

Prívesok typu Těmice z rovnomennej lokality pochádza zo staršieho výskumu a k hrobom nie sú zaznamenané nálezové okolnosti. Z porušených hrobov pochádza i pár ostrôh so širokými ramenami (*Dostál* 1966, tab. LVII:18, 19). Uvedený typ ostrôh označil V. Hrubý ako typ III a považoval ich za chronologicky najmladšie ostrohy na pohrebisku. Uvedený typ sa na pohrebisku Na valách objavil v hrobe č. 86/51, ktorý podľa nálezových okolností je možné zaradiť do staršieho horizontu pochovávaní na pohrebisku.²⁰ V uvedeného vyplýva, že aj na Morave aj na juhozápadnom Slovensku sa prívesky typu Těmice objavili v hrobových celkoch, ktorých sprievodný materiál je

²⁰ Pozri kapitolu I. 3 K relatívnej chronológii...

veľmi podobný, čo dovoľuje ich zaradiť do rovnakého časového obdobia. Zároveň aj v poklade Rāducāneni sa objavil prívesok typu Těmice s náušnicou s obojstranným hroziakom (typ 8-8), analogickou z hrobu č. 226 v Čakajovciach.

Depot obsahuje ešte jeden úplne odlišný typ náušnice. Jediná náušnica z pokladu (*Teodor 1980*, obr. 1:1) je podobná niekoľkým náušniciam, ktoré sa objavili na niekoľkých slovenských pohrebiskách – Nitra – Lupka, hroby č. 11, 14 (*Chropovský 1962*, obr. 20), Trnovec nad Váhom, hroby č. 449, 141, 328, 260 (*Točík 1971*) a nedávno aj na moravských lokalitách – Olomouc – Slavonín, Prostějov – Okružní ulice a mohylník Jarohněvice (*Kouřil 2009*, 174). V českej a slovenskej literatúre sa pre analogické náušnice, ktoré majú dolný oblúk zdobený omotaným drôtikom, etabloval termín náušnice nitrianskeho typu. Datovanie náušnic nitrianskeho typu sa ustálilo na druhú polovicu 9. a začiatok 10. storočia (*Štefanovičová 1990*, 218; *Grigorov 2007*, 23), s možnosťou jeho pokračovania až do obdobia belobrdskej kultúry (*Kouřil 2009*, 177; podobne aj *Langó 2012*, 280). Pôvod uvedených náušnic sa hľadá na Balkáne (*Štefanovičová 1990*, 218, 219; *Kouřil 2009*, 177).

Náušnice nitrianskeho typu sa najmä na území juhozápadného Slovenska vyskytovali na pohrebiskách spoločne s ďalším typom náušnic, ktoré majú veľmi osobitý tvar a nie je ich možné zaradiť do zatiaľ žiadnej spomínanej skupiny šperku (podobne *Ungerma 2005*, 731). Pre náušnice (typ 8-40) sa ustálilo pomenovanie s hroznovitým príveskom v českej literatúre (*Ungerma 2005*, 731) alebo náušnice s filigránovou hviezdou (*Bujna a kol. 1990*, 17; *Rejholcová 1995 (analýza)*, 59). Exempláre náušnic s hroznovitým príveskom sú zhotovované prevažne zo striebra ale i zlata, hrob č. 12/59 (*Hochmanová-Vávrová 1962*, 225) z polohy „Na valách“. Podobne ako u mnohých iných náušnic aj v tomto prípade ich bádatelia dotali až do záveru 9. storočia (*Rejholcová 1995 (analýza)*, 59), alebo až do prvej polovice 10. storočia (*Hrubý 1955a*, 237). Nedávno Š. Ungerma preukázal, že aj spomínané náušnice sa nachádzajú v kontextoch s nálezmi, ktoré sa objavovali už v priebehu prvej polovice 9. storočia. V ujasnení chronológie zohráva významnú rolu hrob č. 770 z Čakajoviec (*Ungerma 2005*, 731-732 s podrobným zoznamom jednotlivých hrobov s náušnicami typ 8-40). Nálezová situácia hrobu č. 33/48, v ktorom sa našli tiež uvedené náušnice, naznačuje ich výskyt aj v mladšom horizonte pochovávania. Analogické náušnice sa objavujú i na starobulharských pohrebiskách, pričom bulharskí archeológovia predpokladajú ich ďalší vývoj až do 11. storočia (*Grigorov 2007*, 20-21, obr. 7: 5,6). Zdroj inšpirácii pre náušnice hľadá Š. Ungerma v byzantskom klenotníctve (*Ungerma*

2005, 731). Prítomnosť náušnice nitrianskeho typu v poklade z Rāducāneni a ich výskyt s náušnicami s hroznovitým priveskom môže otvoriť otázku počiatočného výskytu.

Šperky z pokladu z Rāducāneni predstavujú pravdepodobne ďalšie skupiny ženských okrās, s ktorými sa stretávame nielen na území Balkānu ale aj na území južnej Moravy a juhozápadného Slovenska pravdepodobne už v priebehu prvej polovice 9. storočia. Vďaka rumunskému pokladu môžeme zaradiť striebornú lunicu z hrobu č. 196/51 do prvých desaťročí 9. storočia, resp. do prvej polovice. Konkrétnejšiu predstavu máme vďaka nemu aj pri priveskoch typu Těmice a ku niektorým typom hrozienských náušnic, ktoré aj so sprievodnými nálezmi patria do pravdepodobne do prvej polovice 9. storočia. Zároveň vďaka súboru šperkov z pokladu v Rāducāneni sa dozvedáme o veľmi pestrej skladbe šperkov rôznych skupín aj na území balkánskeho priestoru, kde sa vtedy rozprestierala bulharská ríša, napr. šperky nitrianskeho typu. Uvedené skupiny pravdepodobne odrážajú kontakty viacerých regiónov navzájom a zároveň ukazujú na pestrosť rôznych skupín pre celé obdobie prvej polovice 9. storočia, ktoré sa stretli na území moravského kniežatstva. Pozoruhodná je aj skutočnosť, že poklad neobsahoval košíkové, bubienkové alebo stĺpčekové náušnice a ani žiadne tepané gombíky s rytou výzdobou. Je to indícia, že smer hľadania týchto skvostov nie je správny? Odkiaľ vyšiel impulz k móde tepaných gombíkov, stĺpčekových a košíkových náušnic? V prípade tepaných gombíkov sme už vyslovili názor, že k ich výslednej podobe došlo možno na území južnej Moravy. Nejasné však ostáva, odkiaľ prichádzali výzdobné motívy gombíkov a technológia výzdoby. Ako sa ukázalo, tepané gombíky sa nevyskytujú v najstarších kolekciách, a preto ich nemôžeme spájať s avarským kultúrnym okruhom napriek príbuznosti motívov. Rozbor celkov jednoznačne preukázal ich previazanosť so stĺpčekovými a košíkovými náušnicami, ktoré sú úplne novým prvkom v dovtedajšom klenotníctve.

III. 4 Zdroj inšpirácie novej vlny šperku

Skôr než pristúpime k objasňovaniu otázok pôvodu novej vlny šperku, pripomenieme si v krátkosti rozpory, ktoré sprevádzali datovanie a provenienciu mužských luxusných výrobkov a ženských okrās. Pri hodnotení hrobového inventára z tzv. veľkomoravských pohrebísk sa po desaťročia objavovali dva výrazné paradoxy. Prvý sa dotýkal datovania artefaktov zo mužských a ženských hrobov. Na rozpor v datovaní mužského a ženského hrobového inventáru poukazovali viacerí bádatelia (napr. *Bialeková 1979; Giesler 1980; Štefanovičová 2004; naposledy Ungerman 2005,*

708) a našťastie sa nesúladi v datovaní pomaly stáva minulosťou. Druhý paradox súvisí s hľadaním pôvodu artefaktov. Oblasť inšpirácie garnitúr mužských opaskov alebo ostrôh sa hľadala a stále hľadá na západe vo Franskej ríši. N. Profantová okrem mužskej výstroje považovala za doklad o prenikaní franského vplyvu i zlomky keramiky z piatich českých lokalít, ktorú priradila k tzv. badorfskej keramike (*Profantová 2001*, 329; novšie nálezy *2013b*). V súvislosti s nálezmi gombíkov so skelnou hmotou z hrobu č. 16 z Lumbeho zahrady na Pražskom hrade uvažoval aj Z. Smetánka o prenikaní franských impulzov na šperk (*Smetánka 1994*). O vplyvoch z Franskej ríše sa uvažovalo aj v súvislosti s veľmožským dvorcom na Břeclavi-Pohansku (*Dostál 1988*, 284; *Macháček 2005*, 106).

Pri hľadaní pôvodu moravského šperku bádatelia smerovali svoje pátranie vždy na východ – Byzanciu alebo juh – oblasť Akvileje alebo Dalmácie. Smerom na západ k Franskej ríši sa takmer vôbec neohliadali, s výnimkou J. Böhma (pozri nižšie). Rozpor v otázke genézy mužskej a ženskej módy pozornosť bádateľov výraznejšie nezaujal a nevenovali mu ani pozornosť, hoci aj v mnohých iných oblastiach sa inšpirácia vo Franskej ríši hľadala. Je však možné, aby boli zdroje inšpirácií pre moravskú elitu tak geograficky rozdielne? Nedávno nastala zmena a Š. Ungerman v súvislosti s niekoľkými nálezmi začal uvažovať aj o vplyvoch z Franskej ríše. Pokúsime sa preskúmať podrobnejšie možnosti inšpirácie z Franskej ríše, ktorá v 9. storočí jednoznačne pôsobila na značnú časť európskeho kontinentu.

Ako sme už aj v úvode kapitoly uviedli, analýza inventárov hrobov preukázala dve výrazné skupiny šperkov, ktoré sa navzájom takmer nekombinovali a je zrejmé, že okrasy prvej skupiny sa objavujú o niečo skôr. Uvedené zistenie je veľmi zaujímavé a môže nás upozorňovať na dva rozdielne zdroje inšpirácií. Viacej informácií o pôvode máme pri starších kolekciách ženských okrás. Starší šperk predstavujú náušnice zdobené na hornom oblúku zhotovené prevažne zo zlata, hrozičkové náušnice zo štyroch zrníčok, hrozičkové náušnice typu Trilje a lunicové náušnice (pozri ďalej pozn. č. 23) a niektoré typy zlatých gombíkov nezdobených i zdobených filigránom alebo granuláciou. Pravdepodobne k starším typom patria i niektoré exempláre bubienkových náušnic (napr. hrob č. 193/51, 77/48 z zo Starého Města „Na valách“). K náušniciam zdobených na hornom oblúku a náušniciam s štyrmi granulami poznáme mnoho analógií z avarských pohrebísk. Náušnice vychádzajú z tradície byzantského šperku, ktorý sa presadil a bol obľúbený v prostredí Avarskej ríše. Ide o potvrdenie starších téz bádateľov o byzantskom (avarskom) pôvode kolekcií honosných ženských

okrás. (Eisner 1947, 143; Szőke 1992, 862). Vzhľadom k nálezu mince Konštantína V. v ženskom hrobe v Trilje, ktorého inventár je veľmi blízky moravským nálezom, môžeme uvažovať o začiatku pochovávaní s touto skupinou okrás v závere 8. storočia. Nie je vylúčený aj ich presah do prvých desaťročí 9. storočia.

Zatiaľ vôbec nič nevieme o pôvode novej vlny šperku, ktorú sme na základe analýzy hrobových celkov vyčlenili. Novú vlnu predstavujú typy náušnic a gombíkov, ktoré sa dovtedy v materiálnej kultúre sledovaného územia nevyskytovali. K nim radíme náušnice s klasovitým hroziakom, košíkové a stĺpkové náušnice a gombíky s tepanou výzdobou. Pôvod šperku novej vlny je zatiaľ neznámy. Pôvodne sa uvedeným okrasám pripisoval byzantský, prípadne orientálny pôvod (Hrubý 1955a, 312), v prípade tepaných gombíkov aj domáca výroba (Hrubý 1955a, 309). Hlavné ohnisko pôvodu šperku sa hľadalo v Byzancii. Pohľad na vývoj v Byzancii od začiatku 9. storočia nás privádza k pochybnostiam, či ríša, ktorá sa zmietala vo vnútorných politicko-spoločenských problémoch a prechádzala i kultúrnou a umeleckou krízou (ikonoklasmus), bola práve tou kolískou pre honosný ženský šperk na južnej Morave (Zástěrová 1991; Avenarius 1992, 44). V 9. storočí Byzancia nemala výraznejší dosah na oblasť strednej Európy. Na konci 8. a do polovice 9. storočia sa Byzancia zameriavala na opätovné začlenenie tých oblastí do ríše, nad ktorými stratila v 7. storočí politicko-administratívnu kontrolu. Boli to predovšetkým oblasti v rámci jej pôvodného územia ako napr. Peloponézsky polostrov (Avenarius 1992, 42, 43). Je tiež veľmi pozoruhodné, že práve z obdobia, v ktorom mala byť Byzancia výlučnou studnicou myšlienok pre drobné klenotnícke umenie, poznáme len málo exemplárov ženských okrás.²¹ Vysoká variabilita byzantského šperku zahŕňa najmä 7. storočie, drobné ženské okrasy z 8. a 9. storočia takmer nepoznáme, drobnému umeleckému remeslu začína znovu dariť až v závere 9. a začiatkom 10. storočia (Bosselmann-Rubickie 2009; Antonaras 2012, 126).²²

²¹ Zároveň niektorí bádatelia upozorňujú na skutočnosť, že nič nie je tak nestále ako drobné šperky, ktoré sa v prípade potreby zmenia na surovinu pre nový módný šperk alebo razbu mincí (Le Goff 2012, 18).

²² Priamo z územia Byzancie, teda dnešného Grécka nie sú známe rozsiahlejšie súbory šperku z obdobia, ktoré sledujeme (8. až 9. storočie). V podnetnom článku zhrnuli traja grécki autori doterajšie poznatky a nálezy k pochovávaní vo včasnom stredoveku. Dobu, ktorú sledujeme, označujú autori ako „*Dark age*“ (transitional) period (7th-9th c.“. Z lokality Milea, neďaleko mesta Elassona v Tesálii sa v hrobe č. 87 našli bronzové lunicové náušnice zdobené granuláciou. Tvarom sú blízke exemplárom, ktoré poznáme z pohrebiska „Na valách“ (Polou-Papadimitiou – Tzavella – Ott 2012, 396, fig. 13: 1). Do tohto obdobia spadajú aj nálezy mozaikových koráliek z lokality Agia Triada (Polou-Papadimitiou – Tzavella – Ott 2012, fig. 10: 3). Pre mladšie obdobie, 10. – 12. storočie, ktoré označujú ako „Middle Byzantine period“ sa objavuje bohatší sortiment náušnic a iných druhov šperku. Nachádzame medzi nimi z lokality Parapotamos aj analógie ku košíkovým náušniciam (s tromi košíkmi) (Polou-Papadimitiou – Tzavella – Ott 2012, fig. 16: b), aké sa vyskytovali na Balkáne v 10. -11. storočí (Langó 2014, fig. 5: 3, 5).

Vzhľadom k vyššie uvedenému sa do popredia znova vynára možnosť vplyvu Franskej ríše na vznik novej vlny šperku. Väčšina archeológov vytrvalo odmietala akýkoľvek dosah Franskej ríše na tvorbu šperku. Jeden z mála archeológov, ktorý si uvedomoval niekoľko rôznych kultúrnych vplyvov na formovanie kultúry Veľkej Moravy, bol J. Böhm. Svoje postrehy zhrnul nasledovne: „*Z památek, jež v hrobech, hromadných nálezech, na sídlištích i ojedinele nalézame, je zřejmé, že se na hmotné slovanské kultuře u nás tak jako dříve podílelo několik kulturních obvodů, které hrály tehdy v Evropě velkou roli. Ve zbraních i některých špercích, a to zejména na šatních ozdobách, je pozoruhodný vliv severního, vikingského a západního karolinského okruhu. Neméně významý byl i podíl okruhu jižního, který obyčejně zahrnujeme pod široký pojem okruhu byzantského, ač se pod ním skrývá nejen nedaleký Balkán a oblast východořecká, ale i blízký východ. Důležitou otázkou je, které předměty lze tomuto proudu přiřísti. Proti obecnému přesvědčení, že to platí o všech špercích filigránní techniky, jakou jsou náušnice, knoflíky a pod., upozorňuje se nověji, že i zde možno předpokládati podíl západní, karolinský. Účast obou světů zjistí teprve další studium, při němž bude třeba sledovati rozložení nálezů v obou oblastech. Západní podíl na jejich výrobě nelze popřít, ale duch a styl této produkce je však nesporně východní, kde má i v nesoustavných nálezech důžité obdoby“ (Böhm 1941, 530). V uvedených riadkoch J. Böhm vystihol celý rad problémov sprevádzajúce hľadanie pôvodu šperku Moravanov, s ktorými zápasíme doteraz.*

Umelecké remeslo sa vo Franskej ríši intenzívne rozvíjalo v merovejskom i karolínskom období. Z písomných prameňov sú známi niektorí klenotníci. Najznámejším je sv. Eligius, ktorý sa neskôr stal biskupom.²³ Je nepochybné, že klenotníci boli hlboko ovplyvnení a zároveň inšpirovaní byzantskou tradíciou a čerpali z nej mnohé klenotnícke techniky a postupy. Karolínski remeselníci si veľmi dôkladne osvojili všetky zlatnícke techniky vrátane granulácie i filigránu (Perldrath). Zároveň pretavili do svojich výrobkov tradíciu, vkus germánskych kmeňov. Zároveň v tomto období zosilnel orientálno-islámsky vplyv (Dawson 1994, 194), ktorý tiež zakomponovali do svojej tvorby. Nepochybné na území Franskej ríše pôsobili aj mnohí zlatníci pôvodom z Byzancie, mobilita určitých skupín obyvateľstva (kupci, remeselníci, vzdelanci) nikdy neustala a bola pomerne intenzívna. Filigrán sa stal veľmi obľúbenou technikou v merovejskom i karolínskom období. Používal sa nielen na zhotovenie konkrétnych tvarov ako v prípade náušnic ale i ako ozdobný prvok.

²³ pozri kapitolu IV. Historický význam...

Obzvlášť si získal obľubu aj u Vikingov (*Duczko 1972; 1985; Eilbracht 1999*), ktorí mali s Franskou ríšou pomerne intenzívne vzťahy (*Hofmann- Kamp – Wemhoff 2014*).

Presné tvarové analógie na území Franskej ríše nenachádzame, to je žiaľ fakt. Istú podobnosť k stĺpčekovým náušniciam by sme mohli postrehnúť pri náušniciach, ktoré sú v nemeckej literatúre označené ako *Bommelohrring mit zylindrischem Mittelteil* (*Stein 1967, 62, Taf. 89:14,15*) alebo ako *Ohringe mit Blechbommel* (*Freeden 1979, 360-361*). Uvedené náušnice zdanlivo pripomínajú jeden z typov stĺpčekových náušnic s plechovým stĺpčekom. Okrem tvaru majú nemecké i moravské náušnice spoločné ukončenie dolného oblúka náušnice, ktoré sa v našej literatúre uvádza ako esovitá kľučka, na danú súvislosť už upozornil Š. Ungerman (*2005, 712, pozn. č. 7*). Veľmi obľúbené boli v merovejskom i karolínskom období košíkové náušnice (*Körbchenohrringe*), ktoré však majú úplne odlišný tvar ako košíkové náušnice na Morave (*Fingerlin 1974, Abb. 1:6*). Spôsob zhotovenia košíkov na niektorých typoch je však veľmi blízky technike, ktorá sa objavuje na moravských košíkových náušniciach. Pozoruhodné je opäť rovnaké ukončenie dolného oblúku v tvare esovitej kľučky ako pri stĺpčekových náušniciach. V prípade jedného páru deväťkošíkovej náušnice z hrobu č. 317/49 je obkolesená košíkmi sklovitá vložka. V nemeckom národnom múzeu v Norimberku je uložená zlatá náušnica s troma košíkmi zhotovenými z filigránu, ktorá sa formou košíkov podobá na moravské košíkové náušnice. Žiaľ, náušnica nemá známe nálezové okolnosti a nie je možné ju chronologicky podchytiť. Predbežne je datovaná do 8. storočia na základe podobnosti so slovanskými náušnicami (*Schläferinge*) a neskoršími moravskými košíkovými náušnicami. T. Spring zároveň poukazuje na podobnosť spôsobu spracovania spomínanej náušnice s košíkovými náušnicami zo 6. a 7. storočia z merovejských pohrebísk (*Spring 2014, 204-205*).

Pre naše pátranie o pôvode košíkových náušnic je veľmi zaujímavý exemplár náušnice z rakúskej lokality Töplitsch (*Eichert 2010, 53, Abb. 14*). Ide o veľmi pozoruhodnú náušnicu, v ktorej sa spája niekoľko výzdobných prvkov a techník. Náušnica má tvar polkruhu, ktorý je vytvorený a vyplnený vzormi z filigráneho drôtu podobne ako exempláre lunicových náušnic z hrobu č. 122/51 zo staromestského pohrebiska „Na valách“ prípadne obrisy podobnej náušnice z hrobu 209/59 zo Sadov. Po bokoch je náušnica z Töplitsch zdobená dvoma košíkmi podobne, ako majú lunicové náušnice z plechu bubienky. Po celom spodnom obvode sú na náušnicu

Náušnica z lokality Töplitsch, Landesmuseum für Kärnten

pripevnené retiazky ako ich spoznáваме na moravských exemplároch lunicových náušnic s retiazkami. Náušnica spája v sebe niekoľko výzdobných prvkov, ktoré sa objavujú na náušniciach z južnej Moravy, ale nachádzame ich na rôznych typoch – retiazky na lunicových náušniciach, košíky na košíkových náušniciach a formovanie tvaru z filigránu na lunicových náušniciach z hrobov 122/51 a 209/59. Ku vzťahu k moravským nálezom je výnimočné i datovanie náušnice z Töplitsch. S. Eichert ju dotoval do záveru 8. storočia, okolo roku 780 (2010, 56; 2012, 304; 2013, 422). Podobne, na prelom 8. a 9. storočia, zaraďuje aj analogické náušnice z bavorských lokalít (Weismain) a rakúskych (Pitten, Steinberg). Náušnice s retiazkami sú súčasťou náplne predkötlašského horizontu. Podľa najnovšej štúdie i slovinské exempláre náušnic s retiazkami možno datovať do rovnakého časového obdobia (Pleterski 2013, sl. 10). S. Eichert nevyučuje byzantský pôvod, ale naráža na problém, že pre dané obdobie nepoznáme priamu analógiu k náušnici. Obdobné náušnice sa v priestore Byzancie začínajú objavovať až od 10. storočia a retiazky sa objavujú len sporadicky (Langó 2010). Zdá sa, že sa preceňuje vplyv byzantského klenotníctva ako inšpirácie merovejského a karolínskeho klenotníctva. Preukázalo sa, že emailová technika bola rozvinutá práve na západe a odtiaľ sa dostala do Byzancie (Langó 2010, 393). V predstavách archeológov sa akosi automaticky prijímajú názory, že nové druhy okrás prichádzajú z východu, z Byzancie alebo Ruska. Mnohé tieto názory boli determinované stavom poznania, ale v súčasnosti existuje dostatočné množstvo závažných indícií, že mnohé nové vzory skvostov ale i techník si nachádzali zrejme cestu zo Západu na Východ. Podobnú situáciu môžeme nájsť aj v súvislosti so striebornými lunicovými príveskami typu Gnezdovo (pozri vyššie) alebo s rolničkami (Sedov 2002, 339).

V materiálnej kultúre Franskej ríše nachádzame množstvo spôn, z ktorých sú pre nás zaujímavé tepané spony (Pressblechfibeln). Spony majú kruhový tvar a sú zaujímavé nielen technikou, ktorá je uskutočňovaná rytím, ale aj motívmi, ktoré sú blízke k motívom na tepaných gombíkoch s rytou výzdobu. Na sponách sa objavujú rastlinné (rozeta) alebo animálne (pes, vták) motívy alebo motív jazdca²⁴ umiestnené v kruhu z perlovca (Klein-Pfeuffer 1993, Taf. 87, 88). Mnohé motívy sú interpretované ako kresťanské (rozeta alebo motív jazdca-rytier). Tepané spony sa koncentrujú vo východnej časti ríše a viacerí bádatelia ich spájajú s procesom christianizácie (Klein-Pfeuffer 1993, 145; Spiong 2000, 105).

²⁴ Motív jazdca je analogický sokolníkovi z Mikulčíc, ktorý je zobrazený na terčíku.

Všetky tri artefakty niečím pripomínajú moravské okrasy. „Bommelohrring mit zylindrischem Mittelteil“ sa tvarom podobajú na náušnice s plechovým stĺpčekom. Nemecké „Körbchenohrringe“ použitou technikou na moravské košíkové náušnice. „Pressblechfibeln“ sa motívmi i technikou výzdoby vzdialene ponášajú na tepané gombíky s rytou výzdobou. Uvedené príklady môžu podporiť tézu Š. Ungermana o „domácom“ pôvode ženského honosného šperku: *„Tito výrobcí znalí náročných šperkařských technologii pak v našem prostředí začali – na přímou objednávku místní elity – produkovat specifické typy šperků, k nimž jinde chybějí přesné analogie. Při tom využili a zkombinovali již dlouho známé a i poté (na Balkáně až do vrcholného středověku) používané konstrukční prvky, jako jsou bubínky, košíčky, lunice a řetízky. Za hlavní důvod pro odlišnost veligradského šperku od typů známých odjinud pokládám fakt, že výrobci se museli řídit vkusem svých moravských odběratelů, který se poněkud lišil od vkusu středomořského.“* (Ungerman 2005, 717).

Existuje však niekoľko dosť závažných faktorov, ktoré nás varujú pred prijatím uvedených skvostov ako zdroj a inšpirácií pre moravský materiál. Odvodzovanie pôvodu od klenotníckej techniky je veľmi problematické, nakoľko technika nie je viazaná na žiadnu geografickú oblasť. Ďalším protiargumentom je datovanie nálezov z dnešného Nemecka. Všetky okrasy s datované do 7. storočia s presahom na začiatok 8. storočia (Klein-Pfeuffer 1993, 145; Spoining 2000, 31). Je však zaujímavé, že z hrobu v Stuttgart-Bad Cannstatt a pochádza súbor zlatých Bommelohrring mit zylindrischem Mittelteil s tepanou sponou s motívom vtáka, ktorý priradila F. Stein k hrobom elity 8. storočia (Stein 1967, Taf. 89: 14,15). Zaujímavo pôsobí aj fakt, že jediné tepané gombíky s rytou výzdobou, ktoré sa našli na území niekdajšej Franskej ríše v Matzhausen, dopĺňali náušnice s retiazkami, figúrky v podobe koňa. Aj keď nemáme jednoznačne priamy dôkaz konkrétnej podoby šperku, môžeme sa domnievať, že istý podiel na rozvoji časti ženského honosného šperku na južnej Morave malo karolínske umelecké remeslo. Vzhľadom na historické okolnosti a celkovú atmosféru na dvore Karla Veľkého je veľmi pravdepodobné, že dosah Franskej ríše sa neprejavoval len pri šírení kresťanstva u Moravanov, ale aj v mnohých ďalších oblastiach a jednou z nich bolo aj klenotníctvo.

III. 5 Výsledky a závery

V predchádzajúcich riadoch sme sa snažili prezentovať vývoj ženského honosného šperku, ako sme ho mali možnosť spoznať na podklade doteraz

publikovaných pohrebísk. Vychádzajúc zo súčasného stavu publikovaných pohrebísk je možné vyčleniť tri typy kolekcií ženského šperku. Prvý typ predstavujú kolekcie, ktoré sú charakterizované najmä náušnicami zdobenými na hornom oblúku a tekvicové gombíky. Okrasy najstaršieho horizontu vychádzali zo starších byzantských tradícií, ktoré sa presadili a boli obľúbené i v Avarskom kaganáte. Územie južnej Moravy bolo pod silným kultúrnym vplyvom Avarskej ríše, čo ovplyvnilo produkciu viacerých artefaktov medzi inými aj šperku (*Eisner 1947; Profantová 1992, 655*). Okrem nich sa objavuje v najstaršom horizonte veľmi veľa singularít, čo napovedá o pestrej rozmanitosti. Druhý typ kolekcií sa, až na náušnice zdobené bodlinatou výzdobou a niektoré typy lunicových náušnic, výrazne odlišuje od predchádzajúcich kolekcií. Dominujú v nich úplne nové vzory náušnic – stĺpčekové, košíkové a náušnice s klasovitým hroziakom a gombíkov – tepané s rytou výzdobou, strieborné puklicové a dvojplášťové. Bubičkové náušnice získavajú nové formy v podobe šesť až sedem bubičkových, prípadne štvorbubičkových s rôznou výzdobou bubičkov. Zatiaľ sa s novými typmi náušnic a gombíkov neobjavili náušnice zdobené na hornom oblúku a tekvicové gombíky. Postupnosť kolekcií vychádza z horizontálnej stratigrafie na pohrebisku „Na valách“. Vychádzajúc zo sledovateľných zmien v tvaroch náušnic a výzdobných motívov na tepaných gombíkoch spolu s prihliadaním na stratigrafickú situáciu môžeme hovoriť aj o treťom type kolekcií. V poslednom type kolekcií chýbajú najmä niektoré typy stĺpčekových náušnic a niektoré typy gombíkov – dvojplášťové.

Okrem uvedenej výraznej luxusnej skupiny sme ukázali, že súčasťou módy ženských šperkov sú aj úplne odlišné náušnice a gombíky.²⁵ Kolekcie ukazujú na variabilnosť ženských okrás a rôznorodosť impulzov v klenotníctve. Analógie k niektorým typom náušnic, napr. nitrianskeho typu alebo k typom niektorých hroziakových náušnic (s obojstranným nachádzame v depote z Răducăneni zo severovýchodného Rumunska. Šperky z depotu sú bežne rozšírené v balkánskej oblasti (*Teodor 1980, 421*). Na príklade niekoľkých hrobových celkov sme preukázali, že uvedené šperky sa začali objavovať na území južnej Moravy alebo juhozápadného Slovenska už v priebehu prvej polovice 9. storočia a nie až v druhej, ako sa doteraz predpokladá. Podľa doteraz známych nálezov sa ukazuje, že rôzne skupiny šperku sa navzájom nekombinujú, napr. náušnice nitrianskeho typu sa neobjavili v kombináciách s náušnicami s klasovitým hroziakom ale skôr s typmi náušnic, ktorým analógie

²⁵ Podrobnejšie sme sa gombíkom venovali v podkapitole II. 2. 8. Exkuz...

nachádzame na Balkáne. Lepšiu predstavu o týchto skupinách šperku dosiahneme publikovaním a porovnaním vzájomných kombinácii náušnic.

Vrátíme sa ale k ženskému honosnému šperku. Na otázku o jeho pôvode môžeme sformulovať nasledovný náhľad. Ženské luxusné okrasy Moravaniek pozostávali z niekoľkých inšpiračných zdrojov, o čom už uvažovali aj starší bádatelia. Byzantská tradícia sprostredkovaná Avarským kaganátom stála pri počiatkoch okrás pre moravskú nobilitu, neskôr sa ženy začali obracať na klenotníkov prichádzajúcich z Franskej ríše. Zdrojom inšpirácie jednej zo zložiek ženského honosného šperku bolo klenotnícke umenie Franskej ríše. Prostredníctvom franských klenotníkov vznikli stĺpčekové náušnice, košíkové náušnice, a gombíky s rytou výzdobou. Nie je však vylúčené, že popri nich neustále pôsobili aj zlatníci z Byzancie, či prostredia Balkánu, ktorí zásobovali elitu aj inými svojimi skvostami. Podrobné porovnávanie niektorých typov hrozienkových náušnic, prípadne rôzne analýzy materiálu môžu priniesť v budúcnosti nové pohľady na pôvod konkrétnych ženských okrás. Rozhodne by k predstave o vývoji a rozšírení rôznych štýlov pomohlo, keby boli lepšie známe vzájomné kombinácie náušnic z balkánskeho priestoru.

V absolútnych dátach sa vývoj kolekcií javí nasledovne. Niekedy v záverečných desaťročiach 8. a prvých desaťročiach 9. storočia ženy nosievali najstarší typ kolekcií honosných okrás. Veľmi náhle v priebehu prvých desaťročí 9. storočia, nastupuje *nová vlna šperku*, ktorá prináša mnoho nových typov náušnic a gombíkov. Ešte popri *novej vlne šperku* ďalej pokračujú niektoré gombíky a náušnice z prvých kolekcií. Bezpečne až po druhej polovici 9. storočia dochádza opäť k zmene kolekcií, ktorá však už nie je taká výrazná ako nástup *novej vlny šperkov* (tab. č.: 35-37). Ostáva len dúfať, že budúcnosť nám prinesie možnosť overiť, prípadne spresniť predpokladaný časový vývoj.

IV HISTORICKÝ VÝZNAM ŽENSKÉHO HONOSNÉHO ŠPERKU

Mnohí súčasní historici si uvedomujú, že proces hľadania odpovedí na dianie v minulosti nikdy nie je ukončený a jednoznačne stanovený. Odvíja sa od mnohých daností. Stojí predovšetkým na neustálom získavaní nových faktov a prehľbovaní poznatkov. Predostreté úvahy budú pokusom zasadiť nové archeologické poznatky do kontextu dejín včasnostredovekej strednej Európy a snahou porozumieť, čo honosný šperk pre vtedajšiu spoločnosť znamenal. Nové poznatky nielen k chronológii samotného šperku, ale aj nové získané vedomosti o včasnostredovekých klenotníkoch otvárajú ďalšie možnosti.

Zmeny v chronológii, ktoré sme popísali v predchádzajúcich kapitolách, výrazne zmenili naše nazeranie na obraz južnej Moravy vo včasnom stredoveku. Ako už bolo v práci niekoľkokrát spomínané, tradične sa šperk spájal až s obdobím po príchode Konštantína a Metoda a najmä s rozvojom Veľkej Moravy v druhej polovici 9. storočia, kedy sa predpokladal výrazný nárast prestíže a ekonomickej sily vrstiev elity. Nedávno došlo k posunom v datovaní niektorých honosných ženských celkov do priebehu prvej polovice 9. storočia. Analýzy inventárov hrobov dovoľujú datovať niektoré hroby s honosným šperkom už do záveru 8. storočia a na začiatok nasledujúceho storočia, a tým sa veľmi radikálne mení zavedená predstava o absolútnom datovaní. Zmena zasahuje viaceré oblasti. Okrem korigovania datovania artefaktov sa dotýka i datovania kostolov, čo prirodzene vyvoláva mnoho otázok. Nie na všetky otázky nájdeme hneď možné odpovede, proces hľadania nových vysvetlení bude zdĺhavý. Aj keď sa zdanlivo odkloníme od témy, stále sa budeme snažiť o porozumenie významu ženského honosného šperku.

Zmena datovania, rozlíšenie dvoch výrazných fáz honosných okrás – staršie šperky vyrastajúce z tradície Avarskeho kaganátu a tzv. nová vlna šperku, to všetko vyvoláva mnohé otázky. Čo sa skrýva za novými zisteniami, o čom nám vypovedajú? Pozornosť môžeme obrátiť na niekoľko okruhov. Prvý súvisí s majiteľmi, resp. objednávateľmi šperku. Kto získaval honosný šperk? Odkiaľ mal prostriedky na jeho získanie? Alebo to bola odmena za službu, či dar? Druhá časť súvisí s otázkami, akým spôsobom sa dostával šperk na teritórium Moravského kniežatstva a odkiaľ? Bolo to prostredníctvom obchodu, domáca výroba alebo výmena či dar? Posledné otázky smerujú k tvorcom výrobkov. Kto vyrábal tento šperk? Odkiaľ pochádzal? Aké bolo jeho postavenie a vzťah k miestnej vyššej vrstve? V neposlednej rade by sme si mali

položiť otázky, aká bola rola šperku a luxusu v danej spoločnosti? Len cez objasnenie mnohých, často odlišných javov a súvislostí, môžeme posúvať naše úvahy ďalej. Pri hľadaní odpovedí sa budeme snažiť využiť aj poznatky kultúrnych antropológov a sociológov, pretože skrásľovanie sa šperkom je fenomén tiahnuci sa od počiatkov ľudskej society. Z mnohých problémov, ktoré sme predostreli, sa najskôr zameriame na otázky týkajúce sa tvorcov šperku – klenotníkov. Za posledné roky pribudlo v téme – práca a remeselníci vo včasnom stredoveku – mnoho poznatkov od historikov. Obzvlášť zaujímavé postrehy priniesol francúzsky historik Jacques Le Goff (2005), ktorý skúmal zmeny v myslení týkajúce sa remeselníckej práce a technického pokroku v 5. až 10. storočí. Jeho poznatky sú zaujímavé aj pre našu tému a môžu nás posunúť k novým, netradičným úvahám o roli honosných okrás na Veľkej Morave a tiež aj o ich pôvode. Obísť nemôžeme ani christianizáciu, ktorá spája niekoľko ďalších okruhov otázok ako napr. zmeny sociálnych vzťahov, postavenie žien a detí, či formovanie *gens* Moravanov.

Náročnosť ženských šperkov, ktoré sa objavili v hrobch na južnej Morave, jednoznačne poukazuje na špecializovaného klenotníka, či viacerých. Žiaľ, o zlatníkoch nemáme z nášho prostredia žiadne písomné správy a budeme sa musieť uspokojiť so správami z franských, prípadne byzantských prameňov. V minulosti sa spoločenskému postaveniu klenotníkov venovali viacerí archeológovia (*Klanica 1974; Steuer 1982, 479; Turčan 1984, 484; najnovšie Rácz 2013*), ale archeologické pramene nedokázali zodpovedať mnohé otázky. Archeologicky môžeme klenotníkov skúmať prostredníctvom ich hrobov, ktoré sa objavujú v priebehu včasného stredoveku s rôznou intenzitou. Niekoľko hrobov poznáme z merovejského obdobia, vyšší počet nálezov poznáme z čias Avarskeho kaganátu v Karpatskej kotline a opäť sa s hrobmi klenotníkov stretávame počas vikingského obdobia v Škandinávii (*Steuer 1982, 478*). Na území južnej Moravy zatiaľ nebol nájdený hrob datovateľný do obdobia Veľkej Moravy, ale výskumy priniesli niekoľko nálezov pozostatkov klenotníckych dielní (naposledy *Galuška 2013*). Archeológovia postrehli výrazné rozdiely v pohrebnej výbave zlatníkov, preto doteraz ostáva diskutabilné, koho tie hroby v skutočnosti prezentujú a aký bol ich status v súdobej spoločnosti (*Rácz 2013, 379*).

Hlbšie znalosti o zmenách vzťahu k remeselníkom a remeselnej práci vo včasnostredovekej Európe priniesol francúzsky historik J. Le Goff. Vďaka jeho výskumu disponujeme v súčasnosti hlbšími vedomosťami o klenotníkoch. J. Le Goff skúmal premeny formujúcej sa kresťanskej spoločnosti k remeselnej i intelektuálnej

práci, ktoré v priebehu 5. až 10. storočia nastali. Z výskumu neskorootickej a včasnostredovekých prameňov priniesol poznatok o dvojznačnom vzťahu k práci, ktorý prechádzal aj do kresťanstva a s ktorým sa cirkev postupne vyrovnávala. Ambivalentnosť vychádzala i z evanjelií, v ktorých sa nachádzajú na jednej strane texty odporúčajúce nepracovať podľa vzoru poľných ľalií a nebeského vtáctva (*Matúš 6,28-30; Lukáš 12, 27-28*), a na druhej strane texty sv. Pavla (*2. List Tesaloničanom 3, 10*) nabádajúce človeka k práci (*Le Goff 2005, 108-109*). J. Le Goff na podklade štúdia prameňov z 5. až 10. storočia sa domnieva, že práve v priebehu tohto obdobia došlo k výrazným zvratom vo vzťahu k remeselnej práci. Najskôr prebiehal proces vytesnenia špecializovaných remesiel, aby neskôr došlo k ich opätovnému pozdvihnutiu. V písomných prameňoch medzi 5. až zač. 8. storočia sa objavujú remeselníci na rôznom spoločenskom stupni, niekedy ako otroci alebo ako neslobodní, pritom však vysoko vážení. Napr. v Burgundskom zákonníku sú uvádzané odstupňované sankcie v prípade zabitia rôznych remeselníkov, napr. za tesára sa zaplatí jeho pánovi 40 solidov, za kováča 50 solidov, za klenotníka spracúvajúceho striebro 100 solidov a za zlatníka 150 solidov (*Le Goff 2005, 113*). Postupne sa tento vzťah k práci mení (*Le Goff 2005, 114-119*) a s klenotníkmi sa stretávame i v prostredí nobility a dokonca i medzi klerikmi (*Blaich 2005, 114*). Podľa zmieňovaného francúzskeho historika pozitívny vplyv priniesol vznik benediktínskej rehole (*Le Goff 2005, 117*). Informuje nás o tom i hagiografická literatúra, ktorá prináša svedectvo o mnohorakej práci mníchov. Zmenu vystihuje aj krédo benediktínov: „modli sa a pracuj“ (*ora et labora*). Zo 7. storočia je známy životný príbeh zlatníka pochádzajúceho vyššej spoločenskej vrstvy. Je ním sv. Elígius, biskup z Noyon, ktorý je známy aj ako patrón zlatníkov.¹ Z legendy sa dozvedáme, že sa narodil v kresťanskej gallo-rímskej rodine a jeho otec ho vyslal do učenia k zlatníkovi menom Abbo. Dochovaná legenda sv. Eligia je veľmi dôležitá z mnohých hľadísk. Naznačuje, že zlatníckemu remeslu predchádzalo dlhé štúdium, ktoré si hocikto nemohol dovoliť a zrejme sa nededilo výlučne z otca na syna, ako sa často traduje. Je teda veľmi pravdepodobné, že klenotníkmi boli ľudia s vyšším vzdelaním. Vzdelanie si mohol dovoliť len ten, kto mal stabilné finančné prostriedky po celé štúdium. Je možné, že klenotníci, ktorí sa ocitli v postavení neslobodného človeka, patrili pôvodne k zámožnej a vzdelanej rodine. Špecifické vzdelanie pri remeslách prispelo ku vyčleneniu tzv. posvätných remesiel, medzi ktoré prináleží okrem kováčstva (*Eliade 1997*) i klenotnícke umenie. Tradíciu prevzalo i kresťanstvo, ba dokonca ho

¹ Elígiové výrobky spracoval H. Vierck (1974).

podporovala i cirkevná hierarchia (*Le Goff 2005*, 116). Klenotníci sú vážení pre svoje práce na relikviároch, výzdobe kostolov ale aj drobných šperkov, ktoré slúžili k oslave Boha.² J. Le Goff zdôrazňuje, že pre stredovek je charakteristické, že takmer všetky ľudské činnosti boli prepojené s náboženstvom a prispôsobované náboženským účelom. V 8. až 10. storočí bolo v časti západnej Európy kresťanstvo náboženstvom, v rámci ktorého sa vytvárala takmer celá duševná výbava ľudí – slovná zásoba, rámce myslenia, estetické i morálne normy (*Le Goff 2005*, 158). V rovnakej konceptualizácii sa kresťanstvo predstavovalo a presadzovalo i v nových christianizovaných oblastiach, teda i na Veľkej Morave. Na základe predloženého môžeme predpokladať, že klenotník či klenotníci, ktorí produkovali šperky na južnej Morave, získavali vedomosti a zručnosti u niekoho skúsenejšieho. Pravdepodobne pochádzali z vrstvy, ktorá si udržiavala určitý spoločenský i hospodársky status.³ Vzhľadom k výrobnej náročnosti a jemnosti prvých kolekcii šperkov je veľmi pravdepodobné, že ich tvorcovia si mnohé techniky priniesli z oblastí, v ktorých mali dlhú tradíciu.

V nasledujúcich riadkoch opustíme rozprávanie o klenotníkoch a obrátime pozornosť na ich výrobky – šperky, na to akú rolu v spoločnosti zohrával šperk a na luxus, či prepych, ktorého neoddeliteľnou súčasťou sú aj šperky. K danej téme existuje viacero prác. My sa budeme opierať o práce dvoch sociológov Georga Simmela a Gillesa Lipovetského. Mnohé náboženstvá, vrátane kresťanstva sú úzko previazané veľkoleposťou a nádherou, prezentovanou šperkami z drahých kovov a kameňov. Viacerí bádatelia z rôznych vedných odborov, ktorých predmetom skúmania je šperk zdôrazňujú, že práve šperk v sebe kumuluje niekoľko funkcií. Šperk je nielen osobným prestížnym predmetom, ale má v predstavách mnohých ľudí aj schopnosť prenikať do náboženského sveta a svojim majiteľom zabezpečovať ochranu bohov pred nebezpečenstvom. Materiál a motívy šperku poukazujú na jeho pôvodnú funkciu ako ochranného a šťastie prinášajúceho prostriedku. Motívy šperkov a ich zobrazenia na sochách božstiev umožňujú spájať šperky s náboženskou sférou v podobe amuletu. Niektoré formy šperkov sa spájali i s konkrétnymi božstvami, napr. v predoázijských kultúrach boli rozšírené kruhové prívesky s hviezdou alebo rozetou spájané s bohyňou

² Z *Kroniky Mnicha Sázavského* z 12. storočia pochádza zmienka o remeselníckych zručnostiach opata Božetěcha: „, Sed quia tu, abba, bene nosti sculpere et tornare, per sanctae obedientiae nostrae praeceptum ob diluendam culpam tuam, quam ex contumacia tua praesumptuose perpetrasti, tibi praecipimus, quatinus tuae longitudinis et latitudinis magnum mensuram crucifixum factum,...“ (*FRB II*, 249-250).

³ J. Le Goff upozorňuje na skutočnosť, že v prameňoch včasného stredoveku sa objavujú správy o „bohatých“ ľuďoch veľmi vzácné a označujú sa týmto slovom skôr ľudia mocní, ktorí majú spoločenský vplyv (*Le Goff 2012*, 21).

Istar (*Der Neue Pauly*, Band 11, 191). Pre šperk a amulet sa v niektorých jazykoch používalo jedno a to isté pomenovanie (*Bächtold-Stäubli - Hoffmann-Krayer 1987*, Band 7, 1255). Podľa názoru niektorých bádateľov sa pôvodná ochranná funkcia šperku síce úplne nevytratila, ale postupne sa dostávala do popredia funkcia označenia šperku ako znaku alebo symbolu s cieľom odlišenia sa nositeľov a so zdôraznením ich osobnosti. V latinčine sa pre šperk alebo ozdobu používal i výraz *ornamentum*.⁴ V starej nemčine (altdeutsch 8. storočie) bolo slovo – „zieri“ - (ziaridu, ciarida) – šperk (vo význame Zierde), Auszeichnung (šperk, vyznamenanie) glosované ako *ornatum, muliebra* (*Seebold 2001*, 336).

Sociológ Georg Simmel vidí v *zdobení sa* a teda snahe *páciť sa* dve protikladné tendencie, ktoré sa prelínajú, vzájomne na seba vplývajú a vlastne umožňujú vzťahy medzi jednotlivcami. Je to želanie prinášať radosť iným, a zároveň má radosť a schopnosť zapáciť sa účinkovať spätne na nás a má posilňovať autoritu našej osobnosti (*Simmel 2003*, 190). Človek sa zdobí peknými šatami, účesom alebo tiež šperkom. Šperk má však medzi ozdobami výraznejšie postavenie. Šperk stupňuje a rozširuje dojem z osobnosti, lebo pôsobí takmer ako niečo, čo z nej vyžaruje. Preto boli jagavé kovy (od ich spoznania v mladšej dobe kamennej) a drahé kamene hlavným materiálom pri tvorbe šperku. Šperk je často nejakou cennosťou alebo pozoruhodnou vecou. Vo vzťahu k subjektom je syntézou ich vlastníctva (mať) a a ich sebaaprezentácie (byť niekým). Šperk sa prejavuje tiež ako prostriedok, ktorý môže symbolizovať význam príslušnosti k určitému stavu (*Simmel 2003*, 191, 196).

Šperk je súčasťou širšieho fenoménu luxusu, ktorý vnímame v rôznych podobách. Pohľad do dejín slova *luxus* v gréčtine a latinčine prináša zaujímavé poznanie. V starovekom Grécku sa najčastejšie vo význame luxusu používal pojem *hé chlidé*, ktorý zároveň zahrňoval niekoľko ďalších významov. Na jednej strane sa pod týmto názvom chápali veci nádherné, jemné, krehké, delikátne ako napr. nádherný odev, nákladná a nádherná ozdoba, t.j. to, čo by sme mohli charakterizovať ako výnimočné. Na druhej strane sa tento výraz chápal aj ako drzosť, nehanebnosť a arogancia.⁵ Pre prepych či luxus sa objavovalo i *hé tryfé*, ktoré označovalo hýrenie, hojnosť, nádheru, ale tiež aj pýchu, hrdosť či nadutosť (*Langenscheidts Grosswörterbuch Griechisch-Deutsch*). V latinčine sa stretávame s termínom *luxuria*,

⁴ „Ornamentum“ – v množnom čísle – „ornamenta“ – odznak (*Neue Pauly Band 9*, 33-43).

⁵Henry George Liddell, Robert Scott: An Intermediate Greek-English Lexicon: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0058%3Aentry%3Dxlihd%2F>, 12. 2. 2012.

i *luxus*, čo znamenalo bujnosc' či hýrivosc'. Veľmi často sa tieto termíny objavovali napr. v reformných kázňach proti prepychu cirkvi, alebo i slová odvodené od *sumptuus*, *sumptuosus* ako nákladný a márnotravný. Pre slovo prepych latinčina používala iný výraz a to *lautitia* (*Slovník středověké latiny v českých zemích 2006*, zošit 19). Z prehľadu významov, ktoré sprevádzajú slovo luxus od antiky cez stredovek, vyplýva dvojznačné vnímanie luxusu. Na jednej strane sa za luxusom skrýva niečo nádherné, delikátne, či unikátne, ale zároveň slovo obsiahne i význam ako hýrivosc' či márnivosc'.

Luxus – prepych alebo fenomén nadbytku, či plytvanie bohatstvom zamestnáva dlhú dobu - už takmer dvadsaťpäť storočí - myseľ filozofov (*Sokrates* , *Platón*) a od rozvoja sociálnych vied i sociológov (*T. Veblen*, *M. Mauss*, *N. Elias*). Dlhé obdobie im dovoľuje postrehnúť, ako prepych prešiel v dejinách ľudskej spoločnosti výraznými zmenami, avšak udržiava si v nej značný spoločenský význam a váhu. Sociológovia ukázali, že prepych má veľmi dôležitú úlohu vo všetkých ekonomických typoch ľudských spoločností od lovcov a zberačov až po vysoko stratifikované (*Lipovetsky 2005*, 28-32) . V štátnych spoločnostiach sa luxus začína prejavovať v iných kategóriách a viac dominuje osobná prestíž. Môžeme si však položiť otázku, či neprispel práve prepych k formovaniu štátov, či už prvých starovekých ale aj včasne stredovekých? G. Lipovetsky sa vo svojej práci nepokúšal riešiť otázku vzniku štátov v závislosti na prepychu. Hoci jemu samotnému prisúdil pri počiatkoch ľudskej kultúry značnú váhu. G. Lipovetsky len skonštatoval skutočnosť, že vznik štátov a rozdelenie spoločnosti do tried je jedným z hlavných zlomov v dejinách luxusu. V určitom okamihu prestalo byť bohatstvo a prebytok predmetom rozdeľovania, ale stalo sa cieľom sústred'ovania a hierarchizácie. Stratifikovaná začala byť aj samotná elita spoločnosti a postupne došlo k rozštiepeniu luxusu na duchovný a svetský (*Lipovetsky 2005*, 33, 34).

Je naozaj možné, že by prepych prispel k formovaniu politických útvarov? Jedno z možných riešení môžeme nájsť v úvahách N. Eliasa, ktorý si síce nepoložil priamo otázku, či luxus alebo prepych prispeli k formovaniu štátnych útvarov, ale pri hľadaní odpovede na otázku procesu civilizácie sa jej čiastočne dotkol (*Elias 2007*,). G. Lipovetsky považoval za hýbateľa vzniku štátov náboženstvo úzko spojené s luxusom (*Lipovetsky 2005*,). Rovnako ako staroorientálni bohovia i v ranom stredoveku bol Kristus oslavovaný a „zaopatrovaný“ tými najskvostnejšími predmetmi, nádhernými odevmi, veľkolepými sakrálnymi stavbami, ktoré ozdobovali najlepšími látkami. Všetky tieto prejavy – pevnejšie kamenné stavby, bohaté rúcha, skvostné predmety - začala

verne kopírovať svetskú elitu, ktorá sa postupne začala viac hierarchizovať. Pre najvyššie špičky svetskej elity vznikla nová potreba – odlíšiť sa vonkajším prejavom od menších a slabších družiniek. Svoju prestíž začali prezentovať nielen lepším odevom a šperkom, ale i prítomnosťou vzdelancov, kňazov, nákladnými hostinami a poľovačkami (Elias 2007, 86-87). G. Lipovetsky (2005, 42-44) vidí v týchto aktivitách okázalé mýňanie na potvrdenie pocty a prestíže podobné nákladným darom v jednoduchých spoločnostiach. N. Elias však poukázal aj na to, že vo včasnom stredoveku sa týmito aktivitami dvory feudálov stávali miestami, kde sa akumulovalo nielen bohatstvo a majetok, remeselníci a obchodníci s luxusným tovarom, ale sa tu sústreďovalo najmä intelektuálne i kultúrne dianie. Pod intelektuálnou a kultúrnou činnosťou máme na mysli koncentráciu učených klerikov, ktorí sa zaoberali správou majetku, opisovaním kníh a tiež potulných básnikov a spevákov (minnesängrov), ktorí svojou prítomnosťou zvyšovali prestíž dvora. Týmto spôsobom dvor bohatého veľmoža priťahoval určitú pospolitosť ľudí, ktorí sa postupne dostávali do určitej závislosti na pánovi, ale zároveň získavali aj určitý pocit spolupatričnosti (Elias 2007, 79).

Aj keď N. Elias napísal svoje dielo už v tridsiatych rokoch 20. storočia, mnohé jeho postrehy sú aj dnes inšpiratívne. Lepšiemu porozumeniu čias raného stredoveku prispelo i skúmanie historických procesov prostredníctvom kultúrnej antropológie. Vďaka nej novými pohľadmi uchopili historici niektoré témy, ktoré pri tradičných historických metódach už nedokázali priniesť nové impulzy, napr. skúmanie príbuzenstva a rodiny, alebo sa do historiografie dostali témy, ktoré neboli historikmi skúmané, napr. téma daru, rituálov a pod.

Môžeme spomenuté teoretické poznatky aplikovať aj na skúmanú tému? Prispejú k jej lepšiemu uchopeniu? Na skúmaný ženský honosný šperk, presnejšie niektoré kolekcie, ktoré sú z neho vytvorené, sa môžeme pozeráť ako na jeden z významných prejavov luxusu vtedajšej spoločnosti. Môžeme zároveň honosné ženské okrasy vnímať aj ako odraz nejakých zmien? Čo bolo príčinou tohto pomerne náhleho obratu? Akým spôsobom sa okrasy dostali k ženám a dievčatám? Kto inicioval ich distribúciu? Viedol celý proces ku zrodu nobility? To všetko sú otázky, na ktoré nevieme presne odpovedať, ale môžeme sa pokúsiť hľadať možné vysvetľujúce odpovede a pokúsiť sa o interpretačný model.

Posledné desaťročie 8. storočia sú pre strednú Európu charakteristické vojny Karola Veľkého proti Avarskému kaganátu. Slovania usadení na území Avarského kaganátu, ale aj v blízkosti jeho hraníc, sa dostali do kontaktu s vyspelejším

karolínskym prostredím a nie je vylúčené, že ochotne vstupovali do služieb franských kniežat. Kontakty s vojvodami Karola Veľkého, ku ktorým vstupovali do vojenských služieb, pravdepodobne stáli na počiatku výraznej transformácie. Zmena sa odohrávala v dvoch rovinách - vo vonkajšej a vnútornej. Vonkajšiu premenu predstavuje preberanie franského spôsobu obliekania a výstroje (*Třeštík 2001*,110; podobne i *Kožiak 2006*, 144-145), čoho stopu nachádzame aj v archeologickom materiáli v podobe vojenskej výzbroje, ostrôh, kovaní opaskov. Okrem vonkajších prejavov si Slovania prinášali aj nové koncepty a myšlienky o spoločenských vzťahoch, ktoré získali kontaktmi vo Franskej ríši a oboznámili sa s odlišným usporiadaním franskej spoločnosti. To všetko bolo pravdepodobne impulzom pre formovanie nových sociálnych vzťahov (*Steuer 2006*, 233). Spolu s novými pomermi sa v societe formoval aj pocit určitej spolupatričnosti, a teda vytváranie širšej identity (*Štefan 2014*, 146).⁶ V karolínskom období kontakt s Franskou ríšou vždy viedol k civilizačnému vzostupu, čo je možné dokumentovať rozvojom všetkých *gens*, žijúcich na okraji ríše (*Štefan 2014*, 146). Archeologicky sa pravdepodobne zmena prejavila v slovanskom prostredí v podobe bohatých hrobov s ostrohami typu Biskupija-Crkvina a mečmi. Hroby s podobnou výbavou sa neobjavujú len na území dnešného Chorvátska ale aj na južnej Morave (Staré Město „Na valách“), v stredných Čechách (Stará Kouřim) a juhozápadného Slovenska (Ducové). K nim môžeme priradiť bohaté ženské hroby ako napr. hrob v Trilje alebo niektoré hroby zo staromestskej oblasti.

Žiaľ, z nášho prostredia nemáme k tomuto procesu písomné pramene. Čiastočne je tento proces zaznamenaný v prameňoch týkajúcich sa Posávia. Z písomných zmienok výrazne vystupuje Vojnomír, ktorý vstúpil do služieb friaulského markgrófa Erika a pomohol mu získať poklad z avarského hrinku. Vojnomír sa pravdepodobne dobre vyznal v pomeroch avarskej ríše. Historici ho považujú za prebhlíka od Avarov, ktorý sa uchýlil k franskému markgrófovi (*Třeštík 2001*, 65-67; *Pohl 2002*, 319; *Steinhübel 2004*, 50-51). Napriek absencii písomných prameňov, môžeme o uvedenom interpretačnom modeli uvažovať ako jednej z možností aj pre územie južnej Moravy. Nástup výrazných zmien v danom regióne sa začal pravdepodobne podstatne skôr, než sa Moravania prvý krát v roku 822 objavili v písomných prameňoch. Uvedená myšlienka nie je vôbec nová. Objavuje sa v archeologickej i historickej literatúre pomerne dlho (napr. *Poulik 1960*, 53) a posledne ju veľmi podrobne rozvinul D. Třeštík

⁶ O gombíkoch sa už niekoľkokrát uvažovalo ako o artefakte, ktorý možno považovať za istý identifikačný symbol, ktorý si vybral *gens* Moravanov (naposledy spracované i autorkou týchto riadkov *Chorvátová 2009*, 16-17).

(2001, 107-126, najmä 112). D. Třeštík pri svojich úvahách vychádzal z poznatkov archeológie. Opieral sa o existenciu hradísk z prelomu 8. a 9. storočia, ktoré dokladajú mocenské ovládnutie príslušných oblastí a o bohaté hroby z dnešného Chorvátska i južnej Moravy (Třeštík 2001, 110).

Predložený rozbor hrobov so ženským šperkom neodporuje danej predstave. Ak je náš predpoklad - časové zaradenie niektorých hrobových celkov z Starého Města „Na valách“ do posledného desaťročia 8. storočia - správny, zmeny nastupovali už v priebehu druhej polovice 8. storočia.⁷ Do akej miery postúpila transformácia sociálnych väzieb zatiaľ nevieme. Nevieme, kto dodával, resp. mal prostriedky na výrobu honosných kolekcií pre ženy a dievčatá? Boli to ich manželia a otcovia, ktorí získavali šperky v rámci odmeny za účasť na vojenských ťaženiach proti Avarom od najsilnejšieho lídra? Pokročila zmena sociálnych vzťahov tak ďaleko? Nevieme, ale nemôžeme ju úplne vylúčiť. Okrem tohto spôsobu existuje ešte aj ďalšia možnosť, akým spôsobom sa mohli honosné kolekcie dostať k nositeľkám. Ďalšou príležitosťou, akou sa dostávali šperky k ženám a dievčatám Moravanov, je dar. A nie je vôbec vylúčené, že obe existovali súbežne.

Od čias vydania práce M. Maussa je pomerne podrobne objasnená inštitúcia daru, ktorá zohrávala dôležitú rolu v archaických spoločnostiach (Mauss 1999). Viaceré práce preukázali dôležitosť daru aj vo včasnom stredoveku v niekoľkých rovinách. Darovanie bolo dôležitou súčasťou politiky merovejskej i karolínskej dynastie pri formovaní nových politických vzťahov (Curta 2006, 698-699; 2013). Vzťah panovníka a nobility bol obojstranný. Vychádzalo sa z princípu reciprocity, za vojenské služby sa poskytovali dary (Třeštík 2001, 141). V prípade vojenských služieb mohli tieto dary predstavovať meče alebo honosné ostrohy. Zároveň súčasťou daru mohli byť i šperky pre rodinu bojovníka. Dary boli aj dôležitým diplomatickým prostriedkom pri získavaní vplyvu v susedných krajinách (Wamers 1994, 5; Tinnefeld 2005). Osobitnú rolu zohrávali aj dary pri prijímaní krstu. Práve posledne zmieňovaná oblasť darov je pre náš výklad značne dôležitá. Z písomných prameňov sa nám dochovalo niekoľko zmienok. V Análoch Franského kráľovstva je k roku 796 zachovaná zmienka o tudunovi, ktorý prišiel s veľkou časťou Avarov ku Karlovi Veľkému a poddal sa mu. Zároveň bol on i jeho ľud pokrstený a poctený darmi (Annales regni Francorum, MGH 1895, 98).⁸

⁷ Jedným prejavom týchto zmien môže byť aj prechod na pochovávanie nespálených tiel.

⁸ „In eodem anno tudun secundum pollicitationem suam cum magna parte Avarorum ad regem venit, se cum populo suo et patria regi dedit; ipse et populus baptizatus est, et honorifice muneribus donati redierunt.“

Z toho istého prameňa sa tiež dozvedáme o podobnej praxi pri krste v roku 826 dánskeho kráľa Haralda Klaka a jeho manželky spolu s jeho mnohými ľuďmi. Podobne ako tudun, aj on bol obdarený mnohými darmi (*Annales regni Francorum*, MGH 1895, 169, 170).⁹ Podobnú prax zaznamenal aj Kristián v legende Život sv. Ludmily a sv. Václava. Po prijatí krstu bol Bořivoj obdarený mnohými darmi a vydal sa domov (*Křišťanův Život sv. Ludmily a sv. Václava*, FRB I, 203).¹⁰

Prax obdarovania pri prijímaní krstu bola teda na konci 8. a v 9. storočí pomerne bežná a rozšírená a zrejme neprebíhala len na najvyššej úrovni pri krste kniežat. Po zrútení Avarského kaganátu sa prioritou Franskej ríše stala christianizácia a konsolidácia územia, ktoré ostalo bez správy. Išlo najmä o územie Panónie. Prichádzajúci kňazi už mali pravdepodobne pomerne širokú prax a bohaté skúsenosti s výučbou budúcich kresťanov a pomerne dobre porozumeli mysleniu pohanov. Samotnému krstu predchádzalo obdobie prípravy – katechumenát, keďže ku krstu v danom období prichádzali často až dospelí ľudia. Obdobie príprav mohlo trvať aj niekoľko týždňov (*Třeštík 2001*, 125; *Kožiak 2006*, 133-134). Bohaté skúsenosti od mnohých kňazov-misionárov využil zrejme Alkuin pri vypracovaní metód výučby nových kresťanov. Alkuin vypracoval zvláštny trojdielny systém. Podľa jeho návodu mali byť katechumenom najprv vysvetlené *Otčenáš* a *Krédo*, ktoré sa mali naučiť naspamäť v jazyku, ktorému rozumeli. Obe modlitby patrili medzi základné znalosti, ktoré sa vtedy vyžadovali od kresťanov danej doby. Udelenie krstu tvorilo druhú fázu misijnej činnosti a len po ňom mali byť noví veriaci postupne vzdelávaní svojimi duchovnými správcami v kresťanskej viere. Ďalšie vzdelanie malo obsahovať *Desať prikázaní* s ich vysvetlením a náukou o hriechoch, cnostiach, večných odplatách a trestoch (*Vavřínek 1963b*, 27, 28).

Zo starších skúseností získali kňazi vedomosť, že sú to práve ženy, ktoré podliehajú rýchlejšie a intenzívnejšie myšlienkam kresťanstva (*Goody 2006*, 50, 51). Je známych viacero príbehov, v ktorých to boli práve manželky panovníkov ešte pohanov, čo primäli svojim správaním manželov k prijatiu kresťanstva.¹¹ K najznámejším patrí

⁹ „Eodem tempore Herioldus cum uxore et magna Danorum multitudine veniens Mogontiaci apud sanctum Albanum cum his, quos secum adduxit, baptizatus est; multisque muneribus ab imperatore donatus per Frisiam, qua venerat via, reversus est. In qua provincia unus comitatus, qui Hriustri vocatur, eidem datus est, ut in eum se cum rebus suis, si necessitas exigeret, recipere potuisset.“

¹⁰ „Mane facto ipsum ducem cum suis triginta, qui secum aduenerant, catechizans, peractis ex more ieiuniorum solempniis, sacrosancto baptizatis fonte innouavit, pleniterque eum de fide Christi instruens, multis locupletatum donis ad propria redire concessit, tribuens ei venerabilis vite sacerdotem nomine Caich.“

¹¹ K danej téme existuje bohatá literatúra, v slovenskej historiografii ju spracoval pre územie strednej a východnej Európy v 10. až 13. storočí M. Homza (2002).

príbeh franského kráľa Chlodovika a jeho manželky Chrodichildy, ktorý nám zaznamenal Gregor z Tours (*O boji kráľů a údělu spravedlivých*, 2006, 90-93) alebo neskorší príbeh Přemyslovny Dobravky a poľského kniežaťa Meška I. od Thietmara z Merseburgu (*Kronika* 2008, 121-122). Prostredníctvom žien-matiek pravdepodobne vplývali kňazi i na deti, ktoré sú vo všeobecnosti podstatne otvorenejšie akýmkoľvek novým myšlienkam a lepšie sa prispôsobujú novej realite. Zároveň sa kňazi mohli opierať aj o citát z Nového zákona: *Nechajte deti a nebráňte im prísť ku mne, lebo takých je nebeské kráľovstvo* (Matúš 19, 14). Vďaka ženám a ich deťom kňazi mohli získavať vplyv na kniežatá alebo významných bojovníkov a priviesť ich ku krstu. Celý proces mohol začať niekoľko rokov pred prijatím krstu v roku 831.

V predchádzajúcej kapitole sme sa snažili poukázať na možnosť, že nové typy niektorých náušnic a tepané gombíky s rytou výzdobu mohli mať svoj pôvodný zdroj inšpirácie vo Franskej ríši. V karolínskom období v blízkosti významných kostolov a kláštorov pôsobili kovolejárske dielne (*Spiong* 2000, 104), ktoré dodávali honosné okrasy nielen kostolom a kláštorom, ale aj nobilitu. Prax dodávania šperku nobilitu prostredníctvom klerikov je doložená aj v písomných prameňoch v závere 7. a v 8. storočí v mohučskom biskupstve (*Blaich* 2005, 114, 116, 117). Môžeme uvažovať o podobnej praxi i na južnej Morave? Máme niekoľko indícií, ktoré ju dovoľujú predpokladať. K danej úvahe nás privádzajú symboly kresťanstva, ktoré nachádzame na šperkoch novej vlny. Najzreteľnejšie sú práve na tepaných gombíkoch. Najčastejšie rozšíreným motívom na gombíkoch s rytou výzdobu je palmeta,¹² vtáky a ojedinele ryby, ktoré sa považujú za symbol kresťanstva.¹³ Pre prvé desaťročia 9. storočia môžeme pomerne bezpečne predpokladať znalosť a vnímanie uvedených motívov ako symbolov kresťanstva aj na území južnej Moravy. Niektoré náušnice, napr. stĺpčkové alebo bubienkové zdobí krížik. Jedna z možností, o ktorej uvažujeme vzhľadom na vyššie uvedené poznatky, je, že kolekcie šperkov mohli predstavovať dar pri príležitosti krstu.

Okrem indícií, ktoré vychádzajú z historického bádania, je možné k predstavenej úvahe pristúpiť i na základe archeologických podkladov z pohrebiska „Na valách“. Vychádzame zo súboru najbohatších hrobov so šperkami s novu vlnou a ich celkového kontextu, ktorý tvorí vek zomrelej a poloha hrobu na pohrebisku. Ide o hroby č.: 22/48,

¹² V českej a slovenskej archeologickej literatúre sa nazýva motív na gombíkoch palmeta, ktorá však pripomína zobrazenie ľalie. Ľalia je v kresťanskej symbolike považovaná za symbol Krista.

¹³ Je zaujímavé, že tepané gombíky z územia Čiech obsahujú motívy kríža a horiacej sviečky, čo sa považuje jednoznačne za kresťanskú symboliku.

24/48, 282/49, 251/49, 253/49, 298/49, 299/49, 317/49 a 154/50 (pozri tabuľka na nasl. s.). V hroboch sa vyskytli vždy minimálne dva páry náušnic a pár gombíkov, pričom prevažujú stĺpčekové, košíkové náušnice a náušnice s klasovitým hroziakom a gombíky s rytou výzdobu. Pri sledovaní veku zomrelej a pozorovaní umiestnenia hrobu na pohrebisku sa naskytne uvedený obraz. Hroby mladších žien a detí sa sústreďujú v strednej časti pohrebiska. Hroby č. 317/48 a 154/50, v ktorých boli pochované staršie ženy sa nachádzajú v južnej časti pohrebiska. Úvahu nevyklúčujú ani hroby šesťdesiatročných žien č. 22/48 a 24/48 z mladšieho horizontu pochovávaní na pohrebisku v sektore 8/D. Pričom v hrob č. 22/48 sa nachádzajú zlaté hroziakové náušnice s dvojkónickým hroziakom, ktoré sa viažu na staršie nálezy.¹⁴ Vychádzajúc z celého komplexu poznatkov môžeme vysloviť otázku: sú v uvedených hroboch pochované ženy, ktoré spolu prijali kresťanstvo a boli obdarené okrasami? Krst žien sa pritom vôbec nemusel viazať ku krstu z roku 831. Zároveň daná úvaha má platnosť výlučne len na situáciu na pohrebisku „Na valách“.

Hrob č. 22/48	60 ročná žena	Sektor na pláne č. 3: 8/D, patriaci mladšiemu horizontu
Hrob č. 24/48	60 ročná žena	Sektor na pláne č. 3: 8/D, patriaci k mladšiemu horizontu
Hrob č. 282/49	20 ročná žena	Sektor na pláne č. 3: 7/D
Hrob č. 251/49	16-17 ročná žena	Sektor na pláne č. 3: 7-8/D
Hrob č. 253/49	20 ročná žena	Sektor na pláne č. 3: 7-8/D
Hrob č. 298/49	7-10 ročné dievča	Sektor na pláne č. 3: 7/D
Hrob č. 299/49	25 ročná žena	Sektor na pláne č. 3: 7/D
Hrob č. 317/49	40 ročná žena	Sektor na pláne č. 3: 8/F
Hrob č. 154/50	60 ročná žena	Sektor na pláne č. 3: 9/F

Veľmi často premietame do minulých spoločností antagonizmus medzi rôznymi skupinami. Najčastejšie sa tieto úvahy objavujú pri hodnotení kresťanov a pohanov. Podľa mnohých prameňov, však zrejme neexistoval neprekonateľný odpor a odlišné skupiny sa navzájom tolerovali, napr. Pribina pohan si vzal za manželku kresťanku. Nie je vôbec vylúčené, že prijímanie kresťanstva na sledovanom území mohlo začať pozvoľna prostredníctvom jednotlivcov, možno práve prostredníctvom žien. Správa o prijatí kresťanstva z roku 831 len potvrdzovala nastúpený proces. Zároveň stále tu

¹⁴ Pozri kapitolu III. Vývoj kolekcíí...

ostáva aj ďalšia možnosť. Kolekcie šperkov zabezpečili ich nositeľkám ich najbližší – manželia alebo otcovia, prípadne ženích. Žiaľ, táto otázka ostane natrvalo otvorená a časom sa môžu objaviť aj ďalšie výklady.

* * *

V prechádzajúcej kapitole sme sa snažili poukázať na základe rozborov hrobov so šperkami, že okrem šperkov tzv. *novej vlny* sa súbežne vyskytovala i ďalšia skupina okrás, ktorá ešte nebola doteraz presne charakterizovaná. V danej skupine šperkov sa objavujú iné typy náušnic a gombíkov, než ako ich poznáme v skupine *novej vlny*. Výrazne sú tu zastúpené náhrdelníky zo sklenených korálikov. Predstavuje uvedená odlišná skupina šperku aj rozdielnu sociálnu vrstvu či dokonca etnickú komunitu? Ak by sme prijali myšlienku, že ide o rozdiely sociálne a nie etnické, patria hroby žien a detí so šperkami *novej vlny* ku skupine ľudí, ktorých kresťanstvo oslovilo skôr a prijímali ho ešte pred oficiálnym krstom? Ak áno, pravdepodobne ich rozhodnutie prijať kresťanstvo a s ním aj šperky malo zásadný význam pre ďalší vývoj celého *gens* Moravanov. So šperkami ich postavenie získavalo nový rozmer. Ako sme uviedli šperk ako taký nesie v sebe niekoľko významov. Skvostné okrasy nepochybne zvyšovali spoločenskú prestíž. Honosné šperky umožnili nositeľkám odlíšiť sa od ostatných členov komunity približne v rovnakom sociálnom postavení, dodávali im honor i rešpekt. Výnimočné bohatstvo hrobov žien i dievčat a tiež aj nákladnosť ich hrobových komôr a rakiev zhotovených z kmeňa stromov ponúkajú úvahu o významnej roli žien a dcér ako reprezentantiek prestíže a spoločenského postavenia rodiny v období už od konca 8. storočia a po celé 9. storočie. Bohužiaľ, priame svedectvo písomných prameňov nám chýba, ale nie je vylúčené, že to boli práve ženy - manželky, vďaka ktorým muž získaval lepšie postavenie v spoločenskom rebríčku. Pravdepodobne to bol impulz k vytvoreniu nových spoločenských vzťahov, ktoré boli pravdepodobne zavŕšené vznikom dedičnej vrstvy, o ktorej sa v archeologickej literatúre už dlhšie uvažuje (Klápšte 2005, 27; Profantová 2005a, b). V tejto súvislosti sa javí zaujímavý i fakt, že gombíky sa v mužských hroboch vyskytovali sporadicky a viazali sa najmä na výskyt ostrôh. Pozoruhodné je, že sa najčastejšie kombinovali s ostrohami typu IA podľa V. Hrubého (napr. pohrebisko pri druhom kostole v Mikulčiciach hrob č. 44, pri šiestom kostole hroby č. 43, 100, Břeclav-Pohansko hroby č. 225, 269, 329), teda s najmladším typom ostrôh, ktoré sa objavujú na tzv. veľkomoravských pohrebiskách (Košta 2008, 287, pozn. č 7). Len ojedinele sa objavili gombíky i so staršími typmi ostrôh (napr. Staré Město Na valách hrob č. 50/50, Břeclav-Pohansko hrob č. 205).

Uvedené zistenia naznačujú eventualitu, že gombíky – ako ženský šperk – preberajú v mladšom období do svojho oblečenia i mužskí zástupcovia veľmožskej vrstvy. Celý uvedený proces možno napomohol k dotvoreniu dôležitého pocitu spolupatričnosti a tým k formovaniu *gens* Moravanov.

Počiatky transformácie začali objavením kostrových hrobov s bohatou mužskou i ženskou výbavou. Mnohé informácie čerpáme z analýzy pohrebiska v Starom Měste „Na valách“. Je to zatiaľ jediné pohrebisko, na ktorom môžeme sledovať dané zmeny, a na ktorom sú zastúpené všetky horizonty honosného šperku. Na mnohých známych pohrebiskách najstarší horizont nie je zachytený, napr. Břeclav-Pohansko, pohrebiská pri druhom a šiestom kostole v Mikulčiciach. Hroby s najstaršími kolekciami sú zachytené na pohrebiskách Špitálky a Uherské Hradište – Sady.

Podľa pozorovania z horizontálnej stratigrafie na pohrebisku v Starom Měste zmena módy prišla veľmi rýchlo a nezvyčajne výrazne sa prejavila na ženskom šperku. V úplne počiatkových fázach prechodu na kostrové pochovávanie bola móda moravských žien ovplyvnená vkusom avarských žien, ktoré náušnice dostávali od byzantských klenotníkov. Avšak kontakty s karolínskou ríšou úplne zmenili módu. Móda a životný štýl franských bojovníkov oslovil aj moravské kniežatá, ktoré sa nebránili ďalším kontaktom s ríšou. Jedným z dôležitých momentov nadviazaného spojenia bola účasť Moravanov na ríšskom sneme vo Frankfurte v roku 822. Pozvanie na snem iste nebolo náhodné a predchádzalo mu nielen zintenzívnenie kontaktov, ale nepochybne aj vzostup sily niektorých rodín a ich transformáciu na dedičnú nobilitu. Nové šperky sa stali oveľa prítlačlivejšími než staré okrasy, ktoré pripomínali staré pomery. Nové skvosty mohli prinášať rodinám úplne nový status, ktorý im zabezpečoval prestíž v spoločnosti i v kontaktoch s franskými vznešenými rodinami.

V. ZÁVER

Šperk bol vždy témou, ktorá priťahovala pozornosť z mnohých strán, či už vo vedách historických alebo sociálnych. Je to dané tým, že v šperku sa skrýva niekoľko rôznych významov. Skvosty zhotovené z drahých kovov a kameňov vždy prinášali majiteľom prestíž, v nemalej miere zabezpečovali úctu a v myšliach mnohých ľudí i božskú ochranu pred nebezpečenstvom. V archeológii je šperk tiež často predmetom záujmu, lebo mnohé druhy okrás patria k chronologicky citlivým predmetom, čím pomáhajú archeológom pri relatívno-chronologickom triedení nálezov.

Cieľom predkladanej práce bolo vytvoriť relatívno-chronologickú sekvenciu ženského honosného šperku vyskytujúceho sa najmä na území južnej Moravy, nakoľko napriek bohatému nálezovému fondu stále absentovala v českej a slovenskej archeológii. Bezprostredným impulzom k skúmaniu spomínanej témy bolo zistenie, že hroby s honosnými šperkmi patria na staromestskom pohrebisku „Na valách“ k hrobom, ktoré sú často prevrstvené mladšími hrobmi. Poznatok zásadne odporoval dovtedy známym názorom na relatívne i absolútne datovanie ženského honosného šperku. Predstavy o vývoji okrás, ako boli prezentované, stratili platnosť a bolo potrebné vytvoriť koncept nového relatívno-chronologického usporiadania. Dôležitou súčasťou analýzy bolo štúdium genézy datovania šperku, vrátane terminológie.

Prvá kapitola predkladanej práce bola z tohto dôvodu koncipovaná ako uvedenie do celej problematiky. V kapitole sa riešili otázky terminológie a boli predstavené jednotlivé názory na datovanie ženského honosného šperku. V terminológii panuje nejednotnosť v pomenovaní ženských okrás. Termín *byzantsko-orientálny šperk* sa z literatúry vytráca, v zahraničnej literatúre sa etablovalo nazvanie *veligradský šperk* a v českej a slovenskej literatúre sa začína častejšie objavovať označenie *velkomoravský šperk*. Prvý termín vopred naznačuje pôvod šperku a posledný ho absolútne vymedzuje. Voči termínu *veligradský šperk* sa objavujú v archeologickej obci výhrady, ale vzhľadom k jeho prijatiu v zahraničnej literatúre by možno stálo za zváženie, či by daný termín nemohol predať označovať skúmaný ženský honosný šperk. Otázka pomenovania šperku pravdepodobne bude predmetom širšej diskusie v najbližšom období. Vzhľadom k nevyjasnenosti ohľadne pomenovania ženských ozdôb sme v práci zvolili opisný termín *ženský honosný šperk*. Osobitá pozornosť bola v kapitole venovaná nezrovnalostiam a rozporom v relatívnom datovaní na pohrebisku „Na valách“ v Starom Měste. Daný krok je veľmi dôležitý pre pochopenie výrazných zmien pri

datovaní niektorých typov náušnic a gombíkov. Prvým krokom k novému spracovaniu relatívno-chronologickej sekvencie bolo dôkladné oboznámenie sa s jednotlivými typmi náušnic a gombíkov. Pri jednotlivých typoch sa sledovala ich tvarová a výzdobná variabilita a sledovali sa doterajšie názory na ich datovanie. Pozornosť sa ďalej zameriavala na vzájomné kombinácie s inými typmi náušnic a gombíkov, prípadne ich absencií. Dôležitou súčasťou bolo sledovanie nálezovej situácie na pohrebisku Staré Město „Na valách“. Analýza pohrebiska ukázala, že v prípade spomínaného pohrebiska sa môžeme opierať nielen o vertikálnu ale i horizontálnu stratigrafiu. Zistená skutočnosť výrazne pomohla pri tvorbe relatívnej chronológie šperku. Pri analýze pohrebiska sme vychádzali z druhej časti monografie V. Hrubého *Archeologické prameny*, s ktorou je možné vďaka presným opisom hrobov pracovať a z plánu č. 3 V. Hrubého. Dôležitým prameňom sa dnes javí plán časti pohrebiska publikovaný J. Poulíkom (1948-1950). Nezrovnalosti, ktoré sme odhalili a opísali, vychádzajú výlučne z rozboru pramennej časti monografie a s porovnávaním výsledkov prezentovaných v prvej časti. Ostávajú však niektoré sporné situácie, ktoré žiaľ, nie je možné overiť bez primárnej nálezovej správy.

Analýza šperkov priniesla niekoľko nových poznatkov takmer pri každom type náušnic alebo gombíkov. Dôležité poznatky vyplývajú z podrobného skúmania hrozienských náušnic. Ako významná pomôcka sa javí nové rozčlenenie hrozienských náušnic, pri ktorom sa kladie dôraz na formu hrozienska a nie výzdobu dolného oblúka. Po zvolení daného kritéria bolo možné rozlíšiť šesť typov hrozienských náušnic. Päť typov už bolo v minulosti opísaných. V práci sme vyčlenili jeden nový typ hrozienských náušnic, ktorý je pracovne označený termínom *typ Trilje*. V minulosti bol zaradovaný medzi náušnice s klasovitým hrozienskom. Detailné pozorovanie tvaru a prevedenia hrozienska ukazuje rozdiely medzi uvedenými hrozienskými náušnicami, ktoré nemožno prehliadať.

Rozbor inventárov s hrozienskými náušnicami priniesol niekoľko nových zaujímavých zistení, ktoré pomohli rozpoznať rôznorodé skupiny šperku na území južnej Moravy i juhozápadného Slovenska a priľahlých častí Rakúska a Maďarska. Rozbor preukázal osobité postavenie náušnice s klasovitým hrozienskom. Spomínaný typ náušnic je najpočetnejším a najrozšírenejším typom nielen hrozienských náušnic ale náušnic všeobecne. Zároveň sa však preukázalo, že náušnice s klasovitým hrozienskom sa s niektorými typmi hrozienských náušnic takmer vôbec nevyskytujú. Ostatné hrozienské náušnice medzi sebou vytvárali rôzne kombinácie a vyskytovali sa

skôr na pohrebiskách vidieckeho charakteru, napr. Nechvalín, Prušánky, Velké Bílovice. Náušnice s klasovitým hrozienkom sa predovšetkým vyskytovali s bubienkovými, košíkovými a stĺpčekovými náušnicami. Na vidieckych pohrebiskách, kde sa posledne spomínané náušnice objavovali skromnejšie, sa náušnice s klasovitým hrozienkom kombinovali inými typmi náušnic, napr. s náušnicami s trubičkou. Podobná situácia sa objavuje medzi gombíkmi. Rozborom inventárov bolo zistené, že tri typy gombíkov – *typ Skalica*, *gombíky zdobené filigránovými krúžkami* a *sklenené gombíky* sa minimálne vyskytujú s ostatnými typmi gombíkov. Zároveň sú súčasťou inventárov s úplne odlišnými typmi náušnic ako ostatné typy gombíkov. Pravdepodobne ide o zatiaľ nerozpoznanú skupinu šperkov, ktorá zrejme vychádza z úplne odlišného zdroja ako honosné šperky, čo sa stane pravdepodobne predmetom ďalšieho bádania.

Vzájomné kombinácie alebo vylučovanie sa sledovalo pri ostatných druhoch okrás a prinieslo zaujímavé zistenia. Náušnice zdobené na hornom oblúku sa vyskytovali s rôznymi typmi lunicových náušnic a náušnicami s bodlinatou výzdobou. Neobjavili sa v kombinácii s náušnicami s klasovitým hrozienkom, košíkovými, bubienkovými a stĺpčekovými náušnicami. Zároveň sa s náušnicami zdobenými na hornom oblúku vyskytli len tekvicové gombíky a gombíky zdobené granuláciou na celom povrchu. Ostatné typy gombíkov neboli zatiaľ zistené. Košíkové, bubienkové, stĺpčekové náušnice a náušnice s klasovitým hrozienkom vytvárali kombinácie s úplne inými typmi gombíkov. Najvýraznejšie boli zastúpené tepané gombíkmi s rytou výzdobou, s dvojplášťovými gombíkmi a s puklicovými gombíkmi.

Väčšina prác, ktoré sa doteraz zaoberali šperkom včasného stredoveku, bola koncipovaná tak, že sa pozornosť sústreďovala na jednotlivé druhy šperku a v rámci nich na jednotlivé typy. V prácach sa predstavili typy jednotlivých druhov náušnic alebo prsteňov. Vychádzajúc z názorov na datovanie sa vymedzil predpokladaný interval ich výskytu. Čo však stále uniká, je celkový pohľad na proces premien v móde ženských okrás. Šperk, ktorý sa dochoval na moravských pohrebiskách, je veľmi rozmanitý a najmä sa často vyskytuje v rôznych vzájomných kombináciách, napr. v jednom hrobe sa objavilo dva až päť párov rôznych typov náušnic a tiež dva až tri páry rôznych gombíkov. Využili sme danú skutočnosť a pristúpili sme k jednotlivým hrobovým celkom ako ku kolekciám. Už podľa kombinácií, v akých sa vyskytujú náušnice a gombíky, bolo zrejme, že kolekcie s úplne odlišnými typmi okrás môžu byť indíciou niečoho. Pozorovaním polohy hrobov so sledovanými kolekciami na pohrebisku „Na valách“ sa podarilo zistiť, že ide o zmenu v čase. Hroby s kolekciami s náušnicami

zdobenými na hornom oblúku sa koncentrovali najmä v najsevernejšej časti pohrebiska pod valom. Hroby s košíkovými, bubienkovými, stĺpčekovými náušnicami a tepanými gombíkmi s rytou výzdobou sa sústreďovali v strednej a južnej časti pohrebiska, pričom mnohé hroby s týmito kolekciami boli prevrstvené mladšími hrobmi. Uvedený poznatok umožnil vysloviť názor, že posledne menované kolekcie predstavujú *novú vlnu šperku* v oblasti módy ženských okrás. Stĺpčekové a košíkové náušnice predstavovali úplne nové formy náušnic v danom prostredí, rovnako ako tepané gombíky s rytou výzdobou. Ďalším pozorovaním kombinácií náušnic a gombíkov sa v kolekciách s *novou vlnou šperku* preukázala zmena, ktorá už však nebola taká výrazná. V kolekciách sa vytratil náušnice s granulovaným a prelamovaným stĺpčekom, ale pokračovali ďalej náušnice s plechovým stĺpčekom a pravdepodobne sa sortiment doplnil novým variantom stĺpčekových náušnic zdobených na celom povrchu makovou granuláciou. Z analýz vyplýva, že košíkové náušnice pokračujú ďalej vo všetkých variantoch. Niektoré typy bubienkových náušnic sa vytratil, napr. štvorbubienkové na granulovaných stĺpkoch, ale objavili sa nové podobné štvorbubienkové náušnice. Bubienok mali prichytený pútkom na dolnom oblúku. Zmeny môžeme pozorovať na tepaných gombíkoch s rytou výzdobou. Vytratil sa gombíky s animálnymi motívmi a zmenila sa kompozícia výzdoby s palmetou. K motívu jednoduchej palmetry pribudol motív palmetry v srdcovitom meandri. Zároveň sa zmenila i veľkosť gombíkov. Gombíky s palmetami v srdcovitom meandri dosahovali väčšie rozmery a spravidla boli zhotovené zo striebra. Uvedené zmeny nevyplývajú len z pozorovaní kolekcií, ale daný vývoj môže verifikovať aj stratigraficky. V tomto prípade sa nemusíme spoliehať už len na pohrebisko „Na valách“ v Starom Měste, ale k dispozícii máme aj pohrebisko pri druhom mikulčickom kostole, odkiaľ pochádza niekoľko dôležitých stratigrafických situácií, napr. situácia pri hrobe č. 44.

Bohužiaľ, ostatné doteraz publikované pohrebiská neponúkajú možnosť overiť uvedené poznatky. Hroby s kolekciami s náušnicami zdobenými na hornom oblúku poznáme okrem pohrebiska „Na valách“ ešte z nekropol v Starom Měste polohy „Špitálky“ a z Uherského Hradišťa – Sady. Archeologická situácia na oboch pohrebiskách neumožňuje podobné pozorovanie.¹ Na pohrebisku Břeclav-Pohansko a na doteraz publikovaných pohrebiskách z Mikulčíc neboli zistené najstaršie kolekcie, čo naznačuje, že dané pohrebiská vznikli neskôr. Pochovávanie na ostatných

¹ Podľa niekoľkých drobných statí ďalšie hroby s náušnicami zdobenými na hornom oblúku, teda s najstaršími kolekciami sa objavujú na pohrebisku pri mikulčickej bazilike, ktoré zatiaľ nebolo publikované.

pohrebiskách začína až s novou vlnou šperku. Pravdepodobne v danom období sa začína pochovávať i na pohrebisku v stredných Čechách v Starej Kouřimi.

Porovnávanie celých kolekcí nielen jednotlivých typov šperku nám dovolilo posunúť sa ďalej a naznačiť relatívno-chronologický vývoj ženského honosného šperku. Vďaka tomuto postupu môžeme sledovať vývin módy ako celku. Môžeme konštatovať, že na začiatku ženskej módy moravských elít boli kolekcie, v ktorých dominovali náušnice zdobené na hornom oblúku, rôzne typy lunicových náušnic a dva typy gombíkov: tekvicové a strieborné zdobené granuláciou na celom povrchu. Neskôr nastúpili úplne nové typy náušnic aj gombíkov. Predložená sekvencia kolekcí však otvorila ďalšie otázky, ktoré sa dotýkajú témy práce. Do popredia vystupujú dva problémy. Prvý sa týka absolútneho datovania skúmaného šperku a druhý jeho pôvodu.

Otázka absolútneho datovania nebola zdanlivo dlhé roky problémom. Nesúhlasné názory, ktoré sa objavili po vydaní monografie k pohrebisku „Na valách“ sa vytratili a prijala sa predstava o datovaní ženského honosného šperku od záverečnej tretiny 9. storočia do polovice 10. storočia. Neskôr pod vplyvom nových nálezov bolo datovanie začiatkom deväťdesiatych rokov ohraničené B. Dostálom druhou polovicou 9. storočia a začiatkom 10. storočia. Postupne sa však začali objavovať práce, ktoré poukazovali aj na skoršie datovanie než predstavil B. Dostál. Zásadný obrat nastal po odhalení nezrovnalostí s relatívnym datovaním pohrebiska „Na valách“, ktorému sme sa podrobne venovali v prvej kapitole dizertačnej práce. Náhle sa oveľa nástojčivejšie objavila otázka absolútneho datovania honosného šperku. Určiť absolútne datovanie je stále veľmi problematické. Na moravských pohrebiskách chýbajú mince a najmä chýbajú i dendrodáta z hrobov, ktoré by nám pomohli zaradiť nálezy ku konkrétnym rokom. Ostáva len komparácia s nálezmi datovanými mincami z územia Chorvátska, i keď býva často datovanie pomocou mincí spochybňované.

Prvé kolekcie prezentované náušnicami zdobenými na hornom oblúku je možné na základe viacerých indícií datovať do časového obdobia prelomu 8. a 9. storočia. Jednou veľmi závažnou indíciou je podobnosť s obdobnými náušnicami zdobenými na hornom oblúku z avarských pohrebísk, ktoré označila Z. Čilinská ako typ X a datovala ich do celého 8. storočia (*Čilinská 1975*). Druhým dôležitým momentom je nález z hrobu v Trilje s obdobnými náušnicami a s mincou Konštantína V. vyrazenou medzi rokmi 751-775. Napriek mnohým pochybnostiam, ktoré sa v minulosti objavili, sa zdá, že minca je aj vzhľadom na jej vysoký mincovný lesk spoľahlivým datovacím prostriedkom daného hrobu. K chronologickému zaradeniu najstaršieho horizontu

prispievajú i mozaikové koráliky, ktoré sa ojedinele vyskytli. Najstarší horizont pravdepodobne netrval dlho. Opäť vzhľadom na nálezové okolnosti z pohrebiska „Na valách“, môžeme uvažovať, že okrasy charakteristické pre daný horizont sa vytrácajú krátko po začiatku 9. storočia.

Komplikovanejšia situácia nastáva pri *novej vlne šperku*, ktorú nám predstavujú najmä stĺpčekové, košíkové, bubienkové náušnice a náušnice s klasovitým hroziakom spolu s tepanými gombíkmi s rytou výzdobou, puklicovými a dvojplášťovými gombíkmi. Doposiaľ sa neobjavila žiadna minca s kolekciami *novej vlny šperkov* a nie sú známe ani žiadne dendrodáta. Jedinou pomôckou ostáva len poloha hrobov s novými kolekciami na pohrebisku „Na valách“. Podľa ich rozloženia na pohrebisku môžeme usudzovať, že nová kolekcia nasleduje pomerne rýchlo za najstaršími kolekciami a pravdepodobne istú dobu sú súčasné. Úvaha vyplýva najmä z polohy hrobu 282/49 i hrobu 133/51, ktoré sa nachádzajú v blízkosti hrobov s najstaršími kolekciami.

Ako sme vyššie uviedli, podľa pozorovaní kolekcí môžeme hovoriť i o nepatrnej obmene v novej kolekcii šperku, ktorá je podchytená i archeologicky. Bohužiaľ, podobne ako pri nástupe *novej vlny šperku*, tápeme aj pri určení nástupu obmeny. Naše úvahy o nástupe môžeme odvíjať len na základe iných nálezov. Hrob č. 44 pri druhom mikulčickom kostole je známy najmä ostrohami s maskami (typ IA podľa V. Hrubého). Ostrohy pôvodne J. Poulik datoval do poslednej tretiny 9. storočia a neskôr zaradil aj do prvej tretiny a spojil ich s blatnicko-mikulčickým horizontom. V súčasnosti vieme, že typ ostrôh z hrobu č. 44 patrí k relatívne najmladším ostrohám, ktoré sa začali vyskytovať v hmotnej kultúre moravských Slovanov. Objavili sa v kombinácii s mečom typu X (Staré Město „Na valách“ hrob č. 190/50), čo nám dovoľuje uvažovať o výskyte ostrôh typu IA až v priebehu druhej polovice 9. storočia. Z uvedeného môžeme usudzovať, že obmena kolekcii nastupuje niekedy v priebehu druhej polovice 9. storočia. Presné časové vymedzenie zatiaľ nie je možné.

Z uvedených poznatkov môžeme aspoň čiastočne zasadiť relatívno-chronologickú sekvenciu do konkrétnych rokov. Najstaršie kolekcie pravdepodobne vznikali v posledných desaťročiach 8. storočia a ich niektoré nositeľky boli možno ešte v 8. storočí s nimi uložené do zeme. Kolekcie novej vlny šperku sa objavujú pravdepodobne náhle po začiatku 9. storočia (po prvom desaťročí?). Po polovici 9. storočia dochádza k obmene kolekcii. V budúcnosti by sa malo bádanie zamerať na spresnenie absolútneho datovania. Ideálnym riešením by bolo získanie podkladov pre prírodovedné datovanie pomocou dendrochronológie.

Ďalší okruh otázok, ktoré veľmi úzko súvisia s hlavnou témou práce, sa týka pôvodu ženského honosného šperku. Názov *byzantsko-orientálny šperk*, ktorý sa v minulosti používal, naznačoval predpoklad bádateľov o jeho pôvode. V prípade tepaných gombíkov s rytou výzdobou sa objavil i názor, že ide o produkt domácich dielní, neskôr bádatelia uvažovali o orientálnych vplyvoch. Hľadanie a riešenie pôvodu honosného šperku narážalo najmä na jeden problém. K väčšine typov náušnic i gombíkov chýbali a stále chýbajú analógie z územia prináležiaceho v 9. storočí Byzancii. Napriek tomu sa veľmi intenzívne presadzovala myšlienka pôvodu šperku z Byzancie a jeho spojitosť s príchodom Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu. Neskôr sa objavili úvahy o vplyve adriatickej oblasti (*Štefanovičová 2004*). O inšpiráciách zo Západu sa vôbec neuvažovalo (s výnimkou J. Böhma (*1941*)). Prvýkrát o západnej proveniencii honosného šperku začal uvažovať Š. Ungerman (*2005*).

Relatívno-chronologická sekvencia ukázala dve veľmi odlišné kolekcie honosných šperkov. Jednotlivé druhy okrás sa navzájom ani nekombinovali. Pre prvé kolekcie sú charakteristické najmä náušnice zdobené na hornom oblúku a lunicové náušnice s bubienkami, či lunicové náušnice formované z filigránu. Z gombíkov sa v kolekciiach objavuje tekvicovitý gombík a gombík zdobený granuláciou na celom povrchu. Vzhľadom k prítomnosti náušnic zdobených na hornom oblúku, ku ktorým poznáme i analógie na avarských pohrebiskách, môžeme predpokladať, že dané náušnice boli zhotovené zlatníkmi pôsobiacimi pri avarskej elite, ktorí vychádzali z tradície jemného byzantského klenotníctva. V kolekciiach *novej vlny šperku* sú úplne odlišné tvary náušnic, ktoré sa dovedy v spektre byzantského klenotníctva ani neobjavili – ide najmä o stĺpčekové, košíkové náušnice. Ani ku tepaným gombíkom s rytou výzdobu nie sú známe analógie na území Byzancie. Prekvapivo však istú podobnosť nachádzame v náušniciach z franských pohrebísk z 8. storočia označovaných ako „*Bommelohrring mit zylindrischem Mittelteil*“. Zo západného prostredia je známa aj náušnica s troma košíkmi zhotovenými z filigránu (Stuttgart). Ďalšou indíciou je aj zhoda v esovitom ukončení dolného oblúka na moravských náušniciach, u ktorých predpokladáme západný pôvod alebo inšpiráciu – stĺpčekové, košíkové, tak ako ho nachádzame i na náušniciach z Nemecka. Na základe uvedených skutočností nie je vylúčené, že istá inšpirácia či impulz pre moravský šperk mohli byť pod vplyvom franského prostredia. Nemáme, žiaľ, priamy dôkaz, ale celková kultúrno-politická situácia uvedené úvahy nevyklučuje. Franská ríša v 8. a 9. storočí bola v Európe

jednoznačne progresívnym elementom v priestore západnej i strednej Európy. Sústredovali sa v nej vynikajúci učitelia, stavitelia i klenotníci. Zároveň historické bádanie zreteľne dokázalo, že kontakt rôznych *gentes* s Franskou ríšou viedol k ich civilizačnému rastu. Pravdepodobne nebolo oblasti, v ktorej by sa nebol odrazil vplyv Franskej ríše.

Okrem kolekcií honosných šperkov so stĺpčekovými a košíkovými náušnicami sa v spektre šperku objavujú ďalšie skupiny šperku. Jedna - *šperk nitrianskeho typu* – už bola v minulosti opísaná (*Štefanovičová 1992*) a najnovšie poznatky potvrdzujú pôvodné úvahy (*Kouřil 2012, Langó 2014*). Druhá skupina šperku zatiaľ charakterizovaná v literatúre nebola. V kolekciách uvedenej novej skupiny sa objavujú netypické náušnice, často singularity a sprevádzajú ich náhrdelníky, ktoré však chýbajú v kolekciách s košíkovými a stĺpčekovými náušnicami. Zároveň sa tu objavujú iné typy gombíkov – sklenené, gombíky zdobené filigránovými krúžkami a gombíky nazvané pracovne *typ Skalica*. Budúci výskum by sa mal zamerať na spomínané skupiny šperkov. K dôležitým bodom výskumu bude chronologický vzťah skupiny honosných kolekcií a novej rozpoznanej skupiny. Podľa horizontálnej stratigrafie zo Starého Města sa zatiaľ javí, že v istej fáze boli obe skupiny súčasné.

Všetky opísané nové poznatky vyvolávajú mnohé ďalšie otázky v historickej rovine. Predpokladom interpretácie spoločenských, ekonomických a kultúrnych javov je správne relatívno-chronologické určenie a tiež absolútne datovanie. V predkladanej práci sme sa snažili splniť uvedenú podmienku, aby sme mohli v poslednej štvrti kapitole ponúknuť nový pohľad, presnejšie jednu z možností nového výkladu. Nová interpretácia vychádza z pozorovaní horizontálnej stratigrafie na pohrebisku v Starom Městě „Na valách“. Z inventárov najstarších hrobov je zrejmé, že ženská móda na začiatku bola pod vplyvom vkusu avarských žien, ktoré získavali náušnice od byzantských klenotníkov. Niekedy po začiatku 9. storočia dochádza k náhlejšej zmene módy. Zmena je pravdepodobne vyvolaná kontaktom s Franskou ríšou. Ku kontaktom pravdepodobne začalo dochádzať v závere 8. storočia v súvislosti s útokmi Karola Veľkého na Avarský kaganát. Zintenzívnenie vzťahov sa pravdepodobne viaže na snahu Franskej ríše christianizovať územia patriace pod vplyv kaganátu. Móda a životný štýl franských bojovníkov oslovil aj moravské kniežatá, ktoré sa nebránili ďalším kontaktom s ríšou. Móda a životný štýl franských bojovníkov bola pre moravské kniežatá prítiažlivá a pravdepodobne vyhládávali ďalšie styky s ríšou. Veľmi skoro na južnú Moravu prichádzajú kňazi-misionári snažiaci sa priviesť k novej viere elitu južnej

Moravy. Vo včasnóm stredoveku mnohí kňazi boli zároveň zručnými klenotníkmi. Najznámejším príkladom je sv. Eligius. Pri príležitosti krstu obdarovávali kňazi ženám a deťom skvostné ozdoby, ktoré pre ne možno sami aj pripravili.

Mnohé poznatky, ktoré prezentujeme v práci, sú istým spôsobom zvláštne. Vzhľadom k doterajším zaužívaným predstavám vzniknutým v šesťdesiatych rokoch 20. storočia o pôvode a datovaní šperku v časoch Veľkej Moravy sú nové a takmer úplne prevratné. Pri pohľade na niektoré úvahy a pripomienky, ktoré sa objavovali v literatúre v štyridsiatych a päťdesiatych rokoch 20. storočia, sú len návratom k nim.

VI. SÚPIS PRAMEŇOV A LITERATÚRY

Pramene:

Mnich Sázauský, *Fontes rerum Bohemicarum* II, Praha 1874, 228-269.

Křištnův život sv. Ludmily a sv. Václava, preložil J. Truhlář, *Fontes rerum Bohemicarum* I, Praha 1873, 199-227.

Annales regni Francorum, ed. F. Kurze (*Momumenta Germaniae Historica SS rerum Germanicarum in usum scholarum*), Hannoverae 1895.

Literatúra:

Andrae, R. 1973: Mosaikaugenperlen. Untersuchungen zur Verbreitung und Datierung karolingerzeitlicher Millefioriglasperlen in Europa, *Acta praehistorica et archaeologica* 4, 1973, 101-198.

Anoškinová, V. 1996: Identifikácia orientálnych motívov vo veľkomoravskom umení na príklade analýzy ornito-animálnej výzdoby, *ARS* 2-3, 124-138.

Antonaras, A. C. 2012: Middle and Late Byzantine Jewellery from Thessaloniki and its Region. In: Böhlendorf-Arslan, B. – Ricci, A. (eds.), *Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, *BYZAS* 15, 117-126.

Avenarius, A. 1992: Byzantská kultúra v slovanskom prostredí v VI. – XII. storočí. K problému recepcie a transformácie. Bratislava.

Bálint, Cs. 2004: Zobrazenie na terči zo Starého Města. In: G. Fusek (red.): *Zborník na počesť Dariny Bialekovej*, Nitra, 31-34.

Benda, K. 1963: Stříbrný terč se sokolníkem ze Starého Města u Uherského Hradiště, *Památky archeologické* 54, č. 1, 41-65.

Bialeková, D. 1977: Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim (Typologie und Datierung), *Slovenská archeológia* 25, č. 1, 103-158.

Bialeková, D. 1979: Zur Datierung archäologischer Quellen aus der ersten Hälfte des 9. Jhs. Bei den Slawen nördlich der Donau. In: *Rapports du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave*. Bratislava 7-14 septembre 1975. Tome 1. Bratislava, 93-103.

Bialeková, D. 1980a: Odras franských vplyvov v kultúre Slovanov. (K otázke datovania blatnicko-mikulčického horizontu). In: *IV. Medzinárodný kongres slovanskej archeológie*. Sofia 15. 22. septembra 1980. *Zborník referátov ČSSR*. Nitra, 28-35.

- Bialeková, D. 1980b*: Návrh chronológie praveku a včasnej doby dejinnej na Slovensku. Slovanské obdobie, Slovenská archeologia 28, č. 1, 211-221.
- Bikić, V. 2010*: Vizantijski nakit u Srbiji. Modeli i nasleđe. Beograd.
- Blaich, M. 2005*: Tauschierte Scheibenfibeln des 7. Jahrhunderts – ein Bildprogramm des austrasischen Adels? Concilium medii aevi 8, 107–126.
- Böhm, J. 1941*: Kronika objeveného věku. Praha.
- Böhm, J. 1955*: Úvodní slova. In: V. Hrubý: Staré Město, Velkomoravské pohřebiště „Na valách“. Praha, 7.
- Bosselmann-Ruickbie, A. 2011* : Byzantinischer Schmuck des 9. bis frühen 13. Jahrhunderts. Untersuchungen zum metallenen dekorativen Körperschmuck der mittelbyzantinischen Zeit anhand datierter Funde aus Bulgarien und Griechenland. Wiesbaden.
- Brather, S. 1997*: Frühmittelalterliche Dirham-Schatzfunde in Europa. Probleme ihrer wirtschaftsgeschichtlichen Interpretation aus archäologischer Perspektive, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 23/24, 1995/1996 , 73-153.
- Brather, S. 2003*: Lindisfarne 793 als Beginn der Wikingerzeit? Kulturentwicklung und Ereignisgeschichte im Vergleich, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 31, 39-60.
- Breuer, E. 2005*: Byzanz an der Donau. Eine Einführung in Chronologie und Fundmaterial zur Archäologie im Frühmittelalter im mittleren Donaunraum. Verlag Lorenz Senn.
- Bubeník, J. 1994*: K problémům periodizace a chronologie staršího úseku vývoje raně středověké hmotné kultury v Čechách, Archeologické rozhledy 46, 54-64.
- Budinský-Krička 1959*: Slovanské mohyly v Skalici. Bratislava 1959.
- Bureš, J. 1964*: Islamská ornamentika ze Skalice, Sborník filozofické fakulty Univerzity Komenského 15 (Musaica 4), 44-62.
- Cibulka, J. 1950*: Velkomoravské kostely, objevené r. 1949 ve Starém Městě. Praha. (Přednáška zo dňa 3. marca 1950 v Prahe, rozmnožená ako rukopis).
- Cibulka, J. 1958*: Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě. Praha 1958.
- Codreanu-Windauer, S. 1997*: Pliening im Frühmittelalter. Bajuwarisches Gräberfeld, Siedlungsbefunde und Kirche. Kallmünz/Opf. 1997.
- Curta, F. 2006*: Merovingian and Carolingian Gift Giving, Speculum 81, 671-699.
- Curta, F. 2013*: Gift-giving and Violence in Bulgaria and Poland. A Comparative Approach to Ruling Strategies in the Early Middle Ages. In: S. Mozdioch – P.

- Wiszewski: Consensus or Violence? Cohesing Forces in Early and High Medieval Societies (9th – 14 th c.). Wroclaw 2013, 113-144.
- Čáp, P. – Macháček, J. – Špaček, J. 2011: Tajemství výroby velkomoravského šperku. Archeologický experiment Koniasch Latin Press.
- Čaplovič, P. 1954: Slovanské pohrebište v Nitre pod Zoborom, Slovenská archeológia 2, 5-50.
- Čilinská, Z. 1966: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava.
- Čilinská, Z. 1973: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava.
- Čilinská, Z. 1975: Frauenschmuck aus dem 7.-8. Jahrhundert im Karpatenbecken, Slovenská archeológia 23, č. 1, 63-96.
- Daim, F. 1987: Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, Niederösterreich. Wien.
- Daim, F. 1996: Die Awaren sitzen kurz ab. Diskussion zum Stand der österreichischen Awarenforschung im Millenniumsjahr. Archäologie Österreichs 7 (Sonderausgabe 1996), 8-20.
- Dawson, Ch. 1994: Zrození Evropy. Úvod do dějin evropské jednoty. Praha.
- Dekan, J. 1985: Veľká Morava. Doba a umenie. Bratislava.
- Dostál, B. 1965: Das Vordringen der grossmährischen materialien Kultur in die Nachbarländer. In: Magna Moravia. Praha, 361-417.
- Dostál, B. 1966: Slovanská pohrebišťa ze strednej doby hradištnej na Morave. Praha.
- Dostál, B. 1988: Velmožský dvorec ve strukture velkomoravského státu, Slovenská archeológia 36, 283-290.
- Dostál, B. 1990: Několik poznámek k objevu prvních velkomoravských kostelů ve Starém Městě. In: Staroměstská výročí. Brno, 35-42.
- Dostál, B. 1991: Zur Datierungsfrage des grossmährischen Schmucks. Zalai múzeum 3, 81-87.
- Duczko, W. 1972: Slavic Silver Jewellery from Viking Period. Uppsala.
- Duczko, W. 1985: Birka V. The Filigree and Granulation Work of the Wiking Period. Stockholm.
- Dušek, M. 1964: Kostrové pohrebisko z X. a XI. storočia v Dolnom Petri II, Študijné zvesti 14, 197-302.
- Eggers, H. J. 1974: Einführung in die Vorgeschichte. München.
- Eichert, S. 2010: Die frühmittelalterlichen Grabfunde Kärntens. Die Materielle Kultur Karantaniens anhand der Grabfunde vom Ende der spätantike bis ins 11. Jahrhundert. Klagenfurt am Wörthersee.

- Eichert, S. 2012:* Frühmittelalterliche Strukturen im Ostalpenraum. Studien zu Geschichte und Archäologie Krantaniens. Klagenfurt am Wörthersee.
- Eichert, S. 2013:* Zur Absolutchronologie des Ostalpenraums im Frühmittelalter unter besonderer Berücksichtigung 14C-datierter Grabinventare, Bericht der Bayerischen Bodendenkmalpflege 54, 419-428.
- Eilbracht, H. 1999:* Filigran-und Granulationskunst im wikingischen Norden. Untersuchungen zum Transfer frühmittelalterlicher Gold-und Silberschmiedetechniken zwischen dem Kontinent und Nordeuropa. Köln-Bonn.
- Eisner, J. 1940-1941:* Pohřebiště z doby velkomoravské v Devíně, *Historica Slovaca* 1-2, 300-302.
- Eisner, J. 1947:* K dějinám našeho hradištního šperku, *Časopis národního musea* CXVI, 142-162.
- Eisner, J. 1952:* Devínska Nová Ves. Slovanské pohřebiště. Bratislava.
- Eisner, J. 1955:* Počátky českého šperku, *Památky archeologické* 46, 215-226.
- Eisner, J. 1956:* Recenzia: Vilém Hrubý, Staré Město, Velkomoravské pohřebiště „Na valách“, *Monumenta archaeologica* III, Praha 1955. *Památky archeologické* 47, č. 1, 187-189.
- Eliade, M. 1997:* Šamanismus a nejstarší techniky extáze. Praha.
- Elias, N. 2007:* O procesu civilizace II. Argo, Praha.
- Farkaš, Z. – Turčan, V. 1998:* Včasnostredoveká sklárska pec v Bratislave na Devínskej Kobyle, *Slovenská archeológia*, 46, 31-54.
- Fettich, N. 1965:* Das awarenzeitliche Gräberfeld von Pilismarót-Basaharc. Budapest.
- Fingerlin, G. 1974:* Imitationsformen byzantinischer Körbchenohrringe nördlich der Alpen, *Fundberichte aus Baden-Württemberg* 1, 597- 627.
- Freden, U. 1979:* Untersuchungen zu merowingerzeitlichen Ohringen bei den Alamannen, Bericht der römisch-germanischen Kommission 60, 231-441.
- Friesinger, H. 1971-1974:* Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich. Mitteilungen der prähistorischen Kommission der österreichischen Academie der Wissenschaften XV-XVI. Band. Wien.
- Friesinger, H. 1975-1977 :* Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich II. Mitteilungen der prähistorischen Kommission der österreichischen Academie der Wissenschaften XVII. Und XVIII. Band. Wien.
- Friesinger, H. 1984:* Das slawische Gräberfeld von Wimm, Gem. Maria Taferl, Niederösterreich, *Archaeologia Austriaca* 68, 203-277.

- Fusek, G. 1998:* Gräber mit Arpadenmünzen aus dem Gräberfeld von Šindolka in Nitra, Slovenská archeológia 46, č. 1, 71-118.
- Fusek, G. 2008:* Die Nebenareale in der Struktur der großmährischen Burgstadt von Nitra. In: I. Boháčova/L. Polaček (Hrsg.), Burg – Vorburg – Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale fruhmittelalterlicher Zentren Internationale Tagungen in Mikulčice VII, Brno 2008, 271-290.
- Galuška, L. 1990:* Předbežné hodnocení výzkumu profánní kamenné architektúry ve Starém Městě „Na dědine“, In: Staroměstská výročí. Brno, 121-134.
- Galuška, L. 1996a:* Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum říše velkomoravské. Brno.
- Galuška, L. 1996b:* To the possibility of moving the dating of the material culture on the basis of the study of the graves from Staré Město and Uherské Hradiště-Sady, In: D. Bialeková/J. Zábojník (Hrsg.): Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert. Symposium Nitra 6 bis 10. November 1994. Bratislava, 267-279.
- Galuška, L. 1998:* Souprava velmože z hrobu 266/49 ze Starého Města. (K poznání neobvyklé technologie výzdoby raněstředověkých předmětů), Ve službách archeologie X, 95-107.
- Galuška, L. 1999:* Jezdecká souprava z hrobu 224/51 ze Starého Města. In: A. Avenarius/Z. Ševčíková (ed.): Slovensko a európsky juhovýchod. Medzikulúrne vzťahy a kontexty. (Zborník k životnému jubileu Tatiany Štefanovičovej). Bratislava, 84-105.
- Galuška, L. 2013:* Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy. Brno.
- Garam, É. 1993:* Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenstände und der Fundstücke aus der Fürstengräbern im Ungarischen Nationalmuseum. Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Seria archaeologica I. Budapest.
- Garam, É. 2001:* Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts. Budapest.
- Geibig, A. 1991:* Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter, Offa-Bücher 71. Neumünster.
- Gerát, I. a kol. 2009:* Umenie na Slovensku. Stručné dejiny obrazov. Bratislava.
- Giesler, J. 1980:* Zur Archäologie des Ostalpenraumes vom 8. bis 11. Jahrhundert, Archäologisches Korrespondenzblatt 10, 85-98.
- Giesler, U. 1974:* Datierung und Herleitung der vogelförmigen Riemenzungen. Ein

- Beitrag zur Archäologie der frühen Karolingerzeit. In: G. Kossak/G. Ulbert (Hrsg.): Studien zur vor-und frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag, 521-543.
- Grigorov, V. 2007: Metalni nakiti kod srednovekovna Bulgarija (VII. - XI. v.).* Sofia.
- Gunjača, S. – Jelovina, D. 1976: Altkroatisches erbe.* Zagreb 1976.
- Hampel, J. 1902: Régiségek a honfoglalás koráboól, Archaeologiai értesítő 22, 296-316.*
- Hampel, J. 1905: Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn I-III.* Braunschweig.
- Homza, M. 2002: Mulieres suadentes. Presviedčajúce ženy.* Lúč.
- Hanuliak, M. – Rejholcová, M. : Pohrebisko v Čakajovciach (9. – 12. storočie).*
Vyhodnotenie. Bratislava.
- Hanuliak, M. 2004: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska.* Nitra.
- Hochmanová-Vávrová, V. 1962: Velkomoravské pohřebiště ve Starém Městě “Na valách”, výzkum v letech 1957-1959, Časopis Moravského muzea – vědy společenské 47, 201-270.*
- Holčík, Š. 1991: Veľkomoravské pohrebisko v Bíni, Zborník slovenského národného múzea 85, Archeológia 1, 85-104.*
- Hrubý, V. 1939: Mohylové pohřebiště v Hlubočku, Sborník velehradský. Nová řada 10, 12-17.*
- Hrubý, V. 1951: Tausovaná jezdecká výzbroj ze Starého Města, Archeologické rozhledy 3, 181-185.*
- Hrubý 1955a, V.: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách”.* Praha.
- Hrubý 1955b, V.: Základy kostela na staroslovanském pohřebišti ve Starém Městě „Na valách”, Památky archeologické 46, 265-299.*
- Hrubý 1965 - V. Hrubý: Staré Město Velkomoravský Velehrad.* Praha 1965.
- Hrubý, V. – Hochmanová, V. – Pavelčík, J. 1955: Kostel a pohřebiště z doby velkomoravské na Modré u Velehradu, Časopis moravského musea 40, 42-156.*
- Hunka, J. 2002: Arabský bronzový fals z konca 8. storočia z Bratislavy, Slovenská numizmatika 16, 188-190.*
- Hunka, J. 2007: Nálezy arabských mincí z 8. – 14. storočia na Slovensku a ich možná historiko-numizmatická interpretácia. In: Byzantská kultúra a Slovensko. (V. Turčan zost.). Zborník Slovenského národného múzea Archeológia – Supplementum 2, Bratislava, 153 – 157.*

- Charvát, P. 1998:* Dálkový obchod v raně středověké Evropě (7. – 10. století). Brno.
- Chamajko, N. 2008:* Drevnerusskie lunnicy XI-XIII VV.: Problema proischoždenija i semantiki. In: Naukovi zapiski z ukrajinskoj istorij. Zbirnik naukovich statej 20, 319-338.
- Chamajko, N. 2012:* Crescent pendants (lunnitsa) in 11th-13th century rus': Pagan amulet or christian ornament? . In: Salamon, M. - Wołoszyn, M. – Musin, A. – Špehar, P. (eds.): Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe: Archaeological and Historical Evidence I/2. Kraków – Leipzig – Rzeszów – Warszawa, 503-525.
- Chorvátová, H. 2001:* Príspevok k pôvodu a datovaniu strieborných lunicových príveskov z pokladov zlomkového striebra v 10. až 11. storočí, Acta historica Neosoliensia 4, 2001, 95-100.
- Chorvátová, H. 2004:* K relativnej chronológii pohrebiska Staré Město v polohe „Na valách“, Acta historica neosoliensia 7, 199-235.
- Chorvátová, H. 2007:* Horizonty byzantsko-orientálneho šperku na tzv. veľkomoravských pohrebiskách, In: Byzantská kultúra a Slovensko. (V. Turčan zost.). Zborník Slovenského národného múzea Archeológia – Supplementum 2, Bratislava, 83-101.
- Chorvátová, H. 2009:* Kultúrno-historický význam „gombíkov“, Studia Mediaevalia Bohemica 1, 7-19.
- Chropovský, B. 1957:* Slovanské pohrebisko z 9. storočia vo Veľkom Grobe, Slovenská archeológia 5, 174-239.
- Chropovský, B. 1962:* Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke, Slovenská archeológia 10, č. 1, 175-240.
- Jenisova, N. V. – Puškina, T. A. 2012:* Nachodki vizantijskogo proischoždenija iz rannegorodskogo centra Gnezdovo v svete kontaktov medzi Rusju i Konstantinopolem v X. v., Sugdejskij sbornik V, 34-85.
- Justová, J. 1990:* Dolnorakouské Podunají v raném středověku. Slovanská archeologie k jeho osídlení v 6. – 11. století. Praha.
- Jurčević, A. 2011:* Nalazi ranokarolinškog oružja i konjaničke opreme u doba formiranja Hrvatske Kneževine, Starohrvatska prosvjeta III. serlja – svazak 38, 111-147.
- Kalousek, F. 1971:* Břeclav-Pohansko. Velkomoravské pohřebiště u kostela. Brno.
- Karaman, Lj. 1921:* Zlatni nalaz na Trilju nedaleko od Sinja, Vjesnik za arhaeologiju i historiju dalmatinsku 44, 3-20.
- Kavánová, B. 1976:* Slovanské ostruhy na území Československa. Praha.

- Kavánová, B. 2003: Zlaté gombíky z Mikulčic – spektrometrická analýza. In: Dresler, P. – Měřinský, Z. (eds.): Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Brno, 127-135.*
- Kiss, A. 1996: Das awarzeitlich gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A. Innsbruck.*
- Klanica, Z. 1970: Velkomoravský gombík, Archeologické rozhledy 22, 421-445.*
- Klanica, Z. 1972: Předvelkomoravské pohřebiště v Dolních Dunajovicích. Příspěvek k otázce vzájemných vztahů Slovanů a Avarů v Podunají. Praha.*
- Klanica, Z. 1974: Práce klenotníku na slovanských hradištích. Praha.*
- Klanica, Z. 1985: Mikulčice-Klášteřisko, Památky archeologické 76, č. 2, 474-539.*
- Klanica, Z. 1990: K počátkům staromoravského kostrového pohřbívání. In: Staroměstská výročí. Brno 57-64.*
- Klanica, Z. 2006: Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebště. Díl I., II. Brno.*
- Klápště, J. 2005: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.*
- Kleemann, J. 1992: Grabfunde des 8. und 9. Jahrhunderts im nördlichen Randgebiet des Karolingerreiches. Berlin/Bonn.*
- Klein-Pfeuffer, M. 1993: Merowingerzeitliche Fibeln und Anhänger aus Preßblech. Hitzeroth.*
- Kóčka-Krenz, H. 1993: Bizuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu. Poznań.*
- Koch, R. 1982: Stachelsporen des frühen und hohen Mittelalters, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 10, 63-83.*
- Korošec, J. 1947: Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji. Celje.*
- Korošec, J. 1950: Staroslovenske grobišče na ptujskem Gradu. Lublaň.*
- Korošec, J. 1952: Uvod v materialno kulturo zgodnjega srednjega veka. Ljubljana.*
- Korošec, P. 1979: Zgodnjesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov. Ljubljana.*
- Korzuchina, G. F. 1954: Russkije klady IX – XIII vv. Moskva-Leningrad.*
- Kostrzewski J. 1962: o pochodzeniu ozdób srebrnych z poskich skarbów wczesnośredniowiecznych, Slavia Antiqua 9, 139-211.*
- Košta, J. 2008: Několik poznámek k chronologii pohřebiště u VI. kostela v Mikulčicích, Studia Mediaevalia Pragensia 8, 277-296.*
- Kouřil, P. 2009: Ohrringe des Nitraer Typs in Mähren. In: Maříková-Vlčková, P. –*

- Mlynářová, J. – Tomášek, M. (eds.): *My Things Changed Things. Social Development and Cultural Exchange in Prehistory, Antiquity, and the Middle Age*. Prague.
- Košta, J. – Lutovský, M. 2014: *Raně středověký knížecí hrob z Kolína*. *Fontes Archaeologici Pragenses*, volumen 41. Praha.
- Kovács, L. 2008: *Muslimische Münzen im Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, *Antaeus* 29-30, 479-533.
- Kožiak, R. 2006: *Christianizácia Avarov a Slovanov na strednom Dunaji: príbeh svätcov-misionárov, svätá vojna alebo kultúrny šok?* In: *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti* I. Kožiak, R. – Nemeš, J. (eds.), Bratislava, 127-147.
- Kralovánszky, A. 1959: *Adatok a Kárpát – medencei X-XI századi félhold alakú csüngők kérdéséhez*, *Archaeologiai Értesítő* 86, 76-82.
- Kraskovská, L. 1954: *Staroslovanské pohrebište v Máste pri Bratislave*, *Slovenská archeológia* 2, 1954, 144-148.
- Kraskovská, L. 1965: *Slovanské pohrebište v Kopčanoch*, *Sborník Slovenského národného múzea* 5, 16-49.
- Langó, P. 2010: *Crescent-shaped Earrings with Lower Ornamental Band*. In: Daim, F.-Drauschke, J. (Hrsg.): *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter Teil 3 Peripherie und Nachbarschaft*. Mainz.
- Langó, P. 2012: *Délszlávok Nyitrán? Megjegyzések az alsó ívükön tekerceselt drótdíszes karikaékszerek (Southern Slavs in Nitra? Comments to the Classification of Earrings with Lower Arch Ornaments with Roundwound wire)*. In: *Közepkörtörténeti tanulmányok 7, A VII. Medieviztikai PhD konferencia*, Szeged, 2011. június 1–3. Szeged, 237-280.
- Langó 2014 : *Egyedi függő Kiszombor B lelőhelyről (A unique Earring from the Kiszombor B Site)*, *Avarok Pustái*. Anders, A. – Balogh, Cs. – Türk, A. (ed.): *Régészeti tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára. (AVARUM SOLITUDINES. Archaeological studies presented to Gábor Lőrinczy on his sixtieth birthday.)*, Budapest.
- La nécropole paléocroate 1980 : La nécropole paléocroate Nin – Ždrijac*. In: *Inventaria archaeologica. Jugoslavija. Fascicule 24 (Y 229 – Y 238)*.
- Le Goff, J. 2005: *Za jiný středověk*. Praha.
- Le Goff, J. 2012: *Peníze ve středověku. Historicko-antropologická studie*. Praha.
- Lipovetsky, G. 2005: *Věčný přepych. Prostor*, Praha.
- Lippert, A. 1969: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Zwölfanxing in Niederösterreich*.

Horn – Wien.

- Lutovský, M. 1996:* Kolínský knížecí hrob: ad fontes, Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie, 48, č. 3-4, 37-76.
- Lutovský, M. 2001:* Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Macháček 2005:* Raně středověké Pohansko u Břeclavi: munitio, palatium, nebo emporium moravských panovníků? Archeologické rozhledy 57, 100-138.
- Małachowska, S. 1998:* Wczesnośredniowieczne zawieszki półksiężycowate znalezione na terenie ziem polskich, Archeologia Polski 43, 37-123.
- Marešová, K. 1983:* Uherské Hradiště-Sady. Staroslovanské pohřebiště na Horních Kotvicích. Brno – Uherské Hradiště.
- Mauss, M. 1999:* Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech. Praha.
- Měřínský, Z. 1985:* Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích. Praha.
- Měřínský, Z. – Ungerman, J. 1990:* Velkomoravské kostrové pohřebiště u Morkůvek (okr. Břeclav). In: Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka. Brno, 360-400.
- Mesterházy, K. 1999 :* Großmährische Zierknöpfe in altungarischen Grabfunden. In: A. Avenarius/Z. Ševčíková (ed.): Slovensko a európsky juhovýchod. Medzikulúrne vzťahy a kontexty. (Zborník k životnému jubileu Tatiany Štefanovičovej). Bratislava, 223-249.
- Mitrea, B. 1989:* Das Gräberfeld aus dem VIII. Jahrhundert von Izvoru, jud. Giurgiu *(I), Dacia 33, 145-219.
- Mitscha-Märheim, H. 1941:* Die frühmittelalterlichen Gräberfunde von Mistelbach, Katzelsdorf, Münchendorf und Schwechat. Wein-Leipzig.
- Montelius, O. 1903:* Die Typologische Methode. Stockholm.
- Müller, R. 1984:* Neue Ausgrabungen in der Nähe von Zalavár. In: Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.-10. Jahrhundert. Nitra, 185-188.
- Neumayer, H. 2000:* Das Grab von Matzhausen. In: A. Wiczorek/H.M. Hinz (Hrsg.): Europas Mitte um 1000. Stuttgart. Katalog, 192-193.
- Niederle, L. 1930:* Příspěvky k vývoji byzantských šperků ze IV. – X. století. Praha 1930.
- Nowotny, E. 2011:* Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Thunau, Obere Holzwiese. Untersuchungen zur Archäologie eines Grenzraumes in der späten

Karolingerzeit. Wien.

- Pásztor, A. 1986:* Adatok a közép-avarkori ékszerek kérdéséhez, (Beitrage zur Frage der mittelawarenzeitlichen Schmucke), *Archaeologiai Értesítő* 113, 113-133.
- Pataki, V. 1939:* A hevesi honfoglaláskori női sírlelet, (Der Grabfund von Hévéš aus der Landnahmezeit), *Folia archaeologica I-II*, 200-203, 207-208.
- Pavlovičová, E. 1996 :* K vypovedacej schopnosti gombíka u naddunajských Slovanov v 9. storočí, *Slovenská archeológia* 44, 95-153.
- Pavlovičová, E. 1999:* Chronológia a typológia náušnic veligradského typu.
Nepublikovaná rigorózna práca. FF UK Bratislava.
- Petrinec, M. 2009:* Gräberfelder aus dem 8. bis 11. Jahrhundert im Gebiet des frühmittelalterlichen kroatischen Staates, Split.
- Plachá, V. – Hlavicová, J. – Keller, I. 1990:* Slovanský Devín. Bratislava.
- Pleterski, A. 2013:* Korak v kronologijo zgodnjerednjeveškega naglavnega nakita vzhodnih Alp, *Arheološki vestnik* 64, 299-334.
- Poláček, L.:* Ohrgehänge. In: A. Wiczorek/H.M. Hinz (Hrsg.): Europas Mitte um 1000. Stuttgart. Katalog, 209.
- Pöllath, R. 2002:* Karolingerzeitliche Gräberfelder in Nordostbayern. Band I-IV. München.
- Poulik, J. 1948:* Staroslovanská Morava. Praha.
- Poulik, J. 1948-1950:* Jižní Morava země dávných Slovanů. Brno.
- Poulik, J. 1955:* Nález kostela z doby říše velkomoravské v trati Špitálky ve Starém Městě, *Památky archeologické* 46, 307-351.
- Poulik, J. 1957:* Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic, *Památky archeologické* 48, 241-388.
- Poulik, J. 1960:* Staří Moravné budují svůj stát. Gottwaldov.
- Poulik, J. 1963:* Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha.
- Poulik, J. 1975:* Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha.
- Poulik, J.:* Svědectví výzkumů a pramenů archeologických o Velké Moravě. In: J. Poulik - B. Chropovský a kol.: Velká Morava a počátky československé státnosti. Praha – Bratislava, 9-80.
- Poulou-Papadimitriou, N. – Tzavella, E. – Ott, J. 2012:* Burial practices in Byzantine Greece: archaeological evidence and methodological problems for its interpretation. In: Salamon, M. - Wołoszyn, M. – Musin, A. – Špehar, P. (eds.): Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe: Archaeological and

- Historical Evidence I/1. Kraków – Leipzig – Rzeszów – Warszawa, 377-428.
- Preidel, H. 1940:* Handel und Verkehr in den Sudetenländern während der zweiten Hälfte des ersten Jahrtausends n. Ch., *Südostforschungen* 5, 473-501.
- Profantová, N. 1992:* Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: F. Daim (Hrsg.): *Awarenforschungen*. Band 2. Wien, 605-778.
- Profantová, N. 1996:* To central Asia and beyond: Oriental motifs in the applied arts of the late Avar and Great Moravian epochs (8th – 9th century). In: P. Charvát/J. Prosecký (Ed.): *Ibrahim ibn Ya' qub at Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe, c. 800-1300 A. D.* Praha, 26-36.
- Profantová, N. 2001:* K průniku franského životního stylu do Čech 9. století (na základě poznatků archeologie). In: L. Galuška - P. Kouřil - Z. Měřinský (ed.): *Velká Morava mezi východem a západem*. Brno, 327-338.
- Profantová, N. – Kavánová, B. 2003:* Mikulčice. Pohřebiště u 6. a 12. kostela. Brno.
- Profantová, N. – Frána, J. 2003:* Příspěvek ke studiu šperkařství v raném středověku v Čechách a na Moravě, *Archeologické rozhledy* 55, 47-58.
- Profantová, N. 2005a:* Die Elite im Spiegel der Kindergräber aus dem 9. und 10. Jahrhundert in Böhmen, In: *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas*, ed. Pavel Kouřil, Brno 2005, s. 313– 334.
- Profantová, N. 2005b:* Elita v zrcadle dětských pohřbů 9. a 10. století v Čechách, *Študijné zvesti AÚ SAV* 37, 63-78.
- Profantová, N. a kol. 2010:* Klecany. Raně středověká pohřebiště 2. svazek. Praha.
- Profantová, N. 2013a:* Ke změnám ve vývoji hmotné kultury 10. století v Čechách. In: *Archaeologia historica* 38, č. 1, 27-44.
- Profantová, N. 2013b:* Karolinské importy a jejich napodování v Čechách, případně na Moravě (konec 8. – 10. století). In: Turčan, V. (zost.): *Karolínska kultúra a Slovensko* Zborník slovenského národného múzea Archeológia – Supplementum 4, Bratislava 2011, 71-104.
- Přikryl, P. F. 1890:* Praehistorické nálezy u Kroměříže a Kvasnic, *Časopis vlasteneckého muzejního spolku olomuckého* VII, 14-21.
- Rácz, Z. 2013:* Sind Goldschmiede in den „Goldschmiedegräbern“ der Awarenzeit bestattet? In: Hardt, M. – Heinrich-Tamáska, O. (Hrsg.), *Macht des Goldes, Gold der Macht. Quellen und Funde aus Spätantike und Mittelalter* 2. Herrschafts- und Jenseitsrepräsentation zwischen Antike und Frühmittelalter im

mittleren Donaauraum. BAG-Verlag.

Rejholcová, M. 1995a: Pohrebisko v Čakajovciach. (9. – 12. storočie). Analýza. Nitra.

Rejholcová, M. 1995b: Pohrebisko v Čakajovciach. (9. – 12. storočie). Katalóg. Nitra.

Renfrew, C. – Bahn, P. 2001: Archaeology. Theories Methods and Practice. Third edition. London.

Ruttky, A. 1972: Výskum včasnostredovekého opevneného sídla v Ducovom, okr. Trnava, Archeologické rozhledy 24, 1972, 130-139.

Ruttky, A. 1975: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (I), Slovenska archeológia 23, č. 1, 119-216.

Sasse, B. – Theune, C. 1996: Perlen als Leittypen der Merowingerzeit, Germania 74, 187-231.

Sedov, V. V. 2001: O migraci Slovanů ze středního Podunají do východní Evropy. In: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřinský, Z. (ed.): Velká Morava mezi východem a západem. Brno, 339-347.

Simmel, G. 2003: O podstate kultúry. Bratislava.

Schránil, J. 1925: Několik příspěvků k poznání kulturních proudů v zemích českých v X. a XI. věku, Obzor prehistorický - Niederlův sborník 4, 160-193.

Schránil, J. 1928: Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Berlin-Leipzig.

Schulze-Dörrlamm, M.: 1995: Bestattungen in den Kirchen Grossmährens und Böhmens während des 9. und 10. Jahrhunderts, Jahrb. RGZM 40, Jahrgang 1993, Teil 2, 557-620.

Schwarz, K. 1984: Frühmittelalterlicher Landesausbau im östlichen Franken zwischen Steigerwald, Frandenwald und Oberpfälzer Wald. Mainz.

Sláma, J. 1957: K chronologické průkaznosti náušnice s několikanásobnou esovitou smyčkou, Archeologické rozhledy 9, 250-267.

Sláma, J. 1958: Recenzia: V. Hrubý, Základy kostela na staroslovanském pohřebišti ve Starém Měste „Na valách“. Předběžná studie. Památky archeol. XLVI (1955) 265-299 + 20 Bilder, Byzantinoslavica 19, 311-314.

Sláma, J. 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter. Praha 1977.

Smetánka, Z. 1994: Příspěvek ke studiu karolinského vlivu na velkomoravský šperk v Čechách a na Moravě. Praehistorica 2, 105-115.

Smetánka, Z. – Hrdlička, L. – Blajerová, M. 1973: Výzkum slovanského pohřebišťe za Jízdárnou Pražského hradu v roce 1973, Archeologické rozhledy 26, 386-405, 433-438.

- Smetánka, Z. – Staňa, Č. 1996: Velká Morava a Praha (Rentgenfluorescenční analýza zlatých šperků z Velké Moravy a jejich vztah k Pražskému hradu). In: Z. Kurnatowska (ed.): Słowiańszczyzna w Europie. Wrocław, 137-142.*
- Spiong, S. 2000: Fibeln und Gewandnadeln des 8. bis 12. Jahrhunderts in Zentraleuropa. Eine archäologische Betrachtung ausgewählter Kleidungsbestandteile als Indikatoren menschlicher Identität. Bonn.*
- Spring, T. 2014: Ohrring mit drei Hohlkugeln. In: Charlemagne. Macht, Kunst, Schätze. Frank Pohle (Hrsg.), Aachen, Kat. Nr. 239, 204–205.*
- Stadler, P. 1996: Archäologie am Computer: Awarische Chronologie mit Hilfe der Seriation von Grabkomplexen. In: Reitervölker aus Osten. Hunnen + Awaren. Begleitbuch und Katalog. Eisenstadt, 456-461.*
- Staňa, Č. 1995: Příspěvek k poznání horizontu veligradského šperku. Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity, E 40, 37-43.*
- Staňa, Č. 2006: Velkomoravská pohřebiště v Rajhradě a Rajhradcích. Brno.*
- Staššíková-Štukovská, D. 1996: Problematika vybraných typů veligradských (byzantsko-orientálních) náušnic Velké Moravy z pohledu doterajších výsledků výzkumu v Borovciach. In: Svätopluk 894-1994. Nitra, 197-206.*
- Staššíková-Štukovská, D. – Plško, A. 1997: Typologisches und technologische Aspekte der Perlen aus dem frühmittelalterlichen Gräberfeld in Borovce. In: U. von Freedon/A. Wiczorek (Hrsg.): Perlen Archäologie, Techniken, Analysen. Akten des Internationalen Perlen symposiums in Mannheim vom 11. bis 14. November 1994. Bonn, 259-274.*
- Staššíková-Štukovská, D. 1999: K výskytu lunulových náušnic s hviezdovitým príveskom v severnej časti Karpatskej kotliny. In: A. Avenarius/Z. Ševčíková (ed.): Slovensko a európsky juhovýchod. Medzikulúrne vzťahy a kontexty. (Zborník k životnému jubileu Tatiany Štefanovičovej). Bratislava, 250-295.*
- Staššíková-Štukovská, D. 2001: Vybrané nálezy z pohrebiska v Borovciach z pohľadu začiatkov kostrového pochovávanía staromoravských a nitrianskych Slovanov. In: L. Galuška - P. Kouřil - Z. Měřinský (ed.): Velká Morava mezi východem a západem. Brno, 371-388.*
- Stein, F. 1967: Adelsgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland. Text und Tafeln. Berlin.*
- Steinhübel, J. 2004: Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Bratislava.*

- Steuer, H. 1977:* Bemerkung zur Chronologie der Merowingerzeit, Studien zur Sachsenforschung 1, 379-403.
- Steuer, H.:* Bewaffung und Sozialstruktur der Merowingerzeit, Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte 37, 18-87.
- Steuer, H. 1982:* Frühgeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Eine Analyse der Auswertungsmethoden des archäologischen Quellenmaterials. Göttingen.
- Steuer, H. 1998:* Datierungsprobleme in der Archäologie. In: K. Düwel (Hrsg.): Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung. Berlin – New York, 129-149.
- Steuer, H. 2006:* Warrior bands, war lords and the birth of tribes and states in the first millennium AD in Middle Europe. In: Ton Otto (Hrsg.): Warfare and society : archaeological and social anthropological perspectives. Aarhus: Aarhus Univ. Pr., 227 – 236.
- Stroh, A. 1954:* Die Reihengräber der karolingisch-ottonischen Zeit in der Oberpfalz. Kallmünz/Opf.
- Szameit, E. 1984:* Die Waffen aus dem slawischen Hügelgräberfeld von Wimm. In: H. Friesinger: Das slawische Gräberfeld von Wimm, Gem. Maria Taferl, Niederösterreich, Archaeologia Austriaca, 68, 203-277.
- Szameit, E. 1991:* Anmerkungen zur Chronologie des 8.-9. Jahrhunderts im Ostalpenraum, Zalai Múzeum 3, 73-79.
- Szameit, E. 1992:* Zur chronologischen Stellung des frühmittelalterlichen Gräberfeldes von Sieghartskirchen, Niederösterreich, und die Grabfunde aus Proleb, Steiermark. In: F. Daim (Hrsg.): Awarenforschungen. Band 2. Wien, 803-839.
- Szameit, E. 1996:* slawische Körpergräber des 8. Jh. Im österreichischen Donauraum und ihre Beziehungen zum spätmerowingischen Kulturkreis. In: D. Bialeková/J. Zábajník (Hrsg.): Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert. Symposium Nitra 6. bis 10. November 1994. Bratislava, 215-225.
- Szöke, B. M. 1992:* Die Beziehungen zwischen dem oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentrachtzubehör und Schmuck). In: F. Daim (Hrsg.): Awarenforschungen. Band 2. Wien, 841-968.
- Szöke, B. M. 2008:* Pannonien in der Karolingerzeit. Bemerkungen zur Chronologie des frühmittelalterlichen Fundmaterials in Westungarn, Schild von Steier, Beiheft 4, 41-56.

- Szőke, B. M. 2010: Mosarburg/Zalavár und Pannonien in der Karolingerzeit, Antaeus 31-32, 9-52.*
- Šejvlová-Ottenwelter-Frolík 2014: Zhotovení repliky sříbrných gombíků z raně středověkého pohřebiště v Lumbeho zahradě na Pražském hradě. In: Archaeologia historica 39, 273-283.*
- Šolle, M. 1959: Knížecí pohřebiště na Staré Kouřimi, Památky archeologické 50, č. 2, 353-499.*
- Šolle, M. 1966: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha.*
- Štefan, I. 2014: Mocní náčelníci od řeky Moravy? Poznámky ke struktuře raných států, Archeologické rozhledy 66, 141-176.*
- Štefanovičová, T. 1975: Bratislavský hrad v 9.-12. storočí. Bratislava.*
- Štefanovičová, T. 1990: Schmuck des Nitraer Typs und seine Beziehungen zu Südosteuropa im 9. Jahrhundert. A. Wosinsky Mór múzeum évkönyve 15, 215-230.*
- Štefanovičová, T. a kol. 1993: Najstaršie dejiny Bratislav. Bratislava.*
- Štefanovičová, T. 1996: Probleme der Entwicklung der Slowakei im 9. Jh. In: D. Bialeková/J. Zábojník (Hrsg.): Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert. Symposium Nitra 6 bis 10. November 1994. Bratislava, 257-265.*
- Štefanovičová, T. 2004: K vývoju šperku adriatickej a stredodunajskej oblasti v prvej polovici 9. storočia. In: G. Fusek (red.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra, 389-395.*
- Talaa, D. 2008: Die Hügelgräber von Siglß. Eine frühmittelalterliche Nekropole im Umfeld der Bernsteinstraße. In: Die Bernsteinstraße. Evolution einer Handelsroute. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland. Eisenstadt, 209-219.*
- Teodor, D. G. 1980: Tezaurul de la Răducăneni – Iași. Studii și cercetări de istorie veche și arheologie 31, 403-423.*
- Theune, C. 1995: Möglichkeiten und Grenzen der Seriation. Ein Diskussionsbeitrag, Ethnografische - Archäologische Zeitschrift 36, 323-341.*
- Theune, C. 2008: Die Perlen von Dunum – Neue Forschungen zur Chronologie des karolingerzeitlichen Gräberfeldes von Dunum, Ldkr. Wittmund. In: Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet 32, 243-285.*

- Tinnefeld, F. 2005:* Mira varietas. Exquisite Geschenke byzantinischer Gesandtschaften in ihrem politischen Kontext (8. – 12. Jh.). In: Shalem, A. – Restle, M. – Deckers, J. G. (Hrsg.): Mitteilungen zur spätantiken Archäologie und byzantischen Kunstgeschichte. Akten des Symposiums „Austausch dipolomatischer Geschenke in Spätantike und Byzanz“ in München vom 28. Februar bis 1. März 2002, 121-137.
- Točík, A. 1968a:* Slawisch – awarische Gräberfelder in Holiare. Bratislava.
- Točík, A. 1968b:* Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava.
- Točík, A. 1971:* Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei (I), Slovenská archeológia 19, 135-276.
- Točík, A. 1992:* Materiály k dejinám južného Slovenska v 7. – 14. storočí, Študijné Zvesti AÚ SAV 28, 5-248.
- Tomková, K. (ed.). 2005:* Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Díl I.1. Praha.
- Tomková, K. a kol. 2012:* Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů. Pohřebiště. Díl I. Praha.
- Tovornik, V. 1986:* Die frühmittelalterlichen Gräberfelder von Gusen und Auhof bei Perg in Oberösterreich. Teil 2: Auhof bei Perg, Archaeologia Austriaca 70, 413-484.
- Třeštík, D. 1991:* Kdy zanikla Velká Morava? Studia Mediaevalia Pragensia II, 9-27.
- Třeštík, D. 2001 –*Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791-871. Praha.
- Turčan, V. 2001:* Sklenené gombíky ako súčasť odevu. In: L. Galuška - P. Kouřil - Z. Měřinský (ed.): Velká Morava mezi východem a západem. Brno, 407-411.
- Turek, R. 1976:* Libice. Pohřebiště na vnitřním hradisku, Sborník Národního muzea, řada A – Historie 30, 1976, 249-316.
- Turek, R. 1978:* Libice. Hroby na libickém vnitřním hradisku, Sborník Národního muzea, řada A – Historie 32, 1-150.
- Ungermaň, Š. 2005:* Ženský šperk staršího velkomoravského horizontu. Archeologické rozhledy 57, 707-749.
- Ungermaň, Š. 2006:* Tzv. předkottlašský horizont a počátky velkomoravského kostrového pohřbívání. In: Archaeologia historica 31, 351-369.
- Ungermaň, Š. 2011:* Tzv. blatnicko-mikulčický horizont a jeho vliv na chronologii raného středověku. In: Turčan, V. (zost.): Karolínska kultúra a Slovensko

- Zborník slovenského národného múzea Archeológia – Supplementum 4,
Bratislava 2011, 135-151.
- Ungerman, Š. – Kavánová, B. 2010:* Das Gräberfeld bei der Basilika von Mikulčice. In:
L. Poláček – J. Maříková-Kubková (Hrsg.), Frühmittelalterliche Kirchen als
archäologische und historische Quelle. Internationale Tagungen in Mikulčice
VIII, Brno, 71–86.
- Uspenskaja, A. B. 1967:* Nagrudnyje i pojasnye priveski, Trudy gosudarstvennogo
istoričeskogo muzeja 43, 88-132.
- Vančo, M. 2012:* Funkcie veľkomoravských kostolov vo vzťahu k pohrebiskám. In: Ruttkay,
M. – Turčan, V. – Panis, B. (eds.): Bratia, ktorí menili svet – Konštantín a Metod.
Bratislava, 99 – 114.
- Vavřínek, V. 1963:* Církevní mise v dějinách Velké Moravy. Praha.
- Vendtová, V. – Rejholec, E. 1963:* Slovanské pohrebisko v Ipeľskom Sokolci,
Slovenská archeológia 11, 235-240.
- Vendtová, V. 1969:* Slovanské osídlenie Pobedima a okolia, Slovenská archeológia 17,
č. 1, 119-232.
- Vierck, H. 1974:* Werke des Eligius. In: Kossack, G. Günter, U. (Eds.): Studien zur vor-
und frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner.
Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, 309-380.
- Vignatiová J. 1993:* Karolinské meče z Pohanska u Břeclavi, Sborník prací Filozofické
fakulty Brněnské univerzity E 38, 91-109.
- Vinski, Z. 1970:* Oružje na području starohrvatske države do godine 1000. In:
I międzynarodowy kongres archeologii słowiańskiej III. Wrocław – Warszawa –
Kraków, 135-158.
- Vinski, Z. 1981:* O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji, Starohrvatska
prosvjeta, s. III, 9-53.
- Wachowski, K. 1983:* Das Problem der Chronologie der karolingischen Einflüsse auf
das Gebiet von Jugoslawien, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 11,
163-167.
- Wachowski, K. 1986/87:* Merowingische und karolingische Spuren auf dem Kontinent,
Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 14/15, 49-79.
- Wachowski, K. 1989:* Problematyka blatnicka – próba systematyki pojęć, Przegląd
Archeologiczny 36, 209-220.
- Wachowski, K. 1992:* Kultura karolińska a słowiańszczyzna zachodnia. Wrocław.

Werner 1978/1979, J.: Zur Zeitstellung der altkroatischen Grabfunde von Biskupič-
Crkvina (Marienkirche), Schild von Steier 15/16, 1978/1979 (Festschrift
Modrijan), 227-237.

Zábojník, J. 1985: Výskum včasnostredovekého pohrebiska v Cíferi-Páci, Študijné
zvesti 21, 205-216.

Zábojník, J. 1991: Seriation von Gürtelbeschlagarnituren aus dem Gebiet der Slowakei
und Österreiches. (Beitrag zur Chronologie der Zeit des awarischen Kaganats).
In: K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku.
Nitra, 219-321.

Zástěrová, B. 1992: Dějiny Byzance. Praha.

Zelnitius, A. 1942: Staré Město-Velehrad, velkomoravský Velehrad, Sborník
velehradský 13, 33-55.

Zoll-Adamikowa, H. – Dekówna, M. – Nosek, E. M. 1999: The Early Mediaeval Hoard
from Zawada Lanskorońska (Upper Vistula River) Warszawa.

Žeravica, Z. 1985/1986: Ranoslovenska nekropola Bagruša u Petoševcima
kod Laktaša, Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu
(Archeologija) 40/41, 1-230.

Slovníky:

Langenscheidts *Grosswörterbuch Griechisch-Deutsch*. Berlin und München, 27. vydanie
1991.

Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Band I-X., Bächtold-Stäubli, H. –
Hoffmann-Krayer, E. (Hrsg.), Berlin-New York 1987.

Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike Gesamtwerk. 13 Bände Altertum A-Z, Cancik,
H. - Schneider, H. – Landfester, M. (Hrsg.), Verlag J.B. Metzler, 2003.

Slovník středověké latiny v českých zemích. Sešit 20 (limitanter magnus), Praha 2009.

Internetové zdroje:

Liddell, H. G. – Scott, R.: An Intermediate Greek-English Lexicon:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0058%3Aentry%3Dxlidh%2F>, 12. 2. 2012.

VII. ZOZNAM HROBOV

Zoznam obsahuje hroby so ženským honosným šperkom a s gombíkmi. Hroby s bohatými kolekciami, ktoré obsahujú minimálne dva páry náušnic a pár gombíkov, sú označené tučným písmom. Údaj obsahuje číslo hrobu, odkaz na obrazový materiál a informácie o pohlaví a veku zomrelého jedinca.

Skratky: F – ženské pohlavie, M – mužské pohlavie, n – neurčené

Informácie k jednotlivým hrobom sú čerpané z nasledovných publikácií:

Galuška, L. 1996a: Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum říše velkomoravské.

Brno.

Hrubý 1955a, V.: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách”. Praha.

Kalousek, F. 1971: Břeclav-Pohansko. Velkomoravské pohřebiště u kostela. Brno.

Poulik, J. 1955: Nález kostela z doby říše velkomoravské v trati Špitálky ve Starém Městě, Památky archeologické 46, 307-351.

Poulik, J. 1957: Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic, Památky archeologické 48, 241-388.

Profantová, N. – Kavánová, B. 2003: Mikulčice. Pohřebiště u 6. a 12. kostela. Brno.

Staňa, Č. 2006: Velkomoravská pohřebiště v Rajhradě a Rajhradcích. Brno.

Staré Město „Na valách"	Obrázok/tabuľka	pohlavie	vek
33/AZ	tab. 24: 10, 11	F	n
83/AZ	tab. 32: 6,7	F	n
106/AZ	tab. 37: 1-4, 10, 11	F	n
121/AZ	tab. 29: 5-8, 32:1,2	F	n
5/48	tab. 53:11-14	F	12 rokov
15/48	tab. 56: 7	F	25 rokov
22/48	tab. 53:1-6, 56: 15,16	F	60 rokov
24/48	tab. 55:1-13	F	60 rokov
25/48	tab. 57: 5-8, 17	F	7 -8 rokov
26/48	tab. 56:16, 57: 9-10	F	25 rokov
33/48	tab. 55: 16-19, 22-25	F	40-50 rokov
76/48	tab. 57: 2-3	F	n
108/49	tab. 58:6	F	60 rokov
119/49	tab. 58: 3-4, 8-11, 21	F	4 roky
129/49	obr. 39: 3	F	30-40 rokov
174/49	tab. 58: 1, 2	F	3 roky

205/49	tab. 60: 3-5	F	15-50 rokov
239/49	tab. 64: 7,8, 11-13	F	1,5 roka
251/49	tab. 61: 1-10, 13	F	16-17 rokov
252/49	tab. 64: 24	F	20 rokov
253/49	tab. 65: 5,6,8,9	F	20 rokov
281/49	tab. 64: 1,2	F	1-2 roky
282/49	tab. 66: 1-10, 15	F	20-25 rokov
284/49	tab. 64: 20-21	F	0,5 roka
286/49	tab. 67: 1-5	F	6-7 rokov
290/49	tab. 66: 11,12	F	30-35 rokov
298/49	tab. 67: 14-17, 20-22	F	7 - 10 rokov
299/49	tab. 67: 10-13	F	25 rokov
317/49	tab. 69: 1-7, 15,16	F	40 rokov
323/49	tab. 69: 8-12	F	8-9 rokov
345/49	tab. 73: 8	F	6 - 7 rokov
14/50	0	F	11-12 rokov
50/50	obr. 35:2, tab. 73: 12, 21a-b, 22	M	30 rokov
51/50	tab. 73: 11, 15-16	F	15 rokov
70/50	0	F	50 -60 rokov
103/50	tab. 67: 6	F	40 rokov
123/50	0	F	20 rokov
124/50	0	F	30-40 rokov
144/50	tab. 67: 18, 64: 23	F	20-25 rokov
151/50	tab. 69: 13-14	F	25 rokov
154/50	0	F	60 rokov
162/50	0	F	n
167/50	tab. 67: 8, 9	F	40 rokov
178/50	tab. 78: 18	F	12-15 rokov
191/50	tab. 73: 20	F	30 rokov
2/51	tab. 74:6,7	F	0,5 roka
37/51	0	F	50 rokov
40/51	tab. 74:12; 84: 17, 18	F	5 rokov
65/51	0	F	60 rokov
83/51	0	F	12-14 rokov
87/51	0	F	20 rokov
95/51	0	F	30 rokov
97/51	0	F	30 rokov
105/51	0	F	5 rokov
117/51	tab. 77: 4-8	F	20 rokov
122/51	tab. 79: 1-7	F	5 rokov
132/51	tab. 78: 5-10	F	20 rokov
145/51	tab. 84: 28, 33, 32	F	dieťa
148/51	tab. 84: 21, 22	F	dieťa
157/51	0	F	40 rokov
167/51	tab. 75:2; 84: 9,10,29,30	F	6-7 rokov
174/51	0	F	5 rokov

189/51	tab. 84: 12-15, 31	F	60 rokov
193/51	tab. 74: 8,9; 84: 1-8	F	dieťa
195/51	0	F	5 rokov
196/51	tab. 82: 13; 84: 19, 20	F	50 rokov
200/51	tab. 82: 1-6	F	60 rokov
202/51	0	F	25 rokov
236/51	0	F	10-11 rokov
252/51	tab. 75: 3	F	30 rokov
258/51	tab. 84: 24	F	4-5 rokov
277/51	tab. 82: 9	F	25-30 rokov
281/51	0	F	50 rokov
12b/AZ	tab. 24:7	F	ad
13/AZ	tab. 24: 12, 14	n	n
69a/AZ	0	F	ad
329/AZ	0	F	dieťa

Staré Město
"Špitálky"

	Obrázok/tabuľka	Pohlavie	vek
1	obr. 18: 1-14	?	?
2	obr. 23: 1-8	F	?
13A	obr. 21: 4-10	?	?
15	obr. 19	?	?
24	obr. 21: 1-3	F	?

Uherské Hradiště

- Sady	Obrázok/tabuľka	pohlavie	vek
19/59	obr. 82: 5,6	n	5 rokov
86/59	obr. 82: 13,14	F	n
103/59	obr. 82: 15	n	d
173/59	obr. 82: 31-34	F	d
209/59	obr. 87	F	18-20 rokov
86/60	obr. 89: 12, 14, 16	F	30 rokov
87/60	obr. 89: 17-20	F	50-60 rokov

Břeclav - Pohansko

	obr.	pohlavie	Vek
9	obr. 9	F	7 rokov
38	obr. 38	F	20 rokov
43	obr. 43	F	7 rokov
63	obr. 63	F	40-50 rokov
67	obr. 67	F	14 rokov
70	obr. 70	n	2 roky
54	obr. 54	F	30 rokov
82	obr. 82	n	9 rokov

84	obr. 84	F	50-60 rokov
96	obr. 96	F	20-40 rokov
97	obr. 97	n	9 rokov
99	obr. 98	F	25-35 rokov
127	obr. 127	n	10-18 rokov
134	obr. 134	F	60 rokov
135	obr. 135	F	22 rokov
136	obr. 136	n	6 rokov
141	obr. 141	n	3-4 roky
153	obr. 153	F	8 rokov
158	obr. 158	F	20-25 rokov
178	obr. 178	F	22 -30 rokov
197	obr. 197	F	14 rokov
205	obr. 205	M	dieťa
225	obr. 225	M	3-4 roky
230	obr. 230	M	dieťa
256	obr. 256	n	2-3 roky
262	obr. 262	F	25 rokov
270	obr. 270	n	0,5 roka
330	obr. 330	n	2 roky
336	obr. 336	F	25-35 rokov
342	obr. 342	F	16-30
344	obr. 344	n	6-7 rokov
394	obr. 394	n	6-7 rokov

Mikulčice 2. kostol	obr.	pohlavie	vek
1	obr. 74: 1,2,3,4	F	13-14 rokov
4		0 n	n
44	obr. 76	M	25 rokov
50		0 n	juv.
51	obr. 83: 4,5,6	F	60 rokov
64	obr. 86: 5,6	n	dieťa
65		0 n	n
67		0 F	60 rokov
69		0 n	n
71	obr. 84: 1,2	n	n
76	obr. 81: 5,6	n	n
85	obr. 86: 2	n	n
95	obr. 85: 1	n	dieťa
97	obr. 83:1	F	40
98	obr. 84:5,6, 7, 8,9	n	8 rokov
100	obr. 91: 7,8	M	6 rokov
102	obr. 84: 12	M	30
104		0 M	30
108		0 F	30

Mikulčice 6. kostol	Obrázok/tabuľka	pohlavie	vek
6	obr. 28: 1/6	F	30-40 rokov
42	obr. 34: 1/42, 2/42	F	40-50
43	obr. 35: 1/43, 2/43	N	7 rokov
51	obr. 37: 1/51, 2/51	N	4 roky
94	obr. 54: 1/94	N	dieťa
118	obr. 57: 1-7/118	N	3 roky
126	obr. 58: 1-3/123	F	30-40 rokov
152	obr. 64: 1/152	F	30-40 rokov
160	obr. 67: 1-7/160	N	6-7 rokov
178	obr. 71: 1/178	N	5 rokov
183	obr. 72: 1-5/183	F	20-30
190	obr. 73: 1/190	N	dieťa
1479	obr. 75: 1-3/1479	N	8 rokov
1481	obr. 76: 1,2/1481	F	40-50 rokov

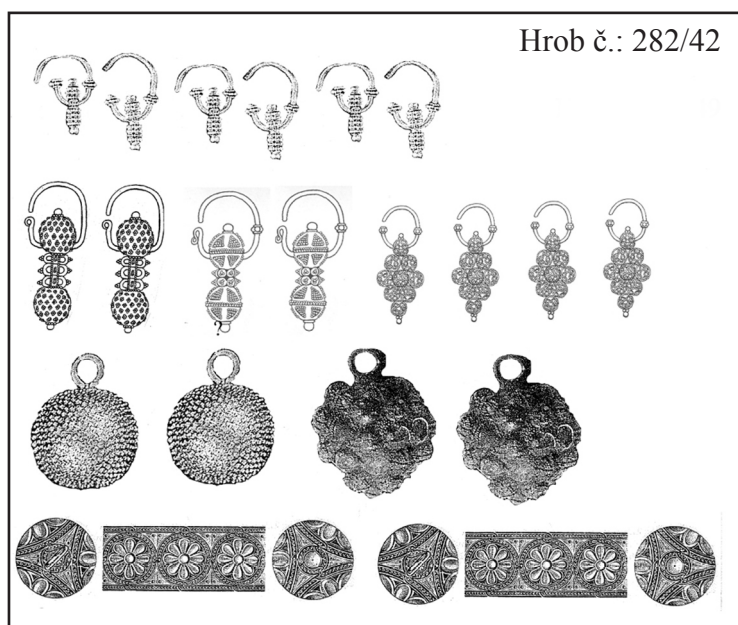
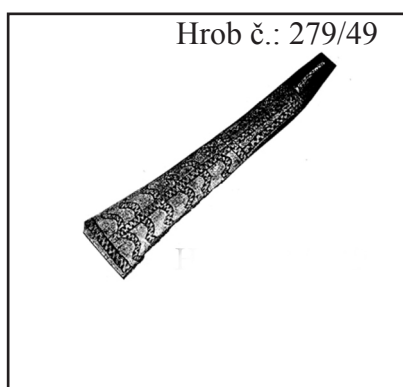
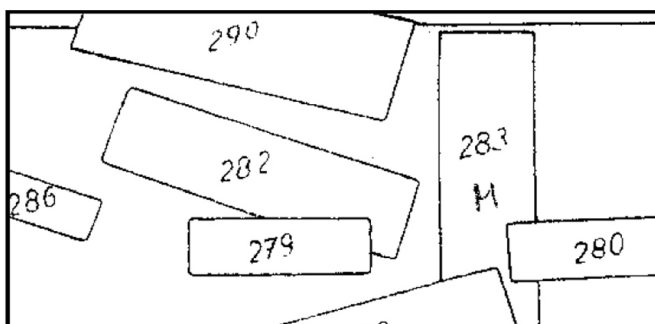
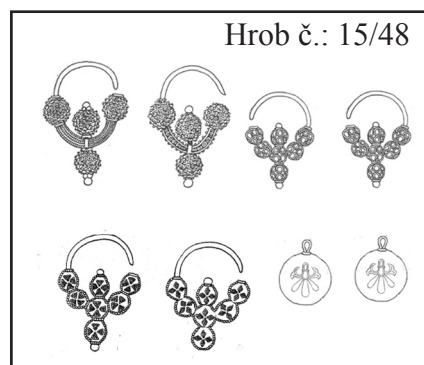
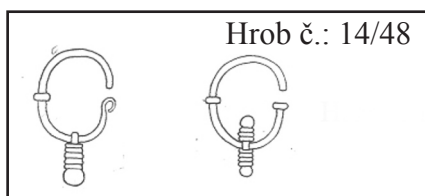
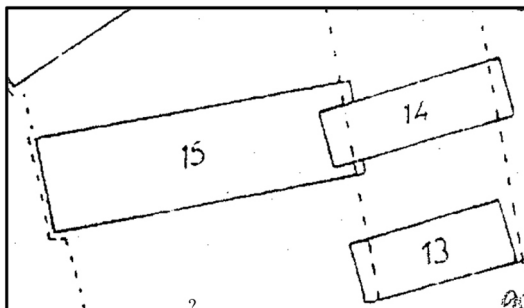
Rajhrad	obrázok	pohlavie	Vek
70	obr. 10: 70	F	30-40 rokov
165	obr. 15: 165	n	11 rokov
166	obr. 12: 166	n	5 rokov
186	obr. 17: 186	n	juv.
461	obr. 38: 461	F	20-30 rokov
466	obr. 39: 466	F	20-30 rokov

Rajhradice	obr.	pohlavie	Vek
27	obr. 51:27	F	40-50
31	obr. 51: 31	F	30-40
66	obr. 53: 66	F	N
80	obr. 55: 80	n	9-10 rokov
96	obr. 56: 96	n	2-3 roky
108	obr. 57: 108	n	2-3 roky
112	obr 57: 112	n	4-5 rokov
114	obr. 57: 114	n	8-9 rokov
134	obr. 58: 134	F	40-50
251	obr. 64: 251	n	N
266	obr. 65: 266	n	10-11 rokov
308	obr. 65: 308	F	50-60 rokov
332	obr. 69: 332	n	8 rokov

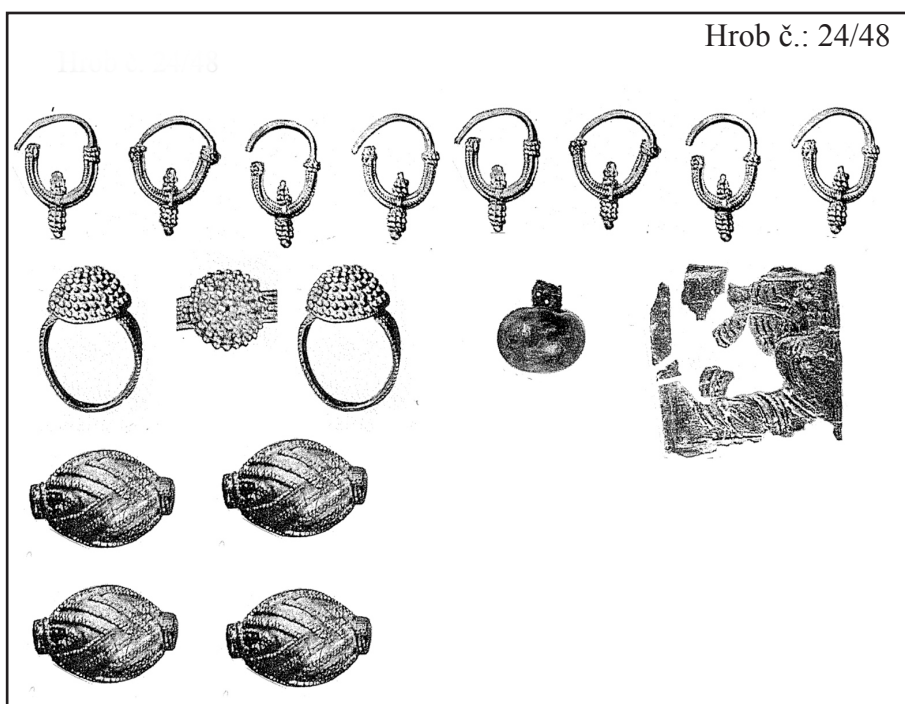
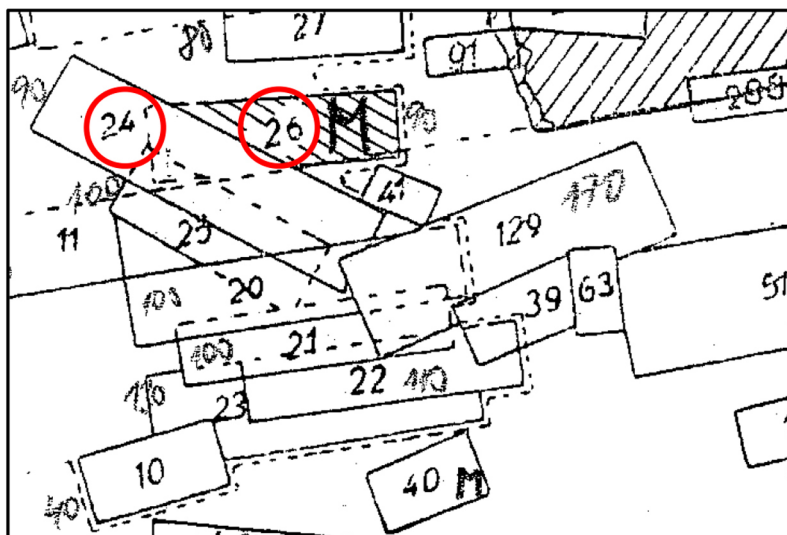
VIII. TABULKY

Poznámka k tabuľkám

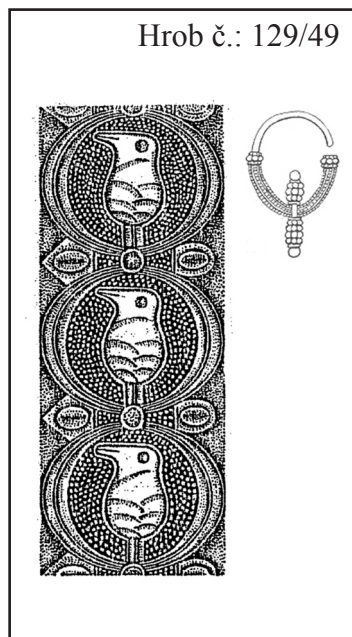
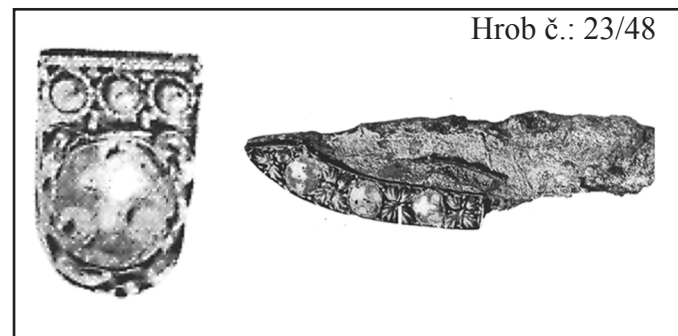
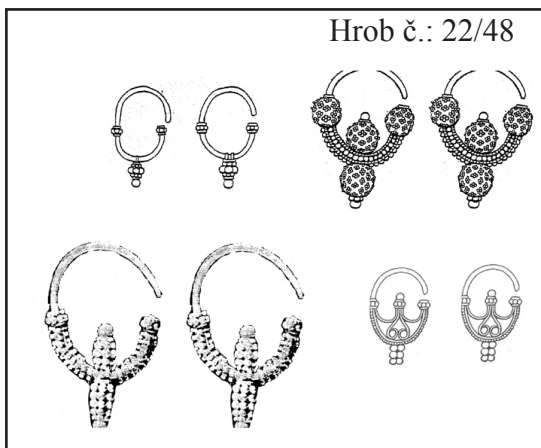
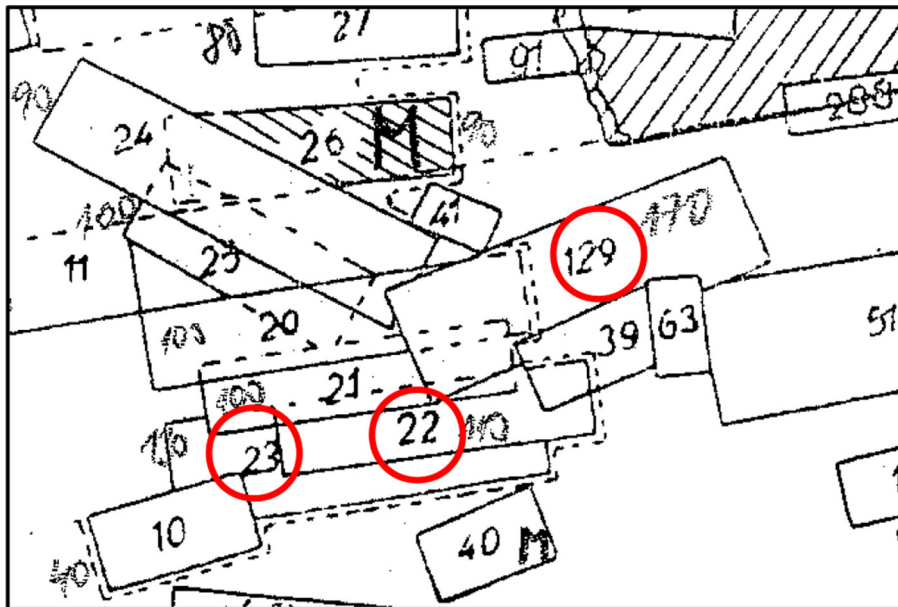
Obrázky šperkov sú uvedené v rôznych mierkach, pretože ani pôvodné obrázky alebo fotografie neuvádzali vždy pôvodnú veľkosť a mierku. Obrázky šperkov s červeným ohraničením pochádzajú z hrobov, ktoré podľa archeologickej situácie patria k relatívne mladšiemu horizontu pochovávaní na pohrebiskách v Starom Měste „Na valách“ a pri druhom mikulčickom kostole. Niektoré obrázky sú tvorené alebo doplnené zo schematických obrázkov podľa publikácie B. Dostála (1966). Schematické obrázky sme využili v prípadoch, keď neboli zverejnené obrázky alebo fotografie náušnic a gombíkov.

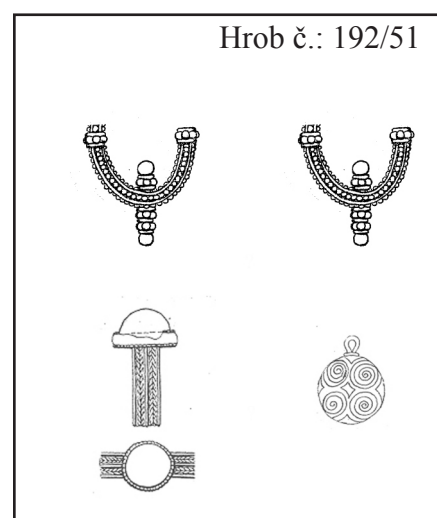
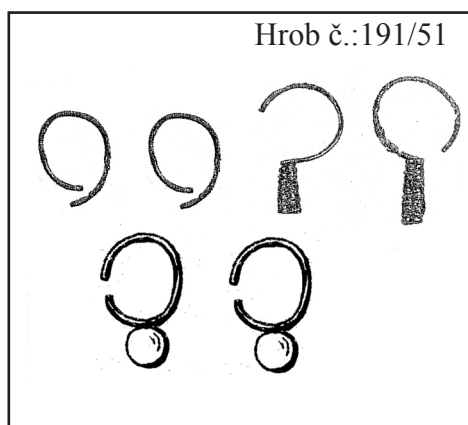
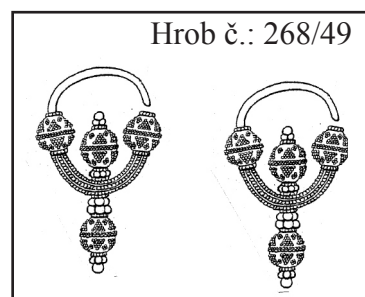
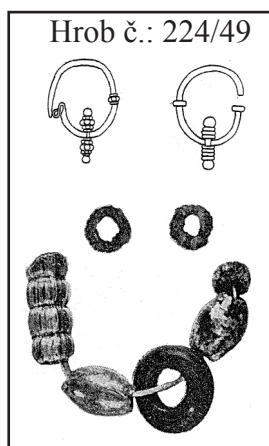
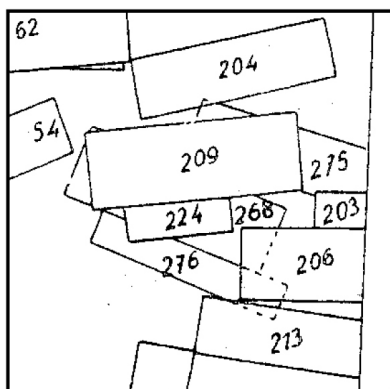
Tab. 1. Staré Město „Na valách“ - nálezová situácia pri hrobch č.: 14/48 a 15/48 (štvtorec 8/D), nálezová situácia pri hrobch č.: 279/49 a 282/49. Výrezy podľa plánu J. Poulíka (1948 - 1950, obr. 57).

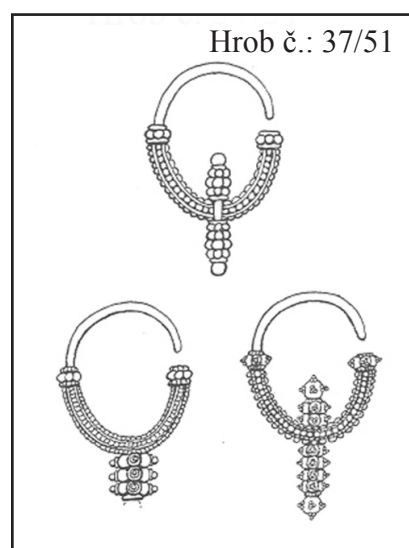
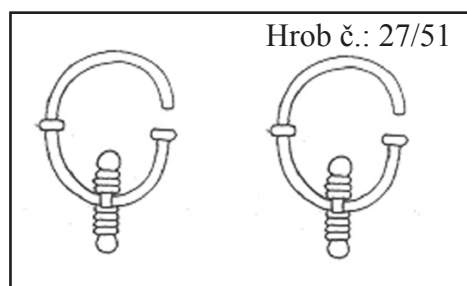
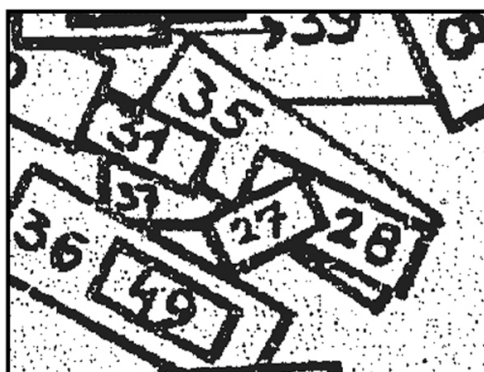
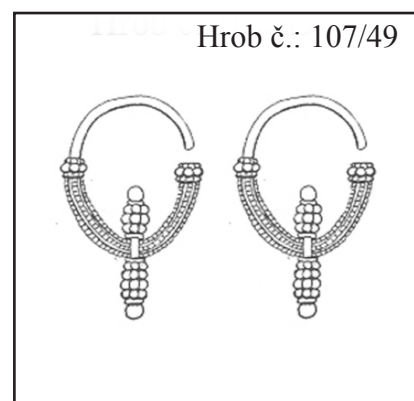
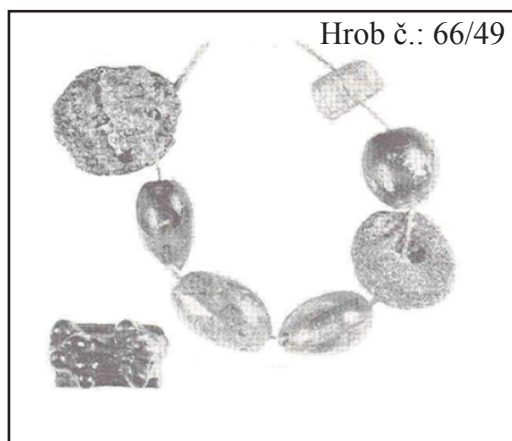
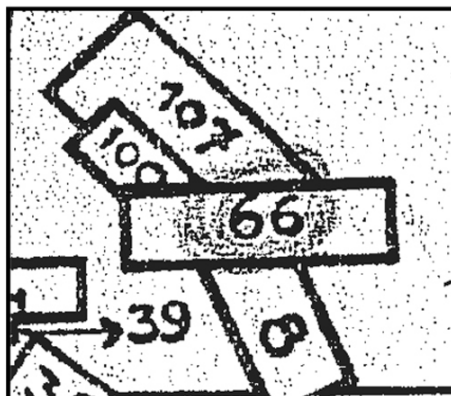
Tab. 2. Staré Město „Na valách“ - nálezová situácia pri hrobch č.: 24/48 a 26/48 (štvtorec 8/D). Výrez podľa plánu J. Poulika (1948-1950, obr. 57).

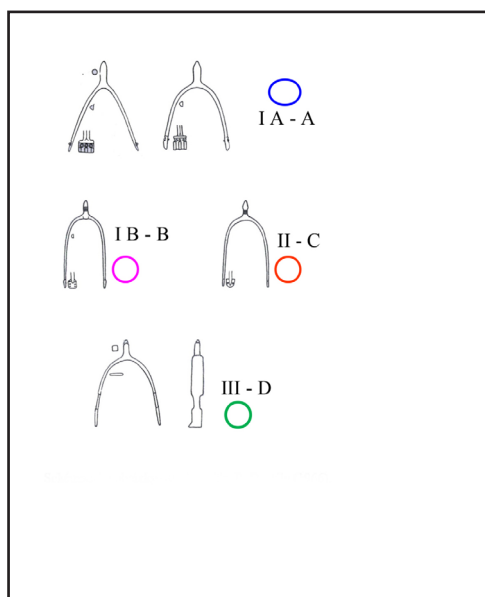
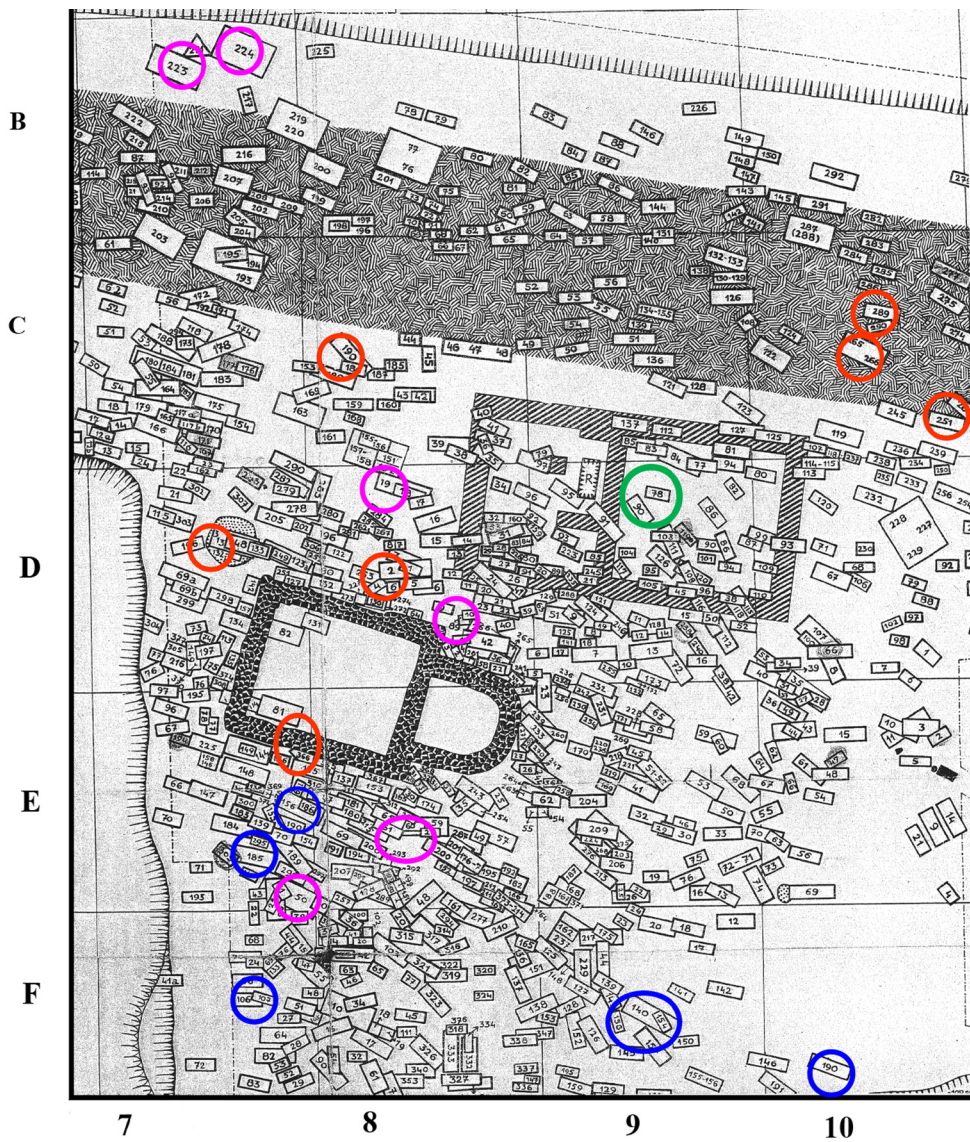
Tab. 3. Staré Město „Na valách“ - nálezová situácia pri hrobch č.: 22/48, 23/48 a 129/49 (štvorec 8/D).
 Výrez podľa J. Poulíka (1948-1950, obr. 57).

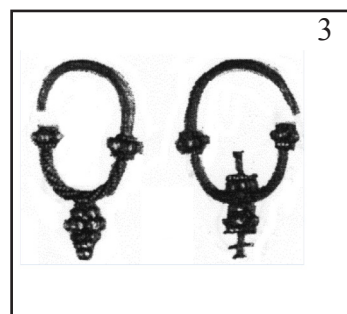
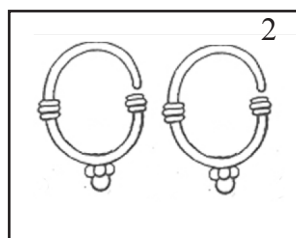
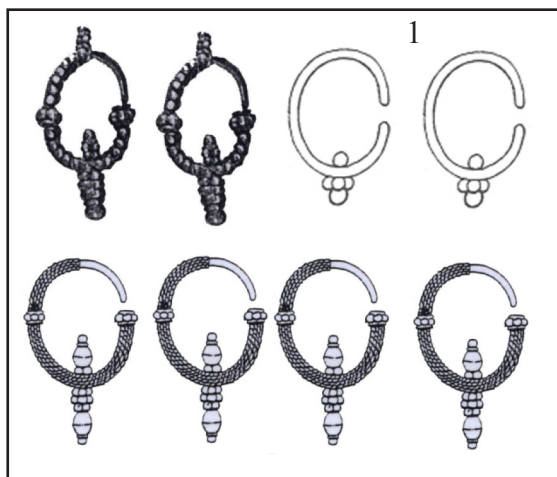
Tab. 4. Staré Město „Na valách“ – nálezová situácia pri hrobch č.: 213/49, 224/49 a 268/49, 275/49, 276/49 (štvorec 9/E). Výrez podľa J. Poulika (1948-1950, obr. 57), nálezová situácia pri hrobch č.: 172/51, 191/51 a 192/51(štvorec 7/C). Výrez z plánu č. 3 podľa V. Hrubého (1955a).

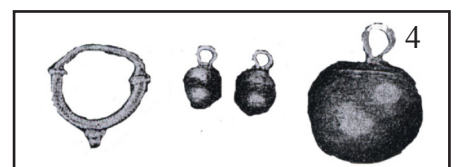
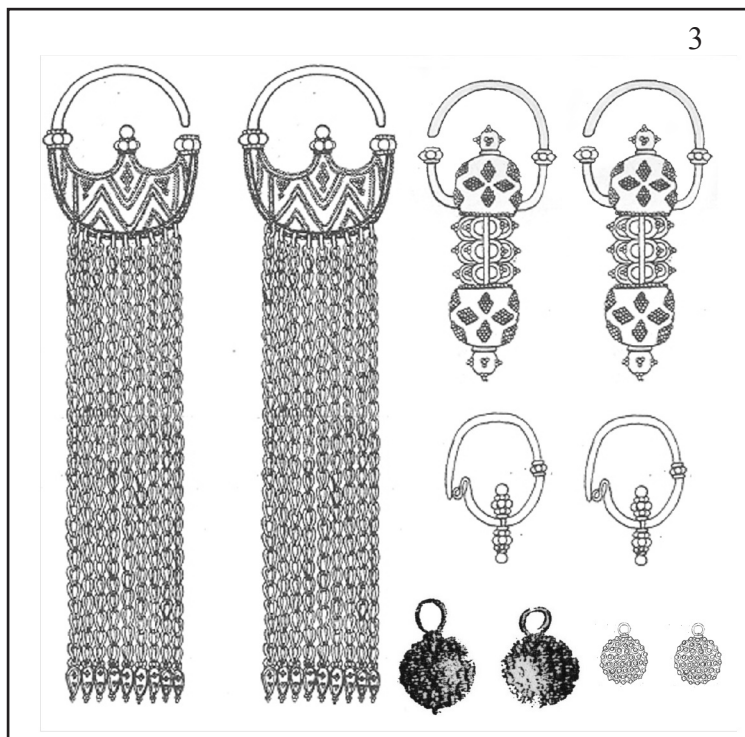
Tab. 5. Staré Město „Na valách“ - nálezová situácia pri hrobch č.: 66/49 a 100/49, 107/49 (štvorec 10/D), nálezová situácia pri hrobch č.: 27/51, 35/51 a 37/51 (štvorec 10/E). Výrezy z plánu č. 3 podľa V. Hrubého (1955a).

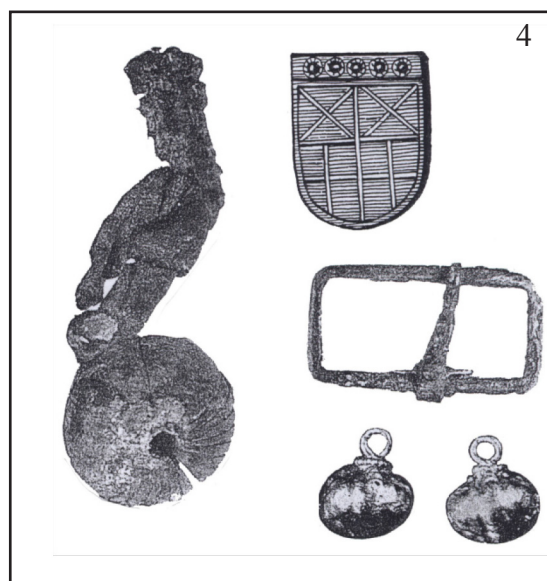
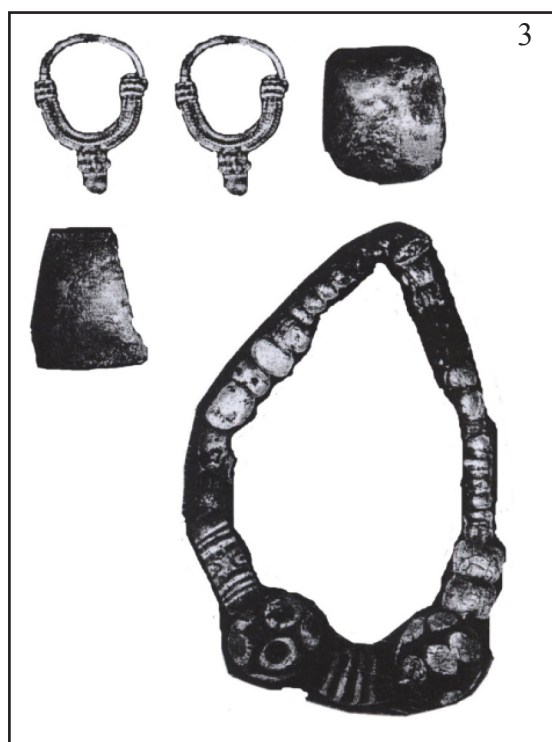
Tab. 6. Staré Město „Na valách“ – výskyt jednotlivých typů ostrůh na pohřebisku. Výřez plánu č. 3 podľa V. Hrubého (1955a).

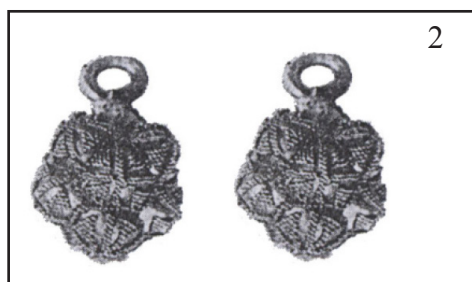
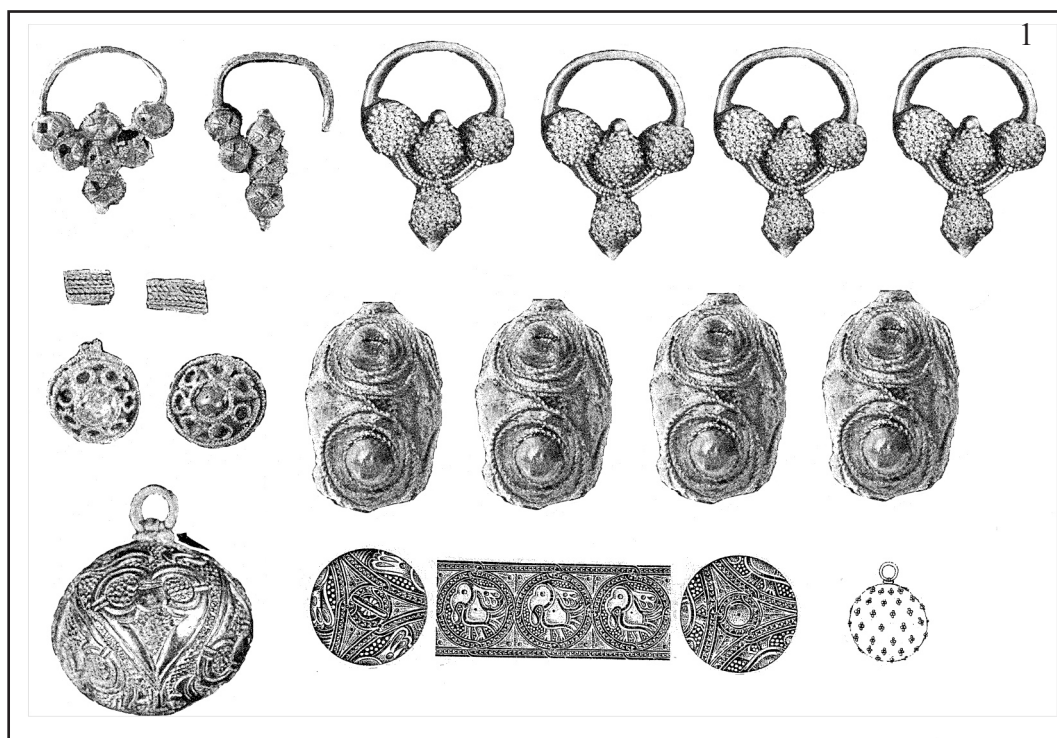
Tab. 7. Staré Město „Na valách” 1 - hrob č.: 200/51, 2 - hrob č.: 148/51, 3 – hrob č.: 33/AZ, 4 - hrob č.: 196/51, 5 - hrob č.: 193/51.

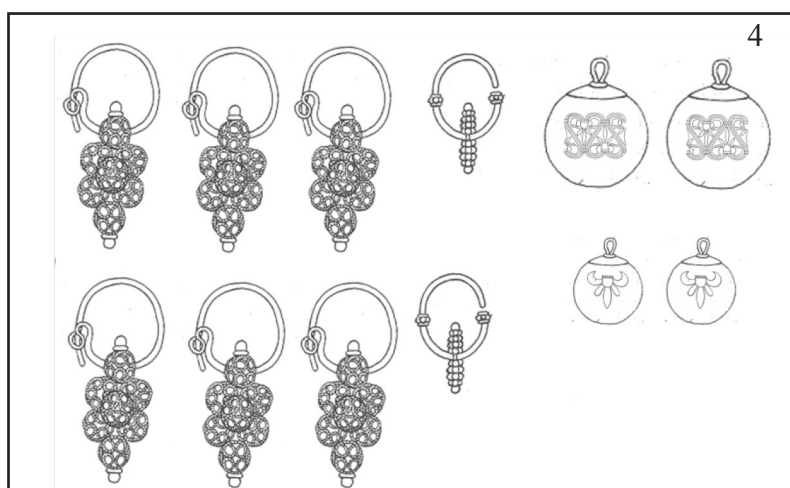
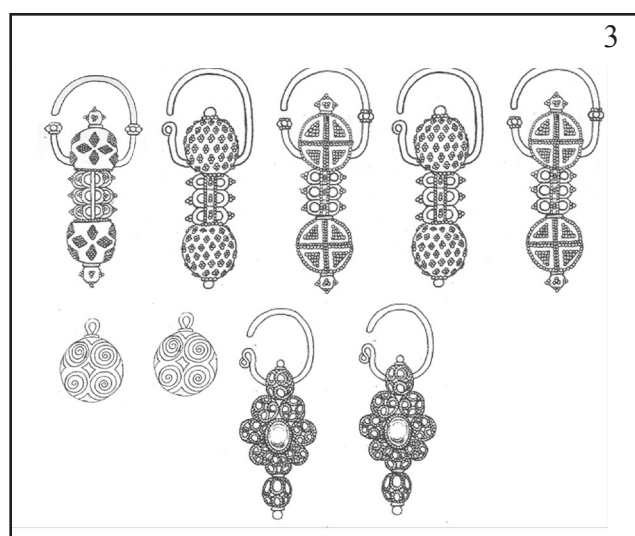
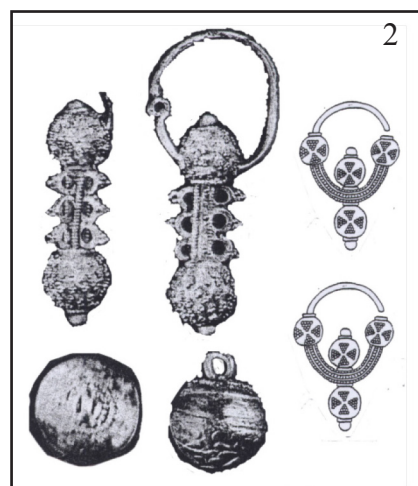
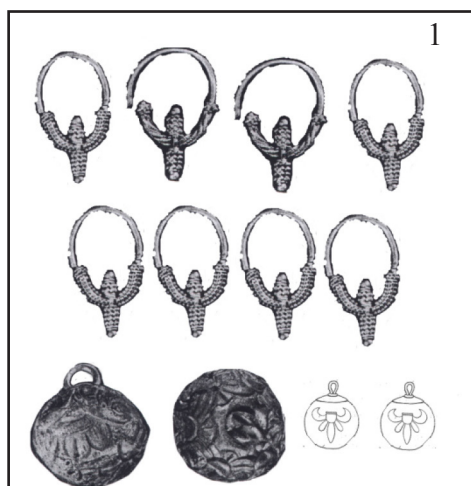
Tab. 8. Staré Město „Na valách” 1 - hrob č.: 122/51, 2 - hrob č.: 133/51, 3 – hrob č.: 106/AZ, 4 - hrob č.: 145/51.

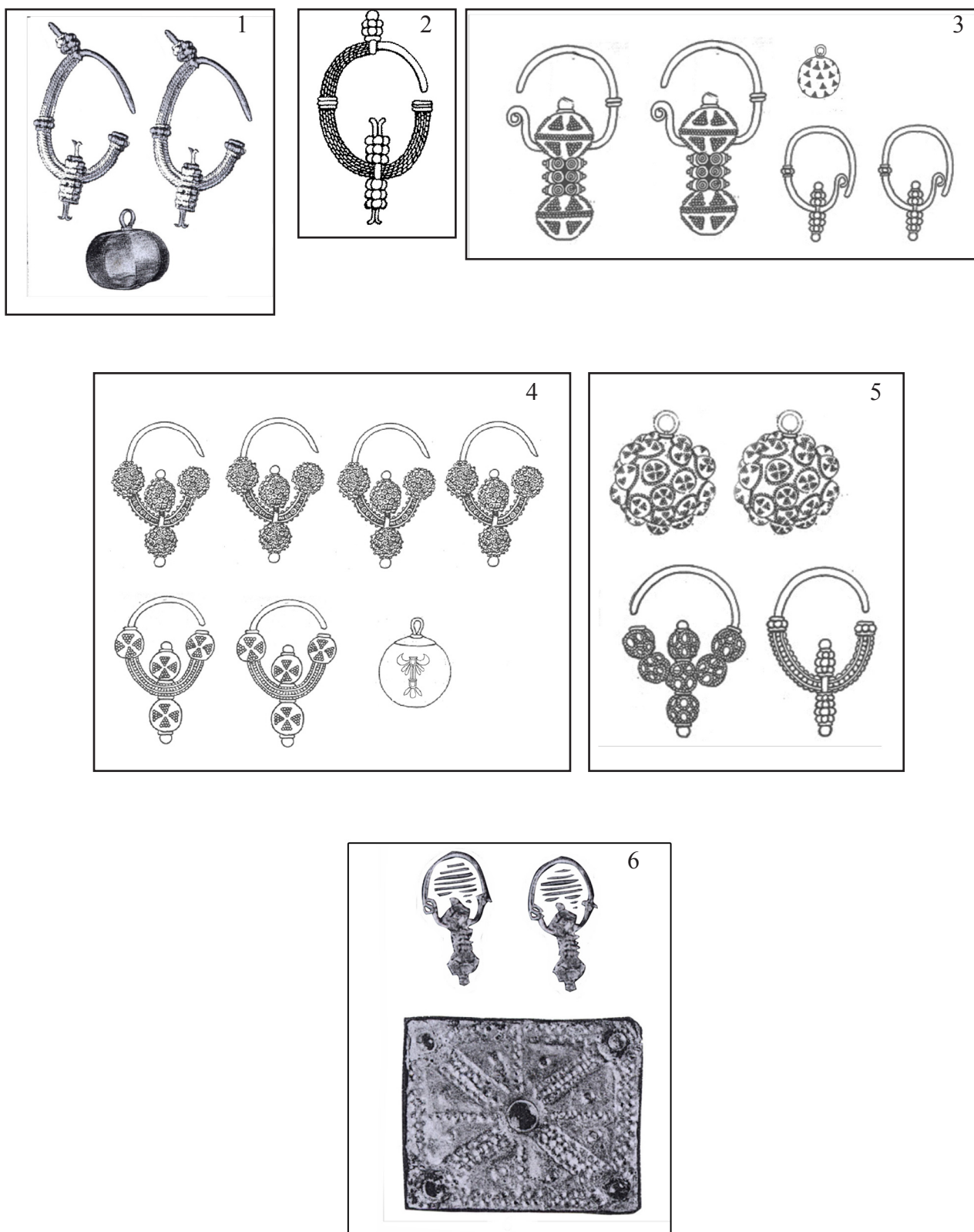
Tab. 9. Staré Město „Na valách” 1 - hrob č.: 297/49, 2 - hrob č.: 119/49, 3 – hrob č.: 286/49, 4 - hrob č.: 126/49.

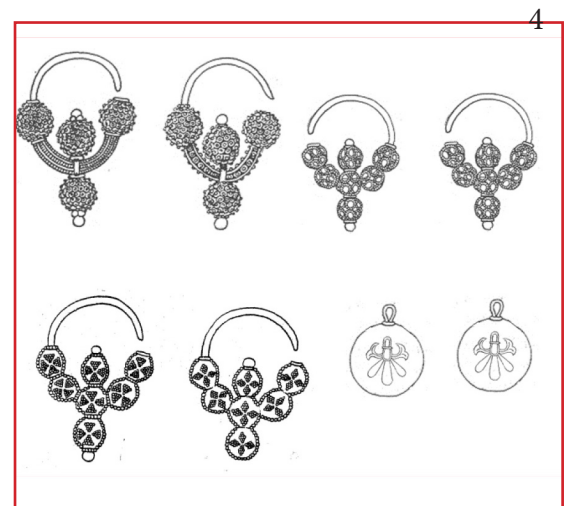
Tab. 10. Staré Město „Na valách” 1 - hrob č.: 251/49, 2 - hrob č.: 284/49, 3 – hrob č.: 253/49, 4 - hrob č.: 281/49.

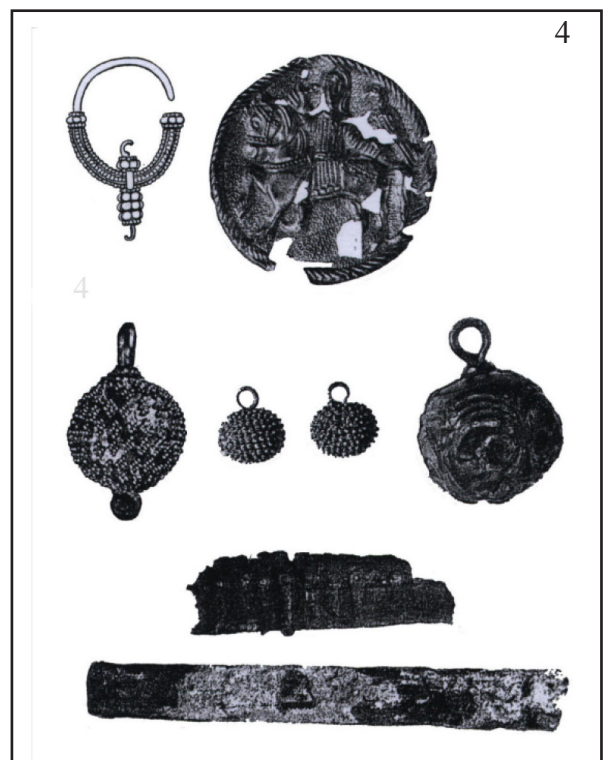
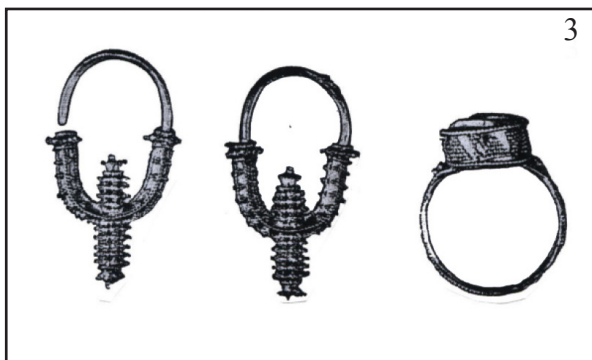
Tab. 11. Staré Město „Na valách” 1- hrob č.: 298/49, 2 - hrob č.: 299/49, 3 – hrob č.: 317/49, 4 - hrob č.: 323.

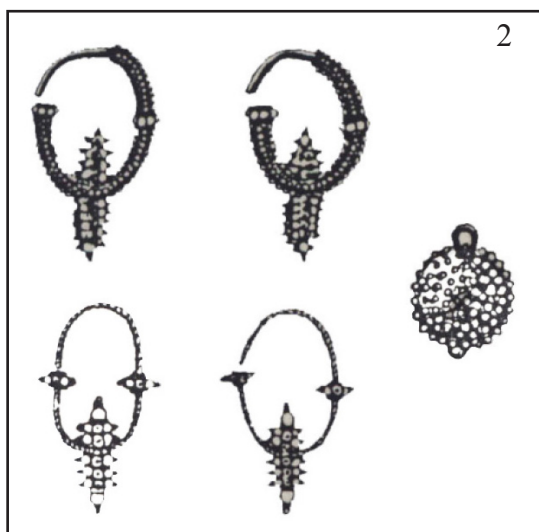
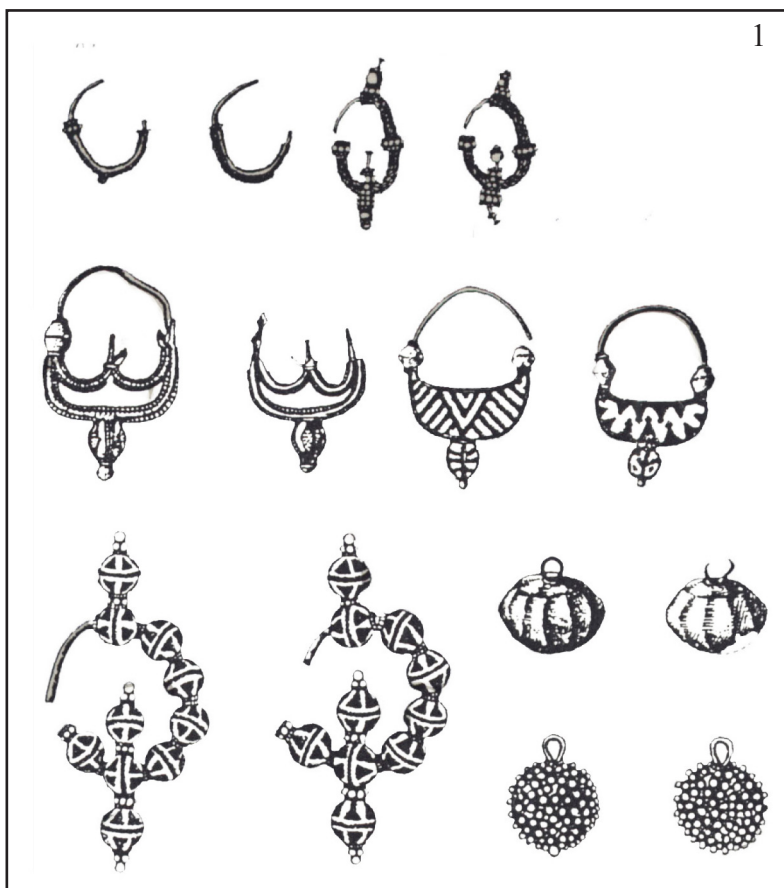
Tab. 12. Staré Město „Na valách” 1- hrob č.: 51/50, 2 - hrob č.: 103/50, 3 – hrob č.: 345/49, 4 - hrob č.: 178/50, 5 - hrob č.: 191/50, 6 - hrob č.: 259/49.

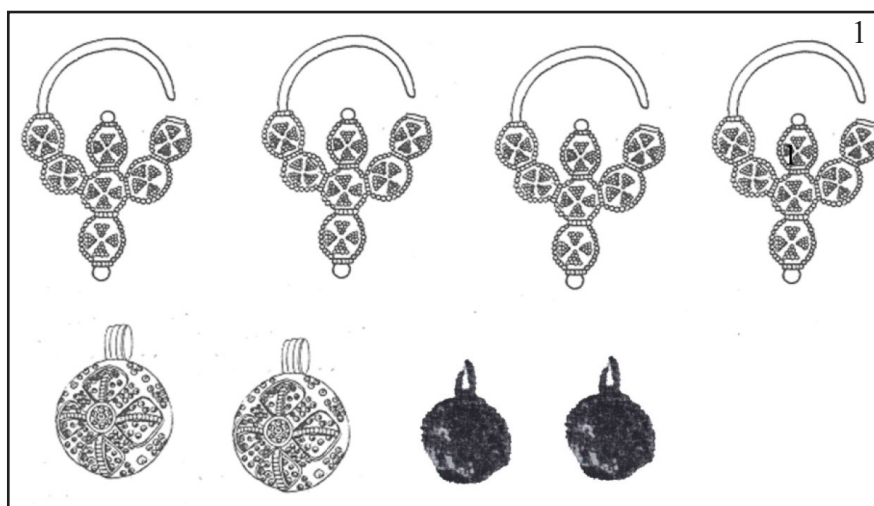
Tab. 13. Staré Město „Na valách” 1 - hrob č.: 5/48, 2 - hrob č.: 24/48, 3 - hrob č.: 25/48, 4 - hrob č.: 15/48, 5 - hrob č.: 22/48, 6 - hrob č.: 26/48.

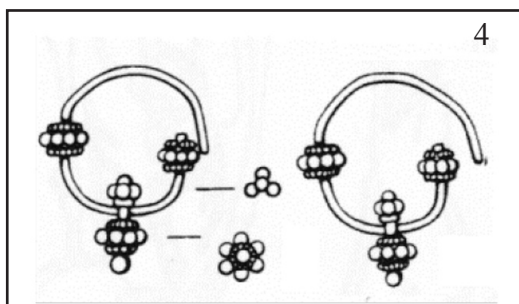
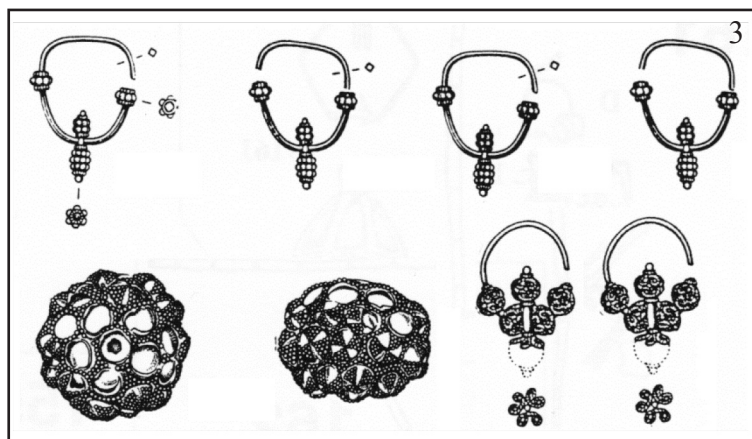
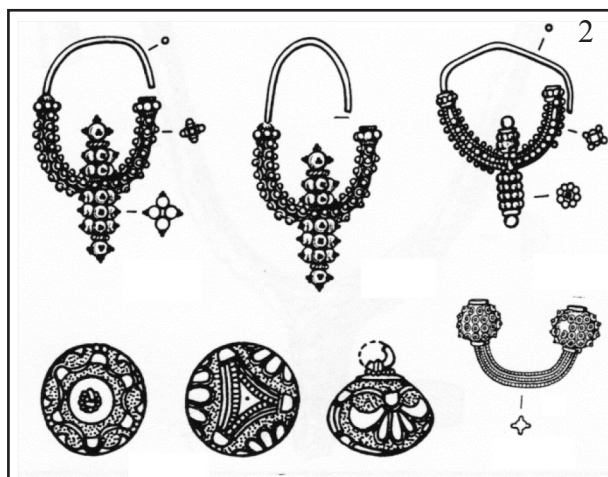
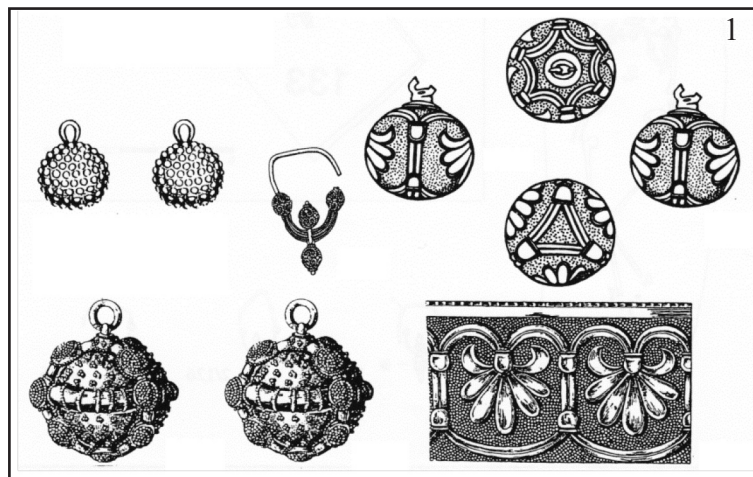
Tab. 14. Staré Město „Špitálky” 1 - hrob č.: 2, 2 - hrob č.: 13A, 3 - hrob č.: 24, 4 - hrob č.: 15.

Tab. 15. Uherské Hradiště - Sady 1 - hrob č.: 209/59, 2 - hrob č.: 86/60, 3 - hrob č.: 87/60.

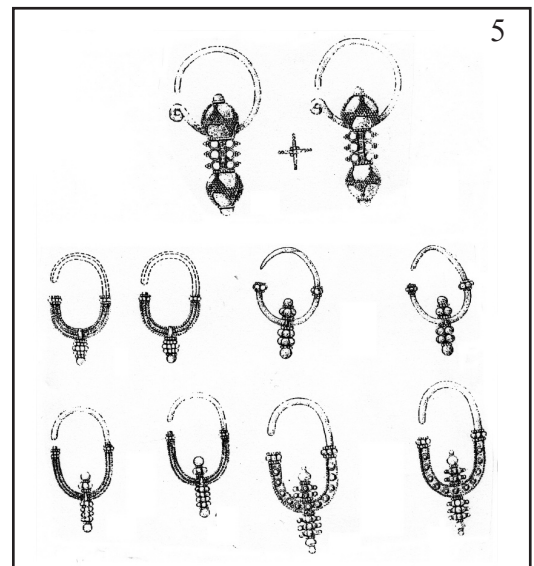
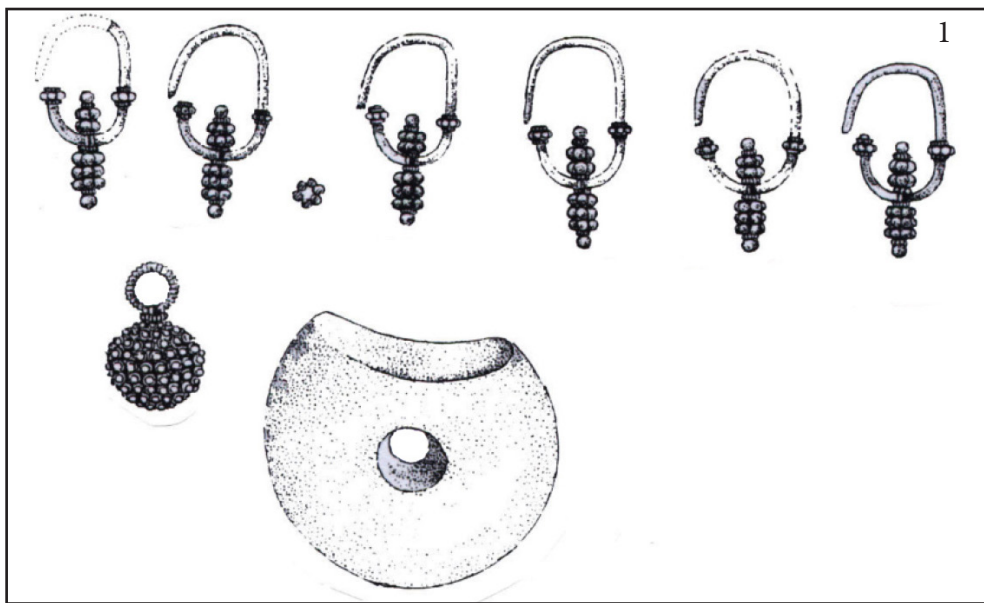
Tab. 16. Mikulčice - 2. kostol 1 - hrob č.: 98, 2 - hrob č.: 1.

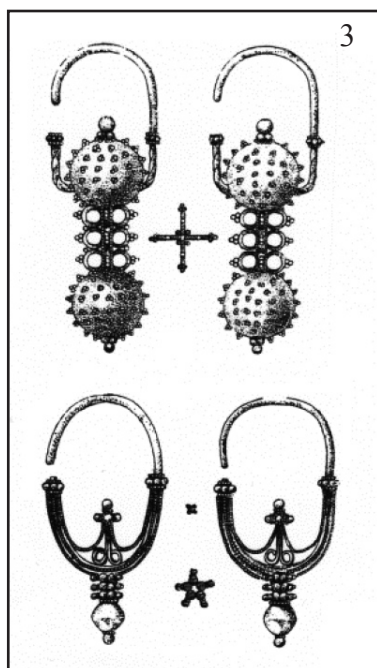
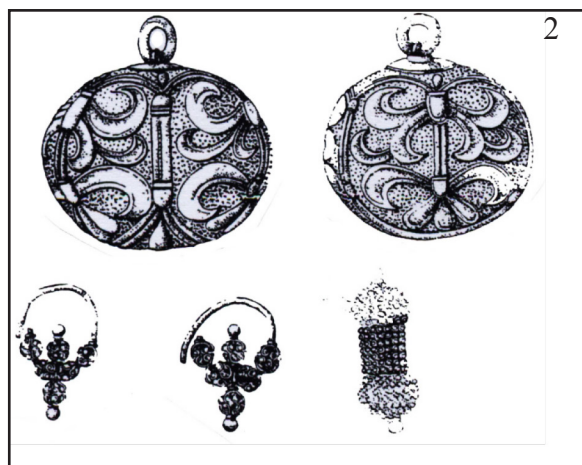
Tab. 17. Mikulčice - 6. kostol 1 - hrob č.: 118, 2 - hrob č.: 160, 3 - hrob č.: 183, 4 - hrob č.: 1481.

Tab. 18. Břeclav - Pohansko 1 - hrob č.: 394, 2 - hrob č.: 158.

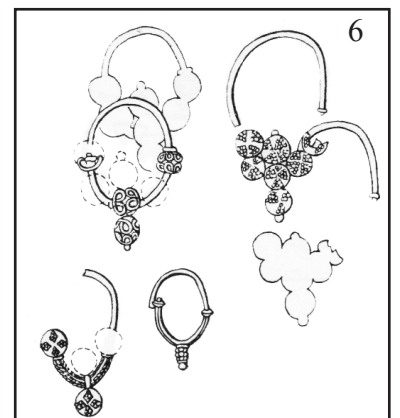
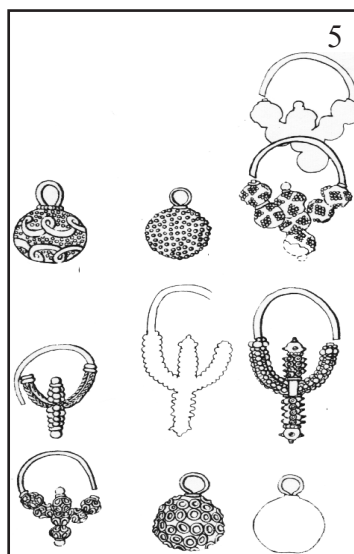
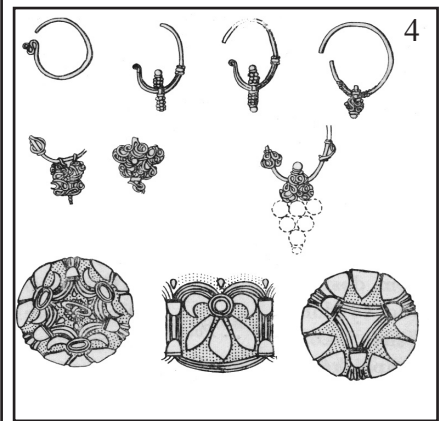
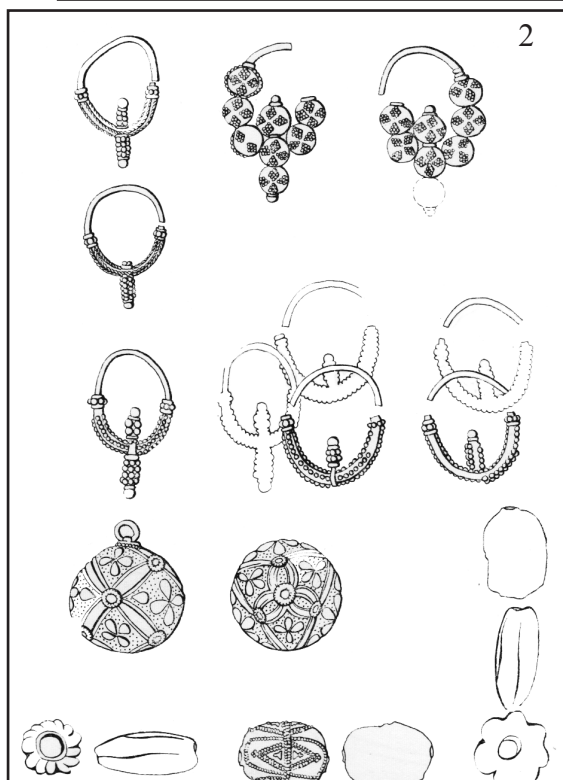
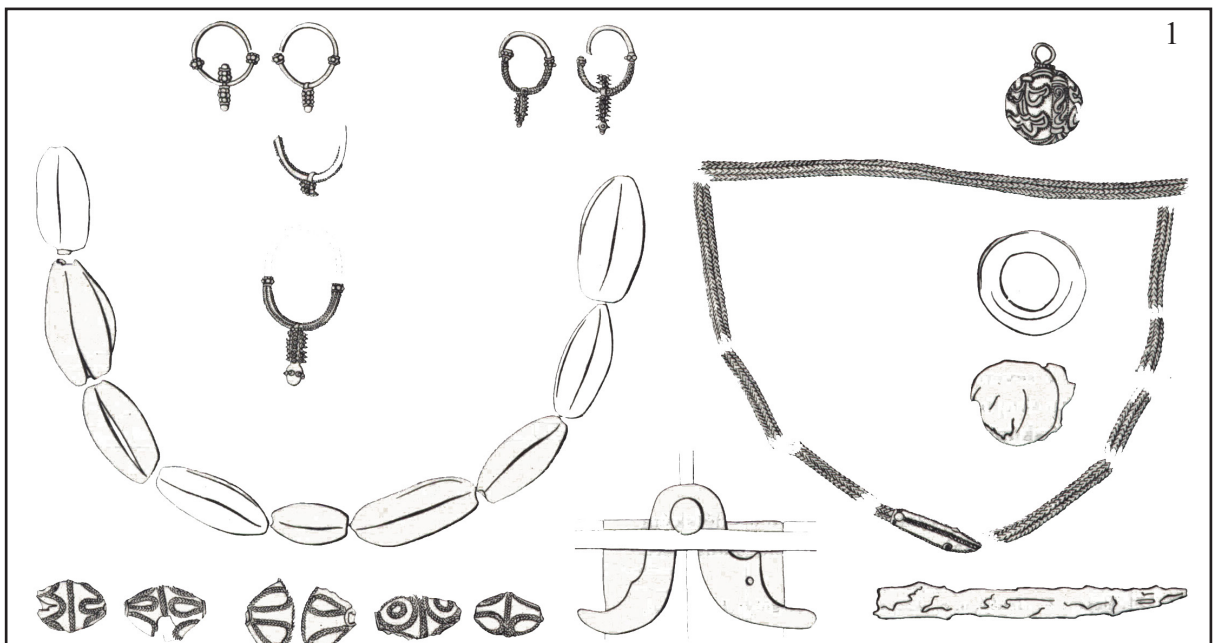
Tab. 19. Břeclav - Pohansko 1 - hrob č.: 270, 2 - hrob č.: 38, 3 - hrob č.: 136, 4 - hrob č.: 99, 5 - hrob č.: 63.

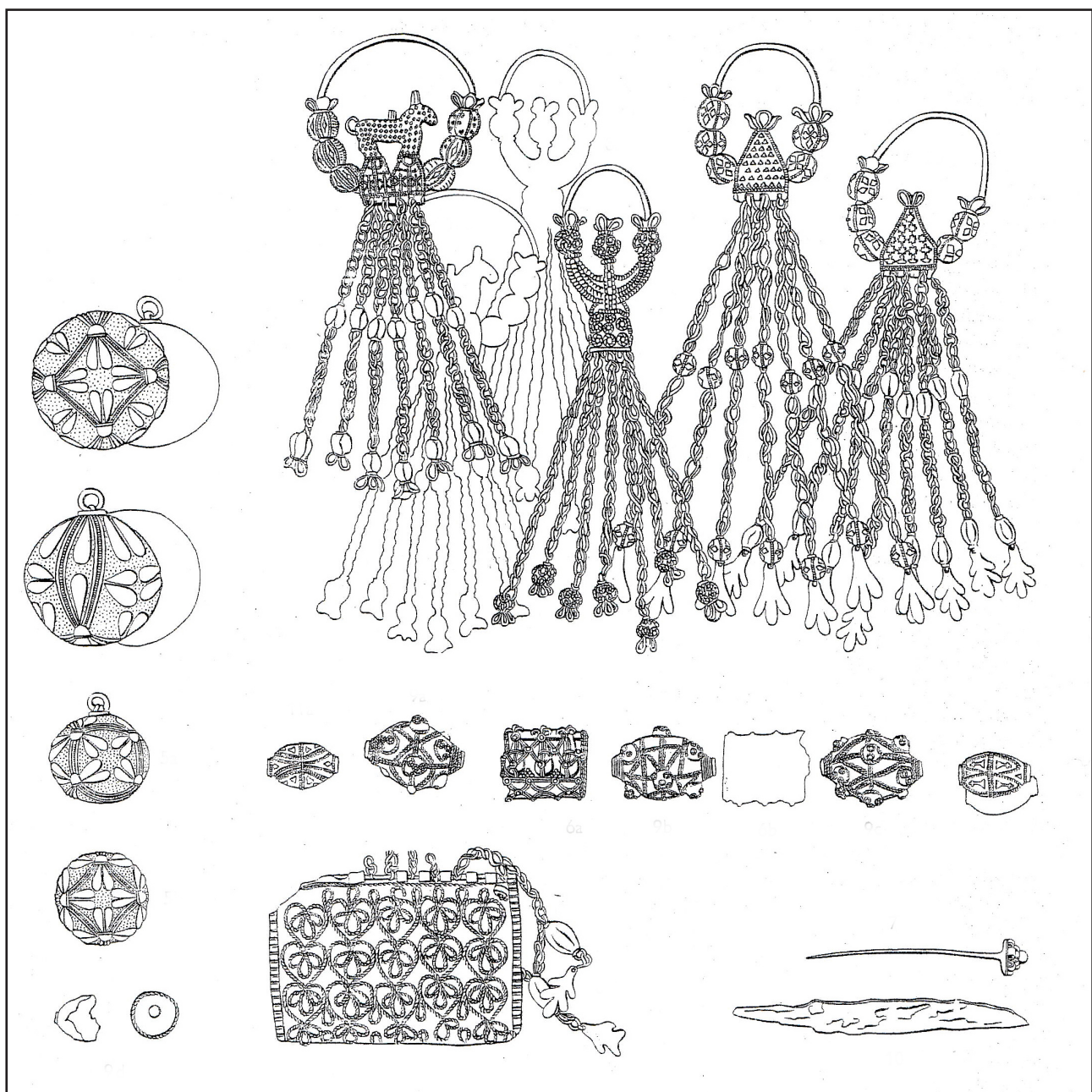
Tab. 20. Břeclav - Pohansko 1 - hrob č.: 342, 2 - hrob č.: 269, 3 - hrob č.: 67, 4 - hrob č.: 9, 5 - hrob č.: 336.

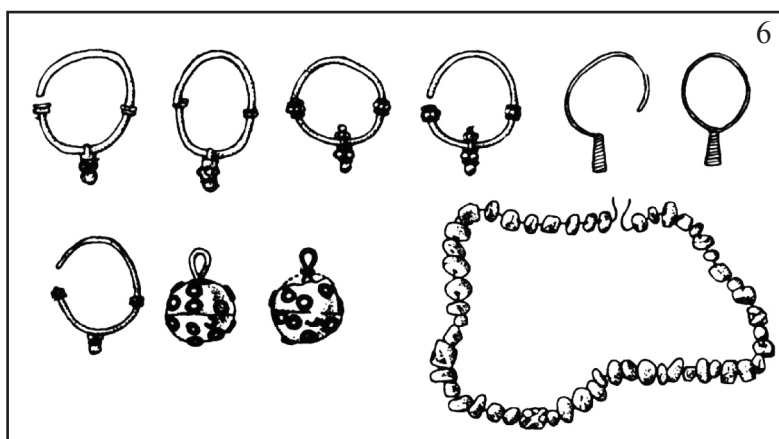
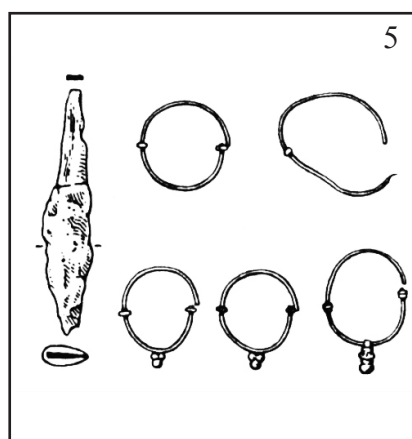
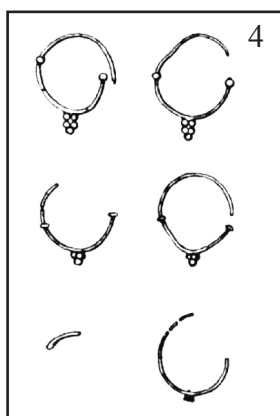
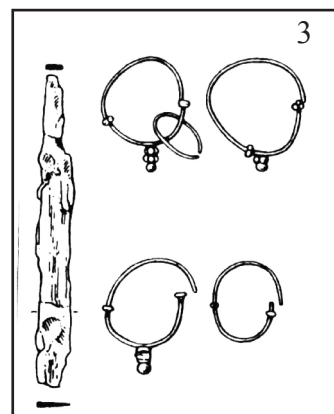
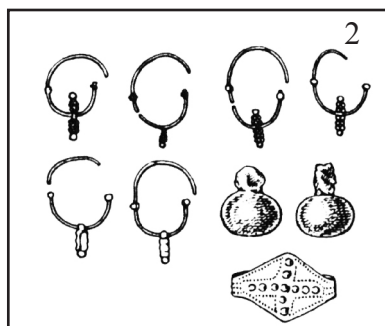
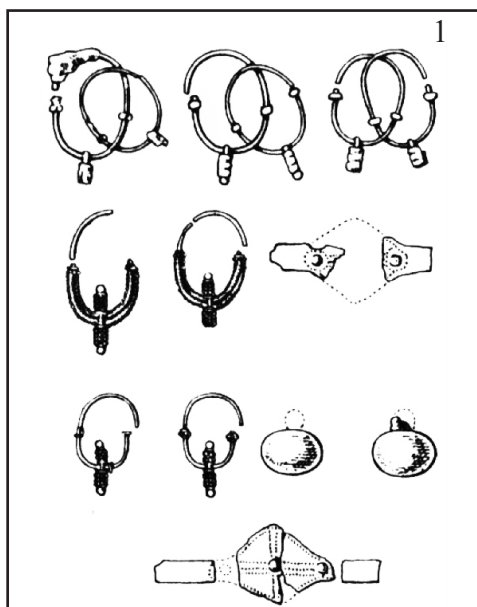
Tab. 21. Břeclav - Pohansko 1 - hrob č.: 135, 2 - hrob č: 256.

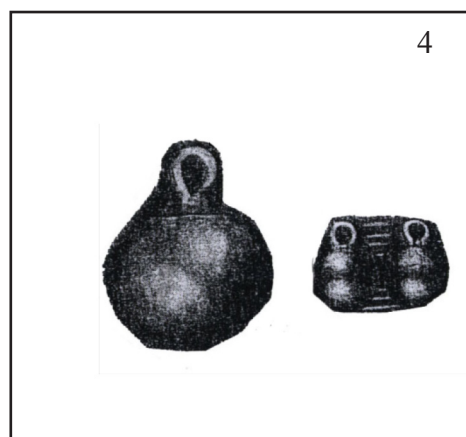
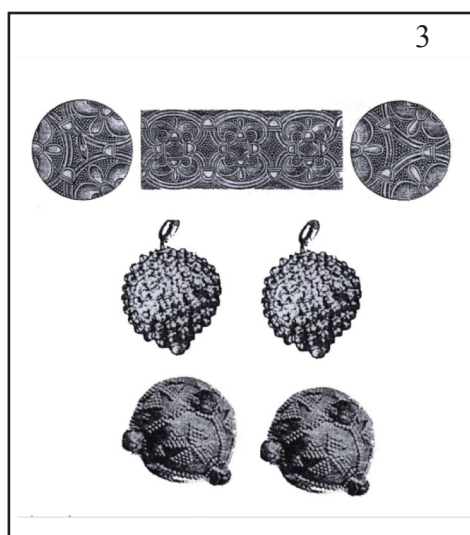
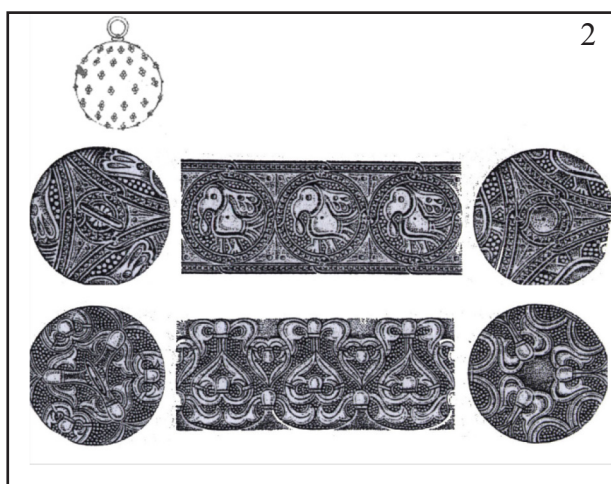
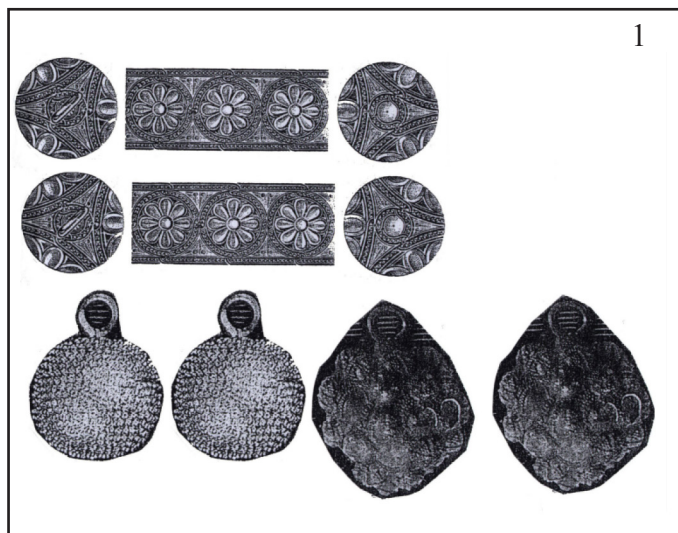
Tab. 22. Stará Kouřim 1 - hrob č.: 110, 2 - hrob č.: 96b, 3 - hrob č.: 86, 4 - hrob č.: 48, 5 - hrob č.: 129, 6 - hrob č.: 89.

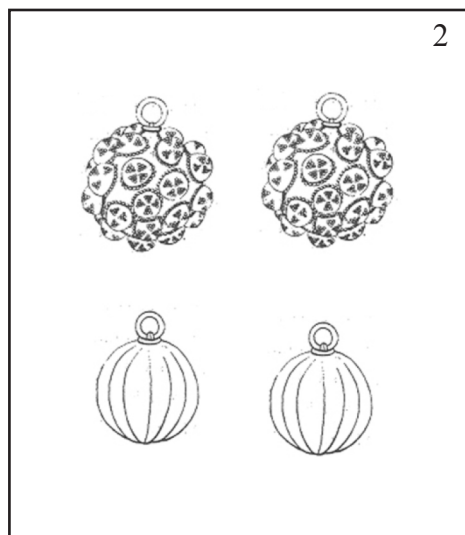
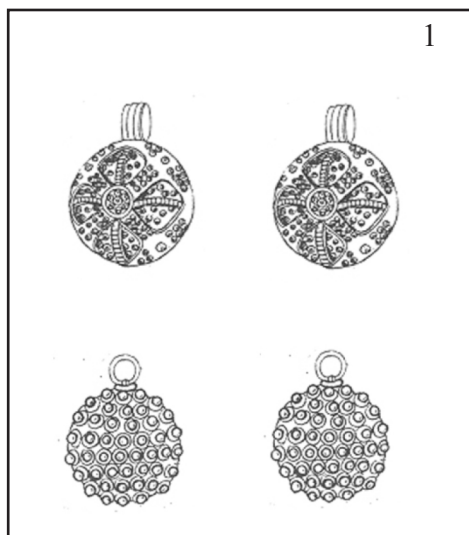
Tab. 23. Stará Kouřim hrob č.: 106b.

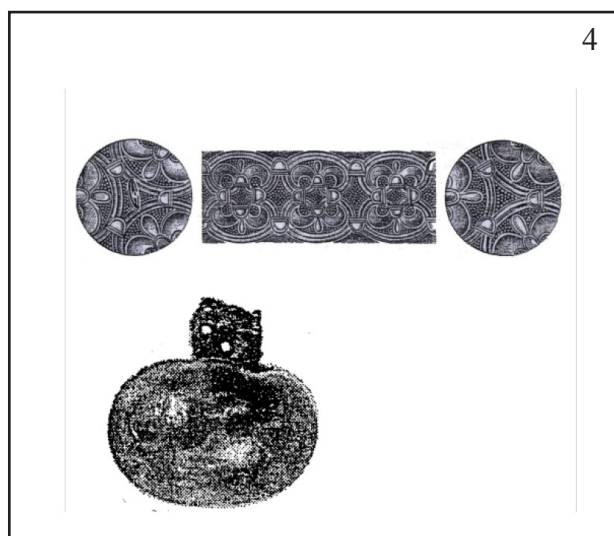
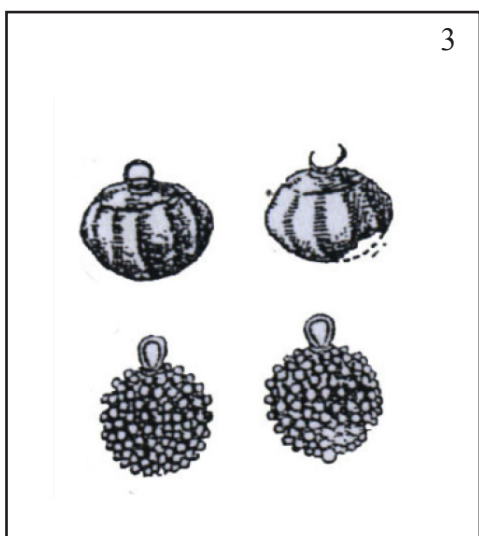
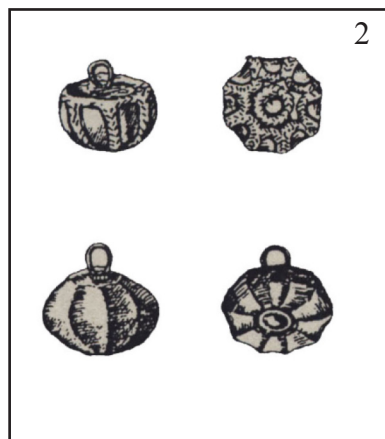
Tab. 24. Prušánky (I) 1 - hrob č.: 157, 2 - hrob č.: 176, 3 - hrob č.: 265, 4 - hrob č.: 202, 5 - hrob č.: 164, Nechvalín (I) 6 - hrob č.:21.

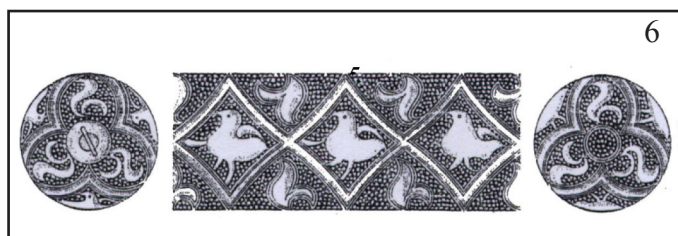
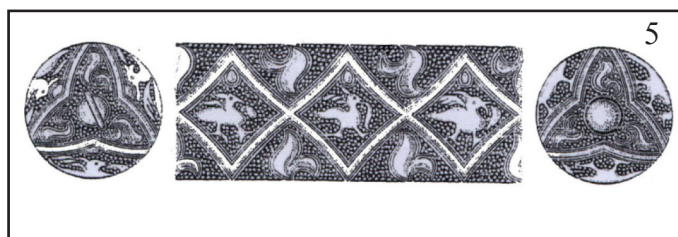
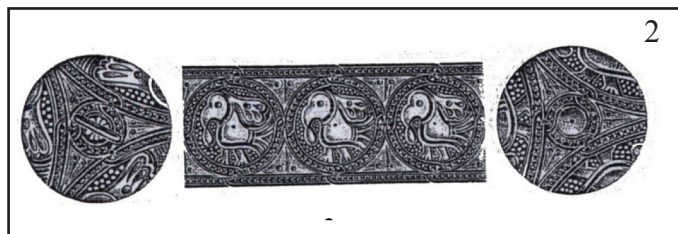
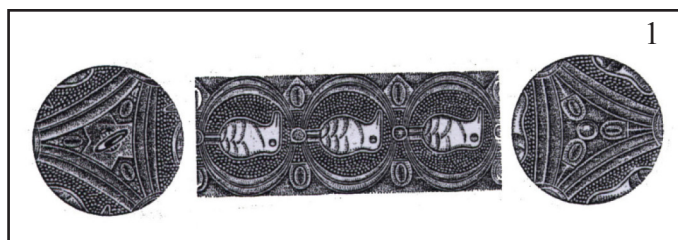
Tab. 25. Kombinácie gombíkov: Staré Město „Na valách” 1- hrob č.: 282/49, 2 - hrob č.: 251/49, 3 – hrob č.: 25/48, 4 - hrob č.: 145/51.

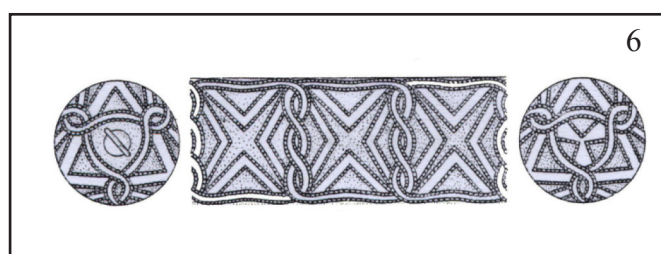
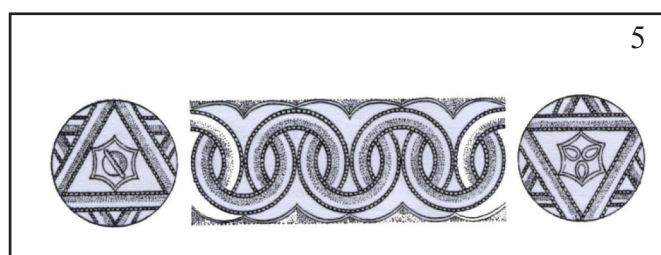
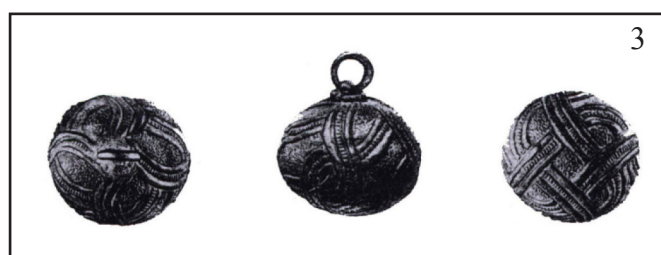
Tab. 26. Kombinácie gombíkov: Mikulčice - 2. kostol 1 - hrob č.: 98,
2 - hrob č.: 128 , Mikulčice - 6. kostol 3 - hrob č.: 118, Mikulčice - 3. kostol 4 - hrob č.: 505.

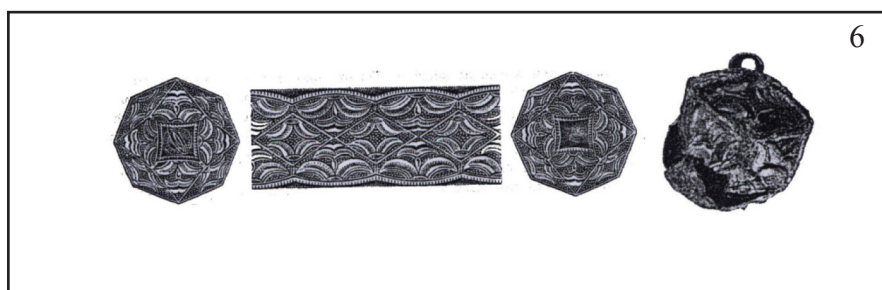
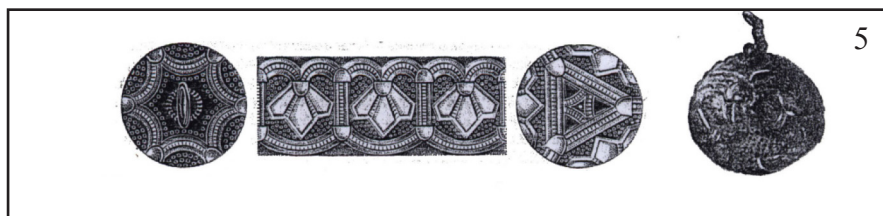
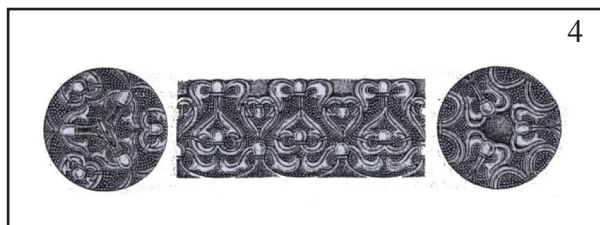
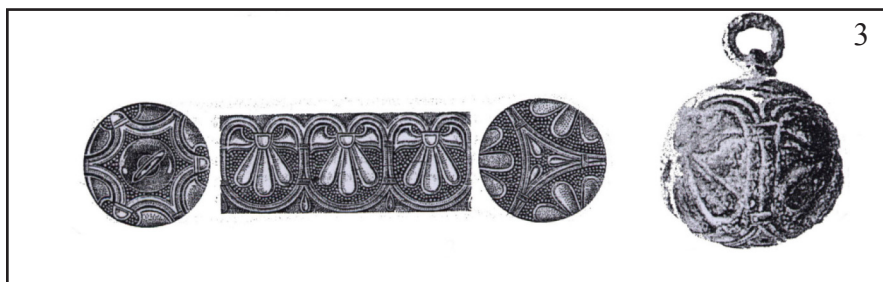
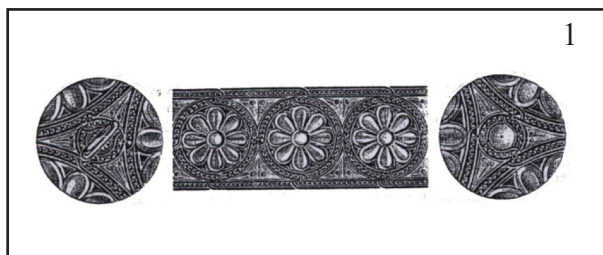
Tab. 27. Kombinácie gombíkov: Staré Město „Špitálky“ 1 - hrob č.: 15, Uherské Hradiště -Sady 2 - hrob č.: 19/59, 3 - hrob č.: 209/59, Staré Město „Na valách“ 4 - hrob č.: 24/48, Břeclav-Pohansko 5 - hrob č.: 136, 6 - hrob č.: 205.

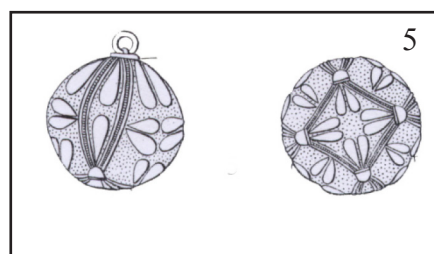
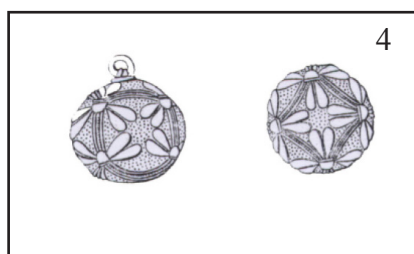
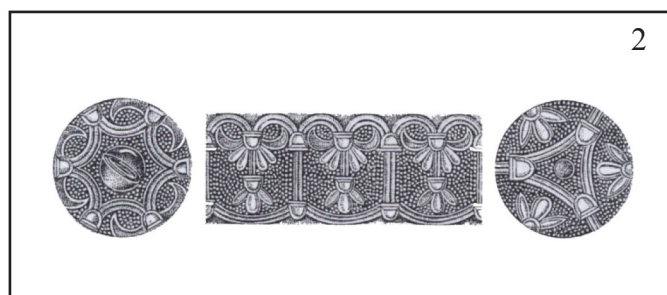
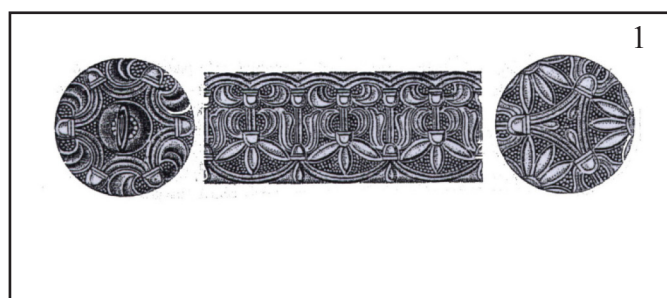
Tab. č. 28. Pozlátené tepané gombíky s rytou výzdobou s motivom vtáčika: 1- „Na valách“ (hrob č. 129/49), 2- „Na valách“ (hrob č. 251/49), 3 -Břeclav-Pohansko (hrob č. 38), 4 – Břeclav-Pohansko (hrob č. 136), 5 – Kačice, 6 – Zákolany.

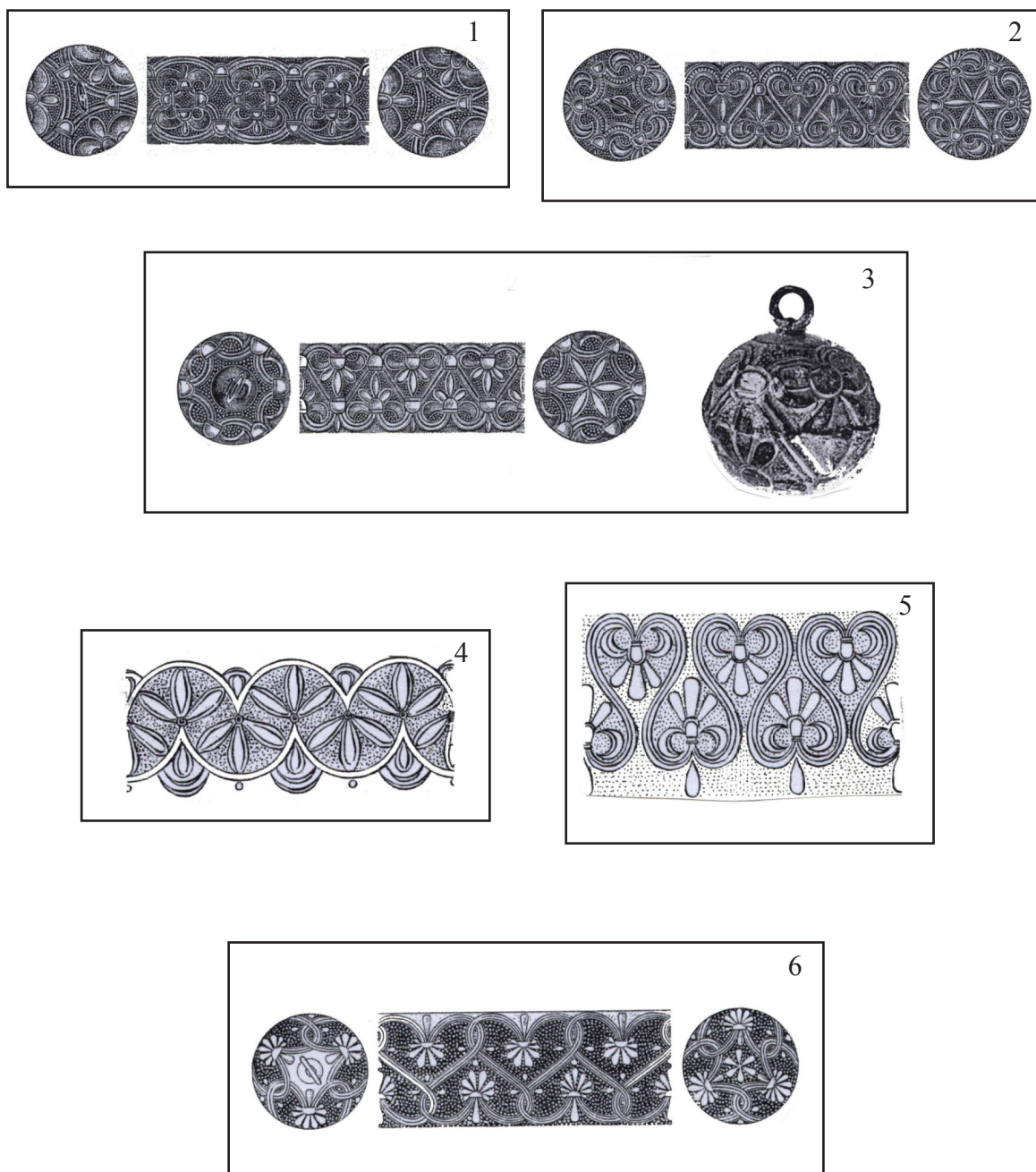
Tab. č. 29. Pozlátené tepané gombíky s rytou výzdobou s motivom pletenca: 1, 2 – Břeclav-Pohansko (hrob č. 141), 3 – Břeclav-Pohansko (hrob č. 99), 4 – Bubeneč, 5 – Smíchov, 6 – Žalov.

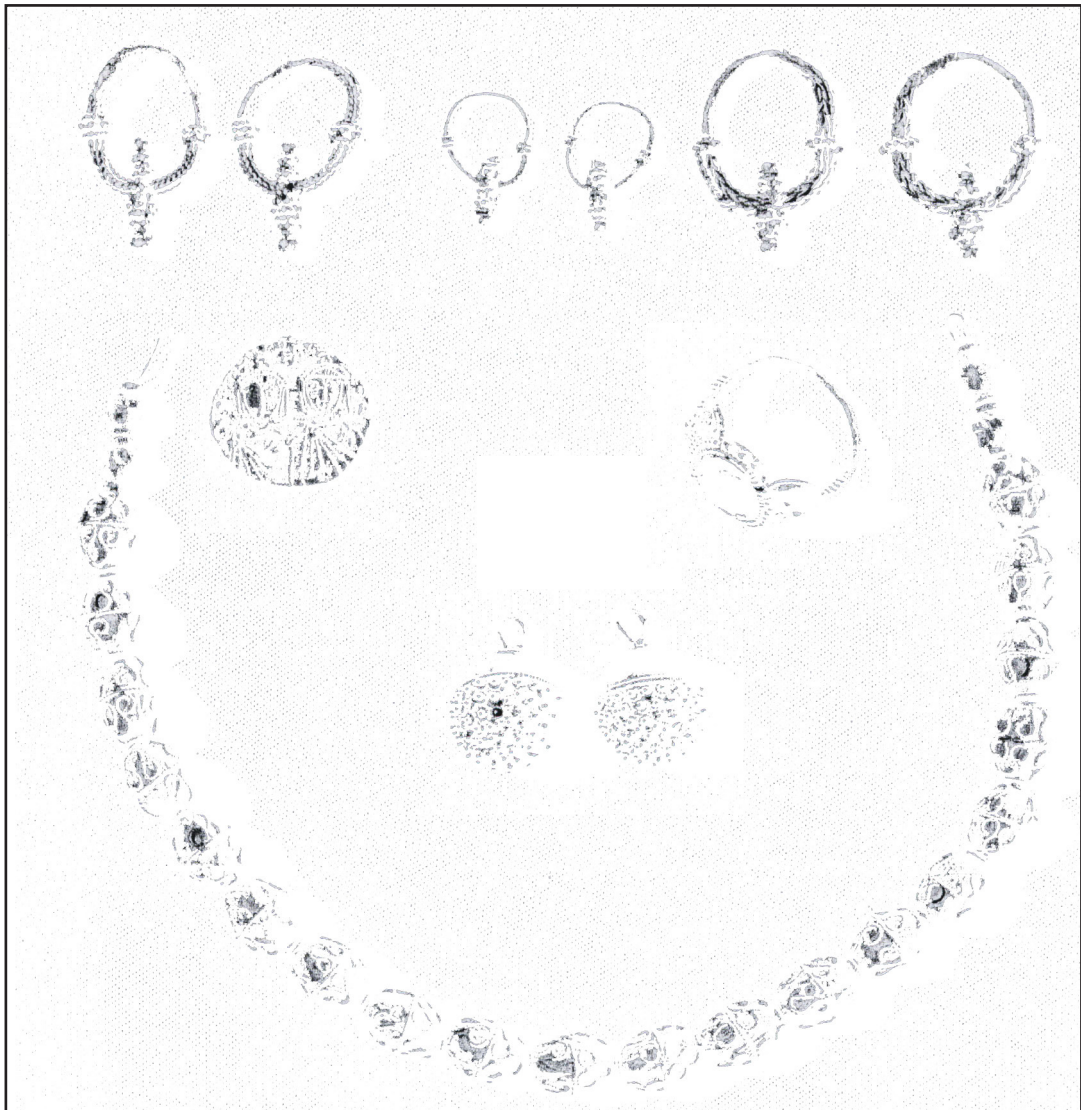
Tab. č. 30. Pozlátené tepané gombíky s rytou výzdobou s motívom jednoduchej palmety a rozety z pohrebiska „Na valách“: 1 – hrob č. 282/49, 2 – hrob č. 133/51, 3 – hrob č. 134/49, 4 – hrob č. 251/49, 5 – 261/49, 6 – 292/49.

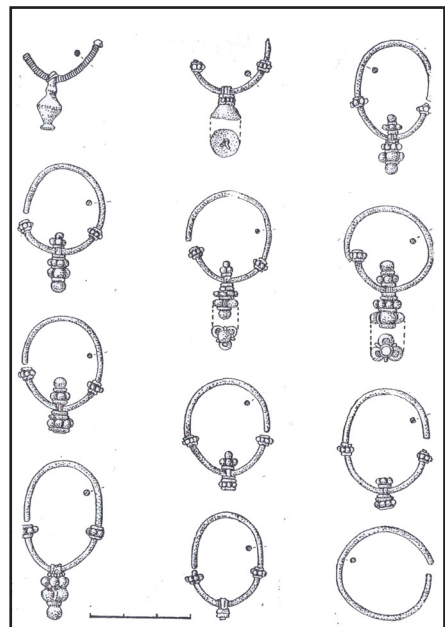
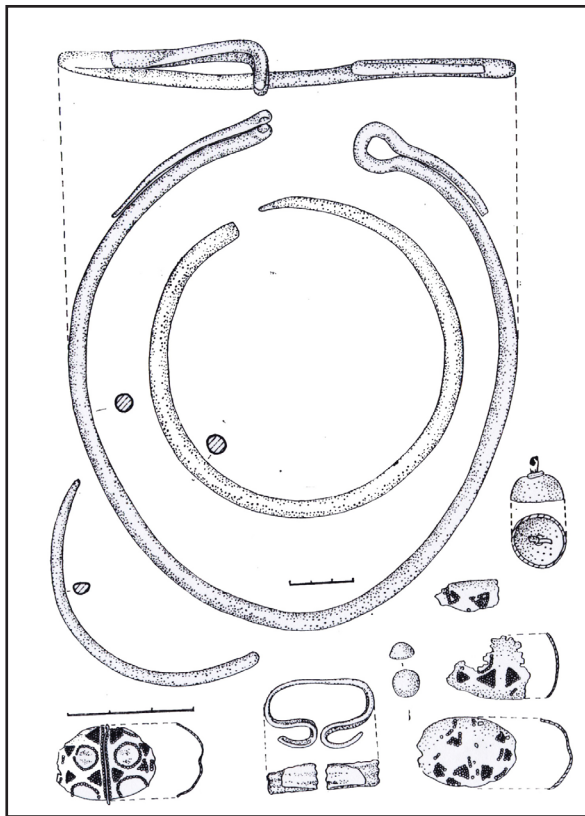
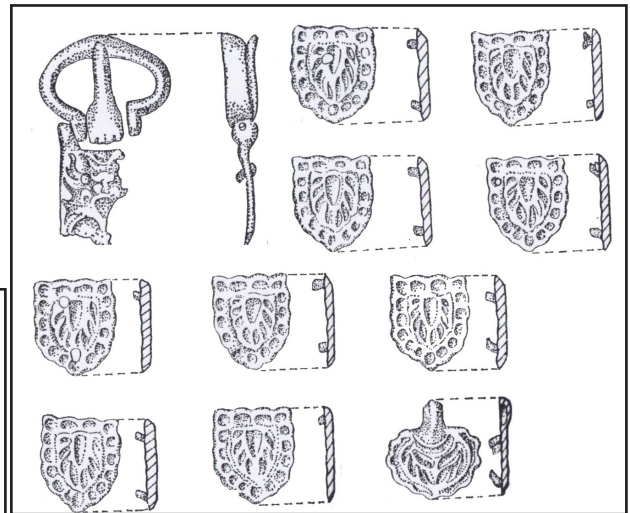
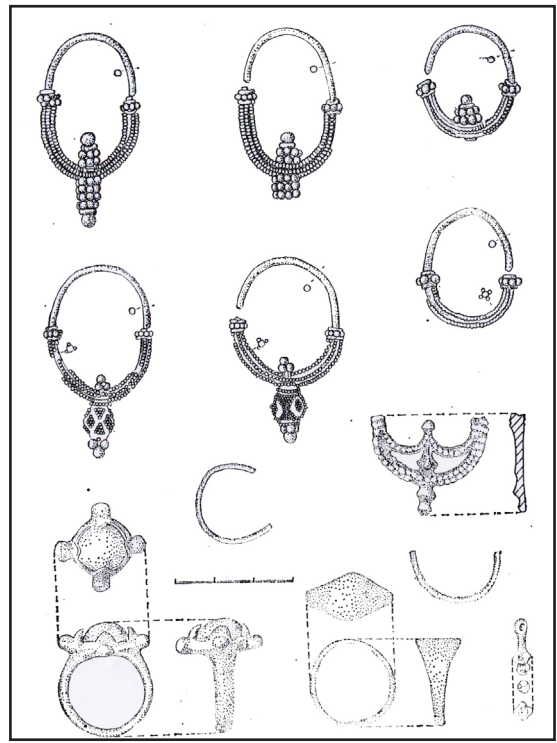
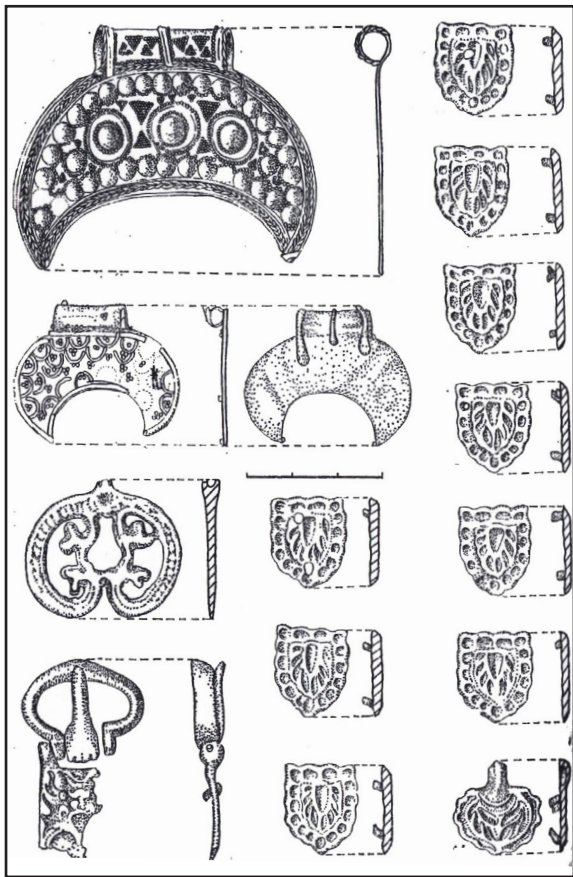
Tab. č. 31. Strieborné tepané gombíky s rytou výzdobou: 1 – „Na valách“ hrob č. 261/49, 2 – „Na valách“ hrob č. 178/50, 3 – Břeclav-Pohansko hrob č. 197, 4, 5 - Stará Kouřim hrob č. 106b, 6 – Břeclav-Pohansko hrob č. 336.

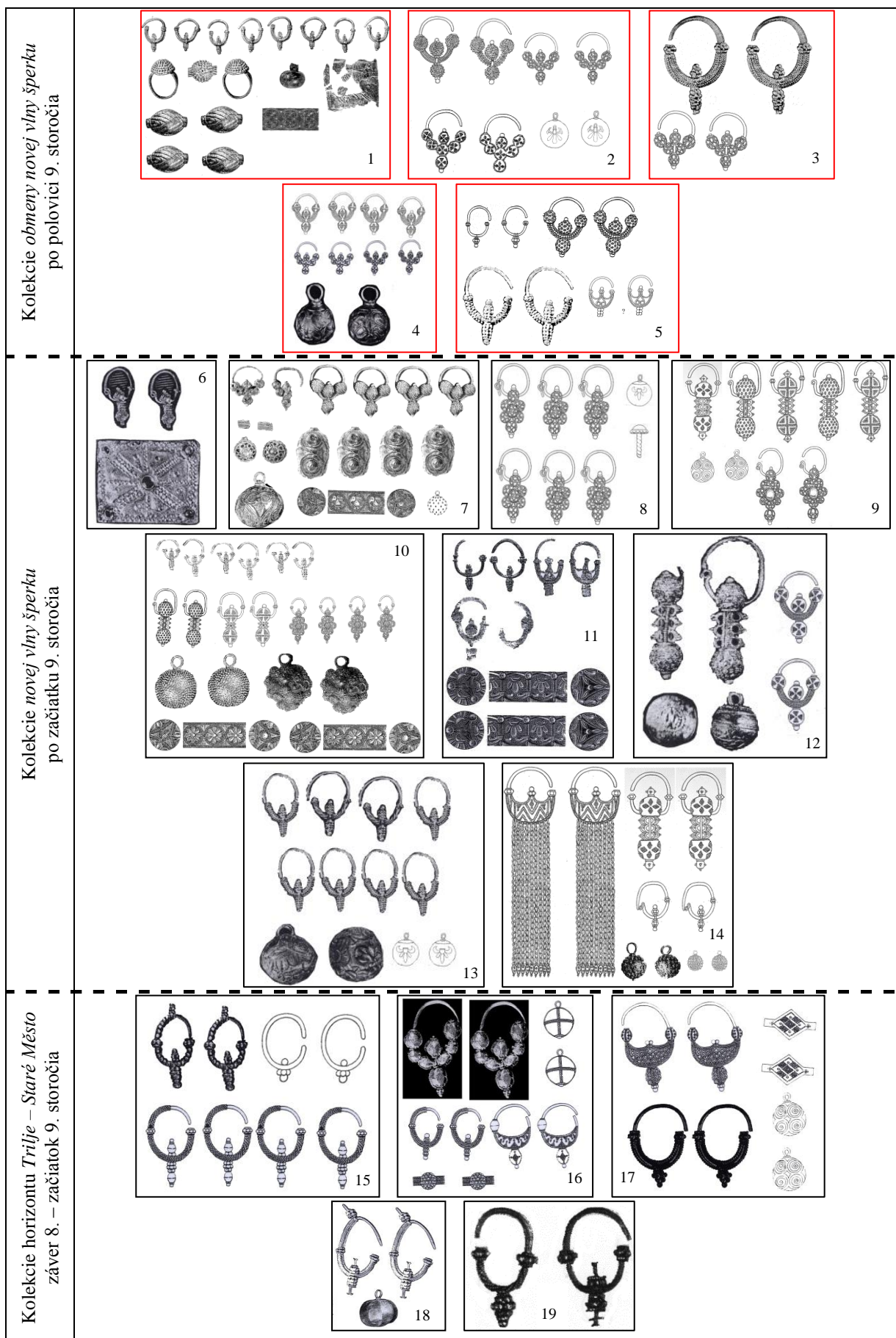
Tab. č. 32. Pozlátené tepané gombíky s rytou výzdobou s motívom palmety v srdcovitom meandri z pohrebiska „Na valách“: 1 – hrob č. 25/48, 2 – 80/50, 3 – 35/50. Mikulčice pri druhom kostole 4 – hrob č. 54, 5 – hrob č. 44. 6 – Žalov (hrob č. 31 (?)).

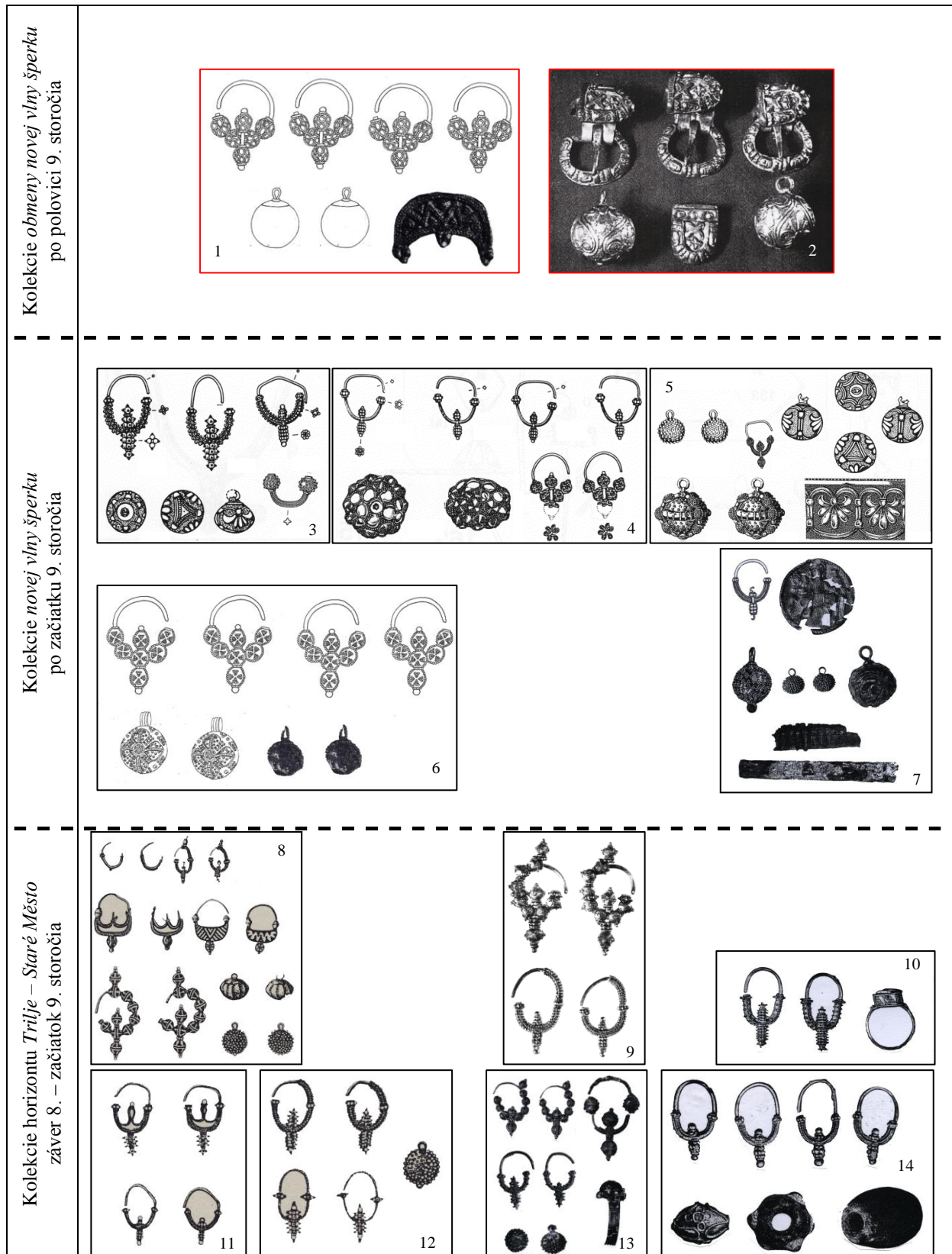
Tab. 33. Trilje - kolekcia šperkov ženského hrobu.

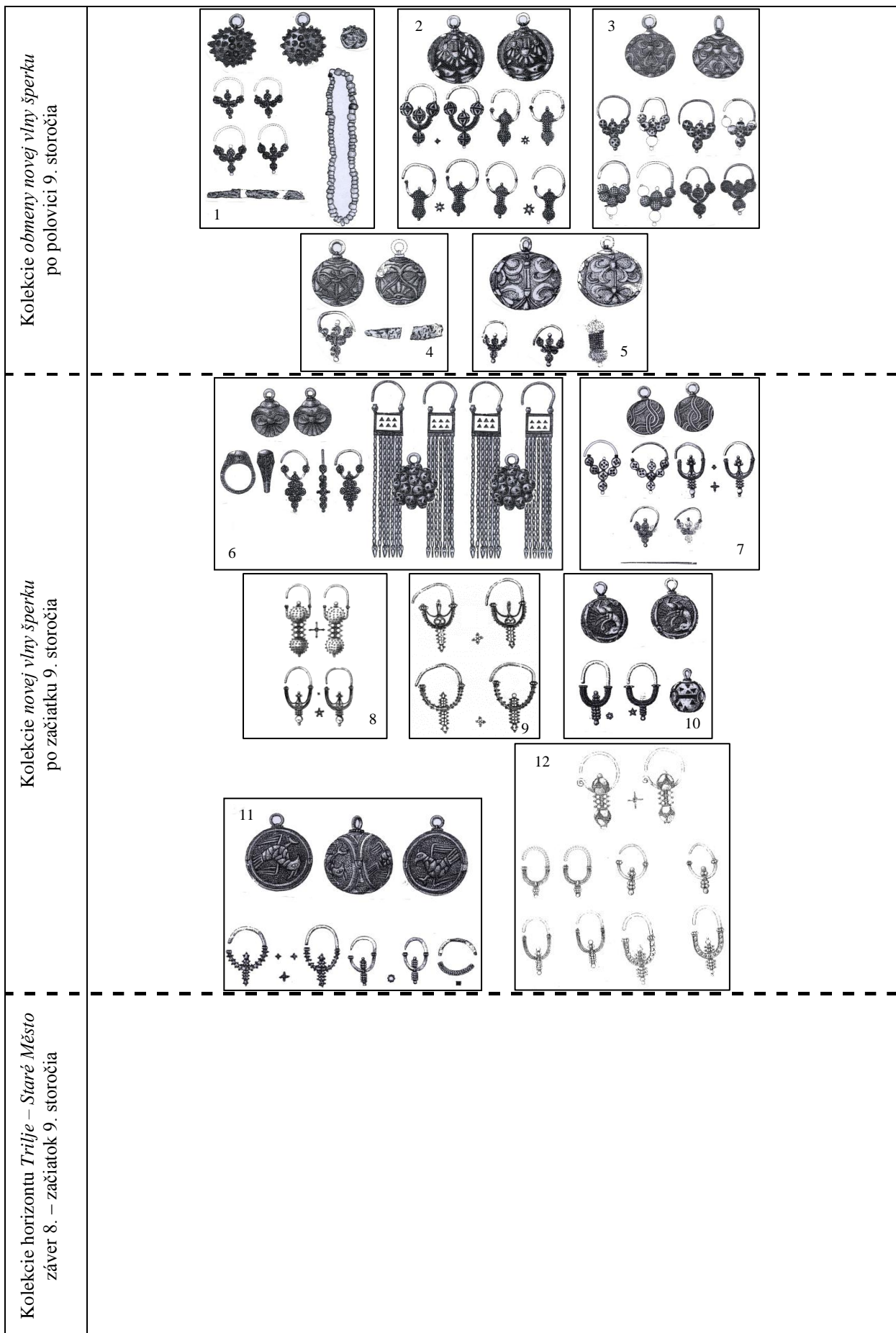
Tab. 34. Poklad z Răducăneni.

Tab. č. 35. 1 – 24/48, 2 – 15/48, 3 – 26/48, 4 – 5/48, 5 – 22/48, 6 – 259/49, 7 – 251/49, 8 – 154/50, 9 – 317/49, 10 – 282/49, 11 – 133/51, 12 – 299/49, 13 – 298/49, 14 – 106/AZ, 15 – 200/51, 16 – 193/51, 17 – 122/51, 18 – 51/50, 19 – 33/AZ.

Tab. č. 36. Mikulčice, 2. kostol: 1 – 1, 2 – 44, 6 – 98; Mikulčice, 6. kostol: 3 – 118, 4 – 160, 5 – 183; Mikulčice-„Na Štěpnici“ – 9; Staré Město-„Špitálky“: 7 – 15, 10 – 24, 13 – 2, 14 – 13A; Uherské Hradiště-„Sady“: 8 – 209/59, 11 – 86/60, 12 – 87/60.

Tab. č. 37. Břeclav-Pohansko: 1 – 394, 2 – 256, 3 – 135, 4 – 9, 5 – 197, 6 – 158, 7 – 98, 8 – 67, 9 – 263, 10 – 136, 11 – 38, 12 – 63.